CĂRŢI POPULARE

I

FLOAREA DARURILOR

SINDIPA

EDITURA MINERVA

CELE MAI VECHI CĂRȚI POPULARE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Editat cu sprijinul Ministerului Cercetării și Tehnologiei — Colegiul Consultativ pentru Cercetare Științifică și Dezvoltare Tehnologică

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN"

CELE MAI VECHI CĂRȚI POPULARE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Coordonatori

ION GHEȚIE și ALEXANDRU MAREȘ

82
C34

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN"

CELE MAI VECHI CĂRȚI POPULARE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

I

FLOAREA DARURILOR

Text stabilit, studiu filologic și lingvistic,
glosar de
ALEXANDRA MORARU

•

SINDIPA

Text stabilit, studiu lingvistic și filologic,
glosar de
MAGDALENA GEORGESCU

EDITURA MINERVA
București • 1996

Coperta seriei: D. VERDEȘ

Ilustrația copertei: gravură din *Fiore di virtù*, Florența, 1498

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
„MIHAIL SADOVEANU"
Inventar Nr. 501.053

850-91=34=59.0
891.4-91-34=59.0
1

ISBN 973-21-0492-9
ISBN 973-21-0493-7

CUVÂNT ÎNAINTE

Prin volumul de față Editura Minerva inaugurează seria Cele mai vechi cărți populare în literatura română. *Ea urmărește să pună în circulație primele versiuni aparținând unei categorii de scrieri considerată a alcătui literatura populară scrisă. Dificil de definit, datorită profilului lor tematic variat, cărțile populare se caracterizează totuși printr-o particularitate comună: marea difuzare în cadrul diverselor literaturi, inclusiv în cadrul celei românești. Cu mai mult sau mai puțin temei, unii specialiști adaugă încă o trăsătură unificatoare: originea folclorică a motivelor lor literare. În rândul cărților populare care au fost cunoscute românilor figurează apocrifele și legendele religioase, textele apocaliptice, astrologice, de prevestire, didactice, romanele și povestirile populare cu subiecte eroice, erotice, satirice și comice. Originalele acestor scrieri provin în cea mai mare parte din Orientul antic, dar nu lipsesc nici producțiile aparținând Evului mediu balcanic sau occidental. Deși la origine au fost creații individuale, cele mai multe dintre ele sunt astăzi scrieri anonime. Uneori tradiția ne-a transmis autori fictivi (Calisthenes pentru* Alexandria, *Iraclie-Împărat pentru* Gromovnic), *rare fiind cărțile populare ai căror autori sunt bine cunoscuți (Giulio Cesare Croce della Lira în cazul lui* Bertoldo *sau Heliodor pentru* Etiopica).

La români primele cărți populare au pătruns în secolul al XVI-lea, fiind traduse din slavonă. În secolul următor, când numărul lor crește simțitor, înregistrăm și transpuneri după originale grecești. Împreună cu Istoria ieroglifică *a lui D. Cantemir, cu cronicile versificate și cu viețile sfinților, aceste scrieri au constituit pentru cititorii din trecut singura literatură de imaginație. Ei se desfătau în ceasurile de zăbavă cu miraculosul magic sau creștin al apocrifelor religioase și al legendelor liturgice, cu lumea feerică a romanelor orientale, cu aventurile războinice din* Alexandria *și* Istoria Troadei *sau cu peripețiile îndrăgostiților din* Erotocrit *și* Etiopica. *Des copiate în trecut, unele dintre cărțile populare au suferit numeroase prelucrări și adaptări față de originalul traducerii, confirmând, în parte, afirmația lui B. P. Hasdeu: „literatura poporană cea scrisă, ca și*

cea nescrisă călătoresc din limbă în limbă; dar ele nicăiri nu se traduc. ci se transformă" (Cuvente den bătrâni, *București, II, 1879, p. XVIII*)-

Pentru înțelegerea mentalității cititorilor de odinioară, cărțile popu lare reprezintă însemnate documente culturale. Nu mai puțin interes prezintă cercetarea lor pentru folclor, având în vedere unele personaje și motive comune. Influența lor în iconografie constituie un alt domeniu de studiu, deloc minor. Nu putem neglija nici înrâurirea pe care cărțile populare au exercitat-o asupra literaturii culte din epoca veche. În sfârșit, pentru cunoașterea evoluției limbii române literare cercetarea acestor serieri se dovedește a fi la fel de profitabilă.

Întâiul volum al seriei cuprinde două ediții: prima, consacrată unui text din secolul al XVI-lea (Floarea darurilor), *cea de a doua, unui text de la începutul secolului al XVIII-lea* (Sindipa). *Volumele următoare vor fi dedicate editării unor cărți populare din secolul al XVII-lea și începutul secolului următor:* Alexandria, Archirie și Anadan, Fiziologul, Viața lui Esop. *Față de edițiile anterioare, realizate în cadrul sectorului de limbă literară și filologie, acestea prezintă o structură parțial modificată. S-a renunțat astfel la consemnarea în aparatul negativ a diferențelor din textele ulterioare, datorită mai ales faptului că acestea oferă, în numeroase cazuri, deosebiri apreciabile, ceea ce ar fi încărcat, nu întotdeauna util, ediția. Studiul introductiv (filologic și lingvistic) are dimensiuni sensibil mai reduse. Totodată, a fost înlocuit indicele exhaustiv de cuvinte printr-un glosar. Toate aceste schimbări au urmărit simplificarea ediților, devenite astfel accesibile unui public mai larg.*

Contribuțiile din acest volum au fost discutate și avizate favorabil de Consiliul științific al Institutului de Lingvistică ,,Iorgu Iordan" din București în ședința din 20 aprilie 1992, pe baza referatelor prezentate de dr. Virgil Nistorescu, șef de sector la institutul nostru, căruia ținem să-i mulțumim călduros și în acest loc.

Iulie 1996

ION GHEȚIE și ALEXANDRU MAREȘ

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

AAR	Analele Academiei Române, I, 1877 ș.u. Mem. Secț. ist. = Memoriile Secțiunii istorice. Mem. Secț. lit. = Memoriile Secțiunii literare.
ALR I	*Atlasul lingvistic român,* publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea I (ALR I) de S. Pop, vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu — Leipzig, 1942.
ALR II	*Atlasul lingvistic român,* publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea II (ALR II) de E. Petrovici, vol. I, Sibiu — Leipzig, 1940.
ALR SN	*Atlasul lingvistic român,* serie nouă, București, vol. I—II, 1956, vol. III, 1961, vol. IV, 1965, vol. V, 1969, vol. VII, 1972.
Avram, *Contribuții*	Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice românești,* București, 1964 (Extras din SCL, XV, 1964, nr. 1—5).
BAR	Biblioteca Academiei Române.
BOR	*Biserica ortodoxă română,* anul I, 1874 ș.u.
BRV	I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche,* 1508—1830, București, vol. I, 1903, vol. II, 1910, vol. III, 1912—1936, vol. IV, 1944.
Candrea, PS	*Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește.* Ediție critică de I.-A. Candrea, vol. I-II, București, 1916.
Cartojan, *Cărțile populare*	N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească,* București, vol. I, 1929, vol. II, 1938.
Cartojan, FV	N. Cartojan, *Fiore di virtù în literatura românească,* în AAR, Mem. Secț. lit. seria III, tom IV, nr. 2, 1928, p. 85—198.

Chițimia-Simonescu, *Cărțile populare*	I. C. Chițimia și Dan Simonescu, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I—II, București, 1963.
DA	*Dicționarul limbii române*, Tom I, Partea I—III, Tom II, Partea I—III, București, 1913—1940.
Densusianu, HLR, II	Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* Tome II, *Le seizième siècle*, Paris, 1938.
Densusianu, ȚH	O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
DLR	*Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, București, Tom VI, 1965—1968, Tom VII, partea I—II, 1969—1971, Tom VIII, partea I—V, 1972—1984, Tom IX, 1975, Tom X, partea I—III, 1986—1990, Tom XI, partea I—III, 1978—1983.
DLRTR	Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640—1780). Termeni regionali*, București, 1987.
DR	*Dacoromania*, Buletinul „Muzeului limbei române", Cluj, anul I, 1920 ș.u.
Gheție, BD	Ion Gheție *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975.
Gheție — Mareș, GD	Ion Gheție și Alexandru Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974.
LC	Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Brașov*, București, 1985.
LL	*Limbă și literatură*, București, vol. I, 1955 ș.u.
LR	*Limba română*, București, anul I, 1952 ș.u.
Mareș, FD	Al. Mareș, *Cea mai veche versiune românească a* **Florii darurilor,** în LR, XXXII, 1983, nr. 3, p. 222—230.
Moraru, FD	Alexandra Roman Moraru, *Cea mai veche versiune românească a* **Florii darurilor.** *Filiație și localizare*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982, p. 263—316.
Moraru — Velculescu, *Bibliografia*	Mihai Moraru și Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, București, vol. I—II, 1976—1978.
Olteanu, FV	P. Olteanu, *„Fiore di virtù" dans les versions slaves traduites du roumain*, în RS, XVI, 1968, p. 273—304.
Rosettti, Cazacu, Onu, ILRL	Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*. Vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a II-a, București, 1971.
Rosetti, ILR	Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Ediție definitivă, București, 1986.
RRL	*Revue roumaine de linguistique*, București, I, 1956 ș.u.
RS	*Romanoslavica*, București, anul I, 1958 ș.u.
SCL	*Studii și cercetări lingvistice*, București, anul I, 1950 ș.u.
SG	*Studii de gramatică*, vol. I—IV, București, 1956—1961.
SMFC	*Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I—VI, București, 1959—1972.
Smochină, FD	N. Smochină și N. N. Smochină, *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții „Floarea darurilor"*, în BOR, LXXX, 1962, nr. 7—8, p. 714—724.
Ștrempel, *Catalogul*	G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, București, vol. I—IV, 1978—1992.
TDRG	H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1903—1925.
Ulrich, FV	J. Ulrich, *Fiore di virtù secondo la lezione del Rediano 149*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", XIX, (1895), p. 235—253, 431—452.

ABREVIERI

ac.	acuzativ
ad.	adaus
adj.	adjectiv
adv.	adverb, adverbial
art.	articol
bg.	bulgar(ă), bulgăresc
chest.	chestionar(ul)
cj.	conjunctiv
comp.	compus
conj.	conjuncție
dat.	dativ
expr.	expresie
f.	feminin
gen.	genitiv
gr.	greacă
hot.	hotărât
imper.	imperativ
imperf.	imperfect
impers.	impersonal
ind.	indicativ
interj.	interjecție
it.	italiană
lat.	latină
loc.	locuțiune
m.	masculin
magh.	maghiară
marg.	marginal
m.m.c.pf.	mai mult ca perfectul
ms.	manuscris(e)
n.	neutru
neg.	negativ

neh.	nehotărât
ngr.	neogreacă
nom.	nominativ
nr.	număr(ul)
num.	numeral
part.	participiu
pers.	persoană, personal
pf. s.	perfectul simplu
pl.	plural
pol.	polonez(ă)
pos.	posesiv
poz.	poziția
prep.	prepoziție
prez.	prezent
pron.	pronume
rom.	românesc
s.	substantiv
scr.	sârbocroată
sg.	singular
sl.	slav
suf.	sufix
vb.	verb, verbal
v. sl.	veche slavă

FLOAREA DARURILOR

Text stabilit, studiu filologic și lingvistic,
glosar de
ALEXANDRA MORARU

STUDIU FILOLOGIC

ISTORICUL PROBLEMEI. OPINII.

Operă cu caracter de tranziție, situată între apocrife și romanele populare, *Floarea darurilor*, de origine italiană, ilustrează preferința pentru compozițiile alegorice și religioase cu caracter esențial moralizator și didactic ale umanismului renascentist.

Lucrarea prezintă o structură aparent elementară: 35 de capitole, tratând fiecare o virtute și viciul complementar, fiecare capitol fiind alcătuit la rândul său din patru secțiuni (definiție și clasificări; asemănare animalieră; sentințe după diverse autorități clasice, teologice sau filozofice; un „exemplum" — o istorioară moralizatoare). În realitate avem a face însă cu o alcătuire complexă, ale cărei surse nu sunt întrutotul elucidate, dar al cărei conținut atractiv explică penetrarea și difuzarea largă, din Italia renascentistă cartea străbătând progresiv frontierele Europei și depășindu-le.

Datorăm unei cercetătoare italiene, Maria Corti [1], cele mai remarcabile și erudite eforturi de soluționare a unora dintre problemele esențiale ale acestei opere. Bazându-se pe cele mai reprezentative și mai vechi manuscrise, Maria Corti a ajuns la concluzia că originalul acesteia a fost alcătuit la Emilia, în zona Bologna — Ferrara, extinzându-se spre Veneția și Toscana, suportând inevitabile modificări de adaptare

---

[1] Vezi Maria Corti, *Le fonti del „Fiore di virtù" e la teoria della nobiltà nel Duecento*, în „Giornale storico della letteratura italiana", vol. CXXXVI (fasc. 1), anno LXXVI, 1959, fasc. 413, p. 1—82; *idem, Il mito di un codice Laur. Gadd. 115 (Fiore di virtù)*, în „Studi in onore di Angelo Monteverdi", I, Modena, 1959, p. 185—197; *idem, Emiliano e veneto nella tradizione manoscritta del „Fiore di virtù"*, în „Studi di Filologia italiana", XVIII (1960), p. 29—68; *idem, Note di stratigrafia lessicale*, în „Lingua nostra", XXI (1960), p. 76—84. Anterior Mariei Corti opera a făcut obiectul altor studii, între care merită a fi menționate analizele pertinente efectuate de C. Frati și J. Ulrich, vezi C. Frati, *Ricerche sul „Fiore di virtù"*, în „Studij di Filologia Romanza", VI (1893), p. 247—447; J. Ulrich, *Fiore di virtù: versione tosco-veneta del Gadd. 115 della Laurenziana*, Zürich, 1890; *idem, Fiore di virtù: saggi della versione tosco-veneta secondo la lezione dei mss. di Londra*, Vicenza, Siena, Modena, Firenze, Venezia, Leipzig, 1895; Ulrich, FV, p. 235—253, 431—452.

sub aspectul conținutului și al limbii. Atribuită în diverse secole unor autori diferiți (Tomaso Leoni sau Cherubino da Spoleto, apoi călugărului benedictin Tomaso Gozzadini din Bologna), lucrarea continuă să-și păstreze anonimatul. Epoca în care a fost compusă poate fi circumscrisă între anii 1313, data uneia dintre surse (*De regimine rectoris*, a minoritului fra Paolino), și 1323, data canonizării sfântului Toma d'Aquino, căruia îi aparține partea cea mai densă a arhitecturii tratatului, adică clasificarea virtuților și a viciilor (preluată din *Summa theologiae*) și conținutul etic al majorității definițiilor. Florilegiul mai pune la contribuție *Vitae Patrum*, *Gesta Romanorum*, tratatele lui Albertano da Brescia, citate biblice (preluate indirect, nu după textele sacre, ci după opera lui Albertano), *Speculum majus* de Vincent de Beauvais, sentințe biblice, clasice și patristice, descrieri animaliere, fragmente de bestiarii medievale extrase din lucrări de Bartolomeo Anglico, Guillaume Perrault, sau faimoasa lucrare *Convivio* a lui Dante. Prezența acestor surse se manifestă pe parcursul întregii opere, cuprinzând definiții, citate din autori clasici sau creștini, clasificări. *Floarea darurilor* mai are la bază izvoare orientale (mai ales arabe), adaptate și preluate prin surse medievale, teme din Esop, din paremiologia antică (Aristotel, Platon, Ovidiu, Horațiu etc.), profeții din *Vechiul Testament*. Astfel, sub aparența unei compoziții simpliste și schematice, se ascunde o operă elaborată, o țesătură alcătuită de un foarte bun cunoscător al producției enciclopedice și didactice contemporane lui.

La români ea s-a impus, de asemenea, de o manieră singulară, fapt confirmat nu numai de numărul mare de texte scrise pe parcursul a patru secole (al XVI-lea — al XIX-lea), ci și de urmele evidente pe care le-a lăsat în folclor. Bunei primiri a cărții populare la noi îi stau mărturie cele 36 de manuscrise românești (unele bilingve, slavo-române), provenind din cele trei provincii, Moldova, Țara Românească și Transilvania, cărora li se adaugă tirajele a nu mai puțin de 5 ediții, debutând cu cea pusă sub tipar de Antim Ivireanul, la Snagov, în 1700 (reeditată apoi în 1807 și 1808 la Brașov, în 1834 la Snagov și în 1864 la București) [2].

Cea mai veche traducere românească a *Florii darurilor* se conservă în 5 miscelanee: manuscrisele 4620, 3821 (*Codex Neagoeanus*, copiat în 1620 de Ion din Sâmpetru), 1436 (copiat de Costea dascălul din Șcheii Brașovului în 1693), 559 (cuprinzând două versiuni fragmentare, aparținând secolelor al XVII-lea — al XVIII-lea), aflate în fondul Bibliotecii Academiei din București, și manuscrisul 101 (scris de un anonim pe la jumătatea secolului al XVII-lea), păstrat în colecția filialei

[2] Vezi Moraru — Velculescu, *Bibliografia* II, p. 265—306. Apud BRV I, poz. 119, p. 393—395, ar mai fi existat o ediție sibiană datând din 1814.

din Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei. În timp ce în ms. 4620 textul bilingv, slavo-român, este intercalat (fragmentele având dimensiuni variabile, depășind adeseori o frază), două dintre versiunile slavo-române (din ms. 559, f. 84—86 și din ms. 101 [3]) au textul dispus pe două coloane, iar ms. 3821 și 1436 îl conservă, cu excepția titlurilor cărții și a capitolelor, numai pe acela românesc.

Sub raportul deopotrivă al vechimii și al integrității textului, primul loc îl ocupă acela din ms. 4620, care face obiectul ediției noastre, scris după toate probabilitățile la mănăstirea Putna în intervalul 1592—1604, pe când celelalte patru miscelanee care descind din aceeași versiune a traducerii au fost alcătuite în secolele al XVII-lea și în cel următor și sunt lacunare.

Intrată relativ recent în circuitul științific, odată cu achiziționarea manuscrisului 4620, în anul 1959, singura versiune din secolul al XVI-lea a *Florii darurilor* (cuprinsă între f. 457r — 627v) [4], legată așadar de originile scrisului în limba română, alături de celelalte, puține la număr, monumente literare conservate până astăzi, a format obiectul unor cercetări mai noi, dar și mai vechi [5].

Într-o primă categorie se situează cercetările anterioare datei identificării manuscrisului 4620, care se referă însă, pe baza celorlalte copii manuscrise din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, la filiația textelor, datarea traducerii, izvorul străin sau persoana traducătorului.

Încă din 1891 I. A. Šljapkin semnalase, în titlul unei copii rusești de la începutul secolului al XVIII-lea, o informație după care *Floarea darurilor* ar fi fost tradusă în limba română din italiană de Gherman Valahul, iar apoi, în 1592, din limba română în slavona de redacție răsăriteană, de ieromonahul Veniamin Rusul [6]. Crezând că acesta din urmă ar putea fi una și aceeași persoană cu călugărul dominican Benjamin, promotor al traducerii *Bibliei* din 1499, I. A. Šljapkin presupunea că cea mai veche traducere românească datează din anul 1492 (1592 reprezentând o greșeală de copist), fapt contestat încă din 1905 de cercetătorul M. N. Speranski [7].

În 1904, N. Iorga a localizat, fără a-și argumenta punctul de vedere, în Sâmpetrul Brașovului copia din *Codex Neagoeanus* (consemnând copierea cărții în Sâmpetru, nume comun mai multor localități atestate

[3] Ms. BAR 559 cuprinde între f. 77—83 o a doua versiune fragmentară a *Florii darurilor*, în limba română, având titlurile în slavonă și română (în text se conservă însă pe alocuri propoziții sau cuvinte din textul slavon).

[4] Pentru descrierea manuscrisului, vezi mai jos, p. 20 *sq.*

[5] În cele ce urmează, vom oferi o privire sintetică asupra acestora, deoarece în capitolele următoare problemele vor fi reluate pe larg.

[6] Vezi I. A. Šljapkin, *Sv. Dimitri Rostovskij i ego vremja (1651—1709)*, Petersburg, 1891, p. 76—77.

[7] Vezi M. N. Speranski, *Perevodnye sborniki*, în „Čtenija v imperatorskom obščestve istorij i drevnostej rossijanskich pri Moskovskom Universitete", II, 1905, p. 535.

documentar în epocă, scribul Ion Românul lăsase deschisă problema ariei de proveniență a acesteia) [8].

În 1927, într-o comunicare ținută la Academia Română, urmată în anii următori de publicarea unor vaste studii, N. Cartojan, care s-a ocupat de raportul de filiație dintre cele mai vechi copii, de problema izvorului străin, ca și de particularitățile lingvistice ale traducerii conservate în faimosul *Codex Neagoeanus*, demonstra fără putință de tăgadă că versiunile din manuscrisele 3821 și 1436 derivă dintr-un arhetip unic. Cele două texte din ms. 559 ar fi independente de acesta, în opinia istoricului, fapt care s-a dovedit a fi parțial inexact (vezi mai, jos). Examenul lingvistic al copiei lui Ion Românul îl determina pe N. Cartojan să localizeze copia în Hunedoara, iar traducerea în nordul Ardealului sau în Banat. Aceasta din urmă nu ar fi mai veche de secolul al XVI-lea și ar avea la bază un intermediar sârbesc defectuos, tradus după o ediție italiană [9].

După punerea în circuitul științific a manuscrisului BAR 4620 mai mulți cercetători s-au referit la problemele filologice și lingvistice ale *Florii darurilor*.

În 1962, N. Smochină și N. N. Smochină [10] susțineau în mod eronat, pe baza unei însemnări slavone, că miscelaneul datează din 1523, că el conține o versiune a traducerii românești făcute în Moldova în secolul al XV-lea (1478—1484) direct după un izvor italian, independentă de aceea din manuscrisele 3821, 1436 și 559. Totodată ei atrăgeau atenția asupra neconcordanțelor dintre textul românesc și cel slavon al *Florii darurilor* și avansau ipoteza că versiunea slavonă se bazează pe originalul traducerii românești. Copistul, monahul Filip, autor al textului slavon al *Alergării lunii cu tipic* din manuscris, ar fi după acești autori una și aceeași persoană cu călugărul care a transcris în 1502 *Tetraevanghelul* slavon, un contemporan al lui Ștefan cel Mare, ipoteză infirmată chiar și la un examen grafologic sumar.

Istoricul P. P. Panaitescu opina în 1965, pe baza tabelelor calendaristice slavone, că ms. 4620 a fost copiat probabil în 1592 [11], în timp ce trei ani mai târziu, E. Vârtosu credea că examenul filigranologic și structura formală a codicelui constituie indicii ale copierii acestuia pe la 1583 [12].

[8] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București, 1904, p. CLXVII, nota 1.

[9] Vezi Cartojan, FV, p. 85—198; Cartojan, *Cărțile populare*, I, p. 255.

[10] Vezi Smochină, FD, p. 714—724; N. Smochină, *Cine a tradus în secolul al XV-lea „Floarea darurilor" în românește?*, în „Magazin istoric" II, 1968, nr. 7—8, p. 51.

[11] Vezi P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 110—111.

[12] Vezi E. Vârtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 33.

În același an, 1968, slavistul P. Olteanu aborda și el problema izvorului străin al cărții populare, pe care o va relua în câteva studii ulterioare. Susținând descendența versiunii românești din ms. 4620 în mod nemijlocit dintr-un izvor italian, P. Olteanu este de părere că traducerea s-a făcut în nordul Moldovei sau al Transilvaniei, probabil pe la jumătatea secolului al XVI-lea, de Gherman Valahul, și că textul intercalat slavon, impregnat de „românisme" și „italienisme" a fost transpus din limba română. Autorul sugerează, de asemenea, că textul slavon din miscelaneu mai reflectă parțial și o traducere slavonă după un izvor grecesc al *Florii darurilor* [13].

Preocupat de problema locului în care s-a copiat *Codex Neagoeanus* și a provenienței traducerii, Ion Gheție ajungea în 1973 la concluzia că Ion Românul își transcrisese textele în Sâmpetrul Brașovului, și nu al Hunedoarei (așa cum susținuse N. Cartojan), și că avusese la îndemână texte bănățene-hunedorene [14].

O contribuție substanțială la problema datării copiei putnene a reprezentat-o și publicarea în 1983, de către Al. Mareș, a unui studiu, care reprezenta parțial reproducerea unei comunicări ținute la Universitatea din București încă din anul 1977. Încheind o analiză filologică complexă, Al. Mareș data copia din ms. 4620, al cărei inițiator și poate și executor fusese ieromonahul Ioan, în intervalul 1592—1604 și opina că este puțin probabil ca traducerea să aparțină secolului al XV-lea și ca Gherman Valahul să fie postelnicul și pârcălabul de la curtea domnitorului Ștefan cel Mare [15].

Într-un studiu apărut în 1982 și având ca obiect cea mai veche versiune a *Florii darurilor*, ne-am ocupat și noi mai ales de problema localizării copiei și a primei traduceri românești, a raportului acesteia cu versiunile cunoscute din secolul următor [16]. Textul din ms. 4620, copiat în mod indubitabil la mănăstirea Putna din nordul Moldovei de către un anonim, care ar putea fi ieromonahul Ioan, se întemeiază pe o traducere unică preluată după un izvor grecesc, probabil prin

[13] Vezi Olteanu, FV, p. 273—304; P. Olteanu, *Sur les éléments italiens et roumains dans les versions slaves de l'oeuvre Fiore di virtù*, în „Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie romanică", II, 1971, p. 1 115—1 119; *idem, Opera „Floarea darurilor" în versiunea românească Hurezu-Snagov (1700)*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare*, I, Râmnicu-Vâlcea, 1980, p. 367. În anii din urmă, profesorul P. Olteanu a lucrat la o amplă monografie a cărții populare a *Florii darurilor*, nepublicată însă până în prezent.

[14] Vezi Ion Gheție, *Unde s-au tradus și unde s-au copiat textele din Codex Neagoeanus?*, în LR, XXII, 1973, nr. 6, p. 545—559.

[15] Vezi Mareș, FD, p. 222—230; vezi și Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 381—392.

[16] Vezi Moraru, FD, p. 263—316; Alexandra Roman Moraru, *Preocupări etimologice într-un manuscris românesc de la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 267—273.

intermediare slave. Acest arhetip românesc provenea din părțile Banatului — Hunedoarei și ne-a fost transmis aproape integral (cu excepția unei file finale, pierdute), în ms. 4620 și fragmentar prin copiile din manuscrisele 3821, 1436, 559 și 101. În timp ce manuscrisele 4620 și 101 prezintă sub aspect textologic o asemănare mergând până la identitate (diferențele sunt de ordin grafic și lingvistic în majoritatea lor), linia de dependență a copiilor lui Ion Românul și Costea Dascălul presupunea, față de primele două, existența unei copii lacunare neidentificate, după o prelucrare probabil moldovenească derivând din prototipul românesc unic. De asemenea, un intermediar muntenesc sau sud-est ardelenesc se situa probabil între traducerea bănățeană-hunedoreană și copia nord-moldovenească din ms. 4620. Totodată, avansam ipoteza că nu ar fi exclusă posibilitatea unei confruntări cu un izvor latinesc, sugerată atât de titlul parțial latinesc al manuscrisului moscovit semnalat de I. A. Šljapkin, cât și de cele câteva intervenții cu caracter etimologizant (latinist) din copia putneană.

În fine, în 1985, în monografia asupra începuturilor scrisului în limba română, Ion Gheție și Al. Mareș dedică un capitol *Florii darurilor*, sintetizând principalele probleme cu caracter filologic, lingvistic și istorico-literar pe care le-a ridicat această carte populară [17].

DESCRIERE

Cea mai veche copie a *Florii darurilor* se găsește în cuprinsul unui codice miscelaneu intrat în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române în anul 1959, unde este catalogat sub cota ms. rom. 4620 (fost ms. slav nr. 106). Anterior ultimului său posesor, un anume Załoziecki, care l-a cedat Bibliotecii Academiei, el aparținuse profesorului Eugen Kozak din Cernăuți, după ce fusese proprietatea succesivă a mai multor persoane, așa cum reiese din diversele însemnări aflate în cuprinsul miscelaneului [18]. Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea volumul se afla încă la mănăstirea Putna din Bucovina, locul unde, după toate probabilitățile, a și fost alcătuit.

Pe fila 35v, inițial albă, se găsește o însemnare redactată în limba slavonă scrisă cu caractere cursive și cu o cerneală asemănătoare, dacă

[17] Vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *op. cit.* Dacă în privința problemelor legate de localizarea și filiația textului nu au fost aduse obiecții referitoare la rezultatele cercetării noastre, autorii respingeau însă posibilitatea confruntării traducerii cu un izvor latinesc al florilegiului.

[18] Vezi Moraru-Velculescu, *Bibliografia* II, p. 268—269.

nu identică, cu cea aflată în unele porțiuni din cuprinsul volumului, la o dată la care elaborarea codicelui fusese încheiată, și care continua și pe recto-ul filei următoare (această filă, pierdută din nefericire, ar fi putut aduce clarificări prețioase în legătură cu autorul sau autorii textelor și cu data la care au fost alcătuite). Din cuprinsul acesteia nu rezultă cu claritate dacă autorul ei, ieromonahul Ioan de la mănăstirea Putna, a fost numai beneficiarul și inițiatorul alcătuirii miscelaneului, sau și copistul, eventual revizorul textelor [19], deși se sugerează acest lucru.

Volumul, in 4°, alcătuind un tot unitar la data la care ieromonahul Ioan făcea însemnarea de pe fila 35v, este format, așa cum a arătat Al. Mareș [20], din două părți distincte, dacă avem în vedere signatura chirilică a caietelor, și însumează 627 de file conform numerotării de mașină a Bibliotecii Academiei [21]. Prima parte (f. 1—420), având caietele numerotate de la 6 [22] la 58, cuprinde un *Antologhion* slavon, cântări și rugăciuni religioáse în limba slavonă (unele, cu titluri românești) și tabele de uz bisericesc: *Mâna lui Damaschin, Selenodromion (Lunic cu tipic)*, precum și o *Pascalie* conținând tabele pentru anii 1592—1613 (aceasta din urmă, luată în discuție de diferiți cercetători pentru datarea miscelaneului). De asemenea, lucru foarte interesant, trecut cu vederea de cercetătorii care s-au ocupat de descrierea manuscrisului, pe fila 417v se găsește un tabel scris cu chinovar, cu slove chirilice, cuprinzând binecunoscuta formulă magică în limba latină *Sator arepo tenet opera rotas* [23].

[19] „Cu vrerea Domnului și cu încuviințarea preaiubiților oteți, m-am nevoit și eu, preasmeritul dintre călugări, zis ieromonahul Ioan, de la lăcașul bisericesc al lavrei Putna, binepăstrătoare a hramului Sfintei Fecioare, să am, deci, după puterile mele, dragoste de muncă și tragere de inimă: m-am silit și multă vreme m-am străduit și abia mi-am putut îndeplini dorința și mi-am făcut această carte drept-duhovnicească, cu canoanele domnești și cu tâlcuri și cu alte lucruri foarte folositoare și la sfârșit *Sfânta darovanie*, din dreapta mea agonisită și din banii mei proprii cheltuiți, pe care mulți ani i-am adunat pentru acest lucru dumnezeiesc și spre înfrumusețarea bisericii, întru admirarea ei am contribuit...". Același Ioan, ajuns ulterior proegumen al mănăstirii bucovinene își revendica copierea în 1612 a unei psaltiri slavone; vezi V. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Mănăstirea Putna*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLII, 1966, nr. 7—8, p. 481.

[20] Pentru descriere și datare vezi și Mareș, FD, p. 222—230.

[21] Manuscrisul are două numerotări moderne ale filelor: una de mașină și alta, mai veche, de mână, care prezintă un decalaj de o filă la început (prin pierderea primeia) și este pe alocuri defectuoasă (vezi Mareș, FD, p. 223).

[22] Signatura caietului al 6-lea se află pe f. 17v a manuscrisului. ale cărui mai bine de trei caiete inițiale s-au pierdut. Lacunare sunt și alte două caiete din care lipsesc câte 2 file; la acestea se adaugă încă o filă lipsă, din finalul codicelui, vezi mai jos.

[23] Este vorba de un amulet (filacter) aparținând așa-numitelor *incantationes*, exorcism având o arie și o răspândire în timp și spațiu impresionante. El a fost întâlnit atât în lumea occidentală, cât și în cea orientală, inclusiv în Bizanț, putând fi regăsit în cărți vechi de cult, pe mozaicurile unor biserici sau pe zidurile unor castele medievale

Această primă porțiune a manuscrisului însumează, conform cercetărilor efectuate de Al. Mareș, hârtie din trei sorturi diferite: de proveniență sileziană, având drept filigran *mistrețul* (f. 1—35; 84—290), poloneză, cu *toporul* drept filigran (f. 291—420), și de fabricație necunoscută, fără filigran (f. 36—83). Hârtia sileziană cu filigran *mistreț*, prezent în carte în două variante, B și C, se regăsește și în partea a doua a manuscrisului (vezi mai jos).

Partea a doua a codicelui, alcătuită din 26 de caiete numerotate de la 1 la 26 (f. 421—627) prezintă o nouă signatură chirilică, pe colțul din dreapta jos al filei recto (și nu în colțul din stânga jos al filei verso, ca în partea întâi a volumului), efectuată cu același scris și cu aceeași cerneală pe care le regăsim în textele din carte. Ea cuprinde un *Gromovnic* slavon (f. 421—456) și *Floarea darurilor* (f. 457—627), scrise în exclusivitate pe hârtie de proveniență sileziană fabricată de moara Schweidnitz și al cărei filigran reprezintă două tipuri de mistreț: un tip A, ilustrat printr-o variantă unică (mistreț înscris în scut) și un al doilea, ilustrat de cele două variante, B și C, menționate mai sus, pe care le regăsim în prima parte a manuscrisului. Această a doua secțiune a volumului nu prezintă lacune de mai mari proporții, ca prima lui parte, ci este conservată aproape integral: din caietele care conțin *Floarea darurilor* lipsește o singură filă, cea finală, pe care se afla sfârșitul ultimului capitol (al 35-lea) al cărții populare.

De câțiva ani codicele a fost supus unei operații de restaurare, executată de altfel cu o regretabilă superficialitate, fapt care face și imposibil de stabilit care era componența unor caiete și dacă în partea a doua manuscrisul ar fi putut cuprinde un număr mai mare de caiete (deși, după însemnarea ieromonahului Ioan, *Floarea darurilor* încheia miscelaneul). Sub legătura modernă, banală, de carton, se găsesc lipite pe hârtie de proastă calitate forzațuri reprezentând fragmente din coperțile originale din piele de culoare maron, având imprimate frumoase motive geometrice și florale, identice, așa cum am arătat cu un alt

(cel mai vechi se găsește pe ruinele unui actuariu de la începutul secolului al III-lea), de la Dura, pe țărmul Eufratului). Simbolica lui a fost pusă în legătură cu Mântuitorul. Formula, a cărei traducere aproximativă ar fi „Semănătorul la plug ține (conduce) munca cu roțile", ar reprezenta o anagramă (palindrom) care a primit mai multe interpretări. Ea ar conține numele lui Hristos, numele piroanelor crucii Mântuitorului sau, după alte opinii, lectura rugăciunii domnești *(Pater noster)*. La români cele mai vechi atestări cunoscute până acum ale formulei s-ar regăsi în două manuscrise de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (din 1777 și 1784), unde era folosită ca descântec (contra turbării, respectiv a frigurilor); vezi M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1983, p. 287—279; Cartojan, *Cărțile populare* II, p. 129—134. De aceea, prezența sa în ms. 4620, extrem de prețioasă, indică vechimea sa la români, devansând cu aproape două veacuri atestările semnalate de M. Gaster și N. Cartojan.

prilej [24], cu ale altui monument al scrisului vechi românesc alcătuit la Putna, *Pravila ritorului Lucaci*, din 1581. Nu putem decât să deplângem lipsa de interes și de profesionalism a restauratorilor[25], care prin legare au modificat forma inițială a manuscrisului, au tăiat porțiuni din părțile inferioare ale unor file (unele, conținând signatura chirilică a scribului, cu ajutorul căreia s-ar fi putut reconstitui caietele volumului), lipind în locul acestora, pentru a se readuce paginile la dimensiunile inițiale, fâșii de hârtie subțire, urâtă și de proastă calitate.

Textul propriu-zis al *Florii darurilor*, debutând pe f. 421[r] și încheindu-se pe ultima filă păstrată, 627[v], este copiat [26] de un singur scrib a cărui semiuncială frumoasă, conținând caractere regulate, drepte și elegante, indică mâna deprinsă a unui copist de meserie, bun caligraf și familiarizat cu astfel de lucrări.

Dimensiunile filelor cărții populare, ca ale întregului codice, sunt de circa 210 × 155 mm. De regulă, pagina conține 18 rânduri [27], distanța dintre acestea fiind de aproximativ 4 mm.

Hârtia sileziană, cu filigran (vezi mai sus) este semilucioasă, destul de subțire și de bună calitate, în general bine conservată. Distanța dintre călușuri este de 30 ± 2 mm, iar cea dintre vărgături, de 1 mm.

Textul bilingv, slavon (de redacție sârbocroată cu elemente ucrainene) și românesc, este scris cu cerneală brună-închis, pe alocuri mai decolorată — partea slavonă, respectiv cu cerneală roșie (chinovar) — versiunea românească, dar și titlurile slavone, numărătoarea capitolelor (aflată în text sau, mai rar, marginal), ca și numeroasele inițiale cu care

[24] Vezi Moraru, FD, p. 314.

[25] În același timp ne îndoim asupra oportunității acestei operații de „restaurare", dat fiind că în urmă cu mai puțin de un deceniu, când l-am putut vedea, manuscrisul își păstra legătura originală, având coperțile în stare perfectă de conservare, iar accesul direct la codice era atunci, ca și acum, aproape imposibil cercetătorilor: pentru investigația noastră care implica nu numai un studiu grafologic complex (privind caracteristicile hârtiei, cernelurilor utilizate, studiul filigranologic etc.), ci și examinarea atentă a tuturor intervențiilor grafice, necesară elaborării aparatului critic al ediției, ne-a fost refuzat, în mod inexplicabil, accesul la original, pe care, după repetate insistențe l-am putut consulta timp de numai câteva ore. Putem deduce, așadar, că restaurarea miscelaneului, dacă a fost într-adevăr necesară, a fost impusă de degradarea rezultată nu în urma accesului specialiștilor la textul original, ci din condițiile improprii de păstrare în depozitul Bibliotecii Academiei, în custodia căreia se află valori inestimabile ale culturii române și europene, și care, sperăm, va lua măsuri urgente în legătură atât cu conservarea, cât și cu o atentă și corespunzătoare restaurare a cărților vechi.

[26] În legătură cu caracterul de copie al versiunii din manuscris pe care îl probează inconsecvențele ortografice, fonetice și morfologice ale textului, existența unor omisiuni, pasaje obscure, spații libere completate ulterior, glose marginale explicative și, mai ales, a unor *bourdon*-uri, greșeli tipice de copist, vezi Moraru, FD, p. 267—269, studiul filologic și aparatul ediției de față.

[27] Rareori, atunci când titlurile unor capitole sunt scrise cu inițiale de dimensiuni mai mari, filele conțin 17 rânduri.

debutează micile fragmente din cuprinsul versiunii slavone (uneori sub o frază), despărțite și prin puncte de scrib.

Dimensiunea literei obișnuite este de circa 4—5 mm, iar a inițialelor (mici și mari, în general simple, neornate, și mai rar cu înfloriturі) variază între 6—10 mm, respectiv 15—22 mm. Oglinda paginii are dimensiuni cuprinse între 145—155 (mai rar 160) mm înălțime și 100—120 mm lățime[28]. În partea de sus și la cotorul cărții spațiul alb este de circa 20 mm, în timp ce jos și lateral el este mai mare, de circa 35—50 mm, respectiv de 35 mm.

Scrisul și cerneala sunt evident aceleași în *Gromovnicul* slavon și în *Floarea darurilor* bilingvă; le întâlnim însă și în alte porțiuni din prima parte a manuscrisului (vezi, de exemplu, f. 1r, 3cr), unde regăsim de altfel și aceleași inițiale care apar în partea a doua a cărții[29].

Textul românesc al *Florii darurilor* cuprinde puține erori de scriere, pe care numai un copist cu experiență le putea evita, date fiind și dimensiunile mari ale textului), nu însă și un învățăcel nefamiliarizat cu astfel de lucrări: ele se limitează la câteva omisiuni de litere, de cuvinte (acestea din urmă putând fi lacunare eventual chiar în protograf), la unele litere sau grupuri de litere repetate, la câteva substituiri de slove, adaosuri de cuvinte (omise inițial) sau glosări marginale pe care le-am semnalat în aparatul ediției

DATARE

Floarea darurilor, ca și întregul mișcelaneu în cuprinsul căruia o regăsim, nu cuprinde informații explicite referitoare la data când a fost elaborată. Însemnarea aflată pe fila 35v, lacunară, nu aduce nici ea precizări asupra datei scrierii textelor din ms. 4620. Această problemă a făcut, de aceea, obiectul mai multor cercetări, formulându-se ipoteze diferite în privința vechimii cărții, a căror coroborare circumscrie o perioadă de timp largă, de la începutul secolului al XVI-lea și până în secolul al XVII-lea.

Cât privește vechimea protografelor, cel puțin în cazul *Florii darurilor* acest interval a fost devansat, întrucât unii cercetători au susținut ideea traducerii direct din italiană a cărții populare în secolul al XV-lea, de către un curtean al lui Ștefan cel Mare.

[28] Câmpul scris al paginii, ca și cadrele laterale au fost trasate în prealabil cu un condei de os.

[29] Vezi, de exemplu, pentru *м* (*m*, „cu poale"), f. 43r, 149v, 251r, 440r, 475r, 494r etc. (cf. Mareș, FD, p. 223, unde se afirmă că varianta nu se întâlnește în ms. 4620), *м (m)*, f. 1r, 36r, 485r, 494r etc., *ч (a)*, f. 197r, 256r, 421r, 507v etc., *ѕ (dz*, cifra 6), f. 77r, 488r etc.

Lui Alexandru Mareș, cunoscut filolog, cercetător la Institutul de Lingvistică din București al Academiei Române, îi revine meritul de a fi sintetizat și analizat critic diversele opinii exprimate în această chestiune și, mai ales, acela de a fi propus, ca și în cazul altor vechi scrieri românești, o datare susținută, credem, cu argumente temeinice[30]. Vom relua pe scurt în cele ce urmează principalele puncte de vedere relative la problema datării, precum și contraargumentele invocate de Al. Mareș, referindu-ne pentru început la vechimea copiei și apoi la cea a traducerii.

1. Ipoteza datării în 1523 a copiei, susținută de N. N. Smochină și N. Smochină, se baza pe însumarea unor informații cuprinse în textele calendaristice din alcătuirea miscelaneului, cu altele referitoare la autorul prezumtiv al scrierii, cu supoziții privind vechimea originalelor, examenul prin grafie și filiația unor copii ulterioare[31].

Chiar dacă demonstrația bazată pe aceste metode de datare s-ar fi dovedit corectă, ea nu putea fi însă suficientă pentru formularea unor concluzii acceptabile, atât timp cât nu era confirmată de examenul hârtiei și, în special, de examenul filigranologic, fapt asupra căruia au insistat Al. Mareș și Ion Gheție în mai multe cercetări cu caracter metodologic și practic[32]. Din păcate, nici chiar argumentele aduse în discuție de N. N. Smochină și N. Smochină nu rezistau la un examen mai atent, așa cum a demonstrat Al. Mareș. Astfel, prezența în codice a *Alergării lunii (Lunic cu tipic*, în limba slavonă), care debutează cu anul 1523, ca și a altor texte calendaristice aparținând unor autori diferiți și elaborate în decursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea nu pot constitui o dovadă în sprijinul datării în 1523 propuse de cei doi cercetători, fapt pe care îl subliniase încă din 1965 și P. P. Panaitescu[33]. Ele puteau aduce, cel mult, precizări în legătură cu problema vechimii originalelor și, mai exact, cu data *a quo* a traducerii în limba română, nu însă și cu cea *ad quem*, căci nu există indicii după care textele respective ar reprezenta autograful traducerii, ci, dimpotrivă, dovezi că ele sunt copii[34]. De altfel, prezența unor texte copiate conținând date calendaristice mult anterioare datei la care se efectua transcrierea, preluate din protograful traducerii, se poate constata în numeroase cărți vechi românești.

[30] Vezi Mareș, FD, p. 222—230.

[31] Vezi Smochină, FD, p. 722—723.

[32] Vezi Mareș, FD, p. 224—230: Ion Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească*, București, 1974, p. 92—108.

[33] Vezi P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, p. 110, nota 40.

[34] Vezi Moraru, FD, p. 267—269.

Al doilea argument pentru susținătorii datării în 1523 se baza pe identificarea monahului Filip, autor declarat al *Lunicului* slavon miniat aflat astăzi la Biblioteca Națională din Viena. Al. Mareș atrăgea însă atenția asupra dificultății de a se compara două scrieri având caractere grafice deosebite (semiunciale, în cazul manuscrisului 4620, respectiv unciale, în cel din anul 1502), semnalând totodată unele diferențe sensibile în modul de a caligrafia anumite slove [35].

Nici alte argumente, de ordin grafic și lingvistic (în realitate alternanțe banale pe care le regăsim în numeroase manuscrise slavone ale vremii) nu pot fi reținute pentru datarea propusă de N. N. Smochină și N. Smochină, cu atât mai puțin supoziția că din cuprinsul *Pascaliei* (conținând materia pe anii 1592—1613) ar lipsi două file care ar fi acoperit exact intervalul 1523—1692, supoziție infirmată de Al. Mareș odată cu examinarea caietelor pe care este scris textul și care nu prezintă lacune în porțiunea respectivă.

În fine, efectuarea unor copii în 1533 și 1560—1570 având ca protograf ms. 4620 nu poate fi reținută din argumentația celor doi autori, care nu indicau cotele acestor manuscrise, a căror existență stă sub semnul întrebării: cu excepția celei din ms. 4620, celelalte versiuni timpurii cunoscute astăzi ale *Florii darurilor* aparțin, după cum se știe, secolului al XVII-lea.

2. Ipoteza datării în 1583, formulată cu rezerve, de altfel, de E. Vârtosu [36], pe baza structurii formale a manuscrisului, care prezintă anumite afinități cu *Pravila ritorului Lucaci* din 1581, și a filigranului (în legătură cu care cunoscutul slavist nu face însă nici un fel de comentarii), venea să apropie data copierii codicelui de c a reală, infirmând-o totodată pe cea avansată de N. N. Smochină și N. Smochină. Cercetătorul nu-și propusese însă să formuleze concluzii definitive relative la datarea miscelaneului de vreme ce nu a întreprins un examen al caracteristicilor hârtiei și filigranului, ci mai degrabă să respingă opinia neîntemeiată după care ms. 4620 ar aparține începutului celui de-al treilea deceniu al secolului al XVI-lea, optând pentru ultimele două decade ale acestuia.

Desigur însă că argumentele aduse de Al. Mareș privind insuficiența în operația de datare a unui text a „examenului structurii formale" invocate de E. Vârtosu (care s-ar limita, după autor, numai la

[35] Al. Mareș se înșela însă când afirmase că în *Tetraevanghelul* din 1502 slova ѧ apare sub forma ѧ (*m* „cu poale"), care nu s-ar regăsi în ms. 4620. Varianta grafică poate fi întâlnită atât în *Floarea darurilor*, cât și în alte diverse texte din miscelaneu (Vezi *Descrierea manuscrisului*, p. 24); nu este însă mai puțin adevărat că ea apare în multe scrieri românești și slavoromâne ale vremii, deci oricum nu poate constitui un argument valabil invocat în chestiunea paternității unei scrieri.

scris, organizare și prezentare)[36] impuneau reluarea chestiunii rămase deschise, a vechimii cărții.

3. Aceeași atitudine critică față de datarea lui N. N. Smochină și N. Smochină o regăsim la P. P. Panaitescu [37], care înclina să creadă că miscelaneul este din 1592, an cu care debutează *Pascalia* din cuprinsul său. Bazată nu doar pe referirea la această dată calendaristică din *Pascalie*, ci și pe informația din titlul versiunii moscovite (traducerea din limba română în slavonă a *Florii darurilor* de către Veniamin Rusul în anul 1592), supoziția lui P. P. Panaitescu nu putea avea un caracter decisiv, așa cum iarăși a subliniat Al. Mareș, atâta vreme cât stabilirea vechimii unei cărți prin raportare la termenul *a quo* al unor texte calendaristice nu constituie un criteriu sigur de datare. Există suficiente exemple care confirmă scurgerea unui interval de timp mai mic sau mai larg între data alcătuirii și cea a copierii unor tabele sau texte calendaristice.

La aceasta am mai putea adăuga și faptul că datarea în 1592 propusă de P. P. Panaitescu pe baza titlului manuscrisului de la Moscova ar fi trebuit să fie sprijinită pe o fie și sumară cercetare comparativă a acestei versiuni a cărții populare cu cea slavo-română cuprinsă în miscelaneul 4620, considerat, implicit, de istoric, sursa traducerii rusești. Or acest lucru nu a stat în preocuparea istoricului, care se mărginise în a nu da credit copierii în 1523 a versiunii putnene.

Asupra datării *Florii darurilor* din ms. 4620 s-au mai pronunțat fără a-și argumenta punctele de vedere P. Olteanu, G. Ștrempel și Al. Piru, care cred că textul ar fi fost scris respectiv în secolul al XVI-lea, în jurul anului 1550, și în secolul al XVII-lea [38].

În 1977, într-o comunicare susținută la Facultatea de Filologie a Universității din București, având la bază o cercetare care va fi amplificată și publicată ulterior, în 1983, Al. Mareș se pronunța asupra datării uneia dintre porțiunile manuscrisului, cuprinzând *Gromovnicul* slavon și *Floarea darurilor*, argumentându-și temeinic și detaliat punctul de vedere. Trebuie menționat și faptul că demonstrația sa se baza de astă dată, și pe examenul riguros al caracteristicilor hârtiei și a filigranului, singurele care pot furniza informații ce nu pot fi contestate, mai ales pentru secolul al XVI-lea, când datele referitoare cel puțin la anumite mărci de hârtie oferă o oarecare siguranță în stabilirea vechimii scrierilor. Este, din fericire și cazul hârtiei sileziene din cu-

[36] Vezi E. Vârtosu, *loc. cit.*

[37] *Loc. cit.*

[38] Vezi Olteanu, FV, p. 276; G. Ștrempel, *Romanul popular în colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei. Achizițiile din anii 1950—1967*, în „Studii și cercetări de bibliologie", Serie nouă, XI, 1969, p. 118; Al. Piru, *Istoria literaturii române. I. Perioada veche*, ed a III-a, București, 1970, p. 224—225.

prinsul manuscrisului BAR 4620, fabricată la moara elveţiană din Schweidnitz, având ca marcă mistreţul, pentru care Al. Mareş a regăsit variante identice pe hârtia unor documente emise în anii 1594 (1595), 1600 şi 1601. Pentru hârtia silezianã putuse fi stabilit, de asemenea, un coeficient de siguranţă de 10 ani [39], care, coroborat cu datele de mai sus, îl conduc pe Al. Mareş la concluzia că *Floarea darurilor* a fost scrisă la o dată cuprinsă în intervalul 1592—1604.

În legătură cu vechimea traducerii cărţii populare s-au formulat, de asemenea, mai multe ipoteze, chestiunea rămânând, în continuare, neclarificată.

1. Prima dintre ele, susţinută de I. A. Šljapkin în 1891 [40] avansa ca dată *ad quem* a traducerii anul 1492, pe baza titlului manuscrisului rusesc datând de la începutul secolului al XVIII-lea (ms. nr. 2784 de la Biblioteca Publică de Stat din Moscova), unde se specifica faptul că *Floarea darurilor* a fost „tradusă din limba italiană în valahă sau bogdăneasca de Gherman Valahul, iar apoi din valahă în slavonă de ieromonahul Veniamin Rusul în anul 1592". Cercetătorul rus credea că anul din titlu ar ascunde o eroare (ѯ = 500 fiind scris în locul lui ѕ = 400), întrucât Veniamin ar fi aceeaşi persoană cu călugărul croat dominican Benjamin, cel care iniţiase şi traducerea *Bibliei* în 1499. M. N. Speranski a respins însă această supoziţie tot pe baza titlului manuscrisului moscovit, în care se menţiona un rus, şi nu un croat, cu numele de Veniamin [41].

2. Ipoteza lui I. A. Šljapkin a traducerii în veacul al XV-lea a *Florii darurilor* direct din limba italiană a fost însă reluată de N. Smochină şi N. N. Smochină [42], care datând copia (ms. 4620) în anul 1523 opinau că traducerea românească aparţinea unuia dintre caligrafii de la cancelaria lui Ştefan cel Mare, Gherman, data din 1478—1484 şi că ea ar sta la baza celei ruseşti, plasate de aceiaşi autori, ca şi I. A. Šljaphin, în 1492, dar pe care o atribuiau unui erudit ucrainean, Veniamin.

Unii specialişti au dat credit acestei ipoteze, pe care o regăsim, în mod surprinzător, şi în tratatul de istorie a literaturii noastre [43],

[39] Vezi şi Al. Mareş, *Câteva observaţii în legătură cu probabilitatea de datare prin filigrane*, în LR, XXII, 1973, nr. 4, p. 305—308.

[40] Vezi I. A. Šljapkin, *op. cit.*, p. 76—77.

[41] Vezi M. N. Speranski, *Perevodnye sborniki*, p. 535, nota 15, apud Olteanu, FV, p. 277.

[42] Vezi mai sus, p. 18,25.

[43] Vezi Chiţimia—Simonescu, *Cărţile populare* II, p. 276—277; *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1964, p. 493; M. Tomescu, *Istoria cărţii româneşti de la începuturi până la 1918*, Bucureşti, 1968, p. 41.

alţii au respins-o [44], situând transpunerea în limba română în secolul al XVI-lea, ante 1592.

3. N. Cartojan se pronunţa asupra versiunilor din *Codex Neagoeanus* şi din copia lui Costea dascălul (la o dată la care ms. 4620 nu intrase în circuitul ştiinţific), situând prototipul traducerii în secolul al XVI-lea, când cartea populară ar fi fost pusă în circulaţie la noi printr-o traducere sârbească necunoscută, dependentă de versiunea sârbească studiată de Jagić, Strohal şi Rešetar. Aceasta, tradusă din italiană e diferită de redacţia grecească veche (transmisă până astăzi prin intermediul mai multor ediţii veneţiene — din 1529, 1537, 1546, 1594, 1603 şi 1621), pe care istoricul o considera sursa unei noi tălmăciri tipărite în 1700 de Antim Ivireanul [45].

Particularităţile celei mai vechi traduceri în limba română conservată prin copiile din secolele al XVI-lea — al XVII-lea din manuscrisele 4620, 3821, 1436 (Bucureşti) şi 101 (Cluj-Napoca) şi prin alte transcrieri din secolul următor, ne-au determinat să nu împărtăşim această ipoteză, deoarece protograful românesc se distanţează net de traducerile sârbeşti efectuate din italiană, ilustrând în acelaşi timp dependenţa de versiunea grecească veche, care nu este anterioară deceniului trei al secolului al XVI-lea.

Confruntarea textului românesc şi a ediţiilor vechi greceşti din 1529, 1537 şi 1546 (transmise şi prin copii manuscrise ulterioare la care nu am avut însă acces) pune în evidenţă o serie de diferenţe existente, pe de o parte, între aceste versiuni în limba greacă şi, pe de alta, între acestea şi traducerea în limba română. Pe baza acestor deosebiri am putut constata că arhetipul românesc se îndepărtează de primele două tipărituri veneţiene din 1529 şi 1537 (care au acelaşi text şi chiar aceeaşi dispoziţie a rândurilor, după afirmaţiile lui Frati), prezentând însă asemănări care merg până la identitate cu ediţia din 1546 (coincidenţe textuale şi omisiuni comune). Totuşi unele divergenţe neîntâmplătoare [46] arată că protograful românesc nu a avut ca sursă directă nici această tipăritură în limba greacă [47], ci probabil o prelucrare manuscrisă [48] după aceasta, ulterioară anului 1546. De

[44] Vezi P. P. Panaitescu, *loc. cit.*; Mareş, FD, p. 230. P. Olteanu se situează pe o poziţie oarecum confuză, întrucât, pe de-o parte nega efectuarea traducerii (copiate în ms. 4 620) în secolul al XV-lea, dar în acelaşi timp încerca să argumenteze că aceasta ar avea la bază (şi) o veche traducere din italiană anterioară secolului al XVI-lea; vezi Olteanu, FV, p. 276—304.

[45] Vezi Cartojan, FV, 145—148, 155—162.

[46] De exemplu, pasaje care îndepărtează traducerea românească de această versiune greacă apropiind-o însă, în acelaşi timp, de una italiană, vezi mai jos, p. 65—66.

[47] Ediţia din 1546 se apropie mai mult de cea românească tipărită de Antim Ivireanul la Snagov în 1700.

[48] Este mai greu de presupus că ar putea fi vorba de o ediţie necunoscută din seria tipăriturilor veneţiene greceşti din secolul al XVI-lea.

aceea socotim că data *a quo* a traducerii românești nu poate fi devansată acestui an.

Cât privește data *ad quem* a traducerii la români a cărții populare, se pot face de asemenea câteva considerații, având ca suport următoarele elemente: 1) informația din titlul copiei de la Moscova, tradusă în 1592 din limba română; 2) afinitățile textuale dintre versiunea slavă răsăriteană păstrată în manuscrisele de la Moscova și Praga și cea în limba română din ms. 4620 (vezi mai jos); 3) datarea copiei manuscrise putnene în intervalul cuprins între anii 1592—1604, întreprinsă de Al. Mareș. Întrucât nu există motive care să pună la îndoială nici unul dintre aceste elemente, s-ar putea susține ca limită *ad quem* a traducerii anul 1592.

Că ea nu este posterioară acestui an o confirmă și faptul că izvodul românesc prezintă divergențe importante și în raport cu versiunea grecească scoasă de sub teasc la Veneția în 1603 (în eventualitatea că aceasta din urmă s-ar fi putut difuza și prin copii manuscrise anterioare), din care N. Cartojan a reprodus unele pasaje în studiul său, suficiente pentru a ne ajuta să ne formăm o părere în această privință. Neavând acces la ediția greacă venețiană din 1594, nu ne putem pronunța asupra raportului ei cu cea mai veche traducere românească. Ni se pare însă puțin probabil ca sursa străină a tălmăcirii românești să fi fost această tipăritură, lucru care ar infirma implicit datele cuprinse în titlul manuscrisului de la Moscova. Convingerea noastră este că protograful românesc din care descind manuscrisele *Florii darurilor* din secolele al XVI-lea și al XVII-lea este anterior anului 1592. Această afirmație este sprijinită de constatarea că între acesta și copia de la Putna, în schema de filiație a *Florii darurilor* se mai situează, conform cercetării noastre, cel puțin încă un intermediar.

Studiul lingvistic și de localizare a ms. 4620 a pus în evidență cel puțin trei straturi lingvistice care ilustrează un itinerar mai lung parcurs deja de cartea populară: traducerea provenind după toate probabilitățile din zona Banatului — Hunedoarei, recopiată în Țara Românească, ajunge și în Moldova, fiind retranscrisă la mănăstirea Putna din Bucovina. Apoi, după această copie (confirmată de operația de datare ca aparținând intervalului 1592—1604) sau eventual după o altă transcriere moldovenească, astăzi pierdută, aparținând *aceleiași redacții* și datând din 1592, s-a realizat traducerea la slavii de răsărit a cărții populare.

Traiectoria ei, deloc simplă, pare a devansa așadar anul 1592 ca dată *ad quem* a traducerii românești. Această ipoteză este întărită și de o altă concluzie la care am ajuns, și anume că versiunea slavă din manuscrisele de la Praga și Moscova (despre care se afirmă că a fost tradusă din română în 1592) se îndepărtează și ea de protograful românesc, conținând anumite erori pe care le regăsim însă în textul în limba română din ms. 4620. Acestea arată cu claritate că la baza traducerii slave a stat o copie, o subredacție defectuoasă pe alocuri, de tipul celei din codicele 4620, iar nu originalul izvodului în limba română a cărții populare, pe care ar trebui să îl plasăm în mod implicit la o dată anterioară acestui an.

LOCALIZARE

Întrucât proveniența copiei și a traducerii au constituit, așa cum am amintit deja, obiectul unei cercetări detaliate pe care am întreprins-o în urmă cu câțiva ani, ne vom mărgini în cele ce urmează să sintetizăm bibliografia problemei și demonstrația ale cărei concluzii au fost, de altfel, reconfirmate de studiul lingvistic din paginile următoare.

Cei care abordaseră localizarea *Florii darurilor* apelând la informațiile furnizate de copiile manuscrise 3821 și 1436 nu avuseseră în vedere nici ansamblul fenomenelor și nici relațiile dintre transcrierile din secolele al XVI-lea — al XVII-lea, care s-au dovedit a oglindi o versiune românească unică [49].

N. Iorga, primul care a încercat să localizeze manuscrisul 3821, plecase de la numele așezării lui Ion Românul, Sâmpetru, comun mai multor localități vechi ardelenești, optând pentru aceea de lângă Brașov [50].

Deoarece istoricul nu-și argumentase afirmația, N. Cartojan a analizat anumite particularități lingvistice din *Codex Neagoeanus*, ajungând la concluzia că ar fi vorba de Sâmpetrul Hunedoarei [51].

Dar aceleași fenomene îl îndreptățeau însă pe Ion Gheție să susțină, la capătul unei analize care a avut în vedere de data aceasta ansamblul faptelor lingvistice și extralingvistice, precum și o metodologie riguroasă, că stratul de limbă cu cea mai mare pondere este de tip muntenesc (sud-est ardelenesc, și nu hunedorean), ceea ce ar confirma copierea textului în zona Brașovului [52], opinie avansată de N. Iorga.

Din aceeași arie (Brașov) ar proveni și copia lui Costea, despre care nu pot fi reținute decât concluziile cuprinse în ampla monografie publicată de Ion Gheție, *Baza dialectică a românei literare* [53].

În ceea ce privește manuscrisul 4620, problema localizării nu fusese abordată din perspectivă lingvistică până de curând, iar cele câteva

[49] Vezi Moraru, FD, p. 269—287.
[50] Vezi N. Iorga, *loc. cit.*
[51] Vezi Cartojan, FV, p. 137—143.
[52] Vezi Ion Gheție, *Unde s-au tradus și unde s-au copiat textele din* **Codex Neagoeanus**, p. 545—559.
[53] Vezi Gheție, BD, p. 341.

scurte referiri neargumentate științific de N. N. Smochină și N. Smochină, E. Vârtosu, P. P. Panaitescu și P. Olteanu avuseseră în vedere doar locul în care s-a executat copia [54].

Nici în privința provenienței traducerii nu se ajunsese la concluzii unitare, întrucât s-a considerat că primele manuscrise românești ale *Florii darurilor* ar conține două tălmăciri independente: m-sele 3821 și 1436, o traducere efectuată în Transilvania de la nord de Mureș sau mai degrabă, în Banat — Hunedoara[55], și m-sul 4620, o traducere moldovenească [56]. Elemente lingvistice bănățene-hunedorene îl determinau și pe Ion Gheție să afirme că *Floarea darurilor* din *Codex Neagoeanus* a fost copiată după un text din această regiune (care ar putea fi patria traducătorului sau doar cea a unei versiuni intermediare), în timp ce copia lui Costea pusese la contribuție texte provenite din Banat — Transilvania sau Oltenia [57].

Dacă concluziile lui N. Cartojan și Ion Gheție legate de localizarea originalului se întemeiau în primul rând pe examenul lingvistic al copiilor manuscrise 3821 și 1436, afirmațiile puse în legătură cu proveniența moldovenească a traducerii transmise prin ms. 4620 (atribuite unui personaj de la curtea lui Ștefan cel Mare), făcute de alți cercetătorii[58], se sprijineau pe fapte de ordin exclusiv extralingvistic.

Sintetizând, putem afirma că încercările de localizare a ms. 4620 (a copiei, și, deopotrivă, a originalului *Florii darurilor)* se limitaseră la afirmații făcute pe baza unor criterii exclusiv extralingvistice, lipsind o abordare unitară și din perspectivă lingvistică. De aceea într-o cercetare pe care am făcut-o în anii 1976—1978 și care a văzut lumina tiparului în 1982, ne-am propus o investigație în acest sens, întemeindu-ne pe ansamblul elementelor lingvistice și extralingvistice relevante pentru a delimita, pe de-o parte, aria căreia îi aparținea graiul copistului și, pe de altă parte, regiunea de proveniență a modelului.

Raportându-ne adeseori la bogatul material și la bibliografia cuprinse în lucrările monografice ale lui Ion Gheție și Alexandru Mareș [59],

[54] Ele se bazau pe însemnarea lui Ioan, pe grafia manuscrisului, pe circulația hârtiei și a filigranului și, în fine, pe regiunea în care a fost găsit miscelaneul; vezi Smochină, FD, p. 722; E. Vârtosu, *op. cit.*, p. 33; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 110—111; Olteanu, FV, p. 276.

[55] Vezi Cartojan, FV, p. 142—143; cf. Olteanu, FV, p. 274, unde, ignorându-se concluziile lui Cartojan, se afirmă că copia dascălului Costea ar reflecta o tălmăcire independentă de cea din ms. 3821, provenind din nordul Transilvaniei.

[56] Vezi Smochină, FD, p. 712; cf. Olteanu, FV, p. 276, care propune „nordul Moldovei sau regiunea nord-estică a Transilvaniei".

[57] Vezi Ion Gheție, *art. cit.*; Gheție, BD, p. 341.

[58] Vezi nota 56.

[59] Vezi Gheție — Mareș, GD; Gheție, BD.

care reușiseră să stabilească repartiția dialectală a numeroase fenomene lingvistice aparținând secolului al XVI-lea și următorului, am putut constata într-o primă fază că *Floarea darurilor* din ms. BAR 4620 nu este unitară sub raport dialectal, încadrându-se în categoria „textelor mixte" din care fac parte majoritatea scrierilor vechi românești.

Coloratura dialectală a textului ne-a permis delimitarea mai multor zone geografice cărora le aparțineau diferitele straturi de limbă oglindite în copia de la Putna.

1. Ponderea cea mai mare o au particularitățile de limbă a căror extindere teritorială desemnează, în secolul al XVI-lea și la începutul celui următor, o arie mai largă, care include Banatul — Hunedoara, nordul Transilvaniei și Moldova (eventual și nordul și nord-vestul Olteniei).

În studiul nostru ne-am raportat la un număr de 45 de elemente aparținând deopotrivă foneticii (vocalismului și consonantismului), morfologiei și lexicului: 1) *[e]* medial aton > *[i]* în cuvinte de tipul *oamini, pohtiloru* etc.; 2) *[e]* conservat în cuvinte de tipul *neşte;* 3) *[î]* „nediftongat" în *mânilor;* 4) *[î]* > *[u]* în *curund(u);* 5) *[u]* netrecut la *[î]* în *frumseaţe;* 6) *[ea]* final > *[e]* (*[ę]*) în *ave* „avea" etc.; 7) *[iu]* păstrat în *minciuno(a)s(ă);* 8) labiale dure în *iubască, mărg* etc.; 9) epenteza lui *[p]* în *îndărăpt;* 10) conservarea lui *[m]* în *rumpe;* 11) păstrarea lui *[v]* în *svat, svădi, svârşit* etc.; 12) *t* dur în *aştaptă, blăstămat;* 13) propagarea lui *[n]* în *genunche;* 14) *[s]* și *[(d)z]* duri în *dzisă, (d)zise, dzua, sara* etc.; 15) *[dz]* în *audzi, audz* etc.; 16) *[ğ]* conservat în *agiută, gioc* etc.; 17) *[dz]* > *[ğ]* în *gice;* 18) *[r]* moale în *ocări;* 19) art. pos. invariabil *a;* 20) art. hot. proclitic *lui;* 21) pron. neg. *nemică;* 22) pron. neg. *nime;* 23) numeralele ordinale în *-le: al treile* etc.; 24) formele de prezent indicativ *îi, (i)su* ale verbului *a fi;* 25) forma *(să) adăpi* a verbului *(a) adăpa;* 26) grafia *să ridă;* 27—31) adverbele *acmu, ainte, amână, camai, mainte* și, în fine, un număr de elemente lexicale; 32—45) *apestit* „răbdător, zăbavnic", *băsău* „invidie, pizmă", *(a) călca* „a bătători", *(a) dosădi* „a înșela; a ocări", *îndatorit* „îndatorat", *(a) întina* „a murdări", *mertic* „porție", *nari* „nas", *opacină* „vâslă", *(a) pişca* „a ciupi", *rămas* „pariu", *(a) stăji* „a (se) grăbi", *tină* „noroi", *trufă* „dispreț" [60].

2. O altă categorie de fapte lingvistice (în număr de 9), având o pondere destul de mare, aparțineau elementelor localizabile în egală măsură în Banat — Hunedoara și Moldova (eventual, în sud-vestul Transilvaniei, sudul Crișanei sau vestul Olteniei): 1) *[ă]* proton > *[a]* în *facură, lacomiia, pacatul* etc.; 2) *[e]* final aton > *[i]* în *faci* „face", *(să) iudeci* „judece", *pietri* etc.; 3) fonetismul *înderăt;* 4) pron. neh.

[60] Vezi Moraru, FD, p. 295—298.

neşchit(ă); 5—9) cuvinte cu uz regional ca: *apătos* „umed", *căşuţă* „fagure, alveole de fagure", *hrăbornic* „îndrăzneţ, viteaz", *raclă* „coşciug", *răsărită* „est, răsărit" [61].

3. Câteva elemente (în număr de 3) ne îndreptau atenţia spre Moldova şi nordul Transilvaniei: 1) *[r]* moale în *omoreaşte;* 2) *[ş]* şi *[i]* moi în *deşert, înşel, ielanie, ieratec* etc.; 3) forma „slabă" de indicativ prezent a vb. *(a) omorî: omoreaşte* [62].

4. Cam aceeaşi pondere o au cele câteva elemente fonetice şi lexicale (în număr de 4) localizabile în Banat — Hunedoara (şi sud-vestul Transilvaniei) şi nordul Ardealului: 1) *[n]* dur în *înţălepciună, mortăciună* etc.; 2—4) fapte lexicale: *bogăt* „îmbelşugare", *înde* „acolo", *(a se) mări* „a se făli" [63].

5. Dintre particularităţile moldoveneşti, cele mai pertinente erau 6: 1) *[ĕ] > [ŝ]* în *şi* „ce"; 2) forma pronominală „pietrificată" cu prep. *cu-nusul* „cu el, cu dânsul" şi 3—6) elemente aparţinând vocabularului: *cândai* „poate", *măiestrie* „cursă, piedică", *vedeală* „vedere, văz", *vracevanie* „tămăduire, vindecare" [64].

6. Destul de bine conturat era însă stratul de limbă bănăţean-hunedorean, reprezentat de o serie de elemente (în număr de 19) care circulau şi în zonele limitrofe ale Banatului — Hunedoarei: sudul Crişanei, sud-vestul Transilvaniei şi unele arii din Oltenia: 1) *[a] — [e] > [e] — [e]* în *pere* „pare"; 2) *[t]* dur în *aştaptă, blăstămat, stăji* etc.; 3) fonetismul *broatăci;* 4) conservarea lui *[ń]* în *întânia, mângânie, (să) punie* etc.; 5) pron. *a cui* „cărora"; 6) forma de prezent indicativ a verbului *(a) mânca: mancă* „mănâncă"; 7) forma „tare" de indicativ prezent a verbului *(a) urma: urmă* „urmează"; 8) adv. *amu;* 9—19) unităţi lexicale ca: *abău* „vai", *apuţit* „miros, simţul mirosului", *arsură* „căldură, dogoare", *babă* „doică", *barbir* „bărbier", *gaură* „cuib, vizuină", *(a) muta* „(a) pritoci", *(a) pridădi* „a birui", *nemoaşte* „neputincioasă, slabă", *priiatnic* „prieten", *tărpeanie* „răbdare", *(a) tărpi* „a răbda, a suporta, a îndura" [65].

7. Existenţa unui strat lingvistic de tip sudic în ms. 4620 a fost ilustrată prin două categorii de elemente:

a) comune subdialectului sudic şi Banatului — Hunedoarei: 1) *[ă] > [o]* în *zăboveaşte;* 2) *[ii]* în *striini;* 3) conservarea hiatului *[ă — u)* în *înlău⟨n⟩tru;* 4) *[iu] > [i]* în *mencino(a)s(ă);* 5) labiale moi în *iubesc, merg* etc.; 6) formele fără epenteza lui *[p]* în *îndărăt, înderet;* 7) *[ş]* şi *[i]* duri în *făţişă, greşala, grijă, înşală* etc.; 8) *[ş]* dur în *greşaşte, şapte* etc.; 9) *[r]* dur în *amăraşte, părăşte* etc.; 10) s. pl. *mâni* „mâini"; 11) art. hot. proclitic *lu;* 12) adv. *înainte;* 13—16) elemente lexicale ca: *curm* „frânghie, laţ", *doică, sfărâmi* „sfărâma", *sobol* „cârtiţă" [66].

b) specifice Munteniei propriu-zise (eventual şi Olteniei şi sud-estului Transilvaniei), excluzând însă Banatul — Hunedoara: 1) *[ă] > [o]* în *norocul;* 2) *[îi]* în *câini, mâinile, pâinea;* 3) *[d]* dur în *dăfăima, dănafară;* 4) *[r]* dur în *cerul, curvaru,* etc.; 5) forma *va* a indicativului prezent a verbului *(a) voi;* 6) forma de pers. a 3-a sg. cu valoare de pl. *(ei) scoate* „scot"; 7—10) unităţi lexicale ca: *(a se) certa, (a) găti* „(a) pregăti"; *(a) înjura, scârbă* „dispreţ" [67].

Integrând într-o imagine de ansamblu observaţiile prezentate, am remarcat faptul că din totalitatea elementelor avute în vedere, în număr de 114, cea mai mare pondere o deţineau cele localizabile în aria unde se vorbea subdialectul nordic: cele 88 de fenomene de tip nordic deţin o pondere de 77,19% din ansamblul fenomenelor, în timp ce numai 10 pot fi atribuite sudului Dacoromaniei (fără Banat — Hunedoara), deci circa 8,77%. Apoi, ansamblul fenomenelor de tip nordic, neoferind o imagine unitară, nu se poate explica în totalitate prin raportare la unul din cele trei graiuri vorbite în subdialectul nordic: dintre acestea, cele mai multe, în număr de 45, deci 51,13%, erau curente în întreg teritoriul în care se vorbea subdialectul de tip nordic, nefiind operante aşadar în încercarea de localizare mai exactă a ariilor lingvistice cuprinse în acest subdialect şi care se reflectau în textul *Florii darurilor.*

În ordine însă, ponderea cea mai mare o au apoi faptele de limbă bănăţene-hunedorene, în număr de 20, urmate de cele care particularizează deopotrivă graiurile vorbite în Banat — Hunedoara şi Moldova, în număr de 9 şi, în fine, de cele 7 elemente specifice Moldovei.

Ele ne îndreaptă cu precădere, aşadar, către două arii lingvistice: una, din Moldova de nord şi cealaltă, din Banat—Hunedoara.

Întrucât în text nu apar fenomene de limbă exclusiv nord-ardeleneşti, am socotit ca puţin probabilă efectuarea traducerii *Florii darurilor* sau a unor copii intermediare în nordul Transilvaniei, excluzând totodată proveniena nord-ardelenească a ms. 4620.

În raport cu particularităţile de tip nordic, cele sudice ocupau o pondere mică: cu toate acestea, cele 10 fapte de limbă specifice sudului Dacoromaniei, având o pondere de circa 8,77%, cărora li se puteau adăuga eventual alte 16 trăsături comune subdialectului sudic şi Banatu-

[61] Vezi Moraru, FD, p. 299—300.
[62] Vezi Moraru, FD, p. 300—301.
[63] Vezi Moraru, FD, p. 301—302.
[64] Vezi Moraru, FD, p. 303—304.
[65] Vezi Moraru, FD, p. 305—307.
[66] Vezi Moraru, FD, p. 309.
[67] Vezi Moraru, FD, p. 310—311.

lui — Hunedoarei, indicau cu claritate prin frecvența apariției lor existența unui strat de limbă localizabil în Muntenia (și Oltenia estică și sud-estică), mai puțin probabil în sud-estul Transilvaniei [68].

Reținând faptul că în text se interferează graiurile vorbite în trei arii lingvistice (Banat — Hunedoara, Moldova și Muntenia), am încercat, într-o etapă ulterioară a cercetării noastre, să vedem care din ele aparțin originalului și care reflectă graiul vorbit de copist.

Prezența a trei uzuri lingvistice oglindite de copia manuscrisă ne-a determinat din capul locului să presupunem existența a cel puțin unei versiuni intermediare interpuse între prototipul traducerii și ms. 4620, fapt confirmat și de analiza textologică comparativă a versiunilor din secolele al XVI-lea — al XVII-lea ale cărții populare a *Florii darurilor*.

În absența precizărilor scribului cu privire la locul în care a fost copiat textul (cuprinse în nota de la f. 35[v] a manuscrisului) și dacă am fi făcut abstracție de o seamă de elemente cu caracter extralingvistic (între care: circulația exclusiv moldovenească a hârtiei și a filigranului, grafia — asemănătoare celei din alt monument al scrisului vechi moldovenesc, de proveniență putneană, *Pravila ritorului Lucaci*, sau legăturile miscelaneului — cuprinzând motive geometrice și florale identice cu ale acestui codice din 1581), am fi atribuit copistului stratul de limbă bănățean-hunedorean, care ocupă ponderea cea mai mare în raport cu cel moldovenesc sau cu cel sudic, muntenesc. De regulă, stratul de limbă al scribului este, după cum se știe, cel mai bine reprezentat în cazul „textelor mixte", așa cum a arătat G. Ivănescu [69]. Excepțiile de la această regulă sunt însă nu puține la număr, iar argumentele de ordin extralingvistic amintite mai sus, precum și o serie de modificări grafice ale scribului (în emendări cu caracter lingvistic), ne-au îndreptățit să încadrăm între acestea și copia din ms. 4620. Atunci când am atribuit copistului stratul de limbă moldovenesc, am avut în vedere și faptul că anumite elemente specifice graiului bănățean-hunedorean (neaparținând, după toate probabilitățile, copiștilor) se regăseau deopotrivă în m-sele 3821, 1436 și 101, precum și în alte transcrieri ulterioare ale cărții populare. Acest lucru ne-a determinat să presupunem că versiunea originală a acesteia (fie că este vorba de protograful traducerii sau de un intermediar comun) venea din părțile Banatului — Hunedoarei sau din sud-vestul Transilvaniei.

De altfel, deși numărul de trăsături lingvistice bănățene-hunedorene din ms. 4620 era mare, el se afla în distonanță cu cifra efectivă

[68] Afirmația se baza pe prezența unor fenomene având curs exclusiv în Muntenia, pe care le regăsim în ms. 4620.

[69] Vezi G. Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 96.

a ocurențelor [70] unor fenomene de acest tip, fapt care ne-a întărit convingerea că ele nu aparțineau în realitate scribului, „ultimei mâini" din codicele găsit la Putna, trebuind să fie puse așadar pe seama modelului (originalului).

Cât privește stratul de limbă sudic muntenesc din ms. BAR 4 620, el nu-și putea găsi o explicație plauzibilă decât admițând că în traseul lung [71] parcurs de versiunea unică a traducerii și până la recopierea sa în Moldova, *Floarea darurilor* a circulat prin copii manuscrise intermediare efectuate și în Țara Românească (sau de persoane al căror uz lingvistic era cel vorbit în Muntenia).

FILIAȚIE

Preocupările de a stabili raportul de filiație a celor mai vechi copii ale *Florii darurilor* și izvorul străin al traducerii sunt, așa cum am amintit, mai vechi în filologia românească.

Încă din 1927 N. Cartojan (vezi p. 18, nota 9) a urmărit relația dintre versiunile păstrate în copiile lui Ion Românul și Costea dascălul, fragmentele din ms. 559, tipăritura lui Antim Ivireanul (Snagov, 1700), unele texte grecești, sârbești sau rusești. Istoricul ajungea la concluzia că *Codex Neagoeanus* și ms. 1436 reproduc o traducere românească unică, conservată mai bine în copia lui Costea. Cele două versiuni fragmentare din ms. 559, independente una față de cealaltă, se îndepărtează și față de tipăritura de la Snagov, reflectând traduceri diferite. Prototipul din care descind m-sele 3821 și 1436 s-ar baza pe o copie sârbă defectuoasă necunoscută, care nu concordă cu textele publicate de R. Strohal și M. Rešetar [72]. Situarea unui original slav la baza

[70] Pentru a ne referi la exemple concrete vom menționa, de pildă, că în zeci de cazuri dentala *[t]* este moale, cazurile de durificare nefiind mai mari de 10; sau celor 6 ocurențe cu *[n']* conservat (în cuvinte de tipul *întâia, să punie* etc.) li se opun zeci de exemple în care el a evoluat la iot.

[71] Vezi schema de filiație a cărții populare, p. 46.

[72] În literatura sârbă cartea populară, cunoscută sub numele de *Cvieti od krieposti* („Floarea virtuților") sau *Cviet od krieposti duchovni i telesnie* („Floarea virtuților sufletești și trupești"), a pătruns prin surse italiene încă din secolul al XIV-lea. Cea mai veche redacție se conservă în trei copii glagolitice fragmentare (din care cea mai timpurie e din secolul al XV-lea), păstrate la Academia din Zagreb și editate critic de Rudolf Strohal, precum și într-o transcriere lacunară păstrată într-un codice scris la Dubrovnic în 1520, cunoscut sub numele de *Manuscrisul Kukuljević*, editat de Milan Rešetar. Filologul Petar Kolendić ajunsese la concluzia că toate aceste copii se bazează în ultimă instanță pe un prototip unic provenind de la o mănăstire de călugări croați

traducerii românești era motivată de N. Cartojan pe baza următoarelor argumente: epoca se caracteriza printr-o puternică influență a culturii slavone; în cele două copii se conservă cuvinte slavone care ar proveni din original *(dealã, inoгog, hârjeate, liubov, pocaianie, văznesi)*, ca și o frântură de propoziție, *abo kàko*. Cuvintele citate de istoric se regăsesc însă și în alte texte vechi românești ale căror izvoare nu-s în totalitate slave, ceea ce ne îndreptățește să presupunem că puteau fi curente în epocă (cel puțin la nivelul unor compartimente ale limbii). În ceea ce privește sintagma *abo kako*, el se înșela crezând că ar fi vorba de un pasaj slavon [73]. N. Cartojan credea, de asemenea, că tipăritura lui Antim ar avea ca izvor o copie manuscrisă de la Muntele Athos după ediția din 1603, reeditare a celei grecești veneției din 1537.

Ulterior, N. N. Smochină, N. Smochină și P. Olteanu (vezi mai sus, p. 18, 19) au plecat de la premisa că ms. 4620 conservă o veche traducere românească din secolul al XV-lea de care se pomenea în titlul redacției ruse aflate la Moscova. M-sele 3821, 1436 și 559 ar conține versiuni independente de cea din ms. 4620. Contrar concluziilor lui N. Cartojan, P. Olteanu afiimă că redacția din ms. 1436 redă o traducere independentă de cea din ms. 3821 și mai apropiată de incunabulele italiene, care depășesc 35 de capitole [74]. Acești cercetători credeau că traducerea datează din secolul al XV-lea (1478—1484), căci N. N. Smochină și N. Smochină dataseră greșit, în 1523, copia din miscelaneul 4620. Faptul că textul românesc din ms. 4620 nu concordă întrutotul cu cel slavon intercalat care conține și numeroase greșeli de limbă, „românisme", îi determină să afirme că traducerea românească ar avea la bază nemijlocit un izvor italian. N. Smochină credea că textul românesc din ms. 4620 ar fi identic cu cel slav-ucrainean din ms. 2748 de la Moscova, iar că cel slavon din copia

benedictini de pe coasta Dalmației (probabil mănăstirea Sf. Nicolae, din Onuš, în insula Krk); vezi Jagić, *Prilozi k historiji, književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, în „Arkiv za povjestniku jugoslavensku, IX, Zagreb, 1868, p. 67—78; Rudolf Strohal, *Cvêt vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916; Petar Kolendić, *Fiore di virtù u našem prevodu XIV veka*, în „Prilozi za književnost, jezik, istoriju, folklor", kniga III, Belgrad, XV, 1923, p. 133 sq., Milan Rešetar, *Libro od mnoziech razloga dubrovacki kirilski zbornik od g. 1520*, în „Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda", Srpska Akademia. Prvo odeljenje, knjiga XV, Belgrad, 1926.

[73] Transcrierea corectă fiind *Abo, că cu frumoase haine ești îmbrăcat* (3821, 111[r]); cf. *Abău, cu frumoase haine...* (4620, 592[r]); vezi, pe larg, Moraru, FD, p. 305.

[74] P. Olteanu includea în textul *Florii darurilor* din ms. 1436, conceput tot din 35 de capitole (căci cap. 1 și 2 nu sunt subîmpărțite la rândul lor, ca în incunabulele italiene, de unde rezulta o divizare a materiei în 40—41 capitole), o redacție a *Fiziologului* (f. 44[v] — 48[v]); vezi Cartojan, FD, p. 101; M. Mociorniță, *Fiziologul. Ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române*, în „Cercetări literare" I, București, 1914, p. 81—101; Moraru—Velculescu, *Bibliografia*, II, p. 243.

de la Putna s-ar îndepărta de acestea; folosirea greșită a genurilor, lexicul sau topica ar dovedi că traducătorul versiunii slavone ar fi fost român și că la baza acesteia ar fi stat o sursă românească [75]. Și textul slavon din ms. 559 probează o slabă cunoaștere a limbii slavone, dar cele două texte paralele de la f. 84—86 au la bază traduceri independente (una față de cealaltă, dar și în raport cu textul slavo-român din ms. 4620). Fragmentul românesc de pe f. 77—83 ar fi tradus după ediția grecească din 1529, nu după cea din 1546 [76]. N. Smochină nu-și argumenta însă această afirmație.

Din exemplele asupra cărora se oprește ar rezulta însă, după P. Olteanu, că textul slav din codicele 559 (inclusiv titlurile capitolelor) ar fi identic cu acela din codicele slav IX H 23 aflat la Praga (acesta concordând cu copia de la Moscova, ms. 2748), dar că „nu are nici un raport cu versiunile române" conservate în m-sele 3821 și 1436. Textul românesc din ms. 559 ar fi „o traducere fidelă a textului româno-slav" conservat parțial în acest manuscris. Versiunea slavă și cea română ar avea la bază un prototip italian și anume ms. *Laur. Gadd. 115* studiat de C. Frati și G. Ulrich, diferit de versiunea tipărită la Roma în 1740 de Bottari. Vechea traducere din italiană ni s-ar fi transmis prin ms. BAR 4620, unde numele animalelor *(vasilisc, calandrinon, pinara, castor, armelin)* sau diverse coruptele ar proba tălmăcirea direct din italiană. Prezența unor slavonisme în m-sele 4620 și 559 s-ar datora influenței exercitate de versiunile slavone (intercalată sau paralelă). Între copia de la Praga și cea de la Moscova ar exista, conform celor spuse de P. Olteanu, doar diferențe mici de ordin „ortografic, redacțional sau caligrafic", dar cea de la Praga ar păstra mai bine factura originalului. Acesta ar fi foarte apropiat de textul românesc din ms. 4620, în timp ce versiunea slavă de aici ar cuprinde multe omisiuni sau neconcordanțe în raport cu cea românească [77].

În studiul dedicat problemelor de filiație și localizare a *Florii darurilor* [78] am încercat să stabilim în ce măsură textul românesc din miscelaneul 4620 reprezintă o versiune independentă față de cea din care coboară, pe de-o parte, copiile lui Ion Românul și Costea dascălul, și, pe de

[75] Multe din exemplele citate drept „românisme" sunt greșite; de exemplu, termenii *prepelica* și *lilijakŭ* nu-s cuvinte românești păstrate din textul intercalat în limba română, ci există și în slavonă, fiind atestate și în surse citate de dicționarul lui Miklosich. De asemenea, multe din construcțiile gramaticale citate de N. Smochină și P. Olteanu nu sunt românisme; de exemplu, formarea viitorului durativ perifrastic sau a condiționalului cu *imati* și *chotĕti (= habere, volere)* erau curente în slava veche; vezi André Vaillant, *Manuel du vieu slave*, tome I, *Grammaire*, ed. a 2-a, Paris, 1964, p. 342. Ele se întâlnesc, de altfel, nu numai în limbile romanice, ci și în greacă.

[76] Vezi Smochină, FD, p. 734.

[77] Vezi Olteanu, FV, p. 285—300.

[78] Vezi Moraru, FD, p. 263—316.

altă parte, față de copia din ms. 101 și de fragmentele din ms. 559. După ce prezentam dovezi legate de caracterul de copie al cărții populare din ms. 4620 (care nu poate fi arhetipul traducerii), afirmam la capătul unei cercetări comparative că toate copiile din secolele al XVI-lea — al XVII-lea descind dintr-o versiune românească unică, diferită de aceea tipărită de Antim, ca și de alte redacții străine care ne-au fost accesibile. Argumentele noastre se bazau pe fapte grupate în patru categorii, cuprinzând: I soluții particulare de traducere și modul de dispunere a materiei în cuprinsul unor capitole; II omisiuni comune; III greșeli de traducere comune; IV concordanțe grafice. Iată, în continuare, câteva exemple care ilustrează descendența dintr-un arhetip unic a versiunilor vechi românești:

1) *Derept aceaea lume toată stă ca o masă mare cu un* **licinie** *mic prejuru ea* (4620, 463r); *Derept aceia lume toată stă ca o masă mare și ca un* **leșnic** *prejurul mesei* (3821, 82r); *Derept aceaea lumea toată stă ca o masă mare și ca un* **leșnic** *pregiur masă* (1436, 14r); în ms. 101, lacună. Termenul *leșnic (licinic)*, de origine slavă, avea o circulație redusă (DA nu-l înregistrează de altfel; în ms. 4620 e glosat marginal cu uzualul *năframă)* și corespunde termenului „șervet" din versiunile italiene și grecești; în pasajul slavon din ms. 4620: *obrusŭ*.

2) *ca să se bucure și sufletul întru pohtele* **ei**, *cum se cade* (4620, 481r–v); *că să ⟨se⟩ bucure și sufletul întru pohtele* **ei**, *cum se cade* (101, 71v); în ambele versiuni (cele din m-sele 3821 și 1436 conțin lacune în acest loc) *ei* e întrebuințat greșit, în loc de *lui*, fapt care se explică prin aceea că substantivele ψυχή, *duša* sunt în greacă și slavă de genul feminin.

3) *Derept răul pizmașului scrie în Legea* **Veache** (scris: *Vechea*, 4620, 481r–v); *Derep răul zavistiei scrie în Leage* **Veache** (scris: *Vechea*, 101, 71r). În ambele copii ѣ e scris greșit în loc de ѥ în вѣкѣ; termenul *răul* are sensul de „viciu" (sl. *zĭlo*, gr. ἐλαττώμα).

4) *De* **pedepsești** (scris: *pedepseaște) cineva și nu-ț va învățătura, de ți-e priiatnic, nu-l lăsa, ce pururea-l pedepseaște* (4620, 514v); textul e identic în ms. 101, 93r, unde *pedepsești* este scris, de asemenea, *pedepseaște*. În ambele versiuni slave: *nakazueši*, redând corect gr. παιδεβης (= παιδεύης) „corijezi" (pers. 2 sg.) [79].

Alte exemple pe care le putem aduce întăresc concluziile pe care le-am formulat în studiul întreprins în urmă cu câțiva ani, clarificând în același timp și problema izvorului după care a fost tradus prototipul românesc.

[79] Cf și *cobaciul*, corijat în *copaciul*, 4620, 530v, *cobaci*, corijat în *copaci*, 3821, 96r.

5) *Și iară dentru muiare veniră păcatele dentâiu și dentr-***aceaea** *toț murim* (sl.: *I paky o(t) ženy priide prŭvoe sŭgrĕšenia i o(t) neǫ vŭsi umirae(m)*, 4620, 472r)· *Și iară dentr-o muiare venire păcatele dentâiu și dăntru* **cia** *toț murim* (sl.: *I paky o(t) ženi priide prŭvoe sugrĕšenie i o(t)* **ieę** *vŭsi umirae(m)*, 101, 76v: în acest text *sŭgrĕšenie*, substantiv neutru în slavonă, este la singular): cf. gr. Ἀκόμη ἀπὼ τὴν γυναῖκα ἦλθεν ἡ πρώτη ἁμαρτία καὶ διεκείνην ὅλοι ἀπώθνὴσκομεν „iar de la femeie veni primul *păcat* și din *acela* (din cauza lui) toți murim" (5v) [80]. Este limpede că *dentr-aceaea*, *dentru cia* reprezintă o eroare de traducere, în loc de *dentru acela* (în greacă, „primul păcat", „dintru acela"). Confuzia provine din faptul că în greacă ἡ ἁμαρτία „păcat" are genul feminin, ca γυναῖκα „femeie". Același dezacord e oglindit de textul slavon, unde *sŭgrĕšenie* este neutru, dar pron. demonstrativ este la genul feminin. Mai notăm că în greacă ἡ ἁμαρτία, de genul feminin, provine din forma de pl. τὰ ἁμάρτια a substantivului neutru τὸ ἁμάρτιον, fapt care explică oscilațiile din textele românești și slave. În manuscrisul de la Praga, bazat după N. Smochină și P. Olteanu pe versiunea românească, eroarea nu există însă: *I paki o(t) ženy priide prŭvoe sŭgrĕšenie i o(t)* **togo** *vŭsi umirae(m)* („dintru *acesta* toți murim"). Unele greșeli se întâlnesc deci și în textele slave din m-sele 4620 și 101, foarte asemănătoare de altfel, ceea ce demonstrează că nu numai versiunile în limba română au un prototip unic, ci și că cele slavone derivă dintr-o redacție slavă unică.

6) *Cine-și strânge limba lui den mânie și-ș pune frâu limbei, și sufletulu-ș curățează și — iertat de Dumnedzău* (sl. *Iže vŭzdrŭži(t) ezykŭ svoi o(t) gněva uzdǫ* **ei** *postavlĕe(t) i dšǫ ego očisti(t)⟨ ⟩*, 4620, 491r); *cine-ș stringe limbă lui den mâniia pune-ș frâul limbii și sufletulu-ș curățeze și e iertat de Dumnezeu* (sl.: *iže vŭzdrŭži(t) jazy(k) svoi o(t) gněva uzdu* **ei** *postavlęe(t) i dši ego očisti(t) ⟨ ⟩*, 101, 65v).

Contextul grec e următorul: Ὅπου σφίγγη τὴν μανείαν καὶ χαλινόνη τὴν γλώτταν τὴν ψυχήν του καθαρίζει καὶ ἔναι σιγκωριμένος „cine-și strânge (= reține) mânia și frânează limba sufletu-și curăță și e ispășit" (9r). Sentința e atribuită în m-sele 4620 și 101 lui *Senac* (în versiunile slave: *Sina(k))*, ca în greacă, ὁ Σενάκας, în timp ce în italiană e atribuită, corect, lui *Sedechia: Sedeche dixe: Chi restrenge la ira et la lengua monda la sua anima e deventa perfecto* (441) [81]. În același timp, în ambele versiuni slave apare aceeași greșeală: *uzdu* **ei** *postavlĕe(t)* „frâu ei îi pune", în loc de *jemu* „lui", căci acordul

[80] Trimiterile la textul grec reproduc întocmai ediția venețiană din 1546 (inclusiv ortografia tipăriturii vechi), vezi mai jos, p. 56, 57.

[81] Ne raportăm la textul m-sului Laurenziano-Rediano 149 editat de J. Ulrich; vezi Ulrich, FV, p. 235—253, 431—452.

trebuia făcut cu substantivul *jezykŭ*, de genul *masculin* în slavonă, și nu feminin. Determinativul *ei* (= *jei*), de genul feminin, se explică prin aceea că în greacă și în română γλώττα, *limbă* sunt de genul feminin. Greșeala nu apare însă în copia de la Praga, unde sentința e atribuită tot lui Seneca (ca în textul grec și în cele slavo-române): *Iže udrŭži(t) jezy(k) svo(i) o(t) gněva i postavljae(t) uzdu nanь dšu svoju očisti(t) i je(st) prošte(n) o(t) ba.* Aici regăsim și ultima parte a frazei, omisă în copiile slave din m-sele 4620 și 101, pe care o întâlnim în corespondentele în limba română ale acestor manuscrise.

7) *Și mai bine să stea înaintea leilor și înaintea* **zmeilor** (sl. *ešteže bolě e da stoi(t) prě(d) lŭvo(m) i prě(d) zmiemь*, 4620, 472r); *și mai bine să stea nainte* **zmielor** (sic! formă modelată după aceea a cuvântului slav; sl.: *ešte(ž) bolše da stoi(t) pred(ŭ) elvo(m)* (sic!) *i pre(d)* **zmie(m)**, 101, 76v); *și mai bine să stai înaintea leilor și a* **zmeilor** (1436, 16r); 〈 〉 *cu leul și cu* **zmeul** (3821, 116v). În greacă: Ἀκόμη κάλιον νὰ στέκεις μέ τὸ λεοντάρι καὶ μέ τὸν δράκον „încă mai bine să stai cu puii de leu și cu șerpii" (5v). În textele românești și slave din m-sele 4620 și 101 e greșit *să stea* (3 sg.), în loc de *să stai* (2 sg.), cum e în greacă. În traducerea română, în loc de „șarpe" ca în italiană, s-a folosit termenul *zmeu*, fapt explicabil prin polisemantismul corespondentelor din greacă și slavonă δράκος, *zmiĭ* „dragon, șarpe"; cf. p. 53 ex. 5.

8) *Adevărul easte, cum grăiaște și štyi Avgustin* (4620, 544r). Definiția care urma lipsește atât din versiunea slavă și română din ms. 4620, cât și din m-sele 3821 (103v) și 1436 (32v); în ms. 101 capitolul nu există, datorită pierderii filelor (vezi și mai jos).

9) *Se duce și 100 de* **zile** *spre omul* (sl.: *jako 100* **stadii** *chošte(t) ogonĕti* „că va alerga 100 de mile", 4620, 607v); *să duce și 100 de* **zile** (3821, 120v); *merge și 100 de* **mile** (1436, 41v), text lacunar în ms. 101. În copia de la Putna (în versiunea în limba română) și la Ion Românul *zile* e greșit, în loc de *mile* (corect la Costea dascălul).

10) *Și* **merticul** *ce lasă eale mănâncă și alalte pasări ce îmblă după el* (sl.: *i ostavšǫ čęstь iždjadaǫ(t) drugyi ptici iže lětaǫ(t) po ne(m)*, 4620, 502r); *și* **merteeul** *ce lasă măninou (!) altă pasării (!) cele ce îmblă după el* (sl.: *i ostavy(v)š(i) ča(st) izzědajut, (!) drugie ptyci iže lětaiu(t) po ne(m)*, 101, 72r). Termenului *mertic (mertec)* „porție", cu etimologie multiplă (ngr., magh., sl.) îi corespunde în ambele texte slavone sintagma „părți rămase (= rămășițe)", în timp ce în textul grec figurează termenul μερτικὸν; de remarcat și verbul, care concordă cu cel din pasajele în limba română, „a urmări, a merge pe urma", și nu „a zbura", ca în cele slavone: Καὶ τὸ μερτικὸν ἐκείνω ἀφείνη τῶν πουλίων ὁπού τὸν ἀκουλουθεῦν „și porția aceea o lasă păsărilor care-l însoțesc" (11r).

M-sul de la Praga se îndepărtează de versiunile greacă și slavo-română, prezentând un text mai apropiat de cel italian: în loc de *mertic* „porție, rămășiță" apare *polině* „jumătate" (ca it. *lo mezo*, 444).

Deși păstrat fragmentar, ms. 101 se apropie mai mult însă de arhetipul traducerii, în măsura în care el nu conține o serie de erori sau omisiuni strecurate în celelalte copii[82]:

11) *Și poate să se închipuiască scumpeate cu o gadină ce se cheamă* **sobol**, *ce lăcuiaște și trăiaște cu pământu* (sl.: *i može(t) upodobitisę skoposti vŭ zvěri glemy miš(k)ija*[83], *iže živue(t) sŭ zemleǫ*, 4620, 508v); *și poate să se închipuiască scumpele unei gadine ce o cheamă* **vuzan**, *ce lăcuiaște și trăiaște sup (!) pământ* (sl.; *i može(t) upodobitisę skupostŭ vŭ vuza(n) iže živue(t) sŭ zemli (!)*[84], 101, 87v); *scumpul se închipuiaște* **sobolului** *ce lăcuiaște în pământu și mănâncă pământ* (3821, 87v); *că scumpul să potriveaște* **sobolului**, *că sobolul mănâncă pământ și lăcuiaște în (!) pământ* (1431, 23r). În textul grecesc; Καὶ ἠμπορὴ νὰ ὁμοιάσῃς τὴν ἀκρίβειαν εἰς τὴν βούζαν, ὅπου ζῆ μὲ τὴν γῆν „și poți asemăna zgârcenia chițoranului, care trăiește (subzistă) cu pământ" (12v), ca în cel italian: *et potese apropiare la avaritia allo vocto, c'a la solaczo che vive sempre de terra* (446). În toate copiile românești, cu excepția m-sului 101, *sobol* „cârtiță" apare greșit (animalul exemplifică alt viciu, în cap. 10, despre zgârcenie, unde se conservă corespondentul grec *pinara* < τὸ πινάρα). Ms. 101 nu conține greșeala de traducere, ci a preluat forma din greacă *vuza* „chițoran", care apare și în tipăritura lui Antim (29v) (în timp ce în textele italiene apare *vocto* „crap"). Sintagma *lăcuiaște și trăiaște cu pământ* (o traducere dublă în versiunea în limba română = „a subzista, a trăi cu, a se hrăni cu") corespunde gr. ζῆ μὲ τὴν γὴν, it. *vive... de terra*[85].

12) *Și-i grăi săracul lui Alexandru:* 〈 〉 *Nu mi se cuvine mie dar mare ca acesta* (sl.: *I ništii gla Alexandru:* **Gospodi ěrju**, *tolikŭ velikyi darь ne po(do)bae(t) mene*, 4620, 507v)· *Și-i grăi săracul lui Alexandru:* **O doamne împărate**, *nu mi se cuvine mie dar mare ca acesta să iau* (sl.: *I ništii gla Alexandru:* **Ty gi ěrju**, *to(l)kii veli(k) da(r)*

[82] Cu toate acestea, scribul m-sului 101, prost vorbitor deopotrivă al limbilor română și slavonă, comite numeroase greșeli de scriere, în ambele versiuni. Identitatea lui nu ne e cunoscută, însă pronunția sa arată că nu era un vorbitor nativ al limbii române și că nu înțelegea bine nici slavona pe care o copia. Acesta e motivul pentru care pasajele în limba română nu au fost redate în transcriere interpretativă, căci în mod evident textul reflectă pronunții neromânești.

[83] Termen adăugat de scrib într-un spațiu lăsat inițial alb.

[84] Greșit, în loc de *sŭ zemljejǫ*; corectă era construcția cu instrumentalul (în text e folosită greșit paradigma de locativ-dativ).

[85] Forma corectă conservată în ms. 4620 a fost deformată în copiile ulterioare de copiști cărora le era necunoscut vechiul sens al verbului *a lăcui* „a trăi" („subsister").

ne podobae(t) ta(k̃) mnogo (!), (101, 87r). În greacă, pasajul „Doamne, împărate" există, fiind omis doar în textul român din ms. 4620 (nu și în cel român din ms. 101 sau din ambele versiuni slavone): Καὶ ὁ πτωχὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶπεν: Αὐφέντι βασιλεῦ, τοιοῦτον μέγαν χάρισμα οὐδὲν μοῦ πρέπει ἐμένα „și săracul lui Alexandru îi grăi: Doamne împărate, așa mare dar nu mi se cuvine mie" (12r–v). Contextul diferă în italiană, fiind redat în limbaj indirect: *Et quillo dixe ca si grande duno non si-lli convenia* „Și acela zise că așa mare dar nu i se cuvine" (445).

13) *Cându vedzi că cade ceva de la soțul tău nu te bucura* (sl.; *jako egda o(t)pade(t) nĕčto o(t) druga tvoego ne vŭzraduisę*, idem, 4620, 478v). *Când vez că cade soțu-tău nu te bucura* (sl.: *jako egda o(t)pade(t) dru(g) tvo(i) ne vŭzradu(i)sę*, 101, 81v). În greacă și italiană, maxima lui Solomon, corectă, coincide cu textul din ms. 101: gr. Ὅταν πέσει ὁ φίλος σου μὴ δὲν χαρὶς „când cade *prietenul tău* nu te bucura" (6v); it.: *quando lo tou vicino cade non ti'nde alegrare* (240). După cum observăm, o greșeală comună în versiunile română și slavă din copia de la Putna nu se reflectă în copia din ms. 101.

Dintre cele patru transcrieri vechi, m-sele 4620 și 101 prezintă cele mai mari afinități, textele fiind aproape identice: atât versiunile în limba română, cât și cele slavone. Între redacția românească și cea slavă există însă anumite divergențe care exclud traducerea după textul slav al celui românesc. Rezultă deci că ms. 101 trebuie plasat mai aproape de arhetipul traducerii în schema de filiație, în timp ce m-sele 4620, 3821 și 1436 derivă dintr-un intermediar în care s-au strecurat o serie de greșeli comune. La rândul lor, m-sele 3821 și 1436 ne furnizează dovezi că au avut la bază o prelucrare, care explică nu doar coincidența unor lacune, ci și numeroase concordanțe textuale care le distanțează de copiile din m-sele 4620 și 101:

1) **Veselie** *de pre ceastă lume întru nem⟨i⟩ca easte* (3821, 83r); **veseliile** *aceștii lumi întru nemică sânt* (1436, 14v): Textul din ms. 4620 concordă cu cel din greacă și italiană: **învățătura** *lumiei aceștiia înaintea lui Dumnedzău întru nemică easte* (4620, 462r–v); cf. it. *senno* (320), gr. ἡ μάθησις (3v).

2) Numele avarului în exemplul moralizator din cap. 10, *Gherminon* (cu desinența greacă la acuzativ în finală, -ον, 4620, 512r și 101, 90v), care redă gr. Γερμίνον (13r), devine *Gherman* în m-sele 3821 (88v) și 1436 (23v).

3) O sentință a lui David care trebuia să figureze în mod normal în cap. 13 *(Prevederea)* [86] apare greșit în m-sele 3821 și 1436 în cap. 34 *(Curvia)*.

[86] E vorba de proverbul *Începutul mândriei* (= „înțelepciunii") — *frica lui Dumnădzău* (4620, 523r).

4) Nebunia e asemănată în cap. 14 cu *inorogul*, greșit, la Ion Românul și la Costea; în ms. 4620 (530v), ca în textele italiene, grecești, croate și la Antim, *boul sălbatic* exemplifică acest viciu, iar *inorogul*, nesocotința (tratată în cap. 28). În același timp, în cap. 28 m-sele 3821 și 1436 conțin forme corupte ale cuvântului *leuncorn* (dublet etimologic al termenului *inorog*): *leoscroada* (3821, 113r), *leoscorca* (1436, 38v).

5) În cap. 25 despre pasărea fenix se spune greșit în ambele m-se că trăiește 300 de ani (3821, 106v; 1436, 35v), în loc de *300* **și 15** *ai* (4620, 580r), corect, ca în redacțiile italiene și grecești.

Numărul exemplelor de acest tip, care poate fi mult sporit [87], ilustrează fără putință de tăgadă că m-sele 3821 și 1436 se întemeiază pe o prelucrare defectuoasă a traducerii unice.

În ceea ce privește cele două versiuni trunchiate de mică întindere din ms. 559, comparația a fost greu de întreprins, dar am putut prezenta dovezi că unul dintre fragmente (f. 77—83) conține greșeli comune cu redacția unică a traducerii [88], infirmând caracterul ei independent, susținut de N. Cartojan, N. N. Smochină, N. Smochină și P. Olteanu:

1) *Bucuria easte lucru libovnic, odihnă* **și veselie** *sufletului* (559, 79v); *Bucuria unde easte, un lucru de-al liubovului easte și easte răpaos* **și veselie** *sufletului*... (4620, 481v). Sintagma *și veselie* nu apare în textele grecești și italiene, unde găsim numai „repaos": gr. ἀνάπαυσις (7r), it. *reposamente* (240).

2) *Ștyi Grigorie zise că nu e mai mare* **păcat** *decât pizma* (559, 79r); *Ștyi Grigorie dzise că nu easte mai mare* **păcat** *de pizma* (4620, 478v); *Ștul Gheorghie (!) zise că nu e mai mare* **paeatul** *de zavistie* (101, 82r). În textele slave corespunzătoare: *gre(ch)* „păcat", în timp ce în cele grecești și italiene apar termenii ἁμάρτιον „martiriu, chin" (6v), respectiv *tormento* (240). Greșeala comună din copiile slavo-române se explică, după părerea noastră, prin descendența lor comună dintr-o versiune în care gr. ἁμάρτιον a fost confundat cu μαρτίριον „păcat" și tradus ca atare: este vorba de o greșeală de traducere care figura probabil în prototipul traducerii.

Cât privește cel de-al doilea fragment din ms. 559 (f. 84—86), el reflectă o redacție prescurtată bilingvă (cu text paralel slavon și român), independentă în raport cu toate celelalte copii vechi.

Rezumând concluziile referitoare la filiația celor mai vechi versiuni românești ale *Florii darurilor*, putem afirma că existența unei surse unice a traducerii, pierdută astăzi, e probată de examenul comparativ al copiilor. Deși această traducere nu s-a păstrat, ea ne-a fost

[87] Vezi Moraru, FD, p. 280—283.
[88] Vezi Moraru, FD, p. 283—285.

transmisă printr-o serie de manuscrise, între care 4620 și 101 o conservă în elementele ei esențiale. Cea mai veche copie, din ms. 4620, reprezintă o versiune aproape integrală a cărții populare, dar cuprinde câteva inadvertențe pe care le regăsim în m-sele 3821 și 1436, datorate probabil alterării textului într-o copie intermediară necunoscută. Versiunea din ms. 101, lacunară, nu conține unele din aceste erori, fapt care ne-a determinat să o situăm mai aproape de arhetipul traducerii în schema de filiație. M-sele 3821 și 1436, rezultat al unei prelucrări, derivă în ultimă instanță din același prototip. Este însă neîndoielnic că numeroase diferențe specifice precizează caracterul mediat al relațiilor acestor copii cu modelul comun din care se trag fără excepție manuscrisele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Imaginându-ne raportul schematic de filiație al acestora, am ajuns la următoarea stemă:

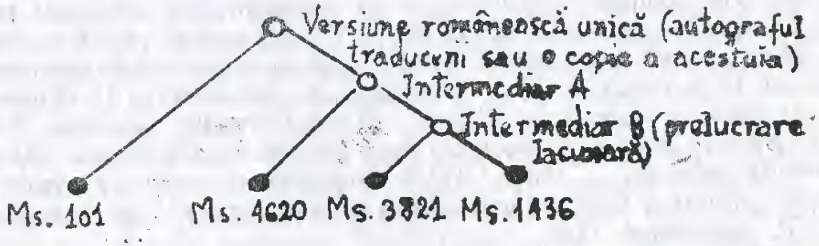

Arhetipul românesc al *Florii darurilor* a cărui structură s-ar putea reconstitui numai comparând toate versiunile românești ale cărții populare, și nu doar confruntând cele mai vechi copii din m-sele 4620, 101, 3821 și 1436, prezintă deosebiri mai mari sau mai mici față de alte redacții străine (italiene, grecești, sârbocroate sau slave de est), ca și față de traducerea mai nouă din tipăritura lui Antim. Problema prefacerilor pe care le-a suferit prima traducere românească nu poate fi abordată atâta vreme cât nu există lumină în privința modelului străin urmat de traducătorul român.

IZVORUL STRĂIN

Având în vedere faptul că *Floarea darurilor* a intrat în circuitul cultural la români prin unele texte slavo-române bilingve (m-sele 4620, 101 și 559) și că a conservat un titlu parțial slavon [89] și scara în limba

[89] *Kniga S̃taa darovanie, carte aleasă...* (ms. 1436, 13ᵛ); *Scara* **S̃vto** *darovaniei* (ms. 3821, 126ʳ, în nota copistului); în ambele manuscrise *S̃taa* e scris în loc de *C̃ta* „a Florii" (< *cvěto* „floare"), cf. *Scara knižě* **C̃vě(t)** *darovaniǫ(m)* ... (ms. 559, 77ʳ).

slavonă în mai multe manuscrise monolingve (cu text exclusiv românesc), se impunea în primul rând studiul comparativ al versiunilor românești și slavone. Atât N. N. Smochină, N. Smochină, cât și P. Olteanu, au cercetat versiunile slave, sesizând forme gramaticale sau turnuri de frază care ar exclude situarea acestora la baza traducerii românești. Ei s-au limitat însă la a ilustra unele erori de limbă sau de topică din copiile slave, care ar îndreptăți traducerea după un prototip în limba română, realizat, în opinia lor, direct din italiană, și pe care l-ar oglindi ms. 4620. Dar semnalarea în versiunile slave a unor structuri gramaticale sau sintactice incorecte nu puteau constitui decât dovada că autorul tălmăcirii (sau copiștii) nu stăpânea(u) suficient de bine limba slavonă. Problema stabilirii sursei după care s-au tradus textele românești și slavone nu se va putea rezolva însă în absența unei monografii care să cuprindă principalele redacții italiene și grecești, între care există diferențe textologice sensibile.

Confruntarea versiunilor românești și slavone din m-sele 4620 și 101 care reproduc cel mai fidel prototipul traducerii ne-a condus la mai multe concluzii. În primul rând trebuie menționat că nu numai redacția românească, ci și aceea slavonă din cele două copii sunt aproape identice. Cele două transcrieri slavone conțin chiar numeroase greșeli comune:

1) *De se-ară pedepsi omul pururea când greșaște, puțini oameni ară fi în lume* (sl.: *Ašte pokazovaše(s) C̃lkŭ egda sŭgrěši(t) malo C̃lkŭ (!) vŭ mirě bě(ch) byli*, 4620, 496ᵛ); *de se-ar pedepsi omu pururea când greșaște puțini oameni ar fi pre lume* (sl.: *Ašte pokazavašesę C̃lvkŭ egda grěši(t) mali C̃lcĭ v mirě běchŭ byli*, 101, 68ᵛ); forma de plural nominativ e greșită, în loc de *C̃lci* în ms. 4620.

2) *numai de sărăcie și de obidă măsărătăției ce avea, iertă-l de moarte și-l puse voievod* (sl.: *no radi ništety i o(t) žalosti iže imě vŭ siro(t)-stvě prosti emu sŭmr̃tĭ i sŭtvori ego voievodǫ*, 4620, 497ʳ); *numai de săracie și de obadă (!) măserătății ci avea, iertă-l de moarte și-l puse voievod* (sl.: *nŭ ra(di) ništety i o(t) žalo<sti> iže imě v sirotstvě e(g) prosti emu smr̃tŭ i vŭtvor(i) ego vo(i)vodu*, 101, 70ʳ). În ambele copii construcția cu *radi* e greșită (prepoziția e enclitică numelui în slavonă), ca și folosirea lui *o(t)*, în locul lui *radi;* corect ar fi fost: *no ništety i žalosti sirotstvě radi)*. Este greșită, de semenea, întrebuințarea verbului *sŭtvoriti* „a face" în sintagma *sŭtvori ego voevodǫ* [90].

N. Smochină și P. Olteanu afirmau cu privire la textul slav din ms. 4620 că ar fi „o redacție mediobulgară într-o slavă care nu e cea

[90] În legătură cu întrebuințarea greșită a verbului *sŭtvoriti* „a face", cu sensuri străine limbii slave, vezi Olteanu, FV, p. 292—293, 303.

bulgară", respectiv că textul e redactat în sârbă. Atât ms. 4620, cât și ms. 101 conțin particularități ale redacției sârbocroate: *št* > *k' (veke* > *vešte*, glosat marg. *bo(l)še*, 4620, 486[r]); desinența *-mo* la pers. 1 pl.: *da ne izvadimo* (4620, 473[v]; 101, 78[r]); de asemenea, ele prezintă particularități comune redacțiilor sârbocroată și ruso-ucraineană, de exemplu, evoluția vocalelor nazale la vocale orale: *ǫ* > *u*, *jǫ* > *ju*, *ę* > *e*, *jęę* > *je*, ca în *mudii* (< *mǫdii*, 4620, 485[r]), *mutno* (< *mǫtno*, 4620, 602[r]), *uždu* (< *uždǫ*, 101, 65[v]), *mudruju ženu* (< *mǫdrojǫ ženǫ*, 101, 77[v]) sau vocalizarea ierurilor *ŭ* > *o* și *ĭ* > *e*: *pěsoki* (< *pěsŭkŭ*, 4620, 510[v]), *podobeni* (< *podobĭnŭ*, 4620, 542[v]), *pravednoe* (< *pravĭdĭnoe*, 4620, 513[v]), *sŭ rěmene(m)* (< *sŭ rěmĭne(m)*, 101, 91[r]), *sŭ remeny* (!) (4620, 513[v]), *vesi* (< *vĭsĭ*, 4620, 552[v]) etc. În lexic influența sârbocroată e și ea vizibilă: *poklisari* (4620, 547[r]), *krŭsmati* „a se zăbovi" (glosat marg. *kŭsne(t)*, 4620, 603[r]). Ambele copii conțin însă și particularități specifice *numai* redacției ruso-ucrainene, notate însă mai frecvent în ms. 101 (scris în sud-vestul Transilvaniei), și nu în copia de la Putna (nord-est moldovenească): *žd* > *ž*: *pre(ž)nei* (< *prěždĭnei*, 101, 71[r]), *straža* (< *stražda*, 4620, 487[v]); *ŭr* > *er*: *uderža* (< *udrŭža*, 101, 92[r], 93[r]), *utve(r)ždaei(s)* (< *utvrŭždaetsę*, 101, 89[r]); *o* > *a*: *poklanětisę* (< *poklonětisę*, 4620, 597[v]), *sŭtvarěeši* (< *sŭtvorěeši*, 4620, 542[r]; 101, 72[r]); pron. neg. *ničĭsože* (< *ničĭtože*, 4620, 550[v]). De asemenea, este de menționat și prezența în ambele texte a unor grecisme aflate în textul corespondent din ediția greacă din 1546 (unele, păstrate și în textele românești din m-sele 4620 și 101): *aelinŭ* „șorliță", *alektorŭ* „cocoș", *diaforĭ* „diferență", *koma(t)* „bucată", *merlikŭ* „porție", *navklirŭ* „corăbier", *leokornŭ* „inorog", *pinara* „cârtiță" etc.

În ceea ce privește raportul dintre versiunea slavă și cea românească din aceste manuscrise, observăm că, deși foarte asemănătoare (pe alocuri identice), totuși în totalitate par a se întemeia pe două arhetipuri distincte (român și slav), cuplate probabil ulterior, între care există deosebiri ce nu pot fi ignorate. Acesta e motivul principal pentru care nu se poate afirma că versiunea românească ar fi putut servi drept model celei slavone sau că, dimpotrivă, cea slavă ar constitui izvorul celei în limba română. Divergențele textuale dintre prototipul românesc și cel slavon apropie sau îndepărtează succesiv aceste redacții de sursele italiene sau grecești, niciuna dintre acestea nefiind sursa străină directă după care s-a realizat tălmăcirea atât în limba română, cât și în slavonă. Reproducem câteva exemple în care versiunea slavă e divergentă în raport cu cea românească care urmează modelul italian și grec:

1) *căce cela ce nu iubeaște* **ai lui** (sl.: *jako kto nevŭzljubi(t)* **svoa děla**, 4620, 464[r]; în ms. 101, lacună); cf. it.: *che chi non ama* **li soy** (236), gr.: ὁποῦ ὀυκ ἀγαποῦν τοις συγγενεῖς τοις (4[r]): în română, italiană și greacă „ai lui, rudele lui" — în sl. „lucrurile lui".

2) *nice cându* **e mânios** (sl.: *niže egda* **vu gněvě e(s)**, 4620, 515[r]; 101, 92[r]); it.: *o quando* **e irato** (438), gr.: ἔναι μανιομένος (13[v]): în contextul românesc, ca în italiană și greacă „e mânios", iar în versiunea slavă „e în mânie".

3) *Și dzise împăratul Priam* (sl.: *iĉri* **počjudisę i** *re(č)*, 4620, 592[v]); it. *ancora lo re dixe* (434), gr.: Καὶ εὐθὺς εἶπεν ὁ βασιλεὺς ὁ Πρίαμος (21[r]); în pasajul slav, în plus: „se miră și".

4) *muriia* **mulți** *de foame* (sl.: *umiraachǫ* **vŭsi** *o(t) glada*, 4620, 606[v]); it.: *et* **multi** *jacerano morti de fame* (447), gr.: ἀπώθαναν πολοὶ ἀπὼ τὴν πείναν (23[v]); în slavă, diferit, „toți", în loc de „mulți".

Există însă exemple când textul românesc concordă cu cel grecesc, în timp ce versiunea slavă e divergentă față de acestea, dar se identifică cu textul din sursele italiene:

1) *Numele acestora* **se cheamă** *dracul, ce trage pre oameni în muncă* (sl.: *sii* **sǫ(t)** *diavoli iže privlačę(t) ĉlky vŭ mǫkǫ*, 4620, 621[r]); it.: *ca* **erano** *li diabuli che manavano li homini allo inferno* (450), gr.: Ἀυτῶ ἔχει ὄνομα (= „au numele, se cheamă") διάβολος ὁπου σύρνη τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν κόλασιν (26[r]); de remarcat și sg. „diavolul" din versiunea română și din cea greacă (în slavă și italiană, „diavolii").

2) *lucrure cinstite și* **frumoase** (sl.: **dobra** *i č(s)tnaa děla*, 4620, 622[r]); it.: *fare* **bene** *et honorebile cose* (451), gr.: ἔμορφα καὶ τίμια πράγματα (26[v]); „cinstite și frumoase" din contextul românesc concordă cu cel grec (unde ordinea e schimbată însă: „frumoase și cinstite"), pe când versiunea slavă o redă pe cea italiană.

3) *Feciorul răspunse* **și zise** (sl.: *otročę o(t)věšta*, 4620, 621[v]); it.: *et quello respuse* (450), gr.: Καὶ τὸ παιδὶ ἀποκρίθη καὶ εἶπεν (26[r]). În greacă și română, un „plus" („și zise") în raport cu italiană și slavă.

4) *le tocmi de demâneață până seară într-o zi* (sl.: *i sŭtvori ę o(t) prŭvago ča(s) do ve(č)ra*, 4620, 627[v]); it.: *et partio lu di da la nocte et questo la demane allo vespero uno di* (452), gr.: καὶ τοῦτα πάντα ὄρθοσεν τὰ ἀπὼ τὴν ἐνάτην ἕως ἑσπέρα ἐν ἡμέρας μίας (27[v]); versiunea slavă („din primul ceas până seara") e divergentă în raport cu cea greacă și română.

Aceste coincidențe între textele românesc și cel grecesc, pe de-o parte, și cel slav și italian, pe de alta, arată că divergențele dintre redacțiile română și slavă nu-s întâmplătoare, ci se datorează utilizării unor izvoare diferite, deși foarte asemănătoare (textul slav redă o versiune mai apropiată pe alocuri de izvorul italian [91]).

[91] Nu se poate pune problema traducerii directe din italiană, așa după cum se va vedea mai jos, ci a altei subredacții grecești.

Alteori textul în limba română este cel care se distanțează de cel slav, iar acesta din urmă coincide cu versiunile greacă și italiană cu care le-am comparat:

1) *că era un om* **oarecare** (sl.: *jako bě někyi* **veliky(i)** *čl̃kъ*, 4620, 487r); it.: *che uno* **grande** *barone* (440), gr.: ὅτι ἦτον εἰς μέγας ἄνθρωπος (8v); „oarecare", în textul românesc — „mare", în celelalte.

2) *se teame* **sufletul** *mieu* (sl.: *boi(t)sę* **s̃rdce** *moe*, 4620, 560v); it.: *e temerato* **lo core** *mio* (251), gr.: φοβήτε ἡ καρδία μοῦ (16v); în textul slavon, italian și grec, „inima".

3) *vădzură* (sl.: *obrětošę*, 4620, 578r); it.: *trovao* (432), gr.: ἤβραν (19r): în slavă, ca în italiană și greacă, „găsiră".

4) *călugărul grăiia* (sl.: *o(t)věšta inokъ i reče*, 4620, 558r)· it.: *et quillo respondea* (250), gr.: καὶ ἐυθὺς ὁ καλόγερος ἐπεκρίθην καὶ εἶπεν (16r); „răspunse și zise", în slavă, ca în greacă; „răspundea" în italiană.

Întâlnim, de asemenea, situații când textul românesc pare mai apropiat de versiunea italiană, în timp ce versiunea slavă concordă cu textul grec:

1) **spune** *la otecinic* (sl.: **pišę(t)** *vŭ otečni(k̃)*, 4620, 557r); it.: **se conta** *nella storia delli sancti patri* (250), gr.: γράφη εἰς τὸ πατερικὸν (16r); „spune", „se povestește", în textul românesc, respectiv în cel italian, iar în cel slav și grec, „scrie".

După cum se observă, există deosebiri între redacția în limba română și cea slavonă care apropie sau distanțează succesiv cele două traduceri de textul grec, respectiv italian, cu care le-am comparat. Aceste diferențe nu se datorează așadar hazardului sau unei „libertăți" a unuia dintre traducători (autorul versiunii române sau cel al traducerii slavone) de a transpune liber textul pe care îl avea înainte, ci se explică prin folosirea unor subredacții oarecum divergente, una slavonă și alta românească, cuplate la un moment dat și puse în circulație prin textele slavo-române (4620, 101), sau române (3821, 1436). Numeroaselor divergențe textuale li se adaugă omisiunile [92], mai ales cele care figurează în textele slave (din ms. 4620 și 101); acestea, precum și erorile frecvente de limbă din versiunea slavă, ne întăresc părerea că nu se poate vorbi de un raport de filiație direct între arhetipul român și cel slavon:

1) *ljubovĭ* **vĕrnyi**, în loc de *vĕrnaja* căci substantivul e feminin în slavă *(liubovul credincios*, 4620, 457r) [93].

[92] Cf., de ex.: ⟨„și easte în multe chipuri nedereptatea"⟩ (4620, 541r), pasaj care există în versiunea românească; ⟨„și nu te mâniias nimică"⟩ (4620, 593r), text existent în versiunea în limba română etc. Menționăm că exemplele respective nu reprezintă „plusuri" în textul românesc, întrucât figurează în izvoarele italiene și grecești.

[93] Vezi Smochină, FD, p. 731.

2) *egda dva* **vragy** *sǫ(t) podo(b)ni (când doi vrăjmași sânt deprotivă*, 4620, 486r–v): aici trebuia folosit fie dualul *vraga*, fie pl. *vrazi*.

3) **o(t) zlobǫ** *mnogo zla sŭtvori(t)sę (și den răutate multe reale se fac*, 4620, 488v): folosirea acuzativului în locul genitivului e greșită (corect: *o(t) zloby)*; de asemenea, corect era *mnoga zla*. Neuzuală e și folosirea în acest context a vb. *sŭtvoriti*, în locul lui *ischoditi* etc. (cf. mai sus, p. 47, nota 90).

4) *o(t) jarosti iže imě* **na ni(ch)** *napisa takĭ (de mânie ce avea* **spre eale** *scrise așa*, 4620, 474r): *na ni(ch)* „spre ei" (m. pl.) e greșit (ca și în ms. 101, 78v), în loc de *na nję* „contra lor" (= contra femeilor", f. pl.), așa cum corect apare în pasajul corespunzător din ms. de la Praga; de asemenea, pronumele e construit greșit cu locativul în acest context, în locul acuzativului.

5) *dati ml(s̃)tĭ* **vŭ čl̃vče(ch)** *(să dea miloste oamenilor*, 4620, 511r); și în ms. 101, 89r: *vŭ čl̃vče(ch)*, greșit, căci complementul indirect trebuia construit cu dativul, și nu cu *vŭ* + locativul [94].

6) Aceeași eroare, în pasajul *može(t) upodobitisę ml(s̃)ti* **vŭ divii alektorĭ** *(poate să se închipuiască mila păntru cântătoriul sălbatec*, 4620, 494v), identic și în ms. 101, 68v, ca și în construcția *kako esi sla(d)ka vŭ ubogavo (de ești dulce measerului*, 4620, 504r), în locul dativului atributiv.

7) *e(s̃) grĕšněiši* **o(t) vŭsĕgo mira** *(easte mai păcătos de* („decât") *toată lumea*, 4620, 594v — 595r); *o(t)* nu se folosea în construcții comparative, care se formau cu genitivul fără prepoziție (sau cu *pače*, nu cu *o(t))*. Exemple de acest tip sunt foarte numeroase: *e(s) goršee o(t) buistva* (513v), *veličaiši o(t) tebe* (598r), reprezentând calchieri ale construcțiilor grecești, cu ἀπὸ + ac., românești, cu *de* + ac., sau italiene, cu *di* + ac.

8) Calcuri semantice după greacă sau română apar adeseori, de altfel, în versiunea slavă: *I privedošę i Sampsona vŭ srĕ(d) i(ch) radi směatisę i rǫgatisę emu i igrašę sŭ ni(m) (Și aduseră și pre Sampson de-ș bătea gioc d-insul și ocăriia*, 4620, 568v): *igrašę sŭ ni(m)* nu se explică decât printr-o calchiere după gr. ἐνεμπαιζειν „a (se) juca, a

[94] Construcția cu *vŭ* + ac. o calchiază probabil pe cea greacă εἰς + ac.

dansa" (17v), sau după *de-ș bătea gioc*, din textul românesc, întrucât în slavă vb. *igrati* are sensurile „iocari, ludere, volvere, salire", dar nu și „a-și bate joc, a batjocori" (cf., în it.: *andare actorno*" a-și bate joc, a lua în derâdere", lit. „a merge în jurul cuiva" (252)).

Dacă unele construcții gramaticale greșite pot fi calchieri după greacă sau română, sau sunt simple erori datorate necunoașterii limbii slavone, există și indicii că redacția slavă fie că a fost tradusă după un text românesc (diferit pe alocuri celui alăturat din versiunea slavo-română), fie că a fost numai influențată de o redacție românească paralelă:

1) *Bolše e(sti) učenia neželi imania* **vŭsego mira** *(Mai bună e învățătura decât* **avuția** *lumiei* **toată,** 4620, 522v). Pasajul în limba română corespunde înțelesului din textul italian și grec (it.: *Mellio e la sapientia che* **tucte le richiecze** *de lu mundo*, 243; gr.: Κάλιον ἔναι ἡ μάθησις παρὰ ὅλλα τὰ πλούτη τοῦ κόσμου(14v). Topica din versiunea românească a provocat greșeala din textul slavon, unde s-a tradus „avuția întregii lumi" (în română, *avuție* și *lume* fiind ambele de genul feminin, a fost posibilă, la o lectură neatentă, interpretarea semantică de mai sus; în italiană și greacă atât topica, cât și genul diferit al substantivelor „avuție" și „lume" nu puteau provoca eroarea din textul slav).

2) *Iže nĕ(s) vŭ sŭmirenii* **bui** *živo(t) prochodi(t) (Cine nu e întru pace* **nebună** *viață petreace*, 4620, 486r). Adj. *bui* „nebun, zmintit" din textul slavon nu se poate explica decât din rom. *nebună*, care aiei avea însă sensul de „rea" (antonimul lui „bun"), și nu sensul de „zmintit". Este un calc semantic *(bui* și *zŭla* nefiind sinonime în slavonă) care nu poate fi datorat limbii italiene sau grecești, ci doar românei.

3) *Ženskaa zavi(s) e(s) tolika jako nikogda ne ljubi(t) onogo iže* **moža** *eę ljubi(t)* „invidia femeiască e atâta că niciodată nu-l iubește pe cel care *pe bărbatul* ei îl iubește". Această frază ar fi trebuit să corespundă următorului pasaj românesc: *Zavistea muierească atâta easte că niciodată nu iubesc* („femeile") **cine** („pe cine") *iubește bărbatul ei* (4620, 552r). Comparând cu sursele străine devine evident că fraza românească e corectă: aici *cine* e complement direct fără prepoziție, fapt curent în limba veche, iar *bărbatul* este *subiect*, și nu *complement direct* ca în textul slav, al cărui sens a fost deformat (tocmai datorită

faptului că *bărbatul* a fost luat și el drept un complement direct fără prepoziție). În concordanță cu textul românesc, în versiunea italiană și greacă întâlnim: *La gelosia de la femina e tancta che sempre ave in odio quello che lo marito ama* „...urăște pe cel pe care bărbatul îl iubește" (249); Τῆς γυναῖκας ἡ ζηλία ἔναι τόση ὅτι πάντοτε οὐδὲν ἀγαπᾶ ἐκεῖνο ὁπου ὁ ἄνδρας τῆς ἀγαπᾶ „gelozia femeii atât e, că niciodată nu iubește pe cel ce bărbatul ei iubește" (14v) [95]: sensul este același ca în contextul românesc („bărbatul" fiind subiect, nu complement direct; în plus, în greacă paradigma de nominativ diferă de cea de acuzativ, deci dacă traducerea slavă ar fi avut un model grec, confuzia nu ar fi fost posibilă). Evident însă că sensul frazei în contextul slav a fost alterat datorită identității formelor de nominativ-acuzativ (subiect-complement direct), specifică limbii române.

4) *nĕ(s)... gorčaišii grĕ(ch) (nu easte mai amărât păcat*, 4620, 480v). În acest exemplu *gorčaišii* „amar" nu se explică decât prin polisemantismul rom. *amărât* „amar; rău, inferior", căci în greacă apare termenul χειρώτερον (6v), care are sensul de „mai rău, inferior" (nu însă și „amar"); în contextul italian textul diferă: *non pote essere maiure vitio che la invidia* „nu poate fi mai mare viciu ca invidia" (240).

5) în exemplul 7 de la p. 42, în sintagma *prĕ(d) lŭvo(m) i prĕ(d) zmiemĭ* „înaintea leilor și a șerpilor" din m-sele 4620 și 101 se folosește construcția cu dativul, greșit, în loc de acuzativ sau instrumental (cazuri cerute de prep. *prĕ(d)*), probabil datorită calchierii construcției cu genitiv-dativul din textul românesc (în cel italian și grec apare prep. „cu" + ac.).

6) *i pčeli izijastĭ ego vŭ nosĭ i vŭ oči (și-l mănâncă albinele la nas și la ochi*, 4620, 489r). Același verb apare și în copia de la Praga; cf. it.: *le api si li pungino li occhi* (440), gr.: καὶ τὰ μελίσια κεντρόνουν το εἰς τὴν μίτην καὶ εἰς τὰ ὀμμάτια „și albinele îl înțeapă de (la) bot și de (la) ochi" (8v), în ambele limbi verbul având sensul de „a pișca, a înțepa", comun și termenului rom. *a mânca* („mă mănâncă pielea"). În slavă însă verbul are doar sensul de „a se hrăni (cu ceva)"; de aceea prezența sa în contextul de mai sus pare a se datora unui calc semantic după rom. *a mânca* „a se hrăni; a înțepa, a pișca".

[95] La Antim: *Pizma mui erii easte atâta, cât pururea nu iubește aceaea carea iubește bărbatul ei* (48v).

7) *jako oni(ch) oni g̃lsę zloe i pogubišę rěčь svoę (că cei ce grăiră rău d-inse pierdură-ş cuventele,* 4620, 475ᵛ). Dativul reflexiv -ş a fost confundat cu conj. *şi* (a cărei prezenţă în textul slav nu ne-o putem explica altfel, deoarece nu există în pasajele italian şi grec corespunzătoare; cf. it. *quilli che dicono male delle femine se perdan un bello parlare* „cei care au grăit rău de femei au pierdut o tăcere frumoasă (= au vorbit degeaba)" (239), gr.: ὅτι ἐκείνη ὅπου εἶπαν κακὸν διὰ ταῖς γυναῖκες χάνουν μίαν ἔμορφην σιωπὴν *idem* (6ʳ). Aceeaşi greşeală se repetă şi în alte locuri, cf.: *da priide(t) i da lęže(t) vŭ domu sŭ ženoę svoeę (să vie acasă ca să-ş dzacă cu muiarea lui,* 4620, 493ᵛ şi 101, 69ᵛ).

8) *Tako ne ostavlěe(t) sra(m) i měrosto něčto neobyčno sŭtvoriti (aşijdere nu lasă ruşinea* **pre măsură** *să facă vrun lucru rău,* 4 620, 623ʳ). În textul slav adv. *měrosto* „după măsură, măsurat, chibzuit" provine din confundarea complementului direct (cu prep. *pre)* din versiunea în limba română cu unul de mod, exprimat printr-o locuţiune adverbială, identice formal; cf. it.: *cosi no lasa la vergongia* **alla moderantia** *ledere alcuna cosa* „cum nu o lasă ruşinea pe măsură..." (451), gr.: οὕτως οὐδὲν ἀφήνη ἐν τροπὴ τὴν μετροσύνη *idem* (26ᵛ); atât în italiană, cât şi în greacă „pe măsură" e complement direct, ca în pasajul românesc.

Unele din erorile prezentate mai sus ar putea constitui argumente ale traducerii textului slav din m-sele 4620 şi 101 din limba română, sau poate numai indicii ale influenţei textului românesc (aflat probabil paralel cu cel slav, în model) asupra celui slavon.

Revenind însă la chestiunea izvorului străin al textului românesc, trebuie să precizăm că nu avem dovezi care să indice cu claritate sursa străină directă a arhetipului. Faptul că în versiunea română întâlnim unii termeni de origine slavă, majoritatea curenţi în textele vremii, nu constituie, credem, o dovadă a traducerii din slavonă a cărţii populare. Din contră, numărul lor redus în raport cu întinderea textului ar putea constitui un motiv de îndoială pentru formularea unei astfel de concluzii.

Numai puţine indicii ar putea sugera folosirea şi a unei surse slave de către traducător:

1) Astfel, în ex. 2 de la p. 40, dezacordul din textul românesc s-ar putea explica deopotrivă prin greacă sau slavonă.

2) Sintagma *nu lua credinţa omului* (4620, 519ʳ, 3821, 92ʳ, 1436, 26ʳ) ar putea fi un calc structural după vsl. *věrojęti* sau gr. ἐνεμπιστεύομαι „a crede, a se încrede", lit. „a lua încredere" (ambele formate cu vb. „a lua": *jęti,* νέμω; menţionăm că în pasajul slavon corespunzător din ms. 4620 apare însă *ne věrui* „nu crede").

3) *Cum nu poate omul tărpi fără muiare, dereptu aceaea cade-se să o cheame a cincea coastă a trupului* (4620, 471ʳ⁻ᵛ); *a cincea stihie trupului* (101, 65ᵛ); *a cincea parte din trupul bărbatului* (1436, 15ᵛ). În textul slav din m-sele 4620 şi 101; *pětostichitelĭna* „al cincilea element", iar în copia de la Praga; *piatoja stichinĭa telesnaia* „al cincilea element al trupului". În textul grecesc: πεντατοστιχείω „al cincilea element (5ᵛ); deci sintagma din textul românesc ar putea calchia deopotrivă un model slav sau grecesc.

4) Exemplul 7 de la p. 42 ar putea indica şi el o greşeală de traducere, pe care folosirea unei surse greceşti sau slave ar motiva-o.

5) *să nu se teamă de vrăjmaşul* (4 620, 563ᵛ); în textul slav: *da ne boi(t)sę o(t) dělĭ vraži(ch),* ca în cele italian şi grec: *che e a non temere gravi cose* (252), νὰ μὴ δὲν φοβῆται βαρέα πράγματα (17ʳ)„ să nu se teamă de lucruri grave". Soluţia din textul românesc s-ar putea explica prin confuzia dintre *dělĭ* „lucruri" şi prep. slavonă *dělja, děli* „propter, δία" (sinonimă cu prep. *o(t)).* Traducătorul a crezut că *dělĭ* e o glosă sau o traducere dublă a prep. *o(t)).* Adj. *vraži(ch)* „cele viclene" (în slavă *dělo* e neutru) a fost tradus prin *vrăjmaşul.* Aceasta ar explica absenţa corespondentului substantivului „lucru" din textul românesc. Desigur că greşeala ar putea fi însă o *coruptelă* în ms. 4620, cu text slavon şi român, nu neapărat o eroare din arhetipul traducerii (m-sele 101, 3821 şi 1436 sunt lacunare).

6) Folosirea termenului *cale,* în locul lui *dată, oară,* pare a se datora şi ea contextului slav, în următorul pasaj din codicele de la Putna şi din ms. 101: *ca să nu facă într-altă cale sunet* (4620, 514ʳ; 101, 91ʳ); în ambele texte slave: *pǫ(t),* iar în italiană şi greacă, „altă dată"; *altra fiata* (438), ἄλλη φόραν (13ᵛ). *Cale* pare a fi un calc semantic după *pǫ(t)* „cale, drum; oară, dată". Dacă greşeala ar fi preluată din prototipul traducerii, ea ar constitui o dovadă clară a folosirii unui model slav.

Exemplele sunt puţine la număr, unele neconcludente (putându-se explica şi prin greacă). De asemenea, puţine construcţii morfo-sintactice s-ar putea datora influenţei slave. În aceste condiţii nu putem afirma cu certitudine dacă traducerea românească a urmat sau nu o sursă slavă necunoscută, versiunile slave din textele slavo-române, ca şi cele de la Praga şi Moscova ieşind din discuţie (vezi mai jos).

Există însă indicii clare în privinţa utilizării, directe sau indirecte, a unui anumit tip de redacţie străină a cărţii populare. Aceasta nu poate fi decât vechea versiune grecească a *Florii darurilor* (sensibil diferită în raport cu versiunea modernă, după cum a arătat N. Cartojan), pusă în circulaţie prin tipărituri şi copii manuscrise, dintre care cea mai veche este aceea venеţiană din 1529, publicată de Giovanni Antonio da Sabbio.

Redacția italiană, ilustrată de diferite subredacții cărora le aparțin numeroase incunabule și manuscrise, nu era nici ea unitară, după cum divergențe există și între subredacțiile vechii versiuni grecești. Ele sunt de natură să aducă unele clarificări în privința subredacției care a constituit sursa traducerii vechi românești. Or, lămurirea problemei relației acesteia cu sursele italiene și grecești ar putea să confirme sau să infirme posibilitatea tălmăcirii *Florii Darurilor* la români din italiană.

Dacă în incunabulele italiene textul cărții populare a suferit puține modificări de la o ediție la alta, manuscrisele conțin numeroase divergențe, ilustrând subredacții diferite. Cea mai importantă constă în numărul (și alcătuirea) capitolelor, care variază de la 34 la 41. Majoritatea manuscriselor italiene reproduc o versiune în 41 de capitole)[96], preluată aproape fără excepție în incunabule [97] și ulterior în redacția modernă grecească (cu text bilingv, italo-grec), precum și în cea croată-glagolitică.

O altă versiune este aceea în 35 de capitole, conservată în câteva din cele mai vechi și mai complete copii manuscrise italiene, între care ms. I II 7 de la Siena (Biblioteca comunală), care urmează să stea la baza unei monografii a *Florii darurilor* pe care o va publica Maria Corti. Aceeași versiune în 35 de capitole e reflectată și de codicele 115 din Biblioteca Laurenziana din Gadd, datând din secolul al XIV-lea —al XV-lea, și ms. 149 Laurenziano-Rediano, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în catalană (editate de J. Ulrich). Această redacție în 35 de capitole, având o circulație mult mai restrânsă ca cea în 40—41 de capitole (răspândită și prin tipar), a stat la baza ediției vechi grecești (și prin aceasta, a celei românești, inclusiv a celei slavo-române din manuscrisele românești, precum și a celei slave de răsărit).

Redacția greacă are pe alocuri alt conținut în raport cu cea modernă în 40—41 de capitole, fapt asupra căruia s-a oprit N. Cartojan [98]. Ea a fost pusă în circulație printr-o tipăritură venețiană din 1529 aflată astăzi la Modena, datorată lui Giovanni Antonio da Sabbio („Giouan Antonio da Sabbio et fratelli"), ieșită din tipografia lui M. Damiano de Santa Maria, și apoi prin intermediul următoarelor retipăriri venețiene: 1) 1537, aflată la Biblioteca Barberiana din Roma, publicată de Stephano da Sabbio; 2) 1546, aflată la Biblioteca Națională din München, publicată de „Antonio et Pietro fratelli di Nicolini da Sabbio", în tipografia aceluiași M. Damiano de Santa Maria; 3) 1594, aflată la Muntele Athos, publicată de Francisco Iuliano; 4) 1603, păstrată la Biblioteca San Marco din Veneția, publicată de Marco Pineli; 5) 1621, de la Biblioteca Barberiana din Roma. Edițiile din 1529, 1537 și 1621 au fost descrise foarte sumar de C. Frati, cele din 1546 și 1594 au fost semnalate de Legrand și, respectiv, de Spyridon P. Lambros, iar cea din 1603 i-a fost semnalată lui N. Cartojan de bizantinologul M. Lascaris [99]. C. Frati semnala că, în timp ce tipăritura din 1537 este absolut identică cu cea din 1529 (având chiar și aceeași distribuție a rândurilor), ediția din 1621 prezintă două anomalii: 1) în capitolul 3, despre bucurie, textul este lacunar, întrucât nu merge mai departe de o sentință atribuită lui Isus Sirah (vezi mai jos); 2) în capitolele despre constanță și inconstanță, datorită unei erori, o parte din conținutul celui din urmă (tot ceea ce precedă exemplul din *Viețile sfinților)* a fost tipărit în capitolul anterior)[100].

Având o reproducere a textului ediției grecești din 1546, precum și descrierea parțială a celei din 1603 făcută de N. Cartojan, am constatat că și în aceste două ediții figurează prima dintre erorile semnalate de C. Frati în ediția din 1621; mai mult, această greșeală a fost preluată de cea mai veche versiune românească a *Florii darurilor*, precum și de textele slave intercalate în cele mai vechi copii românești. Este vorba de lacuna din cap. 3, care conține numai definiția și sentința lui Isus Sirah: *Viața omului easte bucuriia inemiei. Și cine se bucură fără măsură de lucrul ce nu se cade, aceaea nu easte bucurie, ce easte păcat* (4620, 482r)[101]. Această eroare comună tipăriturii grecești din 1546 (perpetuată și în ediție din 1603 și 1621) și vechii tălmăciri românești *particularizează* de fapt *subredacția* din care purcede prototipul în limba română și acela slavon. Căci dacă structurarea cărții populare la români nu excludea posibilitatea preluării versiunii italiene în 35 de capitole (în pofida circulației ei mult mai reduse în raport cu cea în 40—41 de capitole), alte elemente indicau cu claritate că arhetipul românesc nu a putut fi tradus direct din italiană, ci prin intermediul tra-

[96] Acestea provin din subîmpărțirea capitolului I, *Despre iubire*, în 6 capitole, precum și a capitolului 4, *Despre tristețe*, în alte două.

[97] Rareori ele sunt structurate în 40 de capitole, ca incunabulul venețian din 1491 aflat la Biblioteca din Bamberg (Germania), după care avem o reproducere.

[98] Vezi Cartojan, FV, p. 159—166.

[99] Vezi C. Frati, *op. cit.*, p. 291—292; E. Legrand, *Bibliographie hellénique*, Paris, 1894, I, p. 119; Spyridon P. Lambros, *Catalogue of greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge, 1905, I, nr. 1510; Cartojan, FV, p. 156—157.

[100] Cf. Olteanu, FV, p. 276, unde se afirmă în mod eronat că textul numeroaselor ediții grecești e absolut identic.

[101] A doua eroare semnalată de C. Frati apare, de asemenea, în ed. greacă din 1546 (nu știm dacă ea apare și în cea din 1603, deoarece N. Cartojan nu se referă deloc la aceste divergențe dintre reeditările traducerii vech grecești), dar nu apare în versiunea română și slavo-română. Din ediția din 1546 se observă motivul pentru care s-a produs greșeala: în loc să fie introdus în fruntea paginii, unde începe cap. 26, despre inconstanță, titlul a fost tipărit greșit, în spațiul care marca separarea sentințelor de istorioara moralizatoare.

ducerii vechi grecești. Argumentele principale constau în: maniera de redare a numelor proprii (precum și a câtorva nume comune), atribuirea unor maxime, componența unor subcapitole, care distanțează versiunea italiană în 35 de capitole de cea grecească (aceasta din urmă fiind urmată și de arhetipul românesc) și numeroasele calcuri lexicale și semantice. Ne vom opri asupra acestei probleme, limitându-ne să prezentăm numai câteva din multele exemple ce pot fi aduse [102].

1. Numeroase nume proprii au fost corupte sau au suferit modificări fonetice sau morfologice de adaptare în textul grec. Unele desinențe cazuale datorate contextelor sintactice (mai ales cea de acuzativ), au fost preluate în traducerea românească)[103]: *Iulica* (486r) — ὁ Ιούλικα (8r) — *Iulio Cesaro* (440; forma greacă provine din abrevierea numelui: ὁ Ιουλι⟨ος⟩ Κα⟨ισερ⟩); *Barbarig* (483r, 486r) — ὁ Μπαρμπαρίγος (7v) — *Barbalisco* (242; *Barballico* în ms. Gadd. 115; *Barballi* în incunabule); *Prisiam* (490r, 583r) — ὁ Πρισιάνος — (9r, 19v) — *Prisciano* (441); *Ardig* (484r) — ὁ Ἄρδιγος (8v) — *Argudero* (242; *Argido* în cod. 115; *Argillo* în incunabule); *Parnadon* (și *Pernadon*, 485v, 617r) — Μπαρνά(ρ)δον (8r, 25v; formă de acuzativ a s. ὁ Μπαρνά(ρ)δος) — *(San) Bernardo* (449); *Gherminon* (512v) — Γερμίνον (13r; ac. s. ὁ Γερμίνος) — *Semjano* (446; *Gemino* în incunabule); *Venic* (484v) — ὁ Βενίκος (8r) — *Bernico* (433); *Cantida* (591r) — ὁ Καντίδας (20v) — *Guarda* (434; *Coarda, Corado* în incunabule); *Fisoghia* (475v, 476r–v) — ἡ Φισόγια (6r) — *Fisola* (239; *Fisoglia); Vichenie* (625v) — ὁ Ἀβηκένας (27r) — *Avicenda* (451) etc. Următoarele curuptele sunt, de asemenea, edificatoare: *Onghiovenal* (496r) — Ὀγγιοβενάλιος (10r) — *Juvenal* (442); *Stualepored* (625v) — ὁ Στουαλφορέδος (27r) — *un filosofo Alfredo* (451); *Orighinie* (596v) — Ὀρηγγίνιος (21v) — *Origine* (435; în gr. și rom. *Istoriile Romane, Origines*, fiind luate drept un antroponim); *Decreton* (625r) — ὁ Δεκρέτων (27r) — *Il Decreto* „decretul" (aceeași observație ca mai sus); sintagma *în cartea lui Franghel* (565v) — εἰς βιβίον τοῦ Φραγγελίον (17r) — *Lo libro de Fanzolo* (252; *Frate Ecidio, Egidio*, în incunabule) etc. Din versiunea greacă au fost preluate, de asemenea, o serie de nume comune care personifică animale reale sau fabuloase mai puțin cunoscute, sau ale căror sensuri erau necunoscute traducătorului: *aelin* (478r) — τὸν αέλην (6v; acuzativ, din τὸ ναιβιον — *nibbio* [104] (240; forma coruptă din gr. a intrat și în rom.); *pinara* (560r) — ἡ πινάρα (16v) — *talpino* (251; *topinario, toporagno, topo, topino* în diverse surse italiene; în gr., evident o coruptelă, printr-o falsă analiză sintactică: τοπινάρα ⟨*topinario* „cârtiță", unde prima parte a cuvântului a fost luată drept articolul hotărât τό(ν)) etc.

[102] Exemplificările raportează traducerea românească la ediția lui J. Ulrich a m-sului Rediano nr. 149, la cea greacă din 1546. Atunci când a fost posibil am citat și exemple din ms. Laur. Gadd. nr. 115 cuprinse în studiul lui C. Frati, întrucât ediția lui J. Ulrich a acestui manuscris nu ne-a fost accesibilă.

[103] N. Cartojan s-a referit la unele modificări sau coruptele ale numelor proprii din traducerea greacă, atunci când a urmărit raportul dintre aceasta și cea italiană; problema nu l-a preocupat însă în mod special, deoarece m-sele 3821 și 1436, cunoscute istoricului, conțineau o versiune a *Florii darurilor* în care se renunțase la numele proprii care preced proverbele, care i-ar fi sugerat sursa de proveniență a traducerii cărții populare.

II. În versiunile română și slavo-română numeroase sentințe au fost atribuite altor persoane decât cele care figurează în sursele italiene, exact ca în versiunea greacă:

1) *Tulie dzise: Pizmașul bucurosu e a piarde...* (481r); gr.: Ὁ Τούλιος εἶπεν: Ὁ ζηλιάρης στέργη νὰ χάση... (6v); it.: *Tolimeo disse: Lu invidiosu se contempta de...* (240)

2) *Pacele easte cum grăiaște s̃tyi Parnadon* (485r–v); gr.: Ἡ εἰρήνη ἔναι ὡς καθὼς ὁ ἅγιος Παρνάρδος (8r); it.: *Pace secundo Boetio* (439).

3) *Tulie dzise: Dedesuptul miereei dulce se lipeaște amar venin* (518r); gr.: Ὁ Τούλιος εἶπεν: Ἀποκάτω εἰς τὸ γλυκύ μέλι κολὰ τὸ πικρὸν φαρμάκι (14r); it.: *Ovidio dixe: Subito lo dolce mele se aprossima lo malvaso tossico dello homo* (439).

4) *Persie zise: Cinci lucrure pierd bogăție* (617v); gr.: Ὁ Πέρσιος εἶπεν: Πέντε πράγματα χονέβουν τὰ πλοῦτοι (25v); it. *Oratio disse: Le cose superchie aduce luxuria* (449). De remarcat în exemple și faptul că versiunea italiană se diferențiază și prin alt text („lucrurile fără măsură generează curvia"). Exemple de acest fel nu sunt singulare și în toate cazurile textul român (și slavo-român) din vechile versiuni concordă cu cel grecesc în ceea ce privește persoanele cărora le sunt atribuite proverbele. Acestora li se pot adăuga numeroase pasaje în care, atunci când există divergențe între textul italian și cel grec, versiunea românească și slavo-română îl reproduc pe acesta din urmă [105]:

1) *Pacele easte, cum grăiaște s̃tyi Parnadon, bunătatea mentei, plecată-înțelepciună inemiei, răpaos sufletului, soție omului sufletească* (sl.: *Sŭmirěnie e(s̃) jakože gle(t)˜styi Pernadonĭ, e(s̃) dobrodětelĭ umu, smerenomǫdrie sr(d)ci, pokoi dš̃i, družinǫ dš̃evnomu* „pacea, după cum spune Sf. Pernadon (! = Bernard) e bunătatea gândirii, simplitatea inimii, odihnă sufletului, companie sufletească", 485r); gr. Ἡ εἰρίνη ἔναι ὡς καθὼς ὁ ἅγιος Περνάρδος εἶπεν, ἔναι ἀγαθοσύνη τοῦ νοῦ, τα-

[104] În sursele italiene: *nibbio, ebbio, pio, neui* (< lat. *milvus, nibŭlus, nibbus, niblus* „gaie, șorliță" — specia de răpitoare *milvus milvus*).

[105] Numărul situațiilor când textul românesc sau slavo-român concordă cu cel italian e mult mai mic, explicația trebuind căutată în folosirea de către autorii celor două prototipuri a unor subredacții grecești diferite pe alocuri de ediția greacă din 1546 cu care am făcut confruntarea.

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
MIHAIL SADOVEANU
BUCUREȘTI

πεινωσύνη τῆς καρδίας, ἀνάπαυσις τῆς ψυχῆς, συντροφία τοῦ ψυχικοῦ *idem* (8r); it.: *Pace secundo Boetio e puritate de animo, semplicitate de core, repuso de mente legame de amore, compangia de caritate* (439). După cum se vede, textul italian diferă: „puritatea sufletului, simplitatea inimii, repaos al minții...", precum și atribuirea proverbului. Textul românesc și cel slavon calchiază gr. ταπεινωσύνη = „plecată-cons̨tiință" (= „simplitate, modestie"), iar *bunătate* (sl. *dobrodětelĭ* „beneficium") redă gr. ἀγαθωσύνη „bunătate, prosperitate", nu it. *puritate*.

2) *Omul făcător-rău niceodată* **nu-ș aduce aminte** *să aibă pace* (sl.: *Zlotvornyi čl̃kŭ* **ne pamętue(t)** *nikogda iměti sŭmirenie*, 485v); gr.: Οἱ κακοποιοί ἄνθρωποι οὐδὲν εὐθυμοῦνται ποτὲ νὰ ἔχουν εἰρήνη (8r); it.: *Le malvasie persone* **non poteno** *may avere pace* (440). În textele român și slavon *a-și aduce aminte* se datorează gr. εὐθυμέω „a-și aminti, a avea încredere", dar și „a putea, a îndrăzni, a avea curaj".

3) *Și făcură dragoste mare amândoi* (sl.: *i sŭtvorišę velikǫ ljubovĭ*, 488r); gr.: Καὶ ἔποικαν μεγάλην ἀγάπην (8r); it.: *et ficero pace* (440). De remarcat aici nu numai diferențele textuale: „dragoste" (rom., sl., gr.) — „pace" (it.), ci și greșita folosire a vb. *sŭtvoriti* în pasajul slavon (după gr. ἔποικαν, rom. *făcură*, î.l.d. *iměti)*, cf. mai sus, p. 47.

4) *în* **multe** *chipure* (sl. *vŭ* **mnogy** *věšti*, „de multe feluri", 565v); gr.: πολλαῖς γένους *idem* (17r); it.: *de VI modi* „de șase tipuri".

5) *Persam dzise: Năsipul, câtu se mută și se calcă, atâta se îndeasă și se învârtoșadză* (sl.: *Persa(m) re(č): Pěsokŭ eliko poměsti(t)sę toliko pritisne(t)sę i utvrŭždae(t)sę*, „nisipul, cât se vântură, atât se îndesește și se întărește", 510r); gr.: Ὁ Πέρσαμος εἶπεν: Ὁ ἄμμος ὅσον σαλέβεται, τόσον πλέον δυναμώνη „Platon zise: Nisipul, cu cât se mișcă, cu atât se întărește", (13r); it.: *Plato disse*: *Quando piu piove nella arena, piu se indura* „cu cât plouă peste nisip, cu atât (acesta) se întărește mai mult", 440) [106].

Se pot da nenumărate exemple care probează descendența versiunii române (și slavo-române) din traducerea veche grecească, și nu din cea italiană. Faptul că sursa traducerii la români este, în ultimă instanță, traducerea greacă, și nu un text italian, e confirmat și de numeroasele calcuri lexicale sau semantice (vezi mai jos), sau coruptele:

1) *Și poate să se închipuiască lupui-vâltur* [107] *ce-i suri, ce mănâncă stârv* (sl.: *I može(t) upodobitisę obĭjadenie veliku orlu iže e(s̃) plišti*, 607r v); gr.: Καὶ ἠμπορῇ νὰ ὁμοιάσῃς τὴν γούλαν εἰς τὸ λικόρνεον, ὁποῦ ἔναι ἕνα πουλὴν (24r); it.: *Et potesse assimigliare lu vitio de la gula allo auctore, che e un aucello* (477). Gr. λικόρνεον „vultur negru" sau „vultur cenușiu" (termen definind o specie de vultur) [108] corespunde it. *auctore* „vultur" *(avvoltojo* în incunabule); el a fost tradus probabil inițial prin *vultur ce-i suri* „vultur sur"), pentru ca ulterior traducătorul sau o persoană care a confuntat textele să echivaleze gr. εἰς τὸ λικόρνεον „vulturului sur" cu *lupui-vâltur* [109], printr-un calc structural, crezând că în greacă e vorba de un compus cu λύκος „lup" + ὄρνεον „pasăre de pradă)". Calcul structural se reflectă și în manuscrisele slave de est de la Praga și Moscova, despre care se crede că preiau o versiune în limba română a cărții populare, unde găsim *vlŭkŭ-orlŭ* (formă slavă meridională), respectiv *volko-orlŭ* (slavă răsăriteană) „lup-vultur". Forma *veliku orlu* „vulturului mare" din versiunea slavo-română de la Putna se datorează unei lecțiuni greșite * *vol(ŭ)ku-orlu* > *veliku-orlu* [110].

O greșeală similară, având la bază o traducere dublă (în care unul din termeni e un calc semantic) întâlnim în următorul pasaj:

2) *Și poate să se închipuiască nalta-mândria șoimului den piatră* (sl.: *I može(t) upodobitisę vysokomǫdrie kamenityi sokolĭ*, idem, 602v); gr.: Καὶ ἠμπορεῖ νὰ ὁμοιάζεις τὴν ἀλαζονείαν εἰς τὸν πετρίτην" și se poate asemăna naltă-mândria („trufia") cu șoimul" (22v); it.: *Et potesse assimilliare lo vitio della superbia allo falcone* (437). În textul românesc și slavo-român *den piatră, kamenityi* „de piatră" par la prima vedere „plusuri", dar în realitate e vorba de o traducere dublă. Într-un prototip care păstra eventual termenul *petritis* „șoim" [111] sau

---

[106] Cf.: *Persam zise: Năsipul, cât și să calcă, atâta să îndea-ă* (sl.: *Permas (sic!) re(ĕ): Peso(k) eliko pomětaetsę toliko priti(s)kae(t)sę i utve(r)ždaet(s)*, 101, 89r). Textul din ms. 4620 prezintă de fapt glosări (explicitări), *se mută și se calcă*, respectiv *se îndeasă și se învârtoșadză*, în care termenii sinonimi sunt legați copulativ, fenomen întâlnit în mod curent nu numai în acest manuscris, ci și în multe texte vechi românești.

[107] În sintagma *lupui-vâltur*, *lupui* „lupului" reprezintă o formă arhaică de genitiv-dativ care apare atât în ms. 4620, cât și în alte texte, mai ales moldovenești sau care au folosit izvoare moldovenești (inclusiv *Biblia de la București)*; cf. și *lupui* „lupului' 514r, *Rimui* „Rimului" („Romei") 527r, *Sodomui* „Sodomului" („Sodomei") 553v din' ms. 4620; nu avem a face, așa cum s-ar putea crede, cu o sintagmă de tipul *lupu i vâltur*, unde *i* e conj. slavonă, vezi și nota 109.

[108] Cuvântul a fost păstrat ca atare în tipăritura lui Antim: *licorn* (72r).

[109] Ulterior, în alte copii vechi ale aceleiași versiuni ale traducerii, *lupui-vâltur* a fost greșit segmentat în *lupu i vâltur*, iar *i* a fost interpretat drept conj. sl. „și": cf. *lupului și vâlturului ce mănâncă stârv* (3821, 120v), *lupului și vâlturului ceia ce mănâncă stârv* (1436, 41v). Această sintagmă, *lupului și vâlturului* confirmă descendența dintr-un arhetip unic al traducerii a versurilor românești vechi.

[110] În versiunea sârbă Kukuljević: *orao*, iar în tipăritura lui Posilović: *chornini* (ap. M. Rešetar, *op. cit.*, p. 23). Eroarea nu apare deci în textele sârbocroate.

[111] Cuvântul grec *petritis* apare în tipăritura lui Antim, netradus (m-sele 3821, 1436 și 101 conțin lacune, în această porțiune).

la o confruntare ulterioară sintagma εἰς [112] τὸν πετρίτην „șoimului" a fost echivalată cu „celui din piatră" („cel de pe stânci"), confundându-se substantivul ὁ πετρίτης (ac. τὸν πετρίτην) cu un derivat adjectival (< πέτρη, gen. πέτρης „piatră, stâncă"). Aceeași greșeală din versiunile română și slavo-română există și în ms. de la Praga: *Po(do)bno je(st) vysokomu(d)rie ptici gljemĕi soko(l) iže ima(t) žilište vŭ kameni*, „trufia e asemeni păsării numite șoim, ce-și are sălașul pe stânci".

Descendența *Florii darurilor* la români dintr-o subredacție de tipul celei grecești din 1546 se sprijină și pe numeroasele greșeli comune dintre care prezentăm câteva:

1) *Cine va să grăiască rău și grozav, mai multu e darul limbiei, decât al urechilor* (sl.: *Iže chošte(t) glati zlaa i nepodobnaa množae e(s) darĭ jazyku neželi ušima*, idem, 592v — 593r) [113]; gr.: Ὁποῦ θέλῃ νά λέγῃ κακὸν καὶ ἄσχημον λόγον πλέον πράττῃ ἡ χάρις τῆς γλῶτταϲ παρὰ τὸν ὠτίων „cine vrea să grăiască cuvinte rele și groaznice, cel mai mult valorează darul *limbii*, decât *al urechilor*" (21r); cf. it.: *Ca chi vole dicere le bructe parole più se adoppia la vertute de la rechia che quella della lengua* (434) [114]. Corect e textul italian, „mai mai important e darul *urechii* decât *al limbii*", și nu cel grec care concordă cu versiunea română bilingvă: sensul sentinței este „la insulte mai important e să asculți (= să ai darul urechii), decât să replici (decât al limbii)". Textul din tipăritura lui Antim, corect, ne indică faptul că eroarea din ediția greacă din 1546 (preluată din versiunea care a circulat la români), nu apărea însă și în izvorul grec pe care l-a folosit ediția de la Snagov: *Pentru că la cuvântul rău și grozav mai mult lucrează darul urechilor, decât al limbii* (63v—64r). Textul sârbocroat publicat de M. Rešetar [115] redă corect versiunea din sursa italiană și din cea greacă folosită și de tipăritura lui Antim, în timp ce ms. de la Praga [116], deci readacția ruso-ucraineană, conține eroarea din ediția greacă din 1546 și din versiunea română și slavonă din ms. 4620. Este evident deci că atât arhetipul românesc,

[112] Prep. gr. εἰς „de, de la, din, în, la etc." + ac. formează și construcții echivalente genitivului. De notat că textul slav din ms. 4620 este incorect, deoarece verbul avea regim cu dativul.

[113] Cf. și în *Codex Neagoeanus* și la Costea dascălul: *Cine va să grăiască reu și grozav, mai multu e darul limbei decât al urechilor* (3821, 112r), *că cine va să grăiască rău și grozav, mai mult este darul limbii decât al urechilor* (1436, 38v).

[114] Cf. și în ms. 115 Laur. Gadd.: *più fa operare la virtù dell'orecchie che quella* **della lingua** (ap. C. Frati, *op. cit.*, p. 261).

[115] Cf.: *ma veće-se ima činiti krieposti* **od ušlju** *negoli krieposti od* **lezika** (ap. M. Rešetar, *op. cit.*, p. 15).

[116] Cf.: *Iže choste(t) glati zlaa i nepo(do)bnaa množae ima(t) darĭ* **vŭ jezyci** *neželi* **vŭ služe.**

cel slavo-român din codicele de la Putna, cât și cel slav răsăritean conțin în stema lor de filiație surse care derivă în ultimă instanță din versiunea tipărită în Veneția în 1546.

2) În același capitol 28 *(Despre nesocotință)* o altă eroare diferențiază m-sele 4620, 3821 și 1436 (ms. 101 e lacunar), precum și ediția greacă din 1546 de tipăritura lui Antim Ivireanul (bazată pe alt izvor grec), ca și de alte redacții italiene sau sârbocroate. E vorba de o replică atribuită greșit în prima grupă de texte unuia din interlocutorii înțeleptului Cantida, pe când în realitate ea aparținea chiar filozofului (așa cum o reflectă cea de-a doua grupă de texte): *Și altul zise: De te-ai teame de rușine, n-ai grăi așa* (sl.: *i drugyi re(c̃)* . . . , idem, 592v) [117]; gr.: Καὶ αὐτὸς ἀποκρίθη καὶ ὁ ἕτερος εἶπεν: Ἐαν ἐφοβασοῦν ἐντροπὴ οὐδὲν ἤθελες συντυχένη τοῦτο „și acesta răspunse *și altul* spuse: De te-ai teme de rușine nu ai discuta așa" (20v—21r); după cum se vede, și textul grec din 1546 e corupt, „și altul" se datorează unui *bourdon;* cf. it.: *quillo* (= *Guarda) responze* (434) [118]. În tipăritura lui Antim: *Iară el* (= *Cantida) răspunse* (63v).

3) O altă eroare comună, care indică faptul că la români s-a preluat un text care cuprinde greșeli aflate în ediția greacă din 1546, îl constituie prezența unei sentințe atribuite lui Solomon în cap. 31 (despre abstinență) atât în redacția română și slavă din ms. 4620, în celelalte copii românești (3821 și 1436; în 101, lacună), precum și în redacția slavă răsăriteană. În mod normal proverbul trebuia să intre în alcătuirea cap. 35 (despre măsură), așa cum se prezintă versiunile italiene, precum și redacția greacă folosită de Filotei Svetagorețul tipărită de Antim. Este vorba de următorul citat: *Cum pun frâu calului ca să-l ție, așijdere se cade omului să puie frâu pohtelor lui, ale trupului, cu postul* (sl.: *Jakože konju postavlĕe(t) uzdǫ udrŭžati ego, tako podobae(t) i člku postavlĕ uzdǫ pochotĕ(m) črĕvu svoemu sŭ vŭzdrŭžanie(m)*, 605v) [119]; gr.: ὥσπερ τοῦ ἀλόγου βάνουν τὸ σαλιβάρη διᾶ νὰ τὸ βαστόυν, οὕτως τυχένη καὶ νὰ σαλιβόνη καὶ τὴν ὄρεξιν τῆς γούλας μέ τὴν ἐγκάτειαν „cum calului îi pun frâu ca să-l țină, așa se cade să se înfrâneze pofta lăcomiei cu postul" (23v); it.: *Cosi como allo cavallo se mecte lu freno per tenerese, cosi convene de strengere la volumptate de la gola* „cum calului se pune frâu ca să-l țină, așa trebuie să strângi pofta lăcomiei"

[117] Textul este identic în ms. 3821, 111v și 1436, 38v, dovadă a descendenței comune a tuturor copiilor.

[118] Versiunea croată concordă cu cea italiană: *A onĭ (= Corado) odgovori* (ap. M. Rešetar, *op. cit.*, p. 15).

[119] De notat aici și faptul că în pasajul românesc verbul este la pers. 3 pl., ca în greacă: βάνουν, unde e curentă folosirea pers. a 3-a pl. activ cu sens reflexiv („ei pun = se pune"). În textul slavon din ms. 4620: *konju postavlĕe(t) uzdǫ*, la diateza activă, în loc de *postavlĕe(t)sę*, la diateza reflexivă.

(451) [120]. În ms. de la Praga, în cap. 31: *Jako konyi pristavljae(t) uzdu sice po(do)bae(t) pocho(t) črĕvnuju obuzdavati vŭz(d)rŭžanie(m)* „cum calului i se pune frâu, așa se cade să se înfrâneze pofta pântecelui cu abstinența".

Exemple de acest tip sunt numeroase și probează că *Floarea darurilor* la români descinde dintr-o subredacție de tipul celei grecești din 1546. Dacă în exemplele de mai sus redacția slavă-răsăriteană (m-sele de la Praga și Moscova) se situa alături de cea românească, în alte porțiuni de text ea nu o urmează întrutotul, deoarece unele erori din tipăritura din 1546 se regăsesc numai în textele române și slavo-române, nu și în cele slave de est:

1) Astfel, în pasajul *Lernicos zise: Cine se rău păzește desu se svătuiaște* (sl.: *Lerniko(s) re(č): Kto zlĕ bljude(t)sę často sŭvĕštae(t)sę* „cine se ferește de rău des se sfătuiește", 583[v]), în tipăritura greacă din 1546 s-a strecurat o eroare de tipar, preluată în versiunea română și slavonă din ms. 4620, căci Λέρνικος e tipărit greșit, în loc de Βέρνικος: ὁ Λέρνικος εἶπεν: Ὅπου κακὰ προσέχη συχνὰ βουλεύεται (19[r]); cf. it.: *Bernico dixe: Chi male sequita spisso consellia* (433) [121]. Observăm însă că textul românesc calchiază corect sintagma grecească κακὰ προσέχη „se păzește rău, se comportă rău" (= „nu se păzește, procedează rău"), aceasta traducând it. *male sequita (male si rege,* în incunabulul venețian din 1491) „rău procedează", pe când versiunea slavă prezintă sintagma *zlĕ bljude(t)sę* „se ferește de rău" (i. l. d. *zlobljude(t)sę* „se ferește rău = nu se ferește"). Ca urmare, sensul frazei apare schimbat în versiunea slavo-română: „Cine se păzește de rău (= de lucruri rele) se sfătuiește [122] des" (= „cere sfaturi des"), în loc de „Cine (= cel ce) procedează greșit se sfătuiește des" (= „greșește cine se lasă deseori sfătuit"), așa cum corect apare în versiunea română, greacă și italiană. Este greu de spus însă dacă autorul traducerii slave se baza pe un text românesc sau grecesc (eroarea are la bază, evident, omonimia dintre adverbele rom. *rău*, gr. κακὰ it. *male* și substantivele din aceste limbi, omonimie care funcționează în română, greacă și italiană). Manuscrisul de la Praga un conține eroarea de tipar în cazul numelui propriu, dar în rest contextul este identic cu acela din versiunea slavonă din ms. 4620): *Verniko(s) re(č): Iže zlĕ bljude(t)sę često suveštae(t)sę*. Așadar, versiunea din acest manuscris nu poate — tradusă după textul românesc din ms. 4620 (unde

[120] Și în ms. 115 Laur. Gadd., tot în cap. 35 (vezi C. Frati, *op. cit.*, p. 263).

[121] În tipăritura de la Veneția din 1491: *Bernico dice: Chi male si rege spesso se conseglia.*

[122] În pasajul românesc, *se svătuiaște* e un reflexiv cu sens pasiv: „e sfătuit, se lasă sfătuit", curent în limba veche; în greacă verbul e la diateza pasivă: „e sfătuit".

numele propriu e *Lernicos* și unde fraza are alt sens, cel corect, ca în greacă și italiană); subredacția pe care a folosit-o redacția slavă răsăriteană conservată în m-sele de la Praga și Moscova era diferită, așadar, de cea pe care se bazase sursa străină a celei mai vechi traduceri românești.

2) O altă greșeală din ediția greacă din 1546 se întâlnește în textul român și slavon din copia de la Putna, în următorul pasaj: *Naros dzise: Nice o avuție nu poate ținea înaintea zavistei* (sl.: *Naro(s̃) re(c̃): Ni edino iměnie ne može(t) drŭžati prĕ(d)zavistiǫ*, 492[v]; textul bilingv român și slav corespunzător din ms, 101, 67[r] este identic); gr.: Ὁ Νάρος εἶπεν: Κανέναν πλοῦτον οὐκ 'ημπορεῖ νὰ βαστάζει ὀμπρὸς εἰς τὴν μάχην (9[v]). Consultând sursele italiene constatăm că textul bilingv al celei mai vechi redacții românești a *Florii darurilor* preia o eroare strecurată în tipăritura greacă din 1546: *Naros*, Νάρος sunt scrise greșit, în loc de *Varos*, Βάρος (= it. *Baro*, căruia îi sunt atribuite multe proverbe citate în cartea populară: *Baro dixe: Nulla richecza po durare alla guerra*, 441). Nici de data aceasta greșeala nu se perptuează în textul manuscris de la Praga, unde e scris corect *Varos)*. Trebuie să admitem așadar că redacția slavă răsăriteană pe care o redau m-sele de la Praga și Moscova nu poate reproduce versiunea *Florii darurilor* din manuscrisul de la Putna, ci o sursă necunoscută, asemănătoare, dar nu identică, care a pus la contribuție alt izvor. Exemple ca cele de mai sus, având la bază erori de tipar ale ediției grecești venețiene din 1546 preluate și de cea mai veche traducere românească a cărții populare, infirmă totodată categoric ipoteza tălmăcirii versiunii slave răsăritene după redacția românească cuprinsă în ms. 4620 (sau după orice altă redacție identică cu aceasta), susținută de mai mulți cercetători [123].

Cu toate că aceste exemple, cărora li s-ar putea adăuga altele, par să ne îndrepte spre ediția grecească venețiană din 1546 ca sursă a versiunii românești și slavone din cea mai veche copie, totuși există indicii clare care infirmă această ipoteză, conducându-ne spre o subredacție foarte asemănătoare, dar nu identică. Astfel, există situații când tipăritura din 1546 conține lacune (care nu se datorează pierderii unor file) [124],

[123] Nu negăm însă posibilitatea ca versiunea slavă de răsărit să fi avut la bază, așa cum se specifică în titlul copiei de la Moscova, un izvor românesc: acesta nu se identifica însă, cu certitudine, cu cea mai veche versiune românească transmisă prin m-sele 4620, 3821, 1436 și 101.

[124] Prototipul românesc se bazează pe o sursă în care unele sentințe, părți din definiții, caracterizări ale virtuților și viciilor etc. lipsesc, atât din versiunea în limba română, cât și din cea slavonă.

erori sau diferențe textuale care o îndepărtează de cea mai veche versiune românească a *Florii darurilor*. De exemplu, din cap. 1 lipsește în ediția greacă din 1546 (f. 5^{v}) următoarea sentință: *Încă muiarea, când are învățătură, se luminează de mente supțire ce are* (4 620, 471^{v}, aflată și în textul slavo-român), păstrată în versiunile italiene: *Si le femine imparassero le scientie, tucto lo mundo alluminara per la soctelitate dello loro ingenio* „dacă femeile ar învăța învățături, toată lumea ar lumina-o cu subtilitatea înțelepciunii lor" (238) și, probabil, și în alte redacții grecești, pe care nu le-am putut consulta. Sau, în pasajul ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ φρα Τομάσος (3^{r}) conj. καὶ „și" e introdusă greșit, corect fiind ca în versiunea română: *filosoful Frat Tomas* (4620, 458^{v}), în concordanță cu sursele italiene pe care le-am confruntat.

Pe de altă parte, așa cum s-a putut observa din exemple citate în paginile anterioare, ediția greacă din 1546 conține un text care se îndepărtează pe alocuri de versiunile română, slavo-română și italiană, fapt care nu se poate explica decât prin utilizarea la români a unei alte surse grecești, probabil manuscrise. Celelalte ediții grecești (din 1594, 1603 și 1621) sunt ulterioare datei la care a fost alcătuit prototipul traducerii *Florii darurilor* la români. Admițând că versiunile pe care le conțin ar fi putut fi puse în circulație prin copii manuscrise alcătuite înainte de punerea lor sub teasc, vom observa că singura care ar putea fi luată în discuție este redacția din ediția din 1594, al cărei conținut ne este necunoscut. Cea cuprinsă în tipăritura din 1603 nu constituie însă, cu certitudine, izvorul prototipului român și slavo-român, având o structură diferită. De exemplu, în cap. 25, despre constanță, ea reproduce legenda lui Lycurg, conform descrierii lui N. Cartojan *(Fiore di virtù...*, p. 163), în timp ce textul românesc și cel slavon din cele mai vechi copii păstrate la noi, preluând versiunea veche italiană (și cea greacă din 1546), prezintă în acest loc istoria cu împăratul Dionisie care a preferat să renunțe la tron, pentru a nu fi nevoit să abroge legi socotite de el juste.

Vom face în continuare câteva scurte precizări privind relația dintre versiunea românească (cu text românesc și slavon), redacția croată-glagolitică din codicele de la Dubrovnik editată de Milan Rešetar și cea ruso-ucraineană, mai ales că despre ultima s-a afirmat că ar avea ca prototip redacția în limba română cuprinsă în ms. 4620.

Concluzia lui N. Cartojan, care excludea orice legătură de dependență dintre prototipul din care derivă copiile lui Ion Românul și Costea dascălul, pe de-o parte, și traducerea sârbocroată publicată de M. Rešetar, pe de alta, nu-și pierde valabilitatea, ci e confirmată

de redacția din ms. 4620, care provine, în ultimă instanță, dintr-un arhetip comun tuturor copiilor vechi românești. De altfel, textul croat se întemeiază în mod indubitabil pe o redacție italiană de alt tip decât cea preluată de versiunea veche greacă, așa cum o indică atât structura cărții, în 41 de capitole (nu 35), cât și maniera de redare a numelor proprii sau numeroasele italienisme din codicele de la Dubrovnik. Din exemplele date în paginile anterioare s-a putut observa, de altfel, că o serie de particularități ale ediției grecești nu figurează în manuscrisul sârbo-croat editat de M. Resetar, unde textul este identic cu cel al surselor italiene, distanțându-se adeseori de cel al redacției românești, care prelua chiar unele greșeli din traducerea în limba greacă.

Spre deosebire de această redacție sud-slavă, copia slavă răsăriteană din ms. de la Praga (identică în linii mari cu cea de la Moscova, după afirmația lui P. Olteanu,) urmează și ea vechea traducere greacă, prezentând mari asemănări față de arhetipul român și slavo-român oglindit de ms. 4620. Exemplificăm, în continuare, cu următorul pasaj: *Și unul den boiari avea puțineale meare și duse împăratului* (sl.: *I edinŭ o(t) vlastelinŭ imaše nĕkoliko jablŭky i prinese ę Alexandru*, 606^{v}) [125]; gr.: καὶ εἰς ἀπὸ τοῦς ἀρχοντές του ἤυρεν κάμποσα μῦλα „și unul din boieri îi duse niște mere" (23^{v}); cf. it.: *et uno cavalero, avendo trovate certe frabeche de mele* „și un cavaler, găsind niște faguri de miere" (447) [126]. În copia de la Praga: *Edini(ž) vlasteli(n) prine(s) jablŭki Alexandru*. După cum se vede, în timp ce în textele italiene și în traducerea croată se vorbește despre „faguri de albine cu miere", în traducerea greacă, în versiunea română, slavo-română și slavă răsăriteană este vorba de „mere" [127].

Dacă din acest exemplu, ca și din altele prezentate în paginile anterioare se observă că redacția de la Praga concordă cu traducerea greacă din ediția din 1546, ca versiunea românească, din altele reiese că, mai mult, unele erori pe care le întâlnim în ms. de la Putna apar

---

[125] La fel la Ion Românul și Costea dascălul: *nește meare* (3821, 120^{r}); *niște meare* (1436, 41^{r}).

[126] În tipăritura venețiană din 1491: *uno de soi cavalieri havendo trovato certi busi de ape con miele* („unul din călăreți, găsind niște stupi de albine cu miere"; în textul croat editat de M. Rešetar, ca în italiană: *i-iedani o(d)-negoviechĭ konnica buduć naŝao nieke sorte o(d) pčela s-medomi*.

[127] Diferența provine din faptul că în unele manuscrise italiene, de exemplu în ms. Laur. Gadd. 115, se afla termenul *melerance* „piersici" (vezi C. Frati, *op. cit.*, p. 290), care a fost tradus în greacă prin τὰ μῦλα, cuvânt polisemantic: „mere", dar și „piersici, lămâi".

și în traducerea slavă răsăriteană, dar nu se datorează traducerii grecești din această ediție:
Cine-ș închide **ochii** *de către săraci, el încă va striga cu glasul mare și nice alții pre el nu-l vor audzi* (sl.: *kto zatvarěe(t)* **oči** *o(t) ništago*... „cine-și închide ochii față de sărac...", 496r); gr.: ὁπου σφαλίζη τὰ ὤτα του εἰς τὸν πτωχὸν „cine-și strânge urechile..." (10r); it.: *chi serra* la **rechia** *allo poviro* „cine-și va strânge urechile..." (442). În textul român și slavo-român: „ochi", în timp ce în textul italian și grec apare „urechi" (în expresia „a-și închide urechile" = „a refuza, a nu da ascultare"). În versiunea de la Praga, ca în redacția română: *I paki o(t)vraštae kto* **oči** *(sic!) o(t) ništa(g) ašte i vŭsklikne(t) ne uslišanŭ bude(t)* „și iarăși, cine-și închîde ochii față de sărac, și dacă va striga, nu va fi auzit".

Cu toate acestea, subredacția din care coboară versiunea slavă de răsărit nu poate avea același prototip cu acela folosit de versiunea bilingvă română de la Putna:
Șase *lucruri sunt de fac pre omul de piarde bunătățile ce au făcut* (sl.: **Šesti** *děli sǫ(t) iže sŭtvarěe(t) člka i pogubi(t) dobroděte(l) iže sŭtvori(t)*, 603v); gr.: ἕξη πράγματα εἰσὶν ὁποῦ ποιοῦν τὸν ἄνθρωπον καὶ χάνη τὴν χάριν ὁποῦ κάμνη „Șase lucruri sunt care-l fac pe om de-și pierde faptele bune pe care le-a făcut" (23r); cf. it.: **Quactro** *cose so per perdere li servitii che l'omo fa* „Patru lucruri sunt de pierde omul serviciile pe care le face" (437). După cum se vede, în versiunea română bilingvă de la Putna, ca în cea greacă din 1546: „șase", în timp ce în ms. de la Praga, deci în redacția slavă de est, textul concordă cu cel din italiană; „patru": **Četyri** *vešti su(t) imiže pogubljaetŭ člki dobroděte(l)*. Exemple de acest fel nu sunt puține la număr; vezi și cele de la p. 64—65, în care, de asemenea, unele erori comune ediției grecești venețiene din 1546 și versiunii române bilingve din ms. 4620 nu apar în manuscrisul slav-răsăritean de la Praga.

Este limpede că redacția slavă răsăriteană provine, în ultimă instanță, dintr-o sursă greacă mai apropiată de cea italiană decât textele român și slavon din ms. 4620, care se bazează pe una foarte asemănătoare cu tipăritura greacă din 1546. De altfel, numeroase neconcordanțe textuale scot din discuție în mod categoric posibilitatea ca varianta cuprinsă în redacția slavă răsăriteană (m-sele de la Praga și Moscova) să fi fost tradusă după prototipul românesc sau după

cel slav pe care l-a conservat cea mai veche copie a *Florii darurilor* din ms. de la Putna. Aceasta înseamnă că, dacă informația din titlul copiei de la Moscova e corectă, și lucrul este pe deplin plauzibil, atunci arhetipul românesc alcătuit în Moldova, astăzi pierdut, care a stat la baza redacției ruso-ucrainene, trebuie să fi fost diferit de acela pe care îl reflectă ms. 4620 și copiile ulterioare (din m-sele 3821, 1436 și 101). Dar în orice caz, izvorul străin de care s-a servit redacția ruso-ucraineană nu a fost decât în ultimă instanță cartea italiană *Fiore di virtù*, căci la fel ca și în cazul redacției românești bilingve, sursa străină a constituit-o traducerea greacă veche, într-o redacție asemănătoare, dar nu identică cu aceea pusă în circulație la români.

Cât privește tipăritura lui Antim, este evident că versiunea greacă tradusă de ieromonahul Filotei Svetagorețul era diferită de cea utilizată de cei ce au alcătuit vechea traducere românească și pe cea slavo-română. În paginile anterioare ne-am oprit și asupra mai multor pasaje care ilustrau divergențe importante care distanțează cele două redacții. Singura legătură care se poate stabili între prototipul traducerii vechi românești, cel slavon și cel slav răsăritean, pe de-o parte, și cel al traducerii mai noi a lui Filotei fiind aceea că ele derivă toate, în ultimul rând, prin subredacții între care se afla un grad mai mare sau mai mic de înrudire, din redacția greacă veche tipărită pentru prima oară la Veneția, în 1529. De altfel, o copie manuscrisă românească de la 1715 a lui Constantin Bălăceanu, semnalată de Traian Cantemir[128] și care ar cuprinde o transcriere a manuscrisului autograf al traducerii lui Filotei, conține în titlu o informație prețioasă, preluată, credem, din sursa străină: *de noi tipărită cu toată nevoința lui* **Ioannu Antonie**, *ce au luat cuvânt înainte la Veneția, în 1649*. Acest *Ioannu Antonie* nu poate fi altul decât *Giovanni Antonio da Sabbio*, căruia i se datorează protograful grec din 1529. Dacă anul 1649 nu este greșit (în loc de 1529), ar însemna că numărul tipăriturilor grecești venețiene a fost mai mare decât se cunoaște și că traducerea lui Filotei se întemeiază pe această redacție, copiată ulterior la Muntele Athos.

---

[128] Vezi Traian Cantemir, *Precizări în legătură cu imprimarea „Florii darurilor" din 1700*, în „Limbă și literatură", 16, 1968, p. 175—179. Manuscrisul se află în colecția particulară a lui Gheorghe Bujor din Bacău.

Ne vom referi pe scurt, în sfârșit, la unele probleme ale traducerii vechi românești oglindită de versiunea din ms. 4620. Ea urmează îndeaproape cu fidelitate, reacția grecească veche; diferențele față de ediția din 1546 cu care am comparat-o se explică, credem, prin folosirea unei subredacții oarecum diferite pe alocuri, și nu prin inițiativa traducătorului în a interveni în textul pe care-l transpune în limba română. Indiferent dacă izvorul său a fost un text grecesc sau un intermediar slav necunoscut, redacția românească conservă unii termeni greci, calcuri lexicale sau semantice, expresii calchiate, construcții sintactice, dezacorduri sau pasaje aparent obscure, explicabile prin folosirea, în ultimă instanță, a unui model grecesc (acesta se reflectă, de altfel, și în textul slavon intercalat din ms. 4620).

1) Prezentăm mai întâi câteva grecisme sau cuvinte cu etimologie greacă din versiunea în limba română, alături de corespondentele lor din cea slavonă și greacă din 1546, observând că în unele cazuri în textul slavon intercalat din ms. 4620 sunt preferați termeni de origine slavă: *aelin* „gaie, șorliță" (477v) — sl. *aelinъ* — gr. τὸ(ν) αέλην (formă de acuzativ); *armelin* „hermină" (624v) — sl. *armelinъ* — gr. τὸ(ν) ἀρμελίον (formă de acuzativ); *caladrinon* „ciocârlie" (459r) — sl. *kaladrinonъ* — gr. τὸ(ν) καλάδριvον (formă de acuzativ); *eftin* „prosper" (505r) — sl. *štedrъ* — gr. εὔθηνός; *eftinie* „abundență, prosperitate" (500v) — sl. *štedrota* — gr. εὐθήνεια; *fireaseaște* „slăbește" (608v) — sl. *umalěe(t)* „micșorează" — gr. (ἀ)φυέρουμαι (< φυρέω „a slăbi"); *leocorn* „lycorn, inorog" (594r) — sl. *leokornъ* — gr. λέονκόρνο; *merticul* „porția" (502r) — sl. *obro(k)* — gr. τὸ(ν) μερτίκον (formă de acuzativ); *pedepsie* „corijare" (513r, 514v) — sl. *nakazanie* — gr. παιδεύσης; *pedepseaște* „se corijează" (513v) — sl. *nakazue(t) ego* (!) „îl corijează" — gr. παιδεβεται; *se pedepsi* „se îndreptă" (516v) — sl. *nakazaše* — gr. παιδεβεται; *pinara* „cârtiță" (560r) — sl. *pinara* — gr. ἡ πινάρα etc.

2) Dintre calcuri, semicalcuri lexicale și semantice semnalăm câteva, cu corespondentele din textul slavon și grec: *aduse-cuvinte* „ipoteze" (473v) — sl. *vešti... iže prinesocho(m)* „lucruri ce aduserăm" — gr. ὑπόθεσες (< ὑπό „deasupra" + θέσες „teze, probleme"); *bucuriia* „prosperitatea" (466r), *veselie* idem (501r) — sl. *radosti* — gr. εὐτυχία „bucurie; reușită; prosperitate, fericire"; *dăstoinică-cuvântului* „demnă de pomenit" — sl. *do(s)toinoslovno* — gr. ἀξιολόγη „demnă de pomenit (< ἄξιος „dignum" + λόγη „spus, pomenit"); *famănul* „virginitatea" (610r) [129] — sl. *evnu(š)stvo* — gr. εὐνουχείας „virginitate, castitate; castrare, impotență"; *fără chip* „urât, groaznic" (542r) — sl. *nepo(do)bni* — gr. ἄσχημος (lit. „fără chip"); *iușor* „liber" (565r) — sl. *legŭki* „ușor" — gr. ἐλεύθερος „liber; ușor; liniștit"; *mare-sufletiia* „mărinimia" (572v) — sl. *velikodŭšie* — gr. μεγαλοψυχία; *mâncare cu asupră* „lăcomie" — sl. *obŭjadenie* — gr. ἀδηφαγεία (< ἀδη „super"); *multă-bucurie* „risipă, cheltuială nemăsurată" (501r) — sl. *mnogoradostь* — gr. πολληφθήνια (< πολη „multă" + φθήνια, φθηνεία „risipă; abundență; veselie; fericire"); *plecarea-înțeleaptă* „umilință, modestie" (485v, 597r) — sl. *směrenomǫdrie* — gr. ταπεινωσυνη (lit. „înțelepciune plecată, umilă"); *nu lua credința* „nu te încrede" (519r) — sl. *nevěrui* „nu crede" — gr. μὴ ἐνεμπιστεύθεις (lit. „nu lua credința" = „nu te încrede"); *strâns* „sever" (582v) — sl. *mnogotru(d)* „foarte greu" — gr. σφικτός „sever; strâns, strâmt"; *se tulbură* „se cutremură" (560r) — sl. *sŭmoštenie* „agitație; „tulburare" — gr. σαλεψης „cutremur; balansare; tulburare, neliniște" etc.

3) Câteva expresii calchiate după traducerea greacă ne reține atenția: *ceare... vreamea* „așteaptă ocazia" (492v) — sl. *ište(t) vrěmeni* — gr. κέρον ἀνεύρη (< καιρός „timp; timp favorabil, ocazie" + ἀνευρίσκω „a cere; a descoperi"); *cugetă la inimă* „reflectă, gândi" (585v) — sl. *položi vŭ umě* „își puse în minte" — gr. ἔβαλεν εἰς τὴν καρδίαν (< βάλλω „a inspira, a sugera" + καρδία „inimă"); *îmblă după el* „îl urmează" (502r) — sl. *lětaq(t)* „zboară" — gr. ἀκουλούθουν „îl urmează, îl urmăresc"; *întunearec pipăit* „obscuritate" (516r) — sl. *tŭmo osezanno* — gr. σκότος ψηλαφητόν (lit. „întuneric pipăit" = „obscuritate"); *strânse inima lui* „refuză" (516r) — sl. *udrŭža sr(d̃)ce ego* — gr. ἔσφηχει ἡ καρδία του (lit. „strânse inima lui" = „refuză"); *nu da inimă rea* „nu supăra" (499v) — sl. *ne daž(d)i zlosr̃(d)ce* — gr. μὴ δωδης κακὴν καρδίαν (lit. „nu da inimă rea" = „nu supăra") etc.

4) În fine, unele *loca obscura* se explică prin erori de traducere (vezi și mai sus): a) *nu însăreadză fără obidă* (478v) —sl. *ne noštue(t) bezъ žalosti* — gr. οὐκ απομένη ἄδαρτος „nu rămâne nepedepsit" (< ἀπομενῶ „a rămâne; a rămâne peste noapte, a mâne" + ἄδαρτος „nepedepsit";< ἀ—, prefix privativ, tradus prin *fără* și δαρτός „pedeapsă, jupuire, lovire", tradus prin *obidă*); b) *iară darul lu Dumnădzău easte învățătura omului* (522v) — sl. *no bǫ(s̃)tŭvnyi darъ e(s) učenia c̃lku* - gr. ἀμὴ ἄνωθεν ἀγαλλίασις ἔναι μάθήσις „dar suprema virtute e învățătura" (traducerea română și slavonă se bazează pe o falsă analiză sintactică: ἄνωθεν „suprem, cel mai de sus", analizat ca ἄνω „de sus" + θεν, acesta din urmă fiind confundat cu θεῦ „lui Dumnezeu" — formă de genitiv-dativ a s. θέος „Dumnezeu"); c) *că mai bunu-mești tu, decât cela ce ai ucis* (488r) — sl. *poneže ažь bole choštǫ tebe neželi onogo iže ubilъ esi* —

[129] Cuvântul a fost înregistrat în DA doar cu sensul de „castrat, eunuc"; în ms. 4620, probabil un calc semantic.

gr. διότι ἐγῶ κάλιον θέλω τὴν ἀφεντιά σοῦ παρά ἐκείνον του δοῦλου μου „că eu mai mult doresc domnia ta decât a robului meu" = „că prefer să fiu sclavul tău, decât al robului meu"); probabil că δοῦλου „robului" a fost confundat cu δοῦπου „celui ce a pierit, celui ce a căzut", deci s-a produs o confuzie între δοῦλος și δοῦπος; d) *și n-are tocmeale niciodată* (488v) — sl. *i ne ima(t) utŭkmenię* — gr. ἄσυνηβασια ἔναι „discordie este" (primul termen analizat a fost redat prin calcuri: ἀ — prefix privativ, prin *n-are* și συνηβασια „acord", prin *tocmeale)*. Alte *loca obscura* au fost prezentate și în paginile anterioare.

5) Ne-au atras atenția și unele dezacorduri prezente în textul românesc, care nu se datorează slavonei, ci își găsesc cea mai plauzibilă explicație prin utilizarea unui model grecesc. De exemplu, în pasajul: *Niminea nu va băga foc în sân și să nu-i arză hainele. Și de va călca desupra* **jerateculuii** *i* **vor** *arde talpele* (cf. sl.: *I ašte tŭpšte(t) vrŭchu žera(t)-ku, sŭgaraǫ(t) stopy emu* „și dacă va călca peste jeratic, îi va arde tălpile", 617v; gr.: καὶ ἀν'υπάγη ἀπάνω τά κάρβουνα ὑπατούσαις του φουσκόνουν „și cine va păși peste cărbuni (aprinși), îi vor arde tălpile", 25v). Este evident că *vor arde* (î.l.d. *va arde)* este un dezacord datorat faptului că în textul grecesc subiectul este pluralul τὰ κάρβουνα, în timp ce în cel românesc și în cel slavon subiectul a fost redat printr-un singular. Vezi și p. 179, nota 288.

6) Câteva construcții sintactice prezentate în studiul lingvistic (unele din ele preluate și în textul slav) se datorează, de asemenea, traducerii din greacă. Astfel, folosirea persoanei a 3-a plural a diatezei active pentru construcții verbale impersonale pare a fi în ms. 4620 o calchiere după greacă (în textul slavon corespunzător verbul este la persoana a 3-a singular): *grăiescu* (3 pl.) „se spune" (475v) — sl. *gle(t)* (3 sg.) — gr. ἀναγνώσκουν (3 pl.); *pun* (3 pl.) „se pune" (605v) — sl. *postavlĕe(t)* (3 sg.) - gr. βάνουν (3 pl.) etc. Folosirea persoanei a 3-a singular în locul celei de a 2-a singular cu valoare impersonală: *să dea* (504r) — sl. *dati* (infinitiv) — gr. δίδη „dă"; *să ia* (504r) — sl. *vŭzimati* (infinitiv) — gr. πέρνη, „ia"; (în proverbul: *Mai bine să dea, decât să ia* „mai bine să dai decât să iei"); *să stea* (472r), î.l.d. *să stai* (vezi mai sus, p. 42, ex. 7).

Construcțiile cu dativul după unele verbe sau interjecții preluate și în limba slavonă din greacă se pot datora în *Floarea darurilor* unui model slav sau grec: *cine se bucură* **răului** (478v); *nu te bucura* **celuia** (464r); *o, giudecatei năpăstuitoare, o, a bună-rudă pierdzătoare, o, frumseaței gonitoare, o, bucuriei jeluitoare* (484v) etc.

Traducătorul pare preocupat să ofere cititorului un text cât mai inteligibil, conștient că lucrarea, cu caracter didactic și moralizator, avea nevoie de o cât mai mare claritate a expresiei. Numărul de pasaje obscure este foarte redus în raport cu lungimea textului, fapt care face dovada că traducătorul era o persoană cu experiență, stăpânind deopotrivă de bine limba română și cea căreia îi aparținea sursa străină. Atât textul manuscrisului 4620, cât și al celorlalte copii ale *Florii Darurilor* conțin o serie de glose și traduceri duble comune. Termenii care le compun sunt adeseori legați prin coordonare, mai rar prin subordonare: *prevăd și cunosc vreamea înainte* (522v); *bine și dulce* (518r); *lăcuiaște și trăiaște* (508v); *se mută și se calcă* (510v); *se îndeasă și se învârtoșază* (510v); *le face mare pacoste și pătimescu* (518v); *nălțimea și măreațele* (578v); *strânsă și vârtoasă* (582r); *pizma cu băsăul* (544v); *nalțimea — ce sânt măreațele* (578v) etc.

Unele glose se pot datora circulației restrânse a unor termeni regionali, deci ar fi putut fi efectuate nu de către traducător, ci de autorii unor copii.

Un alt aspect al traducerii asupra căruia ne-am oprit cu un alt prilej [130] privește prezența mai mult sau mai puțin fortuită a unor sentințe versificate în cea mai veche copie românească a cărții populare. Dacă în unele din cele 11 exemple citate de noi am putea avea a face cu o rimă gramaticală (deci întâmplătoare), în altele pare a fi existat o intenționalitate, fapt indicat de anumite distorsiuni ale topicii (dislocări sintactice) care conduc la unele structuri ritmice, metrice și rimate. În ceea ce ne privește, credem că e vorba de un efort conștient, având drept scop alcătuirea unor *gnome*, „versuri de reper". Proverbele puse în circulație prin *Floarea Darurilor* trebuiau învățate pe de rost și, din motive mnemotehnice, s-a făcut apel la structuri ritmice, valorificându-se anumite sonorități ale tradiției vii a limbajului, tradiției populare sau efecte bazate pe paralelism:

Cine nu e întru pace
Nebună viață petreace (486r)

Când e sărăcie
Cu bucurie,
Pohtit lucru oarecum
Easte în lume și bun (504v — 505r)

[130] Vezi Alexandra Roman Moraru, *Primele versuri laice românești*, în LR, XXVII 1978, nr. 2, p. 155—161.

Cine se rău păzește
Desu se svătuiaște (583v)

Că răul de la rău se ia,
Ca fierul,
Ce nu se lucie cu alt,
Ce iară cu alt fieru (492v)

Nu ocări săracul,
Nice laudă pre bogatul,
Că anul se-ntoarce ca roata:
Și săracu⟨l⟩-mbogățește
Și bogatul mesereaște (507r) etc.

Aceste structuri ritmice și rimate din copia de la Putna a *Florii darurilor* reprezintă, prin vechimea lor, așa cum am subliniat în articolul nostru citat mai sus, *primele* versuri laice cunoscute în literatura română.

STUDIU LINGVISTIC

GRAFIA

În paginile următoare ne vom referi la unele particularități grafice ale textului, încercând să stabilim valorile curente sau speciale (inadvertențele cu caracter oarecum sistematic), distribuția sau confuzia unor semne grafice care se pot explica în două moduri: 1) fie printr-un amestec de graiuri (încrucișarea dintre tradiții grafice și realități fonetice diferite, oscilații între vorbirea scribului și limba originalului), 2) fie prin influența unor rostiri străine sau a unor deprinderi ortografice neromânești. Dezvoltarea discuției asupra acestor tipuri de probleme este determinată în primul rând de faptul că textul *Florii darurilor* din ms. 4620 e o transcriere succesivă, și nu originalul traducerii (el conține, așadar, un amestec de graiuri și de uzuri grafice). Pe de altă parte, studiul grafiei și al limbii ne furnizează indicii ale rostirii sau manierei grafice străine ale traducătorului sau ale scribului florilegiului.

Datorită spațiului redus de care dispunem, nu vom lua în discuție aici unele greșeli evidente de copist (de altfel, rare) sau corecțiunile efectuate de acesta, pe care le-am semnalat în notele de subsol ale ediției.

Din inventarul slovelor utilizate în scrierea textului românesc, cele mai multe corespund unei valori unice: а (ѧ) = *a*; б = *b*; в = *v*; г = *g*; д = *d*; ж = *j*; ѕ = *dz*; з = *z*; к = *c*; л = *l*; м(м̑, м̄, м҃) = *m*; н = *n*; п = *p*; р = *r*; с = *s*; т(ѓ), т = *t*; ф = *f*; х = *h*; ѱ = *ṣt*; ц = *ț*; ч = *č*; ш = *ș*; ю = *iu*; ѯ = *x*; ѱ = *ps*; ѳ = *t*; ѵ = *i*; ѹ = *ğ*.

Celelalte slove, asupra cărora ne vom opri în continuare, sunt polifone, iar unele au valori mai greu de precizat.

е, ѣ

е și ѣ apar în contexte similare sau identice atât la inițiala cuvântului, cât și a silabei: деліи 477r/18; ен 481v/4, 528r/2; ел 606v/15; ѣѕ 480r/11 ; фрѣѕмсѧцѣен 484v/9—10; гръескь 487r/15; мѣѕрѣен

518r/12; мѕєрнлє 595v/7; cf. є 486r/7, 529v/18; ѥи 486v/2; ѥра 483v/15; ѥѕ 487v/17 etc. Totuşi, la iniţială de cuvânt este preferat є, cu toate că nu puţine sunt exemplele cu ѥ în această poziţie.

În mod curent, la începutul silabei sau a cuvântului, cele două variante notează diftongul *[i̯e]*: кнлнє 615r/8; єпѕрєлѕи 569v/16; єроним 611r/17; є'ртъ 487v/17; єрци 487v/16; єш̄ 492r/9; єшїѣ 599r/12; мѕєрнлє 596r/10 etc.; extrem de rar acesta e notat şi prin іє : ієрслимѕлѕи 461v/10—11. Doar în unele cuvinte livreşti sau în nume proprii străine є, ѥ ar putea avea valoarea *[e]* la iniţială absolută (sau de silabă): аєлин 477r/18; єгѵ̈пєтъ 516v/8—9; єгѵ̈пєтѕлѕи 516v/2; єлиниломю = *eliniloru* 592r/16—17; єрмїѥ 491r/10; єсѡ̄п 520r/1; єкка 615v/9—10, 14—15.

În cuvinte de tipul *lege* ѥ apare în locul lui ѣ în numeroase exemple, fie ca o consecinţă a reducerii diftongului *[i̯a]* la *[e] ([i̯e])*, fie datorită unei substituţii curente şi în alte texte vechi româneşti, fie, în sfârşit, datorită menţinerii lui *[e]* etimologic în unele împrumuturi: Хитлєнѕл 551r/1 (cf. Хитлѣнь 466v/17); фрѕмсєцѫ 520r/18—520v/1; юбєцѥ 603r/4, 608v/14; мєрцѥ 483v/10; мєсєрѕль 603r/5; мєцєрн 469v/1; нєдєрєпѣѥ 508r/9; прєвєдєрєн 527r/1; пєцѥ 517v/17; рєлє 488v/15, 591v/12, 603v/10; скѕмпѣѥ 510v/12; смєрєнїѥ 592r/2; вєдєрѫ 495r/8; вєкѥ 493r/18 etc. Este greu de precizat dacă *[e] ([i̯e])* era(u) în aceste situaţii rezultatul unei evoluţii fonetice româneşti (iar ѣ, ѧ, ѩ erau scrise în majoritatea cuvintelor de tipul *lege* prin tradiţie grafică), dacă grafiile cu ѥ reflectă dificultatea traducătorului sau a unuia din scribi de a pronunţa diftongul românesc, sau dacă se face o simplă substituţie grafică [131].

Probabil că aceste grafii erau preluate din model, deoarece există numeroase exemple în care scribul se corectează, modificându-l pe ѥ în ѣ; дѣ 476r/13; нждѣждє 461r/1; помѣтѥлє 516r/12—13 etc. Faptul că în poziţie „tare" substituţia lui ѣ prin ѥ este foarte rară (ачєста „aceasta" 463v/5; ѧдємнж „îndeamnă" 611v/16) ne înclină să vedem explicaţia pe teren românesc (prin evoluţia fonetică *[i̯a] > [e]* sau *[i̯e]*), şi nu într-o manieră străină de pronunţie a diftongului.

De asemenea, ѥ apare în locul lui и în grafii ca: ачєнши = *aciişi* 480r/17; аше = *aşi* „aş" 497v/13; вонарїѥ = *boiarii* 482v/12; копачє = *copaci* 570r/16; дѣрѕєцѥ = *dăruieşti* 503r/12; єцѥ = *eşti* 592r/7; грєшєцѥ = *greşeşti* 498v/10; чамєнїѥ = *oamenii* 617v/3, 621v/2; пєдєсѣцѥ = *pedeseaşti* „pedepseşti" 514v/13—14; шє = *şi* 486v/9, 491r/18. Nu este exclus să avem a face cu grafii hipercorecte, datorită evitării evoluţiei lui *[e]* la *[i]*. Totuşi observăm că în general grafiile de acest tip îl afectează pe *[i]* final aton (mai exact pe *[i̯]*); or, în textul nostru *[e]* final > *[i]* prezintă exemple rarisime (spre deosebire de *[e]* medial aton, care trece frecvent la *[i]*, poziţie în care ѥ pentru и nu s-a înregistrat). De aceea, observând distribuţia lui ѥ pentru *[i]* (*[i̯]* aton) opinăm că fenomenul îşi poate găsi alte două explicaţii, cu mai mare şansă de adevăr: 1) fie că avem a face cu un reflex grafic de hipercorectitudine pe care îl întâlnim atât în textele slavone de redacţie rusă-ucraineană, ca şi în cele sârbocroate (unde v. sl. *[e]* evoluase la *[i]* şi unde se manifesta tendinţa de a scrie cu ѥ pentru *[i]*), 2) fie că e vorba de o influenţă a slavonei de redacţie medio-bulgară sau rusă-ucraineană unde ѣ > ѥ, fenomen înregistrat şi în textele slavo-române deopotrivă din subtipurile moldovean, muntean şi transilvănean [132]. Această din urmă supoziţie ni se pare şi cea mai plauzibilă. Amestecul slovelor ѥ şi и a fost semnalat în numeroase texte vechi româneşti, fiind considerat, în general, un fenomen grafic, şi a primit diverse explicaţii [133].

[131] Redarea lui ѣ prin ѥ se întâlneşte în textele slavo-române din toate cele trei redacţii, rusă-ucraineană, sârbocroată şi mediobulgară, ca şi în numeroase texte slavo-române. În timp ce fenomenul apare sporadic în subtipul moldovenesc, el este frecvent în subtipurile muntean şi transilvănean; vezi Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul al XVI şi XVII, în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, bulgaro- şi româno-slave*, Bucureşti, 1904, p. 122; * * * *Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, 1975, p. 268.

и, ї (і), ѵ̈

Slovele îl redau pe *[i]*, *[i̯]* (plenison sau semivocalic) şi se diferenţiază prin distribuţie şi frecvenţă. Astfel, і apare rareori, şi atunci, mai ales la iniţiala cuvântului sau a silabei: іакшвь 491v/11; ієрслимѕлѕи 461v/10—11; іоуланка 483r/6—7; ісаіа 485v/15; foarte rar este notat după consoană: фірѣ 579v/9; мріѧ = *Mariia* 473r/12. ї apare în mod curent după consoană, înaintea unei vocale (cu care formează un diftong sau cu care este în hiat): кїамж 485v/6; гриторїѥ 612r/6; мїаи = *mi-ai* 487v/18; мїаре 519r/17, 534r/4; мїаре 625v/9—10; мъніїѥ 489r/1; мѕрїѧ 606v/9; пїарж 494r/11, 602v/6; пїарде 517r/5; вїѣщж 574r/4 (cf. şi виѣща 482r/5; виѧща 608r/15, cu и) etc. ѵ̈ este scris prin tradiţie, numai în nume de origine greacă: єгѵ̈пєт 516v/8—9; єгѵ̈пєтѕлѕи 516v/2; моѵ̈сн 515v/18.

[132] Vezi * * * *Slava veche şi slavona românească*, p. 245, 249, 254, 268.

[133] În *Manuscrisul de la Ieud*, Ion Gheţie consideră, de exemplu, alături de M. Zdrenghea, că grafiile cu ѥ pentru *[i]* constituie o dovadă a originii ucrainene a scribului; vezi Ion Gheţie, *Manuscrisul de la Ieud*, Bucureşti, 1977, p. 61; cf. şi Densusianu, HLR, II, p. 71; Rosetti, ILR, p. 495.

о, ѡ (ѳ)

о și ѡ apar alternativ chiar și la inițiala cuvintelor (unde este preferat totuși ѡ) sau după consoană, în contexte în care, în limba actuală corespund lui [o], diftongilor [o̜a], [u̯ă], [u̯o] sau semivocalelor [o̜] și [u̯] din acești diftongi.

1) [o]: аколо 530v/15; бѡіарѣі 527v/5; бѡѹл 530v/16; кодрѹ 520r/2; ѡ 528v/16; ѡм 541r/10; робѹл 468r/18 etc.

2) [o̜a] (o̜å], [o̜], [o]): амъндоѡ 553v/18; кокоръдѡр 545v/17; доамне 543r/2; болеле 459r/15; а доа 501r/12, 516r/7; а дѡа 498v/3; доѡ 511r/6, 565r/3, 586v/12, 624v/7; а доѡ 460v/9, 565r/4; форте (форте) 502r/9, 578r/12 — 13, 625r/12; ѱторче 543r/13 564v/8; минчиносе 473v/6; морте 459r/12, 477r/9—10, 484r/11; морж 483v/18; а ноа 516v/1; ноѡа 528v/18; нопте 487v/4—5; ѡме 468r/15—16; ѡмены 608v/17; ѡмени 607r/15, 608v/17, 611v/15—16; ѡменїи 547v/15—16, 615v/5; пичоре 483r/9; пичѡре 483r/6; рота 507r/14 etc.

3) [o̜] ([u̯]), [u̯ă] ([u̯o]): амъндоѡ 553v/18; доаѡ 466v/12; доѡ 511r/6, 586v/12; фоарте 625r/16; лѹѡ 476r/18; ноаѡ 495r/7; ѡарекѹм 529r/17; ѡаѡле 554r/16; ѡареѹнде 538r/16; поате 527v/12; рѣѡа 529r/4; рѣоа 530v/10 etc.

Grafiile din categoria a doua, cu о (ѡ) pentru [o̜a] din limba literară actuală sunt foarte numeroase (cu toate că majoritare rămân totuși situațiile cu оа, ѡа). Deși după unele opinii notarea diftongului prin о (ѡ) constituie o problemă pur grafică, credem că nu trebuie exclusă posibilitatea unei pronunții diferite de [o̜a], și anume [o̜å] sau [o̜] [134], cel puțin în unele cuvinte. O dovadă că diftongul era pronunțat [o̜å] sau fusese redus la [o̜] în graiul traducătorului sau al unuia dintre copiști, ne-o furnizează, credem, grafia hipercorectă въниторїи = *vânătorii* 594r/17—18, care indică faptul că și in alte situații, nu numai în poziție metafonică, se pronunța cu un [o] mai deschis decât în limba literară actuală.

În legătură cu secvențele cu hiat [o̜ao̜a], [o̜au̯a], [o̜au̯ă], constatăm următoarele: pentru numeralul cardinal *a doua, a noua* apar in text numai grafiile а доа (дѡа) 465r/9, 477v/7, 482v/6, 498v/3, 516r/7, 521v/12, 529v/15, 549v/15, 569r/18, 587r/5, 597v/3, 599r/14, 600r/15 etc.

134 Nu există indicii precise asupra vechimii fenomenului, curent astăzi mai ales în Transilvania. La începutul veacului el a fost înregistrat și în puncte din Banat — Hunedoara și Hațeg, unde credem că s-a efectuat traducerea *Florii darurilor*; vezi Densusianu, ȚH, p. 22, 26.

și а доѡ 460v/9, 565r/4 etc. [135], respectiv а ноа 516v/1 (niciodată grafiile „tradiționale" а доаѡа, а ноаѡа, din alte texte vechi), a căror rostire era probabil *a do̜å (a do̜o̜), a no̜å (a no̜o̜)*, unde cele două vocale sunt în hiat, iar [å] labializat e apropiat de timbrul lui [o̜] [ă]. Așa ne explicăm faptul că numeralul *cardinal două* din limba actuală, scris în text доа = *do̜å* (*do̜o̜*) 604v/18—605r/1, 622r/1 are o formă grafică identică și era pronunțat probabil la fel ca numeralul ordinal (а доа, а дѡа = *a do̜å, a do̜o̜*, vezi mai sus) și că pentru forma de *feminin plural* a adj. *nou, nouă* este notată în text numai grafia ноа = *no̜å (no̜o̜)* 528v/18, 625v/13, identică cu grafia (și probabil și cu pronunția) numeralului ordinal а ноа = *a no̜å* (vezi mai sus) [136].

Varianta ѳ este scrisă numai in s. ѳкы 489r/14; ѳкии 495r/4; ѳкидѡрь 495r/8 etc.

оу și ѹ

Slovele sunt notate deopotrivă pentru [u] și [u̯], cu observația că la inițiala cuvântului e preferat în general оу, în timp ce pentru *-u* final este scris de obicei ѹ: лоу 534r/16; бѡоулѹи 536v/11; боѹлѹи 531r/3; небоунѹл 531v/7; небѹнѹл 531r/12; нѹ 531r/1; ръоулѹи 478v/10; оуи 530v/11; ѹѱ 538r/15; оучиг 531r/7; оунїи 532v/1; оурсѹл 531v/14 etc.

În алтѹ = *altă* 467r/2; моарѹ = *moară* „moare" 491v/6; гръжаскѹ = *grăiască* 559v/11—12, ѹ apare în locul lui ж. Această confuzie a slovelor este întâlnită adeseori în texte slavo-române din toate cele trei subtipuri, ca și în textele vechi românești (de exemplu, in *Manuscrisul de la Ieud*) [137]. În subtipul moldovean acest fenomen reprezintă de obicei influența ruso-ucraineană, iar în cel muntean și transilvănean, influența sârbocroată, unde deopotrivă ж > оу; ѹ [138]. El este prezent și în versiunea slavonă a *Florii darurilor* [139]; cf. mai jos și fenomenul complementar de notare a lui ж prin оу, ѹ.

135 Grafiile de tipul *amândoo, doo, luo* par a indica o labializare a vocalei datorată asimilării, curentă în epocă și în limba actuală.

136 În hiatul [ou̯ă], [o] are valoarea unui [o̜] deschis și în Hațeg; vezi Densusianu, ȚH, 26, 46, 95, 97, 98 *passim*, pronunțările *do̜o̜, no̜o̜* „două", „nouă".

137 Vezi Ion Gheție, *Manuscrisul de la Ieud*, p. 66.

138 Vezi * * * *Slava veche* și *slavona românească*, p. 244, 246, 248.

139 Vezi, de exemplu, *mutno̜* 604v 10; cf. *mo̜tno̜* „murdar" 604v 12, *okružaet* 502r/18, in loc de *okro̜žaet* „înconjoară"; cf. *okro̜ženia* „înconjur, ocol" 602v 3—4 etc.

Slovele notează diftongii *[ęa]* și *[i̯a]*, inclusiv pe cei rezultați din sinereză, cu observația că la început de silabă (cuvânt) apar numai ѧ și ꙗ, nu și ѣ: ачѧѧ 467r/18; ачѣцѣ 607v/17; акѣ 599r/8; дѣки = *de-ai* 497v/6; ѧ = *ea* 550r/9; ѧ = *ia* 581r/8; ꙗ = *ea* 580r/18; ирѧ 522v/10; ѧстѣ 521r/12; ꙗстѣ 521r/17; ѫтѧѫѧ = *întânia* 458r/6; мѣѕ = *me-au* 582r/14; цѧ̄м = *ţe-am* 487v/17; цѣѕ = *ţe-au* 592r/10; врѣ 600v/5 etc.

În poziție metafonică ѣ și ѧ sunt notate de regulă, apărând chiar și în împrumuturi mai vechi (slave, maghiare): вомрїи 528r/10; хитлѣкии 591v/12; ѫчѣпе 530r/10; лѣпеѕы 500r/13; мѣр'ѵе 509v/15—16; пѧзѣцꙗ 527r/16; припѣлникъ 529v/18; пѕтѧре 533r/9; врѣмѧ 505r/18 etc.; există însă și extrem de multe exemple în care secvenței *[ęa]* îi corespunde notația cu ѥ: мерѵи 479r/18; педерепте 508r/9; смерењїи 531v/8—9 etc. (vezi și mai sus, p. 76).

În unele grafii ѣ, ѧ, ꙗ reflectă modelări după etimonul corespunzător: грѧшаскѫ 591v/8; грѣшѧцꙗ 494r/16; прѣлѣстникъ 592v/5; смѣренїа 598r/17; смѣренїѧ 598v/6; смѣренїѥ 597r/8; смѣринѫ 598v/1 etc. Într-un număr destul de mare de cazuri ѣ, ѧ sunt notați în locul lui ѥ: фирѣсѣцꙗ 608r/10; хытрѧнїѧ 549r/2; (сѣ) кшѕрѣѕѣ 563v/17; ѫцѣлѣгѫ 473r/18; прѣ = *pre* 459r/13; пѕцинѣлѣ 606v/11; токмѣлѣ 488v/16; вѣдѧ = *vedea* 483v/2 etc. În лѕкрѣѕѣ „lucrează" 509r/9—10, ѣ ar putea fi notat hipercorect în locul lui ѥ (datorită evitării pronunțării dure a lui *[dz]*), sau ar putea fi o confuzie grafică cu ъ.

Datorită amestecului grafiilor cu ѣ, ѧ și ѥ atât în poziție metafonică, cât și în finala cuvintelor, este greu de precizat în multe cazuri valoarea acestor slove, mai ales că rostirile cu *[ęa]* sau *[e]* (*[ę]*) pot acoperi o realitate fonetică sau morfologică (vezi p. 91, 99); în același timp ar putea fi vorba de deprinderi grafice ucrainene sau sârbocroate, decurgând din trecerea lui ѣ la *[e]* (*[i̯e]*) [140], sau de rostiri neromânești.

După *[k']* și *[g']* slovele par a nota, de regulă, diftongul, și nu hiatul: кѣмѫ 541v/1, 554r/15, 560r/15, 580r/15, 621r/15; кѧмѫ 508v/12; жѕньгѣт 539v/16; cf. grafiile rareori întâlnite кїѧмѫ 485v/6, 621r/13; кїѧмъ 569v/3.

[140] Vezi Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 122, 130.

Pentru *[ă]* și *[î]* din limba literară actuală apar deopotrivă slovele ъ, ѫ și ь. Totuși, în timp ce ь apare cu valoarea *[ă]* mai ales în finala cuvintelor (ль = *lă* „le" 510r/2, 511v/1, 573r/12; сь факь 559v/9 etc.), în interiorul acestora el este extrem de rar notat cu valorile *[ă]* și *[î]*: амъръцꙗ 498v/3; ѫльѕтрѕ 580v/2; ль.ѫгѫ 528r/16—17; пѣнтрѕ 479r/8 etc.

1) ь. Dificultatea cea mai mare a interpretării slovei ь constă în aceea că, fiind folosită în egală măsură pentru a nota pe *[i̯]* asilabic (фачь 477v/8; фєрець 612v/10; минчюнь 559v/13—14; ѡамень 496v/7 etc.), ca și, frecvent, pentru notații „zero" — în situația cuvintelor susceptibile de un *-u* final (къндь 505r/18, 530r/3; дарь 517r/15; мнкь 569v/2; соль 574v/15 etc.), este greu de stabilit dacă în grafii ca ачїнишь 488r/7—8, 527r/11, 528v/17; ашь 578r/14; тоць 470v/3; тоць 472r/6; ць 578v/10 etc. ь = *[i̯]* sau „zero", mai ales că în manuscris alternează pronunțiile cu *[ș]* și *[ț]* moi, respectiv duri (cf. ачїнши 539r/1, 578v/3; аръцн 576v/2; -ш = -*ș* 488r/8; -цн 578v/8; -ц 514v/14, 586v/3), vezi *Fonetica*, p. 92—93.

La fel de greu de spus este dacă ь avea valoarea *[i̯]* sau zero în вєрь 493v/14 etc. (cuvânt scris în text și cu и, ы, ieric după р, sau cu consoana suprascrisă), în cuvinte ca фєчорь 539v/11; фѕрь 497v/3; тлъхарь 584v/17, sau în substantivele formate cu suf. *-ar* și *-tor*: лоуκржторь 522r/5; вєселиторь 522v/14 etc., pentru care se înregistrează atât forme cu *[r]* moale, cât și cu *[r]* dur: ѫдръзниторю 565v/13; тлъхарюль 585r/3—4; тлъхарюлѕи 585v/12; cf. фѕрѕл 497v/15; къпъторѕл 531r/2 etc.

În алеѯандрь 606v/6 și мѫндрь 545r/1 slova ь este notată poate în locul lui ъ, cf. mai jos, dar e greu de spus dacă valoarea sa este *[u]* (*[u̯]* asilabic), deci dacă e vorba numai de o modelare grafică după slavonă, sau dacă avea valoarea zero.

Rar ь are în text și valoarea unui *[i]* plenison, atât aton, cât și tonic, fiind scris în locul lui и: фачь = *faci* „face" (pers. 3 sg., cu *[e]* final aton > *[i]*) 477v/10, 486v/4, 493v/15, 521v/15; нѕ тє слобоѕь = *nu te slobodzi* (imperativ) 492v/2; ръсфѣцарь = *răsfățari*

„răsfățare" 516v/18 [141]; тькжлошїа 569r/19, fapt care poate indica valoarea *[i̯]* a slovei și în unele dintre cazurile de mai sus.

Pe de altă parte însă, lăsând la o parte rostirile cu „zero" pe care le-ar putea acoperi grafiile cu ъ final, constatăм că ъ este lipsit de valoare fonetică la tăietura silabică, unde este scris în alternanță cu iericul în unele cazuri: кънѣдѕ 579r/2—3; жѕньгѣш 539v/16; пришътьникъ 504v/10—11 etc. (cf. mai jos, p. 85).

2) ъ are valoarea *[ă]* în аръ 506v/1, 521v/10; дънафаръ 503r/6; неникъ 462r/7—8, 462v/5; ничиждатъ 480v/9; пънпрѕ 467r/2; съ 470r/6 etc., în timp ce în декъш 518v/5; мън'ть 577v/7—8; пънтечеле 605r/17; ръѕ 604v/17, 606v/17; сънгѕрь 602v/16, 17; вънътшрїи 485v/7 etc., ъ corespunde lui *[î]* din limba literară actuală. În ръдикъ 471r/14; ръдикаше 517v/18, ъ avea probabil mai degrabă valoarea *[ă]* (și nu *[î]*, căci textul nu ne oferă exemple ale inovației sudice cu *[i]*, *ridică)*, în timp ce în ржсъпитѕ = *răsâpitu* 595r/14 (cf. ръсипь = *răsipă* 612r/8; ръсипеще = *răsipește* 616v/2) și сфъръмѣще = *sfărâmește* 608r/14—15, slova îl redă probabil pe *[î]*.

În съ аибъ „să aibi" 469v/18, 545r/14 ar putea nota caracterul exploziv al consoanei rostite dur, sau este scris greșit, în locul lui и (ь).

Textul prezintă mai multe exemple în care ъ este întrebuințat cu valoarea „zero", sau în locul lui ѕ final: къндъ 504v/17, 541r/9, 565v/12, 596r/13, 616r/3; дѕрминдъ 568r/13; мѕлтъ 490v/2, 492r/10; прѻркъ = *proroc* 577r/5 [142]; съ-шъ пїарзѫ 615v/2; сѣм'нъ (sg.) 607v/14; сѣ стръѳгъ 489r/16—17; къsъ 475v/4 etc.

În алеѯандръ 483r/13, 495v/11, 497v/14, 498r/3 etc. (cf. алеѯандѕ 443v/2, 484v/13, 507v/8, 11) și петръ 504r/2, ъ reprezintă probabil modelări după slavonă, având un caracter mai degrabă grafic, fiind deci notat mai curând în locul lui ѕ decât cu valoare zero.

[141] Nu este exclus însă ca în ѳачь „face" și ръсѳѣцарь „răsfățare" grafiile cu ь să fie notații hipercorecte pentru ѣ, datorită faptului că în redacțiile rusă-ucraineană și medio-bulgară ale slavonei ь evoluase la ѣ, vocalizându-se (vezi * * * *Slava veche și slavona românească*, p. 245, 254); deci un vorbitor al acestor redacții îl putea nota în mod hipercorect pe ѣ prin ь; cf. mai sus și notațiile cu ѣ pentru и.

[142] În acest caz ar putea fi vorba de o manieră grafică, o modelare după slavonă, vezi alineatul următor.

Cu consecvență ъ este notat în sinereză în къпрънсѕл 516r/5; къндъи 551v/5, 569v/18; къи'дъл 551v/6; кѕрѕндъш 500v/2, 501r/13; декжтъи „decât-îi" 500v/1; де-ѳтръншїи 534v/1; дѕпънсѕл 483r/2, 599v/3; ѳтрънса 626v/5 (cf. ѳтржнса 627v/15—16); лъи'гъи'сѕл 593r/9; пѣнтръи'сѕл 494v/1; спрънсѕл 543r/13 (cf. принсѕл 495v/9; сприи'сѕл 578v/6—7, care nu sunt scrise niciodată cu ѳ, și unde ъ reprezintă probabil suportul protetic al pronumelui.

De asemenea, ъ este notat de obicei în grupul лъ, ръ = *îl, îr* [143] (alături de grafiile, mai rare, cu ъл, ър): ѳвръпѣскж 576r/9—10; съвръшаще 530r/6; скръжаще 625v/5; сфръши 563r/16; стлъпѕл 568v/8; стлъпѕлѕ 568v/7; стръж 607v/9; тлъхарюлѕи 585v/12; влътѕрѕл 602v/9—10; влътѕрь 607v/8; врътюасъ 582r/3—4; cf. кърма 623r/4, 9; хъртїа 527r/18; търгѕ 577v/12—13; вър'тос 564v/9. În тръпѣнїе 564r/1—2, 566v/6—7; тръпѣнїа 598v/6 etc. ръ acoperă mai degrabă rostirea *[ăr]* (cf. variantele *terpenie, terpi*, semnalate de DLR s.v.).

3) ж se folosește pentru *[ă]* și *[î]* din limba actuală, în aceleași contexte ca slova ъ: арж 466v/2, 489v/2, 558r/1; добжндж 599r/7; кжи 564r/18; ѳжчл 599r/9; лж = *lă* „le" 477r/9; мъѳтжѥ 494r/18; неникж 462r/7—8, 462v/11, 466v/3; ржндь 579v/9—10; цжрань 600r/8 etc. sau, mai rar, în sinereză, cu valoarea *[î]*, în poziția în care apare de obicei ъ (vezi mai sus: ѳтржнса 627v/15—16; де-ѳтржнїи 553r/16; ѳтржи'са 553v/5).

În нжсипѕл 489v/11 și ржсъпитѕ 595r/14 o mai mare probabilitate o are interpretarea lui ж ca *[ă]*, întrucât formele *năsip, răsipit* s-au menținut în textele de tip nordic.

În câteva exemple ж este scris în locul lui ѕ: вѕнж = *bunu* 592v/18; дерептж = *dereptu* 465r/4; кътж = *câtu* 510v/11; нж = *nu* 502r/3; съ аибж = *să aibu* 506r/10; свжтѕескж = *svătuiescu* 548r/4—5 (în acest ultim exemplu, scribul modifică pe ж în ѕ) etc., probabil notații hipercorecte, caracteristice redacțiilor rusă-slavă sau sârbocroată ale slavonei, unde ж > оу (ѕ) [144]. Este greu de pre-

[143] De subliniat faptul că aceste notații, având un caracter pur ortografic, se întâlnesc și în cazul unor cuvinte moștenite din latină, nu numai în cazul împrumuturilor vechi sau mai noi slave.

[144] Vezi * * * *Slava veche* și *slavona românească*, p. 244, 248.

cizat dacă aceste grafii au fost preluate ca atare din model (ele există, de altfel, și în textul slavon), dar observăm că scribul se corectează uneori, revenind asupra unor grafii, modificând cu ѕ forme scrise inițial cu ѫ = *u*.

Grafia мѫнкѫ = *muncă* 621r/2 modelează cuvântul slavon corespunzător.

În multe exemple ѫ apare, *numai la inițială silabică*, în condiții în care ar fi trebuit să fie scris cu ѧ (ꙗ): кѣатѕѫщіе 503r/4; кѣатѕѫщіе 501v/1—2, 503r/4; дърѕѫщіе 495r/7; дрѫкѕѫщіе 490v/16; дъкѕѫщіе 508v/12; пѕстѣѫщіе 471r/15; сѣ сѫтѕѫщіе 583v/5—6; тръѫщіе 508v/13 etc. Aceste notații sunt explicate de unii autori drept o simplă substituție grafică a celor două slove, ѫ și ѧ, deci drept o manieră ortografică [145], în timp ce alții văd motivul folosirii lui ѫ fie prin menținerea lui *[i̯ă]* etimologic *(femeiă, pustiiă)*, fie prin evoluția lui *[i̯á] [i̯é]*, la *i̯é [i̯ĕ], [i̯ă]*, care este astăzi curentă în centrul și sudul Transilvaniei, Banat, Hunedoara și nordul Moldovei și care este atestată în textele vechi românești încă din secolul al XVI-lea. În ceea ce ne privește, considerăm că nu este exclus ca grafiile de mai sus să redea pronunții cu *[i̯ă]* (< *[i̯e]*) [146], cu atât mai mult cu cât *[i̯a]* > *[i̯e]* în multe exemple în text (mai ales la început de silabă), iar substituția dintre ѫ și ѧ nu este notată decât în exemple de tipul celor de mai sus (nu și în interiorul silabei, după consoană).

ы

Slova apare extrem de frecvent în text (în timp ce ъ este absent) și are, de regulă, valoarea *[i]* (plenison) sau *[i̯]* (semivocalic): вынє 600r/12; выръѕѧскѫ 483v/17; коръѣыдрѕл 623r/2—3; немыкъ 462r/7—8; wѣычаю 530v/11; рары = *rari* ,,rare'' 625v/17; лоүзыцы 619r/7; къины 621r/8; фечоры 512v/8; лоүны 528v/18; wры 511r/8; роѣы 495v/4; вѣры 521v/18, 524v/17 etc.

Numai în съ вазы = *să vadzî* ,,să vază'' 458v/14, 596r/8, ы îl notează cu certitudine pe *[î]*, după *[dz]* rostit dur. De aceea, în grafii ca аѕзындь 596r/5; нешкытъ 527v/4; нешкыте 580v/1; сынгѕрѫ 610v/15; зы 596r/16, 600v/4 există o mai mare probabilitate ca ы să corespundă unui *[i]*, deși nu este exclusă nici valoarea *[î]* (cf., de exemplu, rostirile dure сънгѕрь 602v/17; ѕѕа 476v/14 etc.).

[145] Vezi Candrea, PS, I, p. CXXI – CXXII; Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 205; N. Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București – Leipzig – Viena, 1914, p. 22; Densusianu, HLR, II, p. 49; I. Rizescu, *Pravila ritorului Lucaci*, p. 39; I. Gheție, *Manuscrisul de la Ieud*, p. 71.

[146] Vezi Gh. Chivu, *Alternanța ѫ — ѧ în textele vechi românești*, în LR XXV, 1976, nr. 2, p. 181—183.

ѳ

La inițială slova este scrisă ca în toate textele vechi românești pentru *[î], [îm], [în]*: ѳвлъ 509r/16, 607v/13; ѳвогѫщѣщіе 507r/6; ѳдържѫт 599r/17; ѳжѕре 600v/4; ѳнаинтє 599r/16; ѳпъратѕлѕи 606v/12; ѳпле 509v/4; ѳпрєѕнѣкѕѫ 464v/11; ѳтъю 597v/2 etc.

La finală și în interiorul cuvintelor ѳ are valorile *[m]* și *[n]*: кѕрѫ.ѳн'дѕ 504v/14; дє.ѳпрєѕнѫ 464v/11, 606v/16; дє.ѳ 488v/13; дє.ѳтъю 599r/11; дє.ѳтрѕ 459r/16; лѣ.ѳгѫ 528r/15—16; мъ.ѳгѫє 494r/18; мѕ.ѳкѫ 506v/16; прє.ѳ 606v/6; сн.ѳгѕрь 497v/6; стръ.ѳгъ 489r/17; ѕ.ѳ 487r/16, 488r/8, 606v/17 etc. (în unele dintre exemplele enumerate ar putea corespunde însă și secvenței *[în]*; дє.ѳ, дє.ѳтрѕ, прє.ѳ).

Mai rar el notează un *[ń]* în ѳтѫ.ѳѫ = *întânia* (458r/6; пѕ.ѳи = *puni* ,,pune'' (imperativ) 493v/15; пѕстї.ѳѕ = *pustinie* 540r/14; съ.и спѕ.ѳє = *să-i spunie* 574v/16; съ нѕ.и ви.ѳє = *să nu-i vinie* 569r/15; ви.ѳи = *viń* ,,vii'' (pl. s. *vie*) 461v/14.

SEMNE DIACRITICE

Referitor la accente și spirite ne vom mărgini prin a semnala că ele nu se notează întotdeauna corect, în multe cazuri fiind greșit întrebuințate sau omise.

Accentul grav a fost uneori înlocuit prin chendimă: съ ы 492v/13, 531v/14; є 489r/13.

Ierul e scris atât în interiorul cuvintelor, între consoane, ca în: дскѕн'зѫ 525r/1; кѕвън'тѕл 506v/1; скоүм'пѫ 508v/18; сѫн'тъ 524v/4 etc., ca și în finala acestora, poziție în care alternează cu ь, ъ, ѕ (mai rar, ѫ), atunci când consoana finală nu e suprascrisă: амар' 488r/10; бат' 506r/3; къл8гѫр' 578r/9; л' 511v/6; сенак' 491r/16. Dacă el apare frecvent în poziție finală în cuvinte ca cele de mai sus, în distribuție liberă cu rostirea ,,zero'' sau *[u]* după consoană, după *[r], [ș], [ț], [z]* etc. finali prezența sa este rară (întâlnim însă frecvent grafii cu и, ь, ы, ъ, cu finala consonantică suprascrisă sau, rar, și cu consoana în rând, neurmată de ieric: ел 620v/8): кжц' 558r/13; чє-щ' 527v/17; съ вєз' 546v/9; тощ' 567r/2; -ш' 539v/6 etc.

1. гг este notat, conform ortografiei vremii, după model grec și slavon, cu valoarea *[ng]* în аρхаггль 604r/13—14.

2. Textul prezintă o serie de reduplicări consonantice, sau vocalice, datorate probabil ortografiei curente în epocă, de asemenea după model grecesc și slavon, lipsite de suport fonetic: вк, în ввва 473r/10; вввен 473r/12; нi, în нiсѳс 489v/17; 499r/14; нн, în пѳстинникь 578r/10; пѳстиннникѳл 578r/13; пѳстиннникѳл 578v/4—5 (cf. și пѳстиникѳль 585v/10); мм, în аммѡн 562r/18; ам'мѡн 562v/8; аммѡн 562v/11 (cf. амѡн 562v/17).

SUPRASCRIEREA

Scribul recurge adeseori la procedeul suprascrierii prin natură, poziție, contragere, cât și la abrevierea cu ajutorul acestui procedeu (vezi lista de abrevieri), folosindu-se, de obicei, și titla: пжкаⷨ 480v/17; нѡчкѳм 562v/2; мластинїен 566v/8; wмѳл 480v/16; скрнс = *scrise* 493v/11, 13; вѣд = *veade* 494v/18 etc.

LISTĂ DE ABREVIERI

дмне = *doamne*
дмнезѳ = *Dumnezeu*
двдь = *David*
хс = *Hristos*
мласте = *miloste*
мластѣ = *milostea*
мластенїе = *milostenie*
мластивь = *milostiv*
мрїм = *Mariia*
недсоннк = *nedostoinic*
wтчник ~ wтчьникь = *Otecinic*
спскѳ = *spăsescu*

Vocalism. *[a]* aton s-a menținut, neevoluând la *[ă]* în *batgiocura* 474r/11, *batgiocură* 593v/2—3, 601v/8.

În fonetică sintactică *[a]*, devenit probabil aton, apare trecut la *[ă]* în *nu-mi* **dă** *sărăcie* 506r/9; **vă** *rămânea* 610v/11. Fenomenul, atestat după 1600 mai ales în Transilvania și Moldova și având curs astăzi în Banat, Hațeg, Transilvania, vestul Olteniei și Moldova [147], ar putea reda însă în exemplele de mai sus și o rostire neromânească.

[a] a fost menținut în *blastcmă* 546v/15—16.

În *pere* „pare" 531v/3—4, *[a]* > *[e]* printr-un proces de asimilare *[a — e]* > *[e — e]*; fonetismul are curs numai în Hunedoara (vezi ALR SN VII, h. 1916). Cf. și *pare* 477v/2, 531r/4.

[ă] protonic, menținut de regulă, a evoluat la *[a]* uneori: *cautați* 529v/3; *corabiarul* 622v/12—13; *facură* 596r/14—15; *facut* 539v/11; *înalțimea* 601r/13; *lacomia* 610r/17; *pacatul* 609r/6 etc. Există destule situații în care scribul revine pe loc asupra rostirii inovatoare, preferându-le pe cele cu *[ă]*: *căutați* 592v/8; *corăbiarul* 623r/2—3; *plăcu* 621r/18 etc.

Într-o serie de cuvinte *[a]* ar putea reflecta fie evoluția fonetică a lui *[ă]* la *[a]*, fie modelări după etimonul corespunzător: *magari* 558v/3; *narocul* 523v/18; *narodul* 483v/9; *(să) obladuiască* 602v/14; *razboiu* 565v/18 (cf. însă mai jos, *noroc, norod)*. Acest fenomen caracterizează graiul vorbit în Moldova, deși se întâlnește și în Banat — Hunedoara și Oltenia (și sporadic, după 1620, și în centrul și nordul Transilvaniei) [148].

În *păhar* 609r/1 nu s-a produs evoluția lui *[ă]* la *[a]*.

[ă] aton a fost conservat în *blăstămat(ul)* 520r/14, 560r/2; *fămeaia* 534v/11; *năde(a)jde* 461r/1; *păreatele* 605v/3; *răѳaos* 522r/14 etc.

[ă] aton e notat în *năsipul* 489v/11; *răsipă* 608v/5; *răsipeaște* 612r/8, *rădicate* 517v/18; *rădică* 471r/14 etc., inovația cu *[i]* nefiind consemnată în text.

[ă] aton e conservat în *dăstoinic(ă)* 464v/9, 545r/15, 566r/16; *dăstoiniciia* 565r/10; *lăcui* 591v/6; *lăcuiaște* 508v/12, *lăcuita* 522r/11, *zăbovit* 491v/14 etc. Inovația cu *[o]*, notată în *dostoinic* 597v/8—9; *nedostoinic* 549v/11; *rostogoleaște* 543r/12; *zăbovească* 525r/11; *zăboveaște* 608v/8 etc., atestată în secolul al XVI-lea într-un singur text bănățean-hunedorean *(Palia* de la Orăștie) e specifică graiurilor de tip

[147] Vezi Densusianu, ȚH, p. 91; Gheție, BD, p. 95—96.
[148] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 75—76; Gheție, BD, p. 96—98.

sudic (cu Banat — Hunedoara), exceptând însă nordul acestor zone, unde *[ă]* s-a menținut până astăzi [149]. În *norocul* 583r/3, trecerea lui *[ă]* la *[o]* exclude însă raportarea la graiul bănățean-hunedorean, unde *[ă]* s-a păstrat și azi, ea fiind specifică Munteniei, sud-estului Transilvaniei și Olteniei [150].

[e] etimologic a evoluat prin analogie la *[a]* în *îndatorit* 619r/18.

[e] a fost păstrat în numeroase cazuri în *Dumnedzău(l)* 474v/7, 491v/2, 15; *dumnezeiască* 598v/5; *Dumnezeu* 571v/15, 572v/1 etc., alături de care întâlnim frecvent și forma *Dumnădzău* 460r/11, 522v/11 etc., atestată în secolul al XVI-lea în nordul Moldovei, cât și fonetismul *Dumnădzeu* 538v/3—4 [151].

[e] e notat consecvent în *se lepădă* 474v/7, *lepădare* 559v/16—17 etc.

[e] medial aton se păstrează în multe exemple: *arepi(le)* 495r/6, 534r/13; *demăneață* 627v/16; *inemă* 488v/12; *nemeri* 560r/17—18; *nemică* 528r/8, *nește* 585r/18 etc. În altele el a evoluat însă la *[i]*: *inimă* 603v/9, *lipește* 518r/12, *lipi* 527v/1—2; *nici* 475r/3; *niciodată* 485r/4, *nimenea* 457r/16; *trimes* 471r/10; *trimisără* 574v/15; *trimise* 553r/11 etc. [152]

[e] medial aton a trecut la *[i]* în *chizeaș* 476r/14; *înșilăciune* 546r/1—2; *neamiș* 624v/3; *oamini* 500r/3; *pacili* 487r/14; *pohtilor u* 588r/17; *tribui* 607r/8, *tribuiește* 523r/12, 535r/5 etc. Fenomenul desemnează în secolul al XVI-lea și la începutul celui următor o arie mai largă, cuprinzând Banatul — Hunedoara, nordul Transilvaniei și Moldova (neexcluzând însă nord-vestul Olteniei) [153].

În *striinii* 495v/2—3 *[e]* a evoluat la *[i]* prin contracție, formă atestată în secolul al XVI-lea numai în Banat — Hunedoara, dar, imediat după 1600, și în Țara Românească [154].

[e] aton a fost menținut nesincopat în *dereapte* 508r/8—9; *derept(u)* 473r/7, 500v/10; *dereptare* 547v/9; *dereptatea* 490v/12; *nederepte* 508r/9 etc.

[149] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 81—82; Gheție, BD, p. 101.

[150] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 80; Gheție, BD, p. 101; ALR, SN, V, h. 1437.

[151] Rostirea *Dumnădzău* s-ar datora, după unele opinii, pronunțării dure a dentalei *n*, iar după altele, unei asimilări vocalice *(e — ă ▷ ă — ă)*, în timp ce pronunția *Dumnedzeu* pe care o regăsim în *Manuscrisul de la Ieud*, ar reflecta, după Ion Gheție, o rostire particulară a scribului străin al acestui text; vezi Ion Gheție, *Manuscrisul de la Ieud*, p. 85.

[152] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 94—95; Gheție, BD, p. 107—108.

[153] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 89—94; Gheție, BD, p. 105—107.

[154] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 108; Gheție — Mareș, GD, p. 86—88; Gheție, BD, p. 103—105; Ion Gheție, *În legătură cu etimologia lui* **străin**, în SCL, XXVI, 1975, nr. 2, p. 175—182.

[e] final aton, păstrat în general, apare trecut la *[i]* în unele exemple: *faci* „face", 477v/10, 480v/4; *(să) judeci* „judece" 533r/10; *pietri* 532v/2; *răsfățari* (sg.) 516v/16; cf. și *audi* 570r/2 și *fugi* 570r/2, unde *[e]* a fost modificat în *[i]*. Fenomenul diferențiază, după cum se știe, subdialectul sudic și nordul Transilvaniei (care l-a păstrat pe *[e]*), de Moldova și Banat — Hunedoara; el se întâlnește astăzi și în zona munților Apuseni și în vestul Olteniei [155].

Textul prezintă alternanțe în privința menținerii lui *[é + n]* tonic sau aton, respectiv a evoluției la *[i + n]*: *amente* 486v/9; *curente* 491r/12; *inema* 513r/5; *menciuni* 555r/4; *mencinos* 603r/6 etc., dar *aminte* 485v/16, 518v/16; *cine* 470v/6; *credință* 479v/6, *cuvinte* 517r/12; *dințîi* 605v/4; *inimă* 529v/3; *minciuna* 554v/15; *minciuni* 558v/10; *minte* 467v/2, 470r/1, 524r/1 etc. Mai numeroase par a fi totuși grafiile cu *[i + n]* care se întâlneau cu precădere în Banat și în sudul Transilvaniei, în timp ce formele cu *[e + n]* erau mai răspândite în nordul Ardealului și Moldova.

Formele *den* 457v/17, 458r/8, 460v/11, 520r/16 și *dentr(u)* 458r/7, 459r/16, 472r/6, 553r/16, 594v/16 etc., frecvente în Banat și sudul Transilvaniei, se întâlnesc în exclusivitate în textul nostru, unde *din, dintr(u)* nu apar

[e] nu a evoluat la *[ă]* în *înderăt* 540r/11, pronunție care avea curs în Banat — Hunedoara și Moldova; mai frecvente sunt însă formele inovatoare *dendărăptul* 483v/10; *îndără(p)t(ul)* 483v/10, 599r/17 [156].

[i] semivocalic e păstrat în *iușor* 565r/1, 585v/17; *iușureadze* 563v/17; *iuveaște* 554v/14; *iuvești* 597v/2—3.

[i] aton a trecut uneori la *[e]*: *evtenia* 507v/7; *sălbatec* 604v/14; *țe-am* 487v/17; *veselielor* 613r/1 etc [157].

[i] „nediftongat" e notat într-un singur exemplu: *mânilor* 457v/11; cf. *câini* 621r/8; *mâinile* 509v/16; *pâinea* 522v/9, pronunții specifice Munteniei propriu-zise, uneori Olteniei și sud-estului Transilvaniei, care exclud însă Banatul și Hunedoara [158].

Fonetismul etimologic *[î]* a fost păstrat în *curând(u)* 491v/6, 504v/14, dar inovația *[î] > [u]*, întâlnită în Moldova, nordul Ardealului și Banat — Hunedoara [159] cunoaște mai multe atestări în textul nostru: *curund(u)* 489v/6, 491v/12, 500v/2 etc.

[155] Vezi Rosetti, ILR, p. 497; Gheție — Mareș, GD, p. 99; Gheție, BD, p. 109—110, 222.

[156] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 81; Moraru, FD, p. 299.

[157] În legătură cu forme ca *alție* „alții" 600v/1; *boiarie* „boiarii" 428v/17, *dăruiaște* „dăruiești" 503r/12; *oamenie* „oamenii" 617v/2 etc., vezi *Grafia*, p. 76—77.

[158] Vezi Rosetti-Cazacu-Onu, ILRL, p. 65; Gheție — Mareș, GD, p. 102—104; Gheție, BD, p. 112—113.

[159] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 108—109; Gheție — Mareș, GD, p. 106—107; Gheție, BD, p. 114; DA s.v. *curând*.

[î] a fost conservat întotdeauna în cuvinte ca *îmblă* 502r/7, *împle* 467v/17.

Sincopa nu s-a produs în *sfărâmeaşte* 608r/13—14.

Nu s-a produs evoluţia la *[u]* în *cocon* 474v/17, 538v/18; *coconilor* 513v/9—10; *cocorălor* 545v/17.

În *ruşindu* 530v/17, *[o]* aton > *[u]*.

În timp ce *[u]* nu a trecut la *[î]* în *frumseaţe* 520r/10; *frumseaţeei* 484v/9—10; *frumseţate* 572v/18; *frumseţi* 475r/14, fonetisme menţinute mai ales în textele cu grai de tip nordic, regăsim însă formele *porâncă* 615r/4, *porânci* 615r/14, cu *[î]* analogic, care cunoştea în epocă o circulaţie sudică, fiind atestate în Banat — Hunedoara, sudul Transilvaniei şi Ţara Românească [160].

[u] e păstrat în *usteneaşte* 625v/2, dar a trecut la *[o]* în *dormita* 546r/8 (cf. însă şi *durmind* 568r/13; *durmiteză* 518r/4).

[u] aton > *[o]* în *sator* 462r/9, *tutoror* 601r/11 etc.

[u] final, plenison sau afonic, e notat frecvent şi mai ales după consoană şi grupuri consonantice, dar grafiile cu *u* alternează cu cele cu ierurile finale, iericul sau cu suprascrierea consoanei, astfel că este greu de stabilit dacă era scris în virtutea unei tradiţii grafice. Adeseori e notat când formează un diftong cu iotul precedent: *aflaiu* 462r/15; *ceriu* 480r/15; *condeiu* 527r/14—15; *temeiu* 458r/18, *voiu* 479v/2 etc. La fel, în cuvinte cu suf. *-ariu, -toriu: îndrăzniloriu* 565v/13; *lucrătoriu* 542v/7—8; *ostariu* 493v/13; *răbdătoriu* 564v/16.

[u] nu a fost sincopat în *usucă* 499r/8, 626v/14.

În *cuibului* 624v/16 nu s-a produs epenteza lui *[u]*, specifică graiului moldovenesc.

Vocale în hiat. [ă — u] s-au păstrat în *înlău⟨n⟩tru* 580v/2, fonetism specific textelor sudice (cu Banat — Hunedoara) [161].

[ii] nu s-a contras în *priimească* 461r/2; *priimeşti* 495v/2.

Diftongi. [ea] în poziţie tare, mai ales în finală, a trecut adesori la *[e]* ([ę]), particularitate de tip nordic. Multe exemple se recoltează din rândul s. f. în *-e* (articulate cu art. hotărât): *lume* 484r/16, 484v/12; *minte* 512v/7, 521v/13, 529r/6; *moarte* 477r/9—10, 513r/3—4 etc. Fenomenul creează confuzia între formele articulate şi cele nearticulate, fapt care explică, credem, şi utilizarea prin hipercorectitudine, a formelor articulate în locul celor nearticulate (vezi mai jos, *Morfologia*). Inovaţia este notată atât în finala altor cuvinte, cât şi în fonetică sintactică, întărind supoziţia că nici în exemplele de mai sus nu putem

[160] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 91—92; Gheţie — Mareş, GD, p. 110; Gheţie, BD, 116.

[161] Vezi Gheţie, BD, p. 119.

găsi explicaţii de natură pur morfologică: *aciişe* 586r/3; *va ave* 476r/13, 509v/3; *căce-m furaı* 539r/3—4; *căce-m lăsat* 539r/17; *ce-m făcut* 539r/3; *ce-u dobândit* 566r/2; *ce-u petrecut* 524r/11; *(a) ţine* 558v/5 etc. Mai rar el e notat şi în interiorul cuvintelor în poziţie „tare": *îndemnă* (ind. prez.) 611v/17 [162].

[ea] medial > *[e]* în poziţie „moale" apare în multe exemple: *fereşti* 465v/10—11; *iubeşte* 603r/4, *iubeşti* 470r/7; *meserul* 603r/5; *rele* 603r/9; *vederea* 495r/8 etc., în care e greu de spus dacă e vorba de un *[e]*, *[ę]*, sau avem a face cu notaţii cu *ɛ* ale diftongului. Grafiile de acest tip sunt frecvente însă mai ales în textele moldoveneşti, nord-ardeleneşti şi bănăţene din aceeaşi epocă, unde şi astăzi se pronunţă cu *[ę]* [163].

Destul de dese sunt exemplele în care diftongul *[i̯á]* în poziţie „moale" a fost redus la *[i̯é]*: *miereei* 518r/12, *pieleei* 551r/14; *viermele* 478r/13 etc., cu toate că grafiile majoritare îl conservă pe *[i̯a]* (dacă nu e vorba de o tradiţie grafică).

În poziţie „tare" *[i̯a]* > *[i̯e]* rarisim în interiorul cuvintelor: *se chiemă* „se cheamă" 569v/7, inovaţie atestată în scrierile contemporane m-sului 4620 din Banat — Hunedoara şi Moldova. La aceste atestări s-ar putea însă adăuga numeroase grafii cu *[i̯e]* pentru *[i̯a]* la finala s. feminine terminate în *-ie*, care fie că redau acest fonetism, fie reprezintă utilizări ale formelor nearticulate în locul celor articulate, mai ales că şi fenomenul invers e frecvent notat în text (vezi *Grafia* şi *Morfologia*).

[i̯u] > *[i]* în *mencenoasă* 626v/3; *mencinos* 561r/9, 603r/6; *minciinoasă* 501r/6 etc., inovaţie sudică (întâlnită şi în sud-vestul Transilvaniei în scrierile vremii) [164], dar a fost păstrat în câteva cazuri: *minciunoasă* 500v/17—18; *minciunosului* 561r/12—13.

Consonantism. *Labiale.* Singurul exemplu de alterare a labialelor îl reprezintă grafia *nielu* 551r/14, unde *[n]*, reflectă o modificare, operată cu cerneală brună peste grafia *mielu* aparţinând scribului (şi scrisă cu chinovar, ca întregul text românesc) [165]. Primele atestări ale palatali-

[162] În multe cazuri scribul revine asupra fonetismului nordic, corectând cu *ea* finala *(avea* 487r/17, 509v/5; *dea* 476r/13 etc., vezi Moraru, FD, p. 291—292). Vezi Rosetti—Cazacu—Onu, ILRL, p. 65; Gheţie — Mareş, GD, p. 117; Gheţie, BD, p 119—120; cf. Rosetti, ILR, p. 501—502.

[163] Vezi Avram, *Contribuţii*, p. 18—23; Ion Gheţie, *Manuscrisul de la Ieud*, p. 90—91; cf. Rosetti, ILR, p. 445—446.

[164] Vezi Densusianu, HLR II; p. 97—98; Gheţie, BD, p. 120.

[165] Vezi Moraru, FD, p. 303; Alexandra Roman Moraru, *Cele mai vechi atestări ale palatalizării lui* **m** *în limba română*, în LR XXXIV, 1985, nr. 1, p. 53—55.

zării lui *[m]* în stadiul *[mn]* provin din Bucovina și datează din anul 1592 [166]. În legătură cu această intervenție, vezi mai jos, p. 116.

Labialele sunt durificate în câteva situații: *(să se) cheamă* „cheame" 468r/1, 493v7; *famăn(ul)* 610r/12, 614r/12; *iubască* 460r/10, 12; *mărg* 481v/3; *mulțemască* 602r/8 etc. Există cazuri când scribul revine, notând labiale moi în locul unor forme durificate scrise inițial; cf. și pronunții hipercorecte ca *să nu se teame* 626r/14. Pe lângă aceste forme inovatoare, caracteristice Moldovei și nordului Transilvaniei [167], ponderea labialelor moi e sensibil mai mare în text. În *venea(d)ze* 564v/3, 573r/14, *[e]* este nevelarizat; cf. *vânătorii* 564v/2.

[p] este dur în *păntr(u)* în numeroase cazuri 467r/1, 494v/1, 499r/15 etc.; deținem doar câteva exemple ale lui *pentru* 469v/2, 473v/17, 18 etc.

[p] epentetic în *îndărăptul* 483v/10, inovație a graiurilor de tip nordic, apare în text alături de formele *îndărăt* 599r/17, *înderăt* 540r/1, care se menținuseră în graiurile de tip sudic. Singurele atestări din secolul al XVI-lea provin din texte bănățene-hunedorene *(Palia* de la Orăștie) și nord-ardelenești *(Pravila ritorului Lucaci)*, iar azi, în afara acestor zone, inovația e cunoscută și în nordul Transilvaniei și izolat, în Oltenia [168].

Dentale: *[d]* moale e majoritar, dar deținem câteva exemple de durificare a dentalei: *dăfăima* 519r/11—12; *dănafară* 503r/6, 519r/11—12; *dăunăzi* 592r/15—16. Inovația caracteriza graiurile din Țara Românească, de unde provin cele mai vechi atestări. În Banat — Hunedoara, unde fenomenul are curs în zilele noastre, cele mai vechi exemple cu *[d]* dur nu sunt anterioare, se pare, secolului al XVII-lea, iar în sudul Transilvaniei inovația e probabil mai târzie [169].

[t] dur apare în raport cu dentala moale, în *aștaptă* 464v marg.; *blăstămat* 520r/14; *stăji* 522r/5, *stăjit* 509v/18 etc., cf. și *alaltă* „alalte" și *aceasta* „acestea" 488v/13, 593r/1; *atâta* „atâtea" 520r/13, 593r/11, ca și grafiile hipercorecte *pohtea* „pofta" 467v/6 și *nu stea* „nu sta" 535v/2. Fonetismele aveau curs în epocă mai ales în Banat — Hunedoara (fiind mai rare în nordul Ardealului și Moldova) [170].

[n] apare durificat în două exemple: *înțelepciună* 485v/2; *mortăciună* 573r/12 și nu reflectă, după toate probabilitățile, uzul lingvistic al scribului, ci o inovație preluată din original: așa se explică coruptela *într-un mic* 462v/5 (î.l.d. *întru nămică)*, unde scribul, având alt uz al dentalei, a segmentat greșit sintagma făcând contextul neclar [171]. Rostirea dură a dentalei nazale caracterizează în zilele noastre arii din Banat — Hunedoara și centrul Crișanei, iar atestările mai vechi, care nu-s anterioare secolului al XVII-lea, provin din documente nord-transilvănene [172].

Propagarea lui *[n]* s-a produs în *genunchele* 463r/17—18 (scris inițial *genuchele)*; cf. însă alte două atestări, unde nu apare inovația: *genuchele* 585r/12, 585v/6. Caracteristic textelor de tip nordic, este posibil ca fenomenul să nu fi avut încă curs în secolul al XVI-lea în Banat — Hunedoara, Oltenia și sudul Moldovei [173]. Prezența aceluiași fenomen în pron. *cununsa* 476r/1 (vezi și *Morfologia*, p. 101) ne îndreaptă spre Moldova.

Prin disimilare consonantică *[n]* > *[r]* în *pre mărunt* „cu amănuntul" 474r/2.

Deși *[s]* și *[(d)z]* moi predomină, există numeroase exemple de durificare: *chizănie* 476r/18; *dzisă* 468v/5, 472r/10; *(d)zua* 476v/14, 602v/13; *Dumnedzău* 461r/11, 494v/1; *să lasă* „să lase" 510v/17; *mearsă* 538v/14; *răsâpitu* 592r/14; *sara* 505v/3; *sângur* 602v/16; *vazî* 596r/8; *(să) venineză* „să venineze" 499r/7 etc., alături de rostirile hipercorecte *lucreadze* „lucrează" 509r/9—10; *se* „să" 490v/7, 527v/6 etc.; *seațiului* 609r/8, caracteristice graiurilor de tip nordic. Deși *[ț]* nu apare durificat, întâlnim în schimb rostirile hipercorecte *frăține-său* 481v/1—2; *mulțemască* 602r/8; *mulțemeaște* 519r/10; *mulțemită* 490r/9 etc. [174]

[dz] este notat cu insistență, cu excepția părții finale a manuscrisului (începând cu f. 593, predominantă este prezența lui *[z]*) *ardză* 553v/4; *audzi* 496r/9; *curățeadză* 504r/5; *dzise* 595r/1; cf. și *slobodzi* 492v/2; *voievodzii* 478r/2—3, rostiri hipercorecte. Pe lângă aceste pronunții, curente în Banat — Hunedoara, Moldova și nordul Transilva-

[166] Cf. Rosetti, ILR, p. 509—510; Al. Rosetti, *Pseudopalatizarea lui* **m** *în secolul al XVI-lea*, în SCL, XXV, 1974, nr. 6, p. 617; idem, *Din nou despre palatalizarea lui* **m** *în secolul al XVI-lea*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 2, p. 183; Gheție — Mareș, GD, p. 121—122; I. Gheție, *Palatalizarea lui* **m** *în secolul al XVI-lea*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 1, p. 67; idem, *Din nou despre palatalizarea lui* **m** *în secolul al XVI-lea*, în SCL, XVI, 1975, nr. 3, p. 281—282; D. Strungaru, *Palatalizarea lui* **m** *și* **p** *este atestată în secolul al XVI-lea?* în SCL, XXVIII, 1977, nr. 4, p. 447—451.

[167] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 124—135; Gheție, BD, p. 124—129; cf. Rosetti, ILR, p. 484, 503.

[168] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 129; Gheție, BD, p. 121; Moraru, FD, p. 292.

[169] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 148—149; Gheție, BD, p. 132—133.

[170] Vezi Gheție, BD, p. 133—134.

[171] Vezi Moraru, FD, p. 301.

[172] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 149—151; Gheție, BD, p. 134.

[173] Vezi Gheție, BD, p. 136.

[174] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 169; Gheție, BD, p. 137—140; cf. Rosetti, ILR, 482, 489, 496, 528.

niei, cele de tipul *auzi* 520r/13, *vază* 520v/16; *zace* 523v/8 etc. erau frecvente în textele sudice [175].

[dz] a evoluat la *[ǧ]* în *gice* 523v/18, 559v/6, 579v/6, 579v/1; *(să) gicem* 473r/8; cf. și *(să) cicem* 626v/18 (modificat în *gicem)*, fonetism datorat unei asimilări consonantice (și întâlnit în epocă în *Codicele Voronețean* și *Codicele Todorescu)* [176].

[r] e aproape întotdeauna dur în poziție „tare": *amărâtă* 484r/11; *amărâtului* 499v/3; *rău* 458v/10, 472v/5; *răutate* 462r/13; *strâmba* 622r/5—6; *strângu* 512v/16 etc. *[r]* moale e consemnat în *reu* 606v/18, dar grafia a fost emendată pe loc de scrib, care preferă lecțiunea *râu*. De asemenea, *[r]* e moale în *nu ocări* 507r/12 (deși nu este exclusă în acest caz o modelare după etimonul slavon corespunzător, sau ar putea fi vorba de o chestiune de morfologie, încadrarea în categoria verbelor cu suf. *-i)*. O problemă specială o ridică grafia *să ridă* 559v/10, o emendare a fonetismului *să rădză* notat inițal în text. Așa cum am arătat [177], am putea avea a face fie cu o grafie latinizantă (încadrându-se într-o serie de intervenții cu acest caracter operate asupra textului), sau cu o rostire regională care ne îndreaptă cu precădere spre Banat — Hunedoara și nordul Transilvaniei [178].

[r] dur în poziția *[e]* e întâlnit în câteva exemple: *amăraște* 498v/3, 625v/9; *amărăște* 494v/3; *păraște* 522v/16; o singură dată, în *omorească* 499r/4 *[r]* e moale. După cum se știe, rostirile cu *[r]* dur, respectiv moale, opuneau subdialectul sudic și Banatul — Hunedoara regiunilor nordice ale Dacoromaniei [179]. Consemnăm, de asemenea, grafia *(să) arete* 551r/3, emendată de scrib: *arate*.

În *păntru* 491v/1; *pentru* 469v/2 etc. *[r]* a suferit o disimilare totală.

Prepalatale, palatale. În poziție „tare" apar rostiri moi ale lui *[ș]* și *[j]*, caracteristice Moldovei și Transilvaniei nordice: *deșert* 500v/13; *greșesc* 504v/1; *înșel* 558v/1; *jelania* 467v/17; *jerateculuí* 618r/2; *jeluitoare* 484v/11 etc. Acestea alternează însă cu rostirile dure, cu consoanele velarizate, având curs în subdialectul sudic (în Banat — Hunedoara):

[175] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 190; Gheție, BD, p. 146—148; cf. Rosetti, ILR, p. 512—513, 583.

[176] Vezi Ion Gheție, *Localizarea textelor vechi după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 400; Gheție — Mareș, GD, p. 187; Gheție, BD, p. 168, 224, 301; cf. Rosetti, ILR, p. 516.

[177] Vezi Alexandra Roman Moraru, *Preocupări etimologice într-un manuscris românesc de la sfârșitul secolului al XVI-lea*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 269.

[178] Vezi Ion Gheție, *Considerații asupra Evangheliarului de la Petersburg*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 58—59; Gheție — Mareș, GD, p. 201—204; Gheție, BD, p. 150—153; cf. Rosetti, ILR, p. 453. Vezi și Moraru, FD, p. 293.

[179] Vezi Ion Gheție, *Contribuții la localizarea Cazaniei a II-a (1581) a lui Coresi*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 150—152; Gheție — Mareș, GD, p. 206; Gheție, BD, p. 153—154.

așa 520r/8, 527r/3; *crucișat* 602v/10; *fățișă* 514v/9; *greșala* 610r/5; *grijă* 468r/16; *îngrașă* 478r/2; *înșală* 616v/6; *ușa* 538v/12; *vădrăjască* 605r/17 etc. De asemenea, *[ș]* e moale în *roșiu* 530v/12, dar dur în *trufașu* 603r/5—6. Textul prezintă numeroase cazuri de „amuțire" a lui pseudo *[i̯]* final după *[ș]*, cu toate că o pondere cel puțin egală o au cazurile în care acesta este notat.

Și în poziție „moale" rostirile moi ale lui *[ș]* și *[j]* alternează cu cele dure, care sunt totuși majoritare, opunând aceleași arii lingvistice ca mai sus [180]: *jeleaște* 482v/2; *jeli* 596v/2—3; *sfârșenie* 508v/2 etc., dar *greșaște* 494r/16, 616v/5; *înșale* 548v/12; *jăleaște* 513v/2; *șase* 541v/2; *șarpele* 609r/2; *șapte* 544v/7; *vădrăjanie(i)* 606v/4—5, 607r/13 etc.

[ǧ] este păstrat în numeroase cazuri: *agiută* 553r/2; *batgiocura* 474r/11; *gioc* 506r/3—4; *gios* 517v/16; *giudeca* 577r/5; cu toate acestea o pondere aproximativ egală o au notațiile cu *[j]*, frecvente mai ales în ultima parte a textului, unde îl găsim aproape în exclusivitate și pe *[z]*: *înjură* 506v/7; *înjure* 600v/4; *joc* 566v/14; *jocurele* 617v/10; *judecată* 533r/7 etc. După cum se știe, cele două uzuri lingvistice diferențiază aria dialectală de tip nordic, cuprinzând Moldova, Transilvania de nord, Banat — Hunedoara (uneori și Oltenia nordică și vestică) de cealaltă, de tip sudic, care reunește Țara Românească (cu excepția unor zone din Oltenia) și regiunile sudice ale Transilvaniei [181].

[č] apare trecut la *[š]* în *și* „ce" 530v/11; cf. și grafia hipercorectă *ca ci* „ca și" 466v/2 (glosat marg. *cum)*, inovație semnalată în secolul al XVI-lea în Moldova, unde se regăsește și după 1600. În Banat vechimea fenomenului nu este anterioară, după toate probabilitățile, celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, iar cea mai timpurie atestare ardelenească (nord-est transilvăneană) datează de pe la jumătatea veacului al XVII-lea [182].

Conservarea lui *[ń]* în *întânia* 458r/6; *mângânie* 519r/13; *să punie* 493v/15; *pustinie* 540r/14; *vini* „vii" (s.pl.) 461v/4; *să nu vinie* 569r/15, care își găsește cea mai plauzibilă explicație prin raportarea la Banat — Hunedoara, este consemnată în aceste câteva situații (majoritare sunt însă exemplele în care, în cuvinte de acest tip, *[ń] > [i̯])*. Fenomenul

[180] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 175—180, 185—186; Gheție, BD, p. 140—145.

[181] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 200; Gheție, BD, p. 149; cf. Rosetti, ILR, p 564, 583.

[182] Vezi Ion Gheție, *Africatele č și ǧ în textele bănățene scrise cu litere latine și ortografie maghiară*, în LR, XV, 1966, nr. 1, p. 38; I. Coteanu, *Când apar africatele moldovenești ŝ și ẑ*, în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 306—309; Ion Gheție, *Evoluția africatelor ĉ și ĝ la fricative în graiurile moldovenești*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 6, p. 708; Gheție, BD, p. 148; cf. R. Tudoran, *Un problème de dialectologie historique: ĉ > ŝ et ĝ > ẑ dans les parlers moldaves*, în RRL, X, 1965, nr. 4, p. 388 sq.

este atestat în scrierile rotacizante și bănățene-hunedorene, dar îl regăsim și în *Pravila ritorului Lucaci*, copiată în nordul Moldovei [183].

[ú] > [i] în *ai* „ani" 580r/17, 620v/12.

[l'] a fost menținut în pluralul adj. *golii* „goii" 495v/3.

Laringala [h]. [h] a fost menținut în *pohta* 467v/6; *pohteaşte* 535r/13; *pohtiloru* 588r/8 etc.

[h] etimologic nu a evoluat la *[v]* în *hitleanul* 466v/17; *hitleana* 472v/13; *hitlenia* 549r/2; *hitleşug* 468v/14—15 etc.

Grupuri consonantice: [fs] a evoluat la *[s]* în *sate* 607r/5.

[mp] este notat în *rumpe* 485v/10.

În *sânt(u)* 470v/14, 473r/11—12, 511r/11 etc., *[n]* nu a trecut la *[m]*.

Majoritatea atestărilor indică conservarea lui *[sv]* în: *svat(ul)* 521v/2, 524v/7; *svădesc* 534r/5—6; *svătuite* 525r/10; *svârşitul* 529r/2 etc. În câteva situații *[sv] > [sf]: sfârşască* 508v/16; *sfârşenie* 508v/2; *sfârşenia* 581r/3; cf. și rostirile hipercorecte *răsvață* 519r/3, *răsvățătură* 518r/16, care ne determină să credem că scribul evita inovația sudică cu *[f]* [184].

[tl] nu a trecut la *[cl]* în *hitleanul* 466v/17; *hitleşug* 468v/14—15 etc.

[vn] a evoluat la *[mn]* în *ibomnic* 596r/11.

MORFOLOGIA

Substantivul. *Declinarea.* Substantivele *grijă* 468v/9 și *uşă* 538v/12 sunt încadrate la declinarea întâi, datorită caracterului dur la consoanelor *ş* și *j* (după cum se știe, în nordul Moldovei, unde a fost copiat textul, rostirile moi se menținuseră mai multă vreme).

Substantivele *pântece* 605r/17, 604v/5 și *iepure* 569v/15—16 aparțin declinării a III-a, și nu declinării a II-a, ca în alte texte vechi.

Genul. Substantivul *grumaz* este de genul masculin: *grumadzi* 489r/9 (pl.).

Substantivul *genunche* este neutru: pl. *genu(n)chele* 463r/17—18, 585r/12, 585v/6.

Numărul. Substantivul *mână* este atestat numai cu pluralul analogic: *mâini* 509v/16; *mâinilor* 457v/11, mai răspândit în subdialectul

[183] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 119—120; Gheție — Mareș, GD, p. 158—162; Gheție, BD, p. 136—137.

[184] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 139; Gheție, BD, p. 130—131; cf. Rosetti, ILR, p. 445, 525.

sudic și Banat — Hunedoara (în timp ce în subdialectul nordic era curentă forma apropiată de etimon *mânu)* [185].

Unele substantive *singularia tantum* prezintă în textul nostru și forme de plural: *bine* 502r/13; *cinsti* 599r/9; *hitlenie* 551r/9; *măreațele* 545v/18, 576v/1; *pacele* 485v/18, 486r/2; *pacili* 487r/14. Aceste forme se întâlnesc mai frecvent în textele nordice [186].

Multe substantive feminine își păstrează desinența de plural *-e: albinele* 483r/14; *gadină* (cu *[e] > [ă]* după dentala rostită dur) 499r/17; *minciunele* 558v/9; *patime* 480v/16; *talpe* 618r/3. Totuși, extrem de numeroase sunt cele cu desinență *-i* (frecvente în textele nordice): *albini* 489r/16; *bunătăți* 625v/11; *cinsti* 599r/9; *falcile* 605v/3—4; *hăini* 615r/11; *minciuni* 558v/10, 12; *năpăşti* 589r/9—10; *pasările* 459v/12—13; *pietri* 543r/12—13, 620v/6 (multe dintre ele contravenind normei literare actuale). La genitiv-dativ alternează formele în *-eei, -ei* cu cele în *-iei, -ii*, deși mai numeroase sunt cele din prima categorie: *cămilei* 588r/1; *frumseațeei* 484v/10; *îndrăznireei* 484v/11; *menteei* 485v/1; *miereei* 518r/12; *muierei* 472v/2; *pieleei* 551r/14; *viiației* 618v/14 etc.; cf. *bunătăției* 463v/16; *cămării* 562v/9; *inemiei* 485v/2; *limbiei* 593r/3; *lumiei* 461v/12 etc. După cum se poate observa, dacă pentru unele substantive terminația *-i* la plural era atestată încă din secolul al XVI-lea *(limbi, falci, porânci* etc.), pentru altele chiar limba literară actuală a optat în favoarea lui *-e (haine, pietre)*. De asemenea, din atestările formelor de gen. — dat., unde există o asimetrie în favoarea celor conservatoare *-eei, -ei*, se deduce că la cazurile oblice inovația tinde să se manifeste mai lent.

Majoritatea neutrelor au păstrat la plural desinența *-ure: chipure* 601r/13; *darure* 460v/12; *jocure* 612v/11; *lucrure* 482v/1; *neamurele* 516r/10; *valure* 518r/1 -2 etc.; *-uri* e extrem de rar în text: *chipuri* 597r/9; *lucruri* 504r/16; *lucrurile* 555r/3. Formele în *-ure* s-au menținut mai mult în textele de tip nordic (mai ales în cele rotacizante), în timp ce în cele sudice alternează cu *-uri* [187]. Rarisime sunt neutrele în *-e: planite* 469r/13; *pomeate* 516r/12—13 (deși în aceste cazuri, am putea a face și cu substantive de genul feminin, nu neapărat cu neutre).

Cazul. Substantivele feminine de declinarea I cu pluralul în *-e* au la gen.-dat. terminația *-eei* arhaică, care tinde a fi însă înlocuită prin *-ei, -iei: menteei* 485v/1; *pieleei* 551r/14; cf. *cămilei* 588r/1; *muierei* 472v/2, iar cele cu pluralul în *-i* înregistrează la gen.-dat. terminația *-iei: lumiei* 461v/12; *vulpiei* 550v/4—5 (vezi și mai sus).

[185] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 222—224; Gheție, BD, p. 158—159.

[186] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 152—153; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 114—115.

[187] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 161; P. Diaconescu, *op. cit.*, p. 152—153.

După interjecții se folosesc construcțiile cu dativul (v. și p. 72): *O, giudecatei năpăstuitoare, o, a bună-rudă pierdzătoare, o, frumseaței gonitoare, o, bucuriei jeluitoare, o, îndrăznirei fugătoare* 484v/7—12.

La vocativ am întâlnit numai formele etimologice sau analogice în *-e* (nu și pe cele în *-ule*): *împărate* 571v/14, 592r/13—14, *oame* 468r/5—6; *putearnice* 484r/3. La plural am reținut și vocativul în *-lor*, care este foarte rar în această perioadă: *domnilor* 619r/8; *fraților* 611r/8; cf. și *oameni* 571v/14.

În legătură cu construcțiile prepoziționale + acuzativul, cu valoare de genitiv și dativ, vezi mai jos, *Sintaxa*, p. 108, 109.

Articolul. Articolul hotărât proclitic *lui* 480r/16, 487v/16, 487v/10, 498r/3 etc. alternează cu *lu* 487v/1, 522v/11 etc. În timp ce *lui* apare cu o mare frecvență, inovația *lu* (sudică, după unele opinii) [188] prezintă mai puține atestări. Uneori scribul revine asupra formei *lu*, modificând-o în *lui* 516v/9 etc.

Articolul hotărât *l(u)* nu este uneori notat, sub influența limbii vorbite: *Trei tocmeale sânt de omul mânios: răspunsu dulce și tăcerea...* 492r/7—8; *nu o poate omu răbda* 542r/5—6; *bărbatu cu muiarea lui lă e scârbă* 542r/8—9; *adevăru lui agiută întru toate lucrurile* 555r/2—3.

Când sunt însoțite de o propoziție, substantivele care nu au un determinant primesc adeseori articol hotărât enclitic, în contradicție cu uzul actual. Faptul este însă frecvent întâlnit în limba veche [189] și nu constituie în mod necesar, după opinia noastră, fapte neromânești de limbă, așa cum cred unii autori: *au pizmă păntru dobânda* 469v/7; *cade în sărăciia* 501r/15—16; *de mânia... se turbură* 488v/10—11; *cu învățături și cu mărturiile* 470v/7; *i da ...în cap și în spatele* 600r/17—18; *mai mare de albinile* 534v/2—3; *mai sus de nemila* 499v/8—9; *nu poate fi fără liubovul* 458v/2—3; *cum stă... în corabia* 623r/2—3; *veri să iubești pre omul* 466v/7—8 etc. Din contră, articolul e uneori omis, spre deosebire de limba literară actuală, când un substantiv precedat de o prepoziție se află înaintea unui pronume, ca în alte scrieri vechi [190]: *în ceas ce ver vedea* 493v/13—14.

În construcțiile cu *tot* intercalat între substantiv și prepoziție este frecventă omisiunea articolului hotărât, de asemenea în opoziție cu uzul curent de astăzi, dar ca în multe texte vechi [191]: *toată răsfățătură* 518r/17; *usucă toată iarbă și toți copacii și toată frundză* 499r/8—10; cf. *în toate dzilele* 572v/6—7.

De altfel, textul abundă în exemple în care uzul articolului hotărât e în contradicție cu cel din limba actuală: a) pe de-o parte avem numeroase exemple în care construcțiile articulate se folosesc în locul celor nearticulate din limba actuală: *mănăstirea easte săraca* 557v/18—558r/1; *multă vreamea easte* 592r/17—18; *neșchită vreamea* 527v/4; *de multă cvtiniia* 500v/4, 501r/14—15; *puțină vreamea* 498r/1—2; *avea avuția multă* 512v/6—7; *oamenii ceia cu meșterșugul* 544v/15—16 etc.; b) pe de alta, în multe exemple e omis articolul în situații în care limba actuală îl presupune: *când are corabie vreamea bună* 507r/3; *cu milostenia și cu tărpeanie* 566v/16—17; *fereaște corabie* 623r/5; *soarele usucă tină* 626v/14—15 etc. De aceea, mai ales pentru substantivul de declinarea a III-a în *-e* este greu de stabilit dacă în exemple de acest fel avem a face cu folosirea unor forme articulate în locul celor nearticulate, sau invers, dacă suntem în prezența unui fapt fonetic, morfologic sau de grafie. Întrucât amestecul de forme articulate pentru cele nearticulate și invers este frecvent și în cazul substantivului de declinările I și a II-a, credem că problema este și de natură morfologică.

Tot o construcție specială, întâlnită în limba veche, este aceea a substantivelor exprimând grade de rudenie sau ierarhie socială urmate de adjectivele posesive care se folosesc fără articol, ca în limbajul familiar de astăzi: *nu pedepsi soțu-tău* 515r/2; *spuseră domnu-său* 487v/10—11; *va fi mumă-sa sau soru-sa* 588r/5—6; *va sări înaintea domnu-său* 536r/3.

Forma invariabilă a articolului posesiv, probabil o inovație curentă mai ales în nordul Transilvaniei, Banat — Hunedoara și Moldova, apare în câteva exemple: *a* 460r/10, 480r/16, 511r/12, 605v/4 etc., în raport cu numărul mare al formelor variabile după gen și număr: *al(u)* 468r/14, 493v/7, 527v/8; *ai* 464r/4, 512v/8, 604v/15; *ale* 464r/5, 18, 465r/17 etc. [192]

Formele curente ale articolului adjectival sunt *cela* 481r/5, 482v/8; *ceaea* 471r/1, 7, 14 etc.; forma *cel* 503v/10 fără deicticul *-a* este rarisimă.

Forma de genitiv — dativ feminină a articolului nehotărât la singular este *unii* „unei" 472r/1—2, 475v/15 etc.

Adjectivul. Adjectivul *mare* nu este invariabil, ci are forme variabile după număr, gen și caz: *darure mari* 517r/3; *laude mari* 520r/6—7 etc.

[188] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 172; Gheție — Mareș, GD, p. 227—230, 339.
[189] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 382.
[190] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 382.
[191] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 382—383.
[192] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 172; Gheție — Mareș, GD, p. 232—234; Gheție, BD, p. 161—162; cf. Rosetti, ILR, p. 538—539.

Adjectivul *dulce* prezintă atât forma invariabilă, cât și pe cea variabilă: *miereei dulce* 518r/12; *cuvinte dulce* 518v/6; cf. *cuvinte dulci* 503v/18 — 504v/1, 517r/2—3 etc.

[l] este păstrat în pluralul adjectivului *gol: golii* 495v/3.

Pluralul feminin al adjectivului *nou* este cel etimologic: *noao* 495r/7; forma analogică târzie nu apare în textul nostru.

Pronume, adjective demonstrative. Neutralizarea opoziției între singular și plural a adjectivului pronominal feminin se datorează rostirii dure a dentalei: *aceasta* „acestea" 488v/13, 593r/1 etc. (vezi mai sus).

Pe lângă *acela, acesta,* în text apare și forma masculină *aceasta* „acesta" 516v/8 (modificată ulterior în *acesta),* specifică Moldovei [193].

Formele scurte de dativ ale pronumelui personal al persoanelor 2 și 3 plural sunt: *vă* „vi" 496v/2· *lă* „le, li" 467r/15, 16, 495r/2 etc.; cf., mai rar, și *le* 502r/14, 522r/7 etc.

Demonstrativele prezintă la genitiv — dativ singular numai forma etimologică *aceștiia* 463r/1, 486r/4, 566v/15 etc., nu și pe cea analogică.

Pronumele. Formele cu *[î]* protetic ale pronumelui personal și de la persoana a 3-a sg. a indicativului verbului *a fi,* inovație datorată unei „resilabizări", a trecerii de la encliza la procliza formelor atone și amuțirii lui *u* final se întâlnesc sporadic: *îi* „este" 551v/5, 569v/18; *îi* „i" (pron.) 500v/1, 551v/5; *îl* 551v/6; *îș* 500v/2, 501r/13. Inovația pe care Alf Lombard o considera un fenomen anterior veacului al XVI-lea, de când deținem primele exemple (18, în *Pravila ritorului Lucaci* și alte 5 din *Psaltirea* coresiană din 1577), cunoaște în epocă o răspândire teritorială în Banat — Hunedoara, Țara Românească, sud-estul Transilvaniei și Moldova [194].

Concurența dintre pron. *însul (insul), însa (insa) — el, ea* se prezintă net în favoarea primelor, în cazul în care pronumele este precedat de o prepoziție: *către-însul* 552r/3; *dentr-înșii* 553r/16; *d-insul* 467r/14—15; *d-însul* 572v/2; *d-înșii* 564r/4; *dup-însul* 599v/3; *într-însa* 626v/5; *lâng-însul* 593r/9; *pântr-însul* 494v/1; *spr-însul* 549r/6; *spr-insele* 474r/8; *spr-înșii* 564v/8; *spr-însul* 543r/13 (vezi și *cu-nu(n)sa* 467r/17—18, 464v/6; *cu-nusul* 476r/1 etc., forme pietrificate alcătuite din prepoziție și pronume, care circulau cu precădere în Moldova [195]); cf. *de el* 483v/4; *pântru ea* 493v/11; *spre eale* 474r/13, construcții cu pronumele personale *el, ea,* extrem de rare în text.

Pronumele de politeță *dinsa* 493v/2, 553v/14 este rar folosit; el apare, de altfel, în puține scrieri ale vremii (textele rotacizante), *Palia* de la Orăștie și la Coresi) [196].

Pentru pronumele relativ și interogativ nu se folosește varianta invariabilă *care,* frecventă în graiurile sudice, ci aceea variabilă: *carele* 475r/12—13; *cari(i)* 516r/14; *carea* 554v/2; *carile* 573r/15 etc.

În locul pronumelui la genitiv-dativ *cărora* este folosit *cui* 557v/17 *(unii oameni* **a cui** *trebuiia asini);* potrivit rezultatelor anchetei ALR, fenomenul se întâlnește numai prin sudul Banatului astăzi (vezi ALR, SN VI, h. 1685, chest. 3 088) [197].

Adj. pron. relativ *cine* este întrebuințat uneori în locul lui *care: omulu* **cine** *va să facă giudecată* 533r/6—7. De asemenea, se întâlnește utilizarea relativului *ce* în locul lui *unde: Nu sta în cetate* **ce** *sânt domni mulți* 535v/1—2.

Relativul invariabil *de* 520r/2, 529r/7, 596r/3 etc. mai este întâlnit în epocă în textele tipărite de Coresi și, mai rar, în scrierile nordice *(Pravila ritorului Lucaci,* tradusă în Banat — Hunedoara).

Dintre pron. și adj. nehotărâte amintim pe *nescare* 560v/2; *nescari* 587v/3; *nescui* 498v/5; *neștine* 598r/8; *neșchite* 580v/1; *neșchită* 527v/4 [198]; *oarecine* 479r/8—9.

Pronumele negative *nemică* 462v/10, 498r/3 etc. și *nime* (modificat în *nimeni)* 565r/7 aveau curs în graiurile de tip nordic [199].

Forma de genitiv — dativ *tutora* „tuturora" 483v/10, apropiată de etimon, pe care o întâlnim și în *Psaltirea Hurmuzachi,* este prezentă în textul nostru, alături de cea analogică *tutoror(a)* 601r/11; *tuturora* 534v/18.

Verbul. *Conjugarea.* Datorită unor factori de natură fonetică sau analogică, verbul *a ținea,* de conjugarea a II-a, prezintă și varianta de conjugarea a III-a: *(a) ține* 475r/13, 492v/9; cf. *(a) ține* 558v/4—5.

[193] Vezi Ion Gheție, *Moldova și textele rotacizante,* în LR, XXIV, 1975, nr. 6, p. 571—572; Florentina Zgraon, *Pronumele (adjectivul) demonstrativ de apropiere masculin singular* **ăeasta** *în secolul al XVI-lea,* în LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 305—309.

[194] Vezi Gheție, BD, p. 161; I. Gheție, Al. Mareș, *În legătură cu istoria articolului genitival din dacoromână,* în LR, XXVII, 1988, nr. 1, p. 81—83; I. Rizescu, *Contribuții la istoria pronumelui în limba română,* în SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 749—753; Alf Lombard, *Encore une fois le* **i** *prosthétique du roumain,* în RRL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 5—9; C. Frâncu, *Formele verbale și pronominale cu* **i** *protetic în limba română,* în „Dacoromania" V, 1979—1980, Freiburg, 1982, p. 181—182.

[195] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 235.

[196] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 182.

[197] Vezi Moraru, FD, p. 305.

[198] Formele *neșchită, neșchite* aveau curs în Banat — Hunedoara, sud-vestul Transilvaniei și Moldova; vezi Gheție — Mareș, GD, p. 238; DLR s.v.; Moraru, FD, p. 299.

[199] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 240; Gheție, ED, p. 163—165.

Verbul *a cure* este de conjugarea a III-a: *curseră* 487v/10. Forma *cură* 525r/18 (scrisă inițial *cure)* reflectă pronunția dură a lui *r*, și nu încadrarea la conjugarea întâi.

Verbul *a ocări*, de conjugarea a IV-a, prezintă în text nu numai varianta în *-i*, curentă în scrierile de tip nordic, ci și pe cea în *-î*, răspândită în sudul Transilvaniei, Banat — Hunedoara și Țara Românească: *nu ocări* 507r/12 ; *ocăriia* 568v/3 ; cf. *ocărâciune* 574r/3—4. Verbele *a pârî* și *a amărî* sunt atestate în text numai în varianta cu *-î: amărât* 499v/3 ; *pârî* 558v/1.

Verbul *a curăța* e încadrat la conjugarea întâi (și nu la a IV-a): *curățează* 491v/1, în timp ce *a îndatora* și *a sfărâma* prezintă forme de conjugarea a IV-a, *îndatori* [200], *sfărâmi* [201] : *îndatorit* 608r/14, 619r/17 ; *sfărâmește* 608r/14. Tot la conjugarea a IV-a e încadrat *a găti* [202] : *gătească* 522r/6.

Diateze. Unele verbe apar cu forma activă și cu sensul reflexiv, iar altele se folosesc cu sau fără *se: se mirară* 487v/9—10; *se miră* 578v/5—6; cf. *nu mira* 540r/1; *ce-ț va veni* 527v/17; cf. *ți se va veni* 527r/17; *făgăduiră* 527v/7; cf. *se făgăduise* 548r/16—17, 557v/9—10; *i pere* ,,i se pare'' 531v/3—4; cf. *i se pare* 550r/3. Fără pronume e întrebuințat, cu sens reflexiv, *îmbogățește* ,,se îmbogățește'' 507r/16; în schimb *a uita* are și regim pronominal: *uita-se va d-insul* 503v/17. Regim pronominal au și alte verbe (astăzi active): *a semăna* ,,a se asemăna'', *a merge, a zace, a întineri* etc.: *să-și seamene* 587v/15; *să-ș meargă* 475v/18; *să-și dzacă* 493v/5; *să se întinerească* 580v/11 etc. Verbul *a naște*, activ, este folosit cu sens reflexiv: *am născut* 462v/9; *au născut* 469r/12; *născură* prezintă forme iotacizate : *să nu-l piarză* 552r/1 ; *să-l scoață* 511v/6 ; 464r/14 etc. La fel, *grijiia* ,,se temea, se îngrijora'' 476v/16—17.

Moduri, timpuri. La indicativul și conjunctivul prezent verbele prezintă forme iatacizate : *să nu-l piarză* 552r/1 ; să-l scoață 511v/6 ; *să ție* 524v/18; *vădz* 475v/4 etc. O excepție o constituie verbele cu radicalul în *r: să ceară* 479v/16, 480r/12, 14; *te ceriu* 480r/15; *să nu piară* 623r/6. Formele refăcute pentru verbele cu radicalul în *r* se întâlnesc abia în secolul următor, în *Codex Neagoeanus*, textele secolului al XVI-lea prezentând forme iotacizate de tipul *ceiu, să ceaie; piei, să piaie.*

[200] Varianta de conjugarea a IV-a se întâlnește, conform DA, la scriitori care vorbeau subdialectul de tip nordic; vezi Moraru, FD, p. 296.

[201] Conform atestărilor, varianta de conj. a IV-a apare numai în graiurile de tip sudic (cu Banat — Hunedoara), în timp ce în subdialectul nordic apare varianta de conjugarea I (vezi DA s.v. *fărâmi;* Moraru, FD, p. 309.

[202] Varianta circula numai în sudul Dacoromaniei (Muntenia, parțial Oltenia; sud-estul Transilvaniei) excluzând însă Banat — Hunedoara, unde, ca și în nord, avea curs varianta de declinarea I; vezi Moraru, FD, p. 310—311.

Vb. *a minți* prezintă la pers. a 3-a pl. forma apropiată de etimon *mânt* 577v/7—8, și nu pe cea analogică *mint*, ulterioară veacului al XVI-lea.

Vb. *a se sătura* are la indicativ și conjunctiv prezent atât forma etimologică paroxitonă în *-u*, cât și pe aceea analogică: *se satură* 542r/7; *să se sature* 492v/5; cf. *să nu mă sator* 462r/8—9.

Verbul *a mânca* prezintă, într-un exemplu, forma scurtă, caracteristică în secolul al XVI-lea pentru Banat — Hunedoara [203], *mâncă* 489r/14.

Pentru *a usca* avem forma nesincopată (și nu inovația): *usucă* 499r/8, 626v/14.

Verbul *a urma* prezintă la indicativ prezent forma ,,tare'' *urmă* 510r/8, caracteristică Banatului — Hunedoarei și zonelor limitrofe [204]; cf. însă și *urmază* 510r/10, 622r/1.

Forme ,,tari'', nesufixate, având curs în secolul al XVI-lea doar în textele bănățene-hunedorene și nord-ardelenești se întâlnesc și la alte verbe: *se curmă* 491v/7—8; *să împarță* 532v/15; *se îndeasă* ,,se îndesește'' 510v/9; *se lucie* 492v/14; *pate* 463v/6.

Alte verbe prezintă forma ,,slabă'', cu sufixele flexionare *-ez* și *-esc* (folosite în unele cazuri în dezacord cu norma lingvistică literară actuală): *curățează* 491v/1, 504r/5; *să curățeaze* 532v/16; *durmitează* 518r/4; *(se) împreunează* 610v/13—14; *(se) împrumutează* 619r/17; *(se) învârtoșază* 510v/10; *omorește* 499r/4 [205]; *sfărâmește* 608r/14.

În text apare, rar, întrebuințarea pers. a 3-a sg. cu valoare de pl.: *scoate* ,,scot'' 517r/5; *ține* ,,țin'' 546r/8; fenomenul caracterizează astăzi graiurile sudice (fără Banat — Hunedoara), dar atestările cunoscute nu erau, până în prezent, anterioare anului 1700 [206].

Formele de indicativ prezent ale verbului *a voi* folosite cu valoare predicativă, *cumu-i va inima* 529v/4; *nu-ț va învățătura* 514v/14; *va să aibă* 594v/13—14, reprezintă o inovație specifică Munteniei propriu-zise (eventual sud-estului Transilvaniei și Olteniei) despre care se credea că nu este anterioară secolului al XVII-lea [207].

[203] Vezi R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 48; Moraru, FD, p. 305.

[204] Vezi Moraru, FD, p. 305.

[205] Forma ,,slabă'' este atestată astăzi în Bucovina și nordul Transilvaniei; vezi ALR I, 1681; ALR II, 6 228; ALR I, vol. II, h. 289; ALR SN VII, h. 1968; Moraru, FD, p. 301; cf. Densusianu, HLR, II, p. 204, 210.

[206] Vezi S. Pușcariu, în DR, III, 1922—1923, p. 772—773; E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în LR, XI, 1960, nr. 5, p. 67—68; Ghetie, BD, p. 170.

[207] Vezi Gh. Ivănescu, în *Contribuții la istoria limbii române în secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1958, p. 64; Gheție, BD, p. 170.

Persoana a 3-a a indicativului prezent al verbului *a acoperi* este *acoapere* 554v/12 și *acopere* 626r/15 (cu *[o]* nediftongat, *[o̯]* sau cu diftongul redat prin slova o).

Imperfectul. La pers. 1 sg. și 3 pl. nu am înregistrat desinențele analogice *-m, -u* (fapt general în textele din această perioadă): *mă nevoiia* 512v/15—16; *(ei) avea* 476v/17; *(ei) făcea* 462r/4 etc.

Perfectul simplu. Formele „tari" se întâlnesc în exclusivitate la unele verbe: *a da, a cere, a întoarce, a pune* etc.: *deade* 544v/13, 585r/9; *deaderă* 607r/7; *cerșu* 475v/7, 507v/8; *întorșu* 462r/9—10; *puș* 461v/1.

La verbul *a face*, paradigma tare este însă dublată de cea slabă, deoarece pe lângă *fease* 605v/5 [208], textul conține și paradigma nouă, analogică (care se înregistrează în sudul Transilvaniei, Țara Românească și Banat — Hunedoara): *făcu* 474v/7, 512v/1; *făcuși* 614v/15; *făcură* 474v/15—16, 568r/11.

Pers. a 3-a a verbului *a înțelege* este *înțelegu* 579r/2, formă sudică prezentă în tipăriturile coresiene [209].

Perfectul compus. Alături de auxiliarul *au* pentru pers. a 3-a sg., curent în epocă, apare într-un exemplu și forma analogică *a: mi-a faptu* 568v/5; aceasta se întâlnește în secolul al XVI-lea cu precădere în textele sudice (inclusiv bănățene — hunedorene), mai rar în cele nordice *(Pravila* lui Lucaci și *Psaltirea Hurmuzachi)* [210].

Mai mult ca perfectul. Pentru *a face*, alături de forma analogică *făcuse* 582v/1—2, este notată în două exemple forma *fesease* 487v/2, 553r/14, analogică (cf. și mai sus, pf. s. *fease)*.

Condiționalul. Condiționalul prezent sintetic nu este utilizat, în schimb condiționalul prezent analitic, cu *aș, ai, ară* etc., este deseori întrebuințat: *ară putea* 489v/1; *(se)-ară (el) pleca* 492v/1—2; *te-ai teame* 592v/4; *n-ai grăi* 592v/11—12. Mult mai frecvente însă sunt formele de condițional prezent construite cu *vreaș, vreai, vrea* etc. + infinitivul, caracteristic Banatului [211]: *de nu vrea face* 540r/2; *se vrea ucide* 539r/11; *vrea călca* 582v/10; *vrea izbândi* 599r/6; *vrea mearge* 599r/5 etc.

La perfect este folosită paradigma menținută și în normele literare actuale (și nu cea cu verbul *a vrea): de-ară fi adus* 582v/9—10; *n-ară fi văzut* 466v/2 etc.

Imperativul. Verbul *a aduce* prezintă forma apropiată de etimon *ado-ți* 505r/17, și nu pe aceea analogică, *adă.*

[208] Probabil analogică, după alte verbe de conjugarea a III-a *(a merge* etc.); cf. mai jos și m.m.c.pf. *fesease.*

[209] Ion Gheție, *În legătură cu formele analogice* **înțelegut, înțelegui, înțelegusem,** în SCL XL, 1989, nr. 5, p. 433—435.

[210] Vezi Gheție — Mareș, GD, p. 249—251.

[211] Vezi Gheție BD, p. 173.

Rareori se recurge la imperativul prohibitiv de pers. a 2-a pl., prezent mai ales în textele de tip nordic (cu Banat — Hunedoara): *nu dareți* 619r/10—11; *nu pișcareți* 537v/7.

Participiul. Pentru *a face* se întâlnește nu numai forma apropiată de etimon, *fapt(u)* 568v/5, 600r/7, ci și aceea analogică, *făcut* 487v/18.

Participiul verbului *a zmulge* este cel vechi: *smult(ă)* 558r/12.

Adverbul. Adverbele *acmu* 473r/6 (frecvent, niciodată *acum); ainte* 540r/17—18, 601r/14; *amână* 473r/1; *camai* 619r/12; *mainte* 457r/17, 492v/4 etc. sunt atestate în textele vechi aparținând subdialectului de tip nordic [212]; *amu* 592v/7 nu avea curs decât în Banat — Hunedoara și zonele învecinate [213]; *înde* „acolo" 516v/8 circula, după toate probabilitățile, în nordul și vestul Ardealului (cu Banat — Hunedoara) [214]; *cândai* „poate" 653r/7 este mai degrabă un moldovenism [215], în timp ce *înainte* 484v/13, 479v/17 etc. (mai puțin frecvent ca *mainte)* face parte dintre elementele comune subdialectului sudic și Banatului—Hunedoarei (vezi p. 35, nota 66).

Interjecția. Întâlnim în text cuvântul *abău* 592r/6, a cărui singură atestare era dintr-un text bănățean din secolul al XVII-lea *(Anonymus Caransebesiensis)* [216].

FORMAREA CUVINTELOR

În legătură cu derivarea cu prefixe exemplificăm cu câteva forme neprefixate în raport cu limba actuală, dar curente în scrierile vechi: *grijiia* „îngrijea" 476v/16—17; *(să se) protivească* „împotrivească" 604r/10—11; *(se) necase* „înecase" 538v/15; *(se) noiaște* „înnoiește" 509r/9.

În privința derivării cu sufixe, menționăm câteva formații caracteristice limbii române vechi, astăzi ieșite din uz sau învechite datorită

[212] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 162, 167 *passim*; *Lexic regional* I, [București], 1960, p. 71, Gheție — Mareș, GD, p. 255, 259—268; Gheție, BD, p. 174—176; ef., pe larg, Moraru, FD, p. 294—295.

[213] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 252; Gheție — Mareș, GD, p. 254—255; Gheție, BD, p. 174—175.

[214] Vezi Moraru, FD, p. 302.

[215] Vezi Moraru, FD, p. 303.

[216] Vezi Moraru, FD, p. 305.

în unele cazuri afixelor care au intrat în componența lor: *chizănie* 476r/18; *furtușag* 541v/4; *hitlenșug* 468v/14; *hrăbornici* 548r/11; *îmbălături* 592v/13—14; *închinăciune* 548r/3; *îndrăznitor(iu)* 565v/13; *meșterșug* 469v/2; *milostenie* 511v/8; *mortăciună* 573r/12; *ocărâciune* 574r/3—4; *pierdzăciune* 491r/7; *pripealnic* 529v/18; *prostime* 545v/16; *protivitură* 523v/14; *sfârșenie* 508v/2; *supțiime* 623v/9; *ticăloșime* 569r/17; *tocmitură* 580r/14; *țiitură* 587r/12; *vătămături* 516r/5—6; *vedeală* 457v/17—18; *vindecătură* 538r/18—538v/1 etc. (vezi și *Lexicul, Glosarul*) [217]. Exemplificăm și cu câteva formații interesante rezultate prin schimbarea categoriei gramaticale: *alergat* „cursă" 581r/7; *aputit* „simțul mirosului" 457v/9; *asuprit* „exces" 621v/18; *bucurat(e)* „plăcut(e)" 465r/18; *cântătoriu* „cocoș" 494v/17; *cunoscută* „cunoaștere" 458r/8—9; *protivitură* „adversar" 473r/8—9; *răsărită* „est" 483r/8.

Extrem de interesant se prezintă textul *Florii Darurilor* în privința cuvintelor compuse sau a expresiilor, multe dintre ele calcuri după neogreacă și slavonă, din care prezentăm câteva: a) compuse substantivale: *bucate cu asupră* „abundență" 611v/1—2; *bună-rudă* „noblețe" 626v/3; *făcător-rău* „răufăcător" 585v/1; *întunearec pipăit* „obscuritate" 516r/15—16; *lucru-parte* „dobândă" 470r/7—8; *mainte-capetele* „indice, tablă de materii" 500v/5; *mare-sufleție* „mărinimie" 572v/14; *mâncare cu asupră* „lăcomie" 607r/12; *multă-bucurie* „dărnicie" 501r/1; *multă-evtinie* „dărnicie" 501r/10; *naltă-mândrie* „trufie" 601r/7; *plecare-înțeleaptă* „umilință" 596v/16; *reale-năravurile* „viciile" 460r/18; *reale-pohte* „vicii" 468v/6; b) compuse adjectivale și adverbiale: *dăstoinică cuvântului* „importantă, demnă de pomenit" 566r/16—17; *fără chip* „groaznic, urât" 542r/3; *înaintea feței* „fățiș" 465v/14—15; c) locuțiuni și expresii verbale: *a avea hasnă* „a folosi" 509v/5; *a-și da credința* „a se încrede" 552r/18; *a-și opri limba* „a tăcea" 470v/12; *a-și pierde cuventele* „a vorbi în van" 475v/5—6; *a-și pune frâu limbei* „a se abține, a tăcea" 491r/18; *a-și strânge limba* idem 491r/17; *a fi deprotivă* „a se asemăna" 486r/18—486v/1; *a fi întru nemică* „a fi în van" 462v/5; *a lua credința* „a se încrede" 519r/9—10; *a se prinde... crucișat* „a se confrunta, a se lua la luptă" 602v/9—10; *a sparge credința* „a-și călca jurământul" 548r/14—15; *a ține(a) rău* „a persecuta" 558v/4—5 etc. [218].

[217] Extrem de productive sunt derivatele cu sufixele *-ciune* și *-ătură (-itură)*, fapt caracteristic limbii literare vechi; vezi Densusianu, HLR, II, p. 340—348; L. Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în* **Cartea de învățătură** *a diaconului Coresi din 1581*, în SMFC, I, p. 239, 249—251; Finuța Asan, *Derivarea cu sufixe și prefixe în* **Psaltirea Hurmuzaki,** în SMFC, I, p. 204, 207; Luiza Seche, *Sufixul -ură (atură, ătură etură, sură, tură)*, în SMFC, III, p. 187—196.

[218] Cf. și *Lexicul, Glosarul.*

PROBLEME DE SINTAXĂ

Spre deosebire de traducerile religioase ale vremii, textul *Florii darurilor*, lucrare cu caracter laic, se distinge printr-o remarcabilă claritate și expresivitate. Acestea se realizează în primul rând printr-o simplificare, datorată în principal eforturilor traducătorului de a se elibera de modelul sintactic al traducerilor „literale" românești ale vremii (impus de izvoarele străine) și de a recurge la unele elemente de sintaxă populară sau regională. Acest fapt conferă cărții populare o oralitate a expresiei neîntâlnită în scrierile literare contemporane, chiar dacă ne raportăm la literatura apocrifă. Desigur că nu este de ignorat faptul că acest tip de discurs, aparținând literaturii didactico-moralizatoare, implica o anumită accesibilitate și economie a limbajului autorului florilegiului și pe care literatura religioasă, având un caracter adeseori încifrat și obscur în chiar sursele ei, nu le poseda. Pe de altă parte însă, scrierea are un caracter elaborat, fiind vizibil efortul de îmbogățire a expresiei cu construcții, unele livrești iar altele puse probabil în circulație, intrate așadar, la ora tălmăcirii, într-un fond paremistic al vremii.

Ne vom limita în cele ce urmează să prezentăm doar câteva dintre particularitățile sintactice ale textului.

Repetarea și realuarea subiectului, fenomene de sintaxă populară impuse de clarificarea contextelor, sunt adesea întrebuințate: *Cine va să aibă liubov, el să aibă și frică...* 463r/16—17; *Și de trage unul să se acopere, el descopere soțu-luișî genuchele* 463r/16—18; *iară ea de veade așa, ea sare de apucă câte poate* 550v/12—13; *nărodul auziră așa, toți se jurară* 582r/16—17 etc.

Elipsa verbului copulativ este foarte rar întâlnită, spre deosebire de traducerile din slavonă, unde procedeul este întâlnit în mod curent: *această pasăre — tocmită că niciodată nu se mută* 580v/8—9; *sufletulu-ș curățează și — iertat de Dumnedzău* 491v/1—2 (și chiar și în aceste exemple auxiliarul *e (i)* a putut fi omis și datorită foneticii sintactice — cuvântul precedent se termina în *-i*).

Se întâlnesc situații când acordul predicatului cu subiectul nu este gramatical, ci după înțeles, sau prin atracție [219]: *[îngerul] îmblând cu el,* **aflară** *un cal* 578r/10—12; **luară** *de ce lă tribui tot nărodul* 607r/7—8; *nărodul* **auziră** *așa, toți se jurară* 582r/16—17; *nu grăi niceodată cu*

[219] Vezi Elena Carabulea, *Acordul după înțeles și prin atracție în limba veche*, în LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 601—602; cf. și Densusianu, HLR, II, p. 393—394.

nebunul, că nu-i plac lui cuvintele tale, nice grăi tu de ce-i **plac** *lui* 531r/11—14; *dzu unii darure mari şi iau omulu cu bine până-l* **scoate** *de-şi piarde sufletul* 517r/3—5 etc. Avem a face cu un fenomen de limbă vorbită uzitat şi în alte texte vechi, datorat însă în unele cazuri faptului că substantivelor colective cu funcţie de subiect le corespund, în textul neogrec, plurale autentice.

Atributul adnominal este folosit cu o mare frecvenţă, deşi el este dublat adeseori de genitivul cu funcţie de atribut, care se întâlneşte mai des în texte sudice, în multe cazuri (când determinatul este un feminin de declinarea a 3-a în *e)* este greu de stabilit dacă avem a face cu un fenomen *sintactic*, cu unul *fonetic* sau *grafic: era mare vrăjmaş rimleanilor* 574v/4—5; *easte rob jucătorilor* 576r/16—17; *scumpeatea easte rădăcină tuturor realelor* 509r/12—13; *de obidă măsărătăţiei* 497v/17—18; *easte rău inemiei, sufletului* 488r/8—9; *să fie cu bucurie obrazului* 503r/12—13; *fată lu Anastasie-Împărat* 562v/16—17; *easte mai mare dar bunătăţiei* 587r/13—14; *pre lângă poartă cămării ei* 562v/8—9; *easte stricăciune trupului* 618v/12—13; *să aibă şi frică lui Dumnedzău* 462v/17—18 etc. [220] Procedeul se întâlneşte cu insistenţă şi în cazul atributului pronominal în dativ (dativul posesiv), cf. mai jos.

Atributul substantival prepoziţional (cu prep. *de)* în construcţii echivalente cu genitivul este întâlnit (deşi preponderente sunt cele cu atributul genitival): *pohte de lume* 587v/3—4; *să se învârtească împrejur de oameni* 576r/9—10; *împăratului de albini* 533v/18; *în mijloc d-înşii* 546r/3—4; *Marco de Cartagheni* 547v/11—12; *în mijloc de târgu* 557v/12—13; *păcatelor de curvie* 610r/16—17; *în mijloc de râu* 606v/17—18 etc.

Atributul adjectival primeşte de regulă articol hotărât, ca şi substantivul pe care-l determină [221]: *oamenii ceia marii* 544 v/9; *omul cela hitleanul* 519r/2—3; *muiarea ceaea buna* 471r/7—8; *muiarea ceaea hitleana* 472v/3; *cela rău* 481r/5; *cuvântul cela bunul* 503r/15 etc.

Atributul pronominal exprimat printr-un dativ posesiv este folosit cu insistenţă: *rămăşiţele-ţ lasă* 505v/1; *se duse acasă-ş* 476v/12; *placu-m ochii-ţi* 617r/2; *se duse la chilie-şi* 615r/11—12; *ochii-mi* 615r/15; *adoarme în poală-i* 594r/17; *derep sufletu-ţi* 586v/14—15 etc.

Complementul direct exprimat prin nume (de persoană), prin forme accentuate ale pron. personale şi reflexive, demonstrative şi nehotărâte apare de multe ori cu prep. *pre*, deşi construcţiile fără prepoziţie sunt

[220] Exemplele abundă în alt text copiat, de asemenea, la Putna, *Pravila* lui Lucaci; vezi Finuţa Asan, *Atributul pronominal în dativ*, în SG, II, p. 137.

[221] Vezi Densusianu, HLR, II, p. 379—380; Laura Vasiliu, *Acordul în caz al atributului adjectival în limba secolelor al XVI-lea — al XVIII-lea*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Bucureşti, 1965, p. 979—983.

mai numeroase, fapt întâlnit cu precădere în traducerile vremii [222]: *puni pre Uriia* 493v/15—16; *stăpâneaşte pre doamnă-sa* 542r/10—11; cf. *mângâie obiditul* 494r/18; *roagă Dumnădzău* 494r/18 — 494v/1; *şi tine te-ară chema fur* 497v/7; *mene m-au făcut* 497v/9—10; *cheamă-l acela nebun* 500v/14; *giudeci cineva rău* 541r/6 etc. Conştient că discursul devine oarecum neclar prin nefolosirea prepoziţiei, ca în *şi-i hrănescu ei* „şi-i hrănesc pe ei" 495r/3; *şi răul face bine* 478r/9 (unde *rău* e complement: „pe rău îl (pre)face (în) bine"), traducătorul a recurs uneori la prep. *pre*, în situaţii în care limba actuală nu o foloseşte, atunci când complementul direct nu e nume de persoană, ca în exemplul: *mâniosul veade* **pre** *dereptatea* 490v/12.

Evidentă apare tendinţa de reluare sau anticipare a complementului direct prin forme atone pronominale [223]: *vrăjmaşul tău... nu-l creade* 492r/18 — 492v/1; *pre el nu-l vor auzi* 496r/9; *şi-l întrebă pre el* 497r/18 (cf. însă *învaţă şi pre mine* 527r/13; *biruişi pre acela* 484r/14—15; *pun pre împăratul* 546r/3 etc.) Cf. şi construcţiile redundante de tipul: *în cepu-l a-l întreba* 593v/10; *nu-i cutedza să-i grăiască* 483r/14—15.

Construcţia cu *a* şi acuzativul echivalentă cu dativul este foarte rară în *Floarea Darurilor: pute a toată lumea* 578v/17—18; *o, a bună-rudă pierdzătoare* 484v/8—9, în favoarea celei cu *la*, sub influenţa limbii vorbite: *să nu vie paguba la tine* 504v/11—12; *trimise vătămături la el* 516r/5—6; *trimise vraciul la rimleani* 574v/6—7 etc.

Şi în cazul dativului, ca şi pentru acuzativ, este evidentă tendinţa de reluare şi anticipare a complementului indirect pronominal: *vă se va ierta voao* 496r/3—4; *de-i faci lui* 477v/8; *slăviia-i viaţa lui* 571v/13; *nu-i pare omului rău* 498v/1—2 etc. (cf. însă: *nu ierţi nescui* 498v/5).

În legătură cu complementele indirecte semnalăm frecvenţa construcţiilor prepoziţionale introduse cu prep. *cătră* + ac. (complemente indirecte construite în limba actuală cu dativul, datorită regimului verbal care diferenţiază limba veche de cea de astăzi): *făcu trudă cătră Dumnădzău* „se rugă lui D-zeu" 538r/17; *fii credincios cătră cela ce te creade* „fii credincios celuia..." 546v/7—8; *mă rugaiu cătră Dumnedzău*

[222] Vezi S. Puşcariu, *Despre* **p(r)e** *la acuzativ*, în DR, II, 1921—1922, p. 565—581; Densusianu, HLR, II, p. 376—378; Florica Dimitrescu, *Despre* **pre** *la acuzativ în limba textelor traduse din slavă în secolul al XVI-lea*, în *Contribuţii la istoria limbii române vechi*, Bucureşti, 1973, p. 38—43; Liviu Onu, *L'origine de l'acusatif roumain avec p(r)e*, în *Recueil d études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 187—209; Rosetti, ILR, p. 534.

[223] Vezi Finuţa Asan, *Reluarea complementului în limba română*, în SG, III, p. 93—95; I. Coteanu, *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă?*, în LR, XII, 1963, nr. 3, p. 243.

„mă rugai lui D-zeu" 462r/17—18; *nu-ţ da credinţa către-însul* „nu te încrede lui" 552r/3; *se plânse către Dumnădzău* „se plânse lui Dumnezeu" 538v/2—3; *vor să strige către Dumnedzău* „vor striga lui D-zeu" 462r/17—18.

Prep. *către* este dealtfel folosită adeseori, ca în multe texte vechi, pentru a introduce complemente construite cu prep. *la: trimise către un voinic* 476r/16.

Întâlnim însă şi situaţia inversă, în care datorită regimului verbal este întrebuinţat dativul, şi nu acuzativul cu prepoziţii, pentru construirea unor complemente indirecte sau circumstanţiale (finale, cauzale) etc.: *cugeţi altuia rău* „gândeşti rău *de* altul" 549v/10; *nu te bucura celuia...* „nu te bucura *de* cel..." 464r/2—3; *se bucură răului altuia* „se bucură *de* răul altuia" 478v/10 etc.

Complementele (completivele) comparative se introduc în mod uzual prin prep. *de*, mai rar prin *decât: mai mare păcat de scumpeatea* 509r/3—4; *mai rea e de nebunia* 513v/10—11; *mai scumpu de toţi* 512v/4—5; *mai sus de nemila* 499v/8—9; *sânt mai desupra de toată bogăţiia şi mai bine de toată bună-ruda lumiei aceştiia* 486r/3—4 etc.; cf. *mai bunu e decât mare dar* 503r/15—16; *mai ardea muiarea decât focul* 473r/2—3; *mai bunu-m eşti tu decât cela ce ai ucis* 487v/18 — 488r/1.

LEXICUL

Deşi textul reprezintă o traducere, trebuie să remarcăm faptul că elementul latin rămâne preponderent în compartimentul vocabularului, în timp ce numărul de slavonisme şi grecisme este destul de redus, mai ales dacă ne raportăm la limba traducerilor contemporane cărţii populare. În cele ce urmează vom semnala spre exemplificare, o serie de elemente lexicale prezentând divergenţe în raport cu limba literară actuală:

1) Cuvinte dispărute din limba actuală, mai puţin cunoscute (unele, specifice limbii secolelor al XVI-lea — al XVII-lea) sau prezente azi numai în uzul popular sau regional [224]: a) de origine latină, sau formate pe teren românesc din elemente de origine latină: *amână* „în mână" 473r/1; *apătos* „umed" 612v/17; *apuţit* „simţul mirosului" 457v/9; *asin* „măgar" 457v/13; *camai* „şi mai, mai" 619r/12; *căşuţă* „fagure; firidă" 534r/9; *cândai* „poate" 563r/7; *cure* „a fugi" 487v/10; *duroare* „durere" 480v/10; *e* „şi" 467r/2; *famen* „castitate" 614r/12; *fur* „hoţ" 497v/1; *furtuşag* „furt" 589r/9; *înde* „acolo" 516v/8; *îngreca* „a rămâne grea" 553v/18; *măsărătate* „sărăcie" 497v/17—18; *me(a)ser* „sărac" 504v/3; *meşeri* „a sărăci" 498v/4; *neca* „a (se) îneca" 607r/3; *nescui* „cuiva" 498v/5; *op să* „trebuie să" 560v/2; *părat* „împărat" 534r/18; *pomeată* „livadă" 461v/15; *vârtute* „putere" 568r/3 etc. b) de origine slavă sau formate pe teren românesc din elemente de origine slavă): *ad* „iad" 618v/1; *dealâ* „faptă (bună)" 592r/9; *dobându* „dator, îndatorat" 491r/4; *dosădi* „a înşela" 609v/15; *dostoin* „destoinic, vrednic" 622v/18; *gadină* „animal" 485v/5—6; *hrăbornic* „viteaz" 548r/11; *jelanie* „poftă" 467v/17; *nădăi* „a spera" 548v/14; *nemoaşte* „neputincioasă" 508v/7; *nemoşti* „a slăbi" 578r/4; *opacină* „vâslă" 623r/10—11; *otbi* „opri" 539r/12; *otecinic* „pateric" 538r/15; *păpusti* „a lăsa, a abandona" 564v/7; *polată* „polat" 461v/14; *poslušanie* „supunere" 557v/11; *poticală* „piedică" 587v/2; *potopi* „a distruge (prin foc)" 553r/15; *prealăstnic* „înşelător" 592v/5; *prestăvi* „a muri" 482v/16; *priiatnic* „prieten" 466v/1; *priiatnicie* „prietenie" 464v/8; *prilăsti* „a înşela" 553v/9—10; *rimlean* „roman" 548r/6; *sfârşenie* „sfârşit" 508r/2; *smearină* „umilă" 598v/1; *stăji* „a se grăbi" 522r/5; *stăjit* „grabnic; grabă" 522r/5, 525r/16; *tină* „noroi" 624v/18; *tărpi* „a răbda" 569v/5; *văzdrăjanie* „abstinenţă" 606v/4—5; *văzdrăji* „a se abţine" 605r/17; *vracevanie* „tămăduire" 485v/8; *vraci* „medic" 620v/6 etc.; c) de origine greacă sau formate pe teren românesc din elemente de origine greacă: *aelin* „corb" 477v/18; *armelin* „hermină" 624v/1; *aspru* „aspru; nume al unei monede" 507v/9; *caladrinon* „ciocârlie" 459r/4; *finix* „phoenix; pasăre fabuloasă" 580r/16; *fireasi* „a slăbi" 608r/11; *leocorn* „inorog" 594r/12; *mertic* „porţie" 502r/6; *ostariu* „cap de oşti" 493v/13; *pinara* „cârtiţă" 560r/15—16; *planite* „planete" 469r/8; *rigă* „rege" 476r/12 etc.; d) cuvinte de substrat sau cu etimologia necunoscută: *curmu* „streang" 488r/8; *îmbălătură* „insultă" 592v/13—14; *mâşcoi* „măgar" 557v/2—3; e) de origine maghiară sau derivate având la bază cuvinte cu această origine: *băsău* „pizmă" 478r/1; *chelciug* „dobândă" 500v/13; *chizănie* „garanţie" 476r/18; *chizeaş* „garant" 476r/14; *hasnă* „folos" 509v/5; *nemiş* „nobil" 624v/3; f) de origine germană *abău* „vai" 592r/6.

2) cuvinte cu sensuri diferite de cele actuale (inclusiv cu sensuri regionale [225]; calcuri semantice [226]): a) latine (derivate având la bază elemente latine): *adăpa* „a da de băut" 495v/1; *aduce* „a determina" 474v/14; *alergat* „cursă, întrecere" 581r/7; *arsură* „dogoare; căldură" 572r/14; *asuprit* „exces" 621v/18; *bunătate* „virtute" 491r/8; *cap* „capitol" 500v/5; *carte* „scrisoare" 493v/12; *cântătoriu* „cocoş" 494v/17; *coastă* „element" 471v/3; *dulce* „bun" 503r/14; *dzace* „a se împreuna" 493v/5; *fămeaie* „familie" 534v/11; *fecior* „slugă" 476r/1—2; *împărţi*

[224] În legătură cu această din urmă categorie de cuvinte, vezi *Localizarea*.

[225] Vezi şi capitolul de *Localizare*.

[226] În legătură cu calcurile, vezi p. 70—71.

„a despărți" 532v/15; *împlea* „a îndeplini" 467v/17; *înalțime* „trufie" 601r/13; *închinăciune* „supunere" 598r/3; *întuneca* „a se înspăimânta" 527v/18; *leage* „credință, religie" 620v/16; *lemn* „copac" 609v/12; *lepăda* „a se dezice; a abandona" 474v/8; *luci* „a ascuți" 492v/14; *lupta* „a dezbina, a fi în dezacord" 612v/6; *măiestrie* „cursă" 586r/4; *măreț* „îngâmfat" 576r/12—13; *mărie* „trufie" 601v/2; *mesteca* „a-(și) etala" 576r/8; *mestecătură* „împreunare, relație (amoroasă)" 611v/16; *mânca* „a înțepa, a împunge" 489v/17—18; *muscă* „insectă" 516r/9; *muta* „vântura" 510v/8; *nari* „nas" 457v/10; *nebun* „imperfect" 566r/9; *plecare* „umilință" 596v/16; *paște* „a se hrăni" 583r/4; *rămas* „pariu" 581r/8; *răsărită* „est" 483r/8; *răsfățat* „lingușitor" 517v/13; *secetos* „setos, însetat" 495v/2; *soț* „asociat, prieten" 464v/12; *sparge* „a strica, a abroga" 582v/2; strâns „inflexibil, dur" 579v/8; *supțiime* „noblețe" 623v/10—11; *turna* „a (se) întoarce" 548r/15; *vătămătură* „plagă" 516r/5—6; *vârtos* „dur, inflexibil" 546v/8; b) slave (inclusiv derivate de la termeni de origine slavă): *babă* „doică" 620v/10—11; *ciudat* „minunat" 542r/3; *ciudă* „minune" 563r/10; *dobândi* „învinge" 574v/12; *goni* „a urmări" 485v/6—7; *grozav* „groaznic, îngrozitor" 624v/1; *iscodi* „a genera" 514v/9; *ispiti* „a proba, a cerceta" 466v/8, 540r/9—10; *jale* „tristețe" 482r/17; *lăcui* „a trăi" 508v/12; *mândrie* „înțelepciune" 523r/8; *mândru* „înțelept" 506v/2; *muncă* „iad" 544v/5; *munci* „a chinui" 516v/9; *netocmeală* „inconstanță" 582v/17; *ocoli* „a supraveghea" 550v/13—14; *prostime* „simplitate, loialitate" 545r/16; *scumpu* „zgârcit" 480r/11; *silă* „putere" 541r/15; *tocmit* „constant" 579r/17; *val* „revoltă, tulburare" 539r/10; *vină* „motiv" 498v/10; *voinic* „soldat" 532r/16; c) maghiare (derivate de la cuvinte de proveniență maghiară): *gândi* „a se teme" 592r/5; *închipui* „a asemăna" 459r/2—3; *meșterșug* „profesie" 469v/2; d) grecești (derivate de la termeni de origine greacă): *evtin* „darnic" 500r/2; *evtinie* „dărnicie" 501r/15; *pedepsă* „corijare" 513v/18; *pedepsi (pedesi)* „a corija" 513r/14, 513v/18, 514r/1; *pedepsie* „corijare" 513v/14; *sculă* „giuvaier" 572r/11; e) de origine necunoscută, neclară sau de substrat (derivate având la bază cuvinte din această categorie): *gaură* „scorbură" 624v/15; *grumadzi* „gât" 488r/9; *piscu* „cioc" 520r/4; *ticălos* „fricos" 569r/13—14.

NOTA EDITORULUI

Floarea darurilor s-a bucurat, de-a lungul timpului, de un interes deosebit, materializat prin numeroase copii și tipărituri datând din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea. Cunoscută publicului larg mai ales prin traducerea din limba greacă a lui Filotei tipărită de Antim Ivireanul în 1700, repusă sub teasc ulterior, cartea a circulat însă inițial într-o versiune bilingvă (slavo-română) mult mai veche. Conservată în miscelaneul BAR 4620 din 1592—1604, aceasta din urmă aparține celor mai interesante monumente ale scrisului vechi românesc.

Redacția pe care o oglindește acest vechi codice moldovenesc a avut și ea o circulație deosebită, fapt dovedit de numeroasele copii manuscrise, datând din secolul al XVII-lea și din cel următor. Fiind concurată de varianta tipărită, traducerea veche, care ridică numeroase probleme de ordin filologic, lingvistic și de istorie a culturii, a rămas însă practic necunoscută publicului din țară și din străinătate, datorită absenței, până la ora actuală, a unei ediții, atât de necesare pentru clarificarea aspectelor controversate legate de această carte populară de origine italiană.

Prin ediția de față ne-am propus, de aceea, în primul rând, să punem la dispoziția cititorilor textul celei mai vechi versiuni românești a *Florii darurilor*. Menționăm că în lucrarea de față am reprodus numai partea românească, și nu versiunea bilingvă slavo-română din ms. 4620, din diverse considerente explicate în paginile anterioare, dintre care cel mai important este acela că textul românesc și cel slavon se bazează pe izvoare care nu coincid. Precizăm, de asemenea, că ediția noastră nu are un caracter monografic, ea cuprinde numai textul din miscelaneul 4620. Economia lucrării nu ne-a permis să realizăm o cercetare de acest tip, deoarece diferențele dintre cea mai veche copie și redacțiile ulterioare din *Codex Neagoeanus*, m-sele 1436, 559 (BAR București) și ms. 101 (BAR Cluj-Napoca) sunt numeroase: acest lucru ar fi necesitat reproducerea lor integrală într-o secțiune aparte a apara-

tului critic, fapt care depășea spațiul pe care l-am avut la dispoziție și care a impus această structură a lucrării.

Ediția include, de asemenea, un studiu filologic, unul lingvistic și un glosar care facilitează accesul la text al cititorului modern.

În reproducerea cărții populare am optat pentru metoda transcrierii interpretative, ale cărei avantaje sunt bine cunoscute. Aceasta urmărește să restabilească nu *pronunțarea autorului sau a scribului*, ci *limba textului*, care reflectă interferența unor factori diverși, precum spațiul sau timpul, fapt important în cazul copiilor, unde coexistă elemente din arii dialectale și din epoci diferite. Au fost menținute numai oscilațiile care ilustrează mai multe uzuri lingvistice, nu și acelea care au un caracter pur grafic. Cu excepția situațiilor în care anumite grafii redau forme arhaice și dialectale, am respectat normele ortografice actuale.

Transcrierea a urmărit, așadar, atât stabilirea echivalențelor dintre slovele chirilice și corespondentele lor latine, cât și adaptarea grafiei chirilice la normele ortografice de astăzi. Am încercat să acordăm o atenție specială tratării unitare a grafiilor susceptibile de mai multe interpretări, evitând totodată să uniformizăm limba textului, care oglindește mai multe uzuri lingvistice.

De aceea, slovele finale suprascrise, în cuvinte care ar putea avea finala consonantică urmată de *i*, *iu*, *u* (de tipul *adevăr*, *ajutor*, *puși*, *toți* etc.) au fost coborâte în rând și subliniate, urmând a fi tipărite cu caractere cursive. Nu astfel s-a procedat însă în cazul cuvintelor *căci*, *nici*, *niciodată*, *să*, *se* din limba literară actuală, scrise cu ч, respectiv cu с suprascris, care conform normei majoritare a textului au fost transcrise *căce*, *nice (nece)*, *niciodată (neceodată)*, *să* (în cazul conjuncției), dar *se* (în cazul pronumelui reflexiv). În cuvintele slavone reproduse în acest capitol și în note, slovele chirilice suprascrise nu au fost tipărite în rând și subliniate.

Grafiile care notează plurale de tipul ѡмнѝ, пѣцнѝ, стъпѧжѝ au fost transcrise *oamini*, *puțini*, *stăpâni*.

La inițială de cuvânt sau de silabă ѥ și е au fost echivalate prin *ie* în cuvinte românești de tipul *iertat*, *voie*, dar prin *e*, conform normelor ortografiei actuale, în paradigma verbului *a fi*, la pronumele personale *(eu, el, ei)*, în împrumuturi mai recente *(evtin, evtinie)*, sau în nume proprii străine ortografiate și astăзi cu *e (Eghipet, Ermie, Esop* etc.).

După consoană, în cuvinte de tipul *lege*, dar și în unele împrumuturi din slavă și maghiară *(feal(iu), smearen, vreadnic* etc.), din motive etimologice ѣ, ѧ și ꙗ au fost transcrise prin *ea*, cu excepția unor împrumuturi vechi de origine slavă (de exemplu, грѣшаше, 494r/16 = *greșaște)*, unde aceste slove apar cu o valoare pur grafică, fapt pe care l-am consemnat în note de subsol. La inițială de cuvânt sau de silabă,

inclusiv în cuvinte de origine slavă, când sunt urmate în silaba următoare de *e*, *i*, slovele ѣ, ѧ și ꙗ au fost transcrise prin *ia*, chiar când corespund diftongului *ie* din limba actuală: *iai* (vb.), *grăiaște*, *miiare*, *muiare* etc. Ne-am abătut de la această regulă, aplicând normele ortografiei actuale, în cazul formelor pronominale *(a)ceaea*, *ea*, *eale*, unde ѣ, ѧ și ꙗ la inițiala silabei, respectiv a cuvântului au fost transcrise prin *ea*, și nu prin *ia*. De asemenea, tot cu *ea* l-am echivalat pe ѧ în grafia цѧм (487v/17) = *țe-am* (pronunție înregistrată și în zilele noastre).

Succesiunile їѧ și їꙗ au fost redate prin *iia*, atât în situații de tipul *avuțiia*, *mâniia*, cât și în cazul formelor fonetice (și morfologice) de tipul *fiiare*, *miiare*, *viiață; mă nevoiia*, *scriia*. Nu au fost uniformizate prin operația de transcriere alternanțele de genul нєвѣнїа (513v/8) = = *nebunia* — нєвѣнїѧ (513v/11) = *nebuniia*.

La finala silabei sau a cuvintelor, după consoană, corespunzând valorii zero din limba literară contemporană, ь, ъ și iericul nu au fost transcriși, fiind echivalați pronunției zero. Am făcut o abatere de la această regulă în cazul cuvintelor *dară*, *fără*, *iară* și *ară* „ar" (din formele verbale de condițional optativ), întrucât norma majoritară a textului indică pronunții cu *ă* final (notat prin ѧ). De asemenea, am considerat că în grafii de tipul алеѯандръ (483r/13), мѫндръ (545r/1), пєтръ (504r/2), scrise frecvent cu ѫ (оу) final, slovele ь și ъ reprezintă doar o modelare după grafia slavonă. De aceea le-am transcris prin *u*, reținând în aparatul ediției forma aflată în manuscris.

În cuvinte de tipul *aciiși*, *cineși*, *toți* etc., ь și iericul aflate în finală în concurență cu ъ și и au fost echivalate pronunției zero, deoarece formele dure și cele moi coexistă în text în egală măsură, iar ь și iericul sunt folosite frecvent în poziții care corespund valorii zero din limba literară contemporană (vezi și *Fonetica*, p. 95).

Nu a fost notat prin *u* în transcriere posibilul element semivocalic din *do(a)o*, *no(a)o*, *ploo*, ci numai în redarea grafiei а дwа (доа) (498v/3, 501r/12) = *a doua* (vezi și *Grafia*, p. 78—79).

Pronunțiile arhaice, regionale au fost menținute în transcriere. Dificultăți am întâmpinat în special în interpretarea unor grafii care ar putea oglindi deopotrivă rostiri caracteristice unor arii dialectale, forme morfologice astăzi învechite sau ieșite din uz, pronunții străine (care pot fi atribuite fie copistului, fie traducătorului), sau care ar putea reprezenta doar o manieră grafică, fără suport fonetic.

Nu au fost marcate în transcriere spiritele, accentele și iericul. Slovelor cu valoare cifrică le corespund cifre arabe, iar punctuația a fost restabilită conform ortografiei actuale.

Deși semnificative pentru maniera grafică urmată de copist, transcrierea noastră nu a reținut reduplicările vocalice sau consonantice

din grafii ca аммwн (562v/8, 13), евва (609v/9—10), Іисѕс (499r/14), пѕєпнниик (578v/4—5) etc., fără suport fonetic, redate prin *Amon, Eva, Isus, pustinic*. De asemenea, ѳ a fost transcris prin *t* (și nu prin *th, ft)* în пиѳагорь (509v/13), ѳєwпрактп (525r/14—15)= *Pitagor, Teopract.*

Cuvintele românești abreviate au fost întregite tacit, lista acestora aflându-se anexată în capitolul de grafie; nu au fost însă întregite cuvintele slavone prescurtate. Cuvintele slavone (aflate în titluri și în textul românesc), traduse în aparat, au fost transcrise în alfabet latin conform normelor internaționale, încadrându-se între paranteze rotunde slovele suprascrise. Termenii slavoni au fost subliniați în text, urmând a fi tipăriți cu caractere cursive.

În transcrierea textului a fost marcat prin două bare (//) începutul fiecărei file recto și printr-o bară (/) începutul fiecărei file verso; numărul filei a fost notat marginal. Cu ajutorul parantezelor ascuțite < > au fost marcate omisiunile, în timp ce lacunele datorate deteriorării manuscrisului au fost încadrate între paranteze drepte [...].

În notele de subsol au fost reținute grafiile chirilice din manuscris emendate în text, alte lecțiuni posibile ale unor grafii care comportă și alte interpretări decât cele adoptate în text, precum și intervențiile scribului sau ale altor persoane, care prezintă interes din punct de vedere lingvistic sau filologic: glosări sau adăugiri marginale, substituiri de slove sau de cuvinte, modificări interlineare sau cuvinte parazite. Intervențiile urmate de siglele M și M^1 au fost efectuate cu cerneală roșie, respectiv brună, probabil la o lectură ulterioară terminării acțiunii de copiere a textului. Dacă despre cele dintâi s-ar putea afirma că nu este exclusă posibilitatea să aparțină tot scribului (întrucât cerneala roșie e asemănătoare, dacă nu identică cu cea din textul românesc, diferențele privind mărimea și grosimea slovelor), cele marcate în aparat prin sigla M^1, scrise cu o cerneală brună foarte asemănătoare celei utilizate în scrierea textului slavon intercalat al *Florii darurilor*, aparțin, după toate probabilitățile unui revizor sau lector și au fost efectuate la o dată ulterioară copierii, asupra căreia ne este greu să ne pronunțăm cu certitudine. Credem însă că nu putem exclude posibilitatea ca ele să fi fost contemporane datei la care s-a copiat manuscrisul [1].

Notele de subsol conțin, de asemenea, traducerea cuvintelor și a titlurilor slavone ale capitolelor, precum și anumite emendări ale unor pasaje corupte, pentru care s-au făcut trimiteri la acelea corespunzătoare existente în celelalte manuscrise ale *Florii darurilor* din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea (101, 3821, 1436) sau la textul italian sau grecesc.

[1] Vezi Alexandra Roman Moraru, *Preocupări etimologice într-un manuscris românesc de la sfârșitul secolului al XVI-lea*, p. 267—273.

De un deosebit sprijin ne-am bucurat, de-a lungul tuturor etapelor elaborării lucrării, din partea coordonatorilor, Alexandru Mareș și Ion Gheție, șeful colectivului de limbă literară și filologie al Institutului de Lingvistică din București, ale căror sugestii și observații critice i-au adus corectările necesare, și cărora le mulțumim. Mulțumirile noastre se adresează, de asemenea, referentului desemnat de Consiliul științific al Institutului, Virgil Nistorescu, ale cărui obiecții și recomandări pertinente ne-au permis să încheiem în forma finală ediția de față.

[FLOAREA DARURILOR]

DARĬ O LJUBVI. GLAVA PRŬVA[1]

457r

Liubovul credincios, și cu bucurie, cu inemă curată, easte un lucru mare. Și semnu întâiu a toate să vadză omul și să cunoască. Cum grăiaște și ~styi Avgustin : Că nimenea nu poate să cunoască vrun lucru sau vrun om, de nu va avea mainte cunoscută / cu acela. Și aceasta se 457v
face de cinci firi ale trupului, ce se cheamă : de vedearea ochilor și de audzul urechilor și de apuțitul narilor și gustarea gurei și pipăitul mânilor. Cu aceste cinci lucrure se cunoaște liubovul : și mai multu e den ochi, ce se cheamă de vedeala ochilor, cum spune și prea/ /înțeleptul 458r
Solomon : Că[2] întânia pohtă omenească se începe dentr-aceasta, ce se dzice den cunoscută. Și cu aceasta se schimbă pohta omenească și aduce de râvneaște inima lui lucrul ce veade și-i place. Și acesta e darul liubovului și rădăcina lui și easte temeiu mare întru toate darurele. / Cum 458v
scrie și filosofu*l* Frat Tomas și arată că nice un dar nu poate fi fără liubovul și toate se începu den el.

Și cine va să aleagă binele den rău, să vadză cumu se începe den darul liubovului ; și într-aceaea veri cunoaște adevărul. Și dereptu aceaea să vadzî înțelepții și să înțeleagă carea e bunătatea și care e răul. / /

Derept aceaea liubovul acesta poate să-lu închipuiască omul spre o pasăre ce se cheamă caladrinon. Ce acea 459r

[1] Sl., în trad.: ,,Darul iubirii. Capitolul întâi". ✧ [2] Inițial: кѣ. ✧

pasăre are așa năravț și înțelepciune : cându-*l* duc înaintea omului bolnav și easte omu*l* spre moarte a muri, el întoarce [3] capu*l*, să nu-*l* vadză pre [4] *om* ; iară de easte bolnavu*l* de-a firea viu, elu-i caută asupră și toate boalele ies dentru omu atuncești. /

459v Așijderea face și daru*l* liubovului, că nu poate să aibă mestecătură cu rău*l* niceodată și totu se scârbește de lucru*l* cela rău*l* pre lume. Și rămâne daru*l* cu bunătățile și pururea se află omului cela bunul întru inemă, ca și pasările în verdeața [5] câmpului. Și-ș arată daru*l* său liu-

460r bovu*l* [6], ca și lumina : cât o veri pu/ /ne în loc întunecat, atâta-ș arată lumina mai mult. Cum grăiaște Frat Tomas : „Cine va să fie îndereptat [7] întru liubov va să iubască întâiu pre Dumnădzău ; a doua, pre sine ; a treia, să iubască pre părinții-ș și toți a lui, care cumu se cade să-*l* iubească, mai multu bunii decât răii". Încă și răii se

460v cade să-i iubi*m*, ce nu reale-năravurile [8], / cu*m* grăi *Styi* Avgustin. Dereptu aceaea să grăi*m* întâiu de liubovu*l* lui Dumnedzău [9], că easte mai sus de toate.

A doo easte păntru liubovu*l* muierilor, că liubovu*l* lui Dumnedzău vine den doao darure : den credință și razimu*l*. Că nimenea nu poate să aibă liubov dumnedze-

461r iescu, de nu va avea / / credință și nădeajde [10] întru Dumnedzău, ca să priimească veciia veacului. Că și Solomon

461v așa grăi : / „Eu, Solomon, împăratu*l* Ierusalimului, puș întru sufletu*l* mieu să cerc [11] de toate lucrurele lumiei. Și într-aceasta, eu zidiiu case și polate și sădiiu vini și pomeate și de toată ruda plo*d* ce era pre lume. Avuiu turme de dobitoace în to*t* chipu*l*, multe fără număr. Avuiu și mul-

462r țime de to // ată avuție și avuiu nume mare, robi și roabe, giucători și cântători și de toată ruda de oameni mulți ;

[3] Inițial: ельнтоарче; н modificat în ѧ. ✧ [4] пр҃к. ✧ [5] Inițial: кєрк; continuă, modificând pe к în д. ✧ [6] любовл. ✧ [7] Inițial: дєрєптдми; ad. ѧ interlinear. ✧ [8] Inițial: нжравоуле; рн ad. interlinear. ✧ [9] Inițial: дзме; continuă, modificând pe є în н. ✧ [10] Inițial: нждежде. ✧ [11] Inițial: чєрь. ✧

și-*m* făcea mai mare cinste de câtă e pre lume. Avuiu și învățătură mai multă de toți oamenii în lume. Și nu fu nemică în lume de ce pohtiiu și să nu mă sator. E deca mă întorșu întru căință [12] de câte făcuiu pre lume, de toate reale-patimele lumiei, folos nu vădzuiu, numai rău ate sufletului ; și nice într-u*n* lucru razi*m* și nădeajde nu aflaiu, numai întru liubovu*l* lui Dumnedzău și întru lucrurele Lui. Și mă rugaiu cătră Dumnedzău să-*m* dăruiască moarte". /

Styi Pavel dzise : „Învățătura lumiei aceștiia înain- 462v
tea lui Dumnedzău întru nemică [13] easte". Aristotel grăi : „Gol a*m* născu*t* pre această lume. Și vădzuiu și bine și rău și apoi vădzuiu că nu-*s* nemică". *Sty(i)* Avgusti*n* dzise : „Cine va să aibă liubov, el să aibă și frică lui Dumnedzău cu liubovu*l*. Că rea / / lele lumiei aceștiia potu-le vedea 463r
to*t*. Căce nimenea nu poate să fie mare de nu va fi altu*l* mic, nice cinsti*t* de nu va fi altu*l* fără cinste, nice boga*t*, de nu va fi altu*l* sărac".

Derept aceaea lume toată stă ca o masă mare, cu un licinic [14] mic prejuru [15] ea. Și de trage unu*l* să se acopere, el descopere soțu-luișu [16] genuchele [17]. /

Derept aceaea, cine-ș pune liubovu*l* spre lumea a- 463v
ceasta [18], de multe ori pate rău. Căce întru lume easte rău*l*, iară întru Dumnedzău pururea easte bucurie și veselie. A doo easte liubovu*l* rudelor și naște den sufletu. Și sufletului se cade să iubească oamenii ruda ei. Cu*m* arată și daru*l* bunătății. / / Dzise Isaia proroc : „Nu te 464r
bucura celuia ce nu-ș iubește ruda lui. Căce cela ce nu iubește ai lui, dară pre alalții cu*m* va iubi, deca [19] ale lui lucrure nu iubește?" Solomon grăi că toate apele vin den mare și iară în mare se întorcu. Și toate trupurele den pă-

[12] Inițial: каниџж. ✧ [13] Inițial: ѧтрѳн мнк; în cele două mici spații, inițial albe, s-au scris slovele, є respectiv ъ : ѧтрѳнємнкъ. ✧ [14] Glosat marg.: *năframa*. ✧ [15] прежѳнтѳ. ✧ [16] соцѳл аѳишн. ✧ [17] Inițial: цєнѳкєлє; н ad. interlinear. ✧ [18] ачєста. ✧ [19] Inițial: дє. ✧

mântu născură și iară în pământu se vor întoarce. Și în-
464v țeleg reale-patime ale lumiei, / mai mult laud morții decât
viii. Al treile liubov se cheamă priiatniciia și soțiia. Și
easte un lucru dăstoinic și cinstit. Și fac unii priiatniciia
și se împreuneadză dempreună și sânt soți. Și acest liubov
vine den trei lucrure. Și întâiu easte că omul acela adastă [20]
465r oarece [21] lucru bun [22] ca / / să aibă de la priiatnicul lui.
Și dereptu [23] aceaea iubește pre el, nu dereptu altceva.
Și acesta liubov easte strâ⟨m⟩bu și nu se cade să se cheamă
liubov. A doua easte să cauți binele soțu-tău și priiatni-
cul⟨ui⟩ tău. A treia easte să aibi [24] jale și obida priiatnicui
tău ca și a ta. Aceaste doao darure ale liubovului bune
465v sântu și bucurat⟨e⟩ [25]. /Acest liubov, cum spune Frat
⟨To⟩mas, între în patru lucrure: să iubești priiatnicul
tău cu inemă curată și să te nevoiești cumu-i place lui
Și să te ferești să nu faci ce lui nu-i e voia. Să-l cinstești
înaintea feței și să-l slăvești el în dos și să-i lucredzi lui
466r la nevoie. Solo/ /mon dzise: „De la credinciosul priiat-
nicul tău lucru să nu cumperi". Vidiia dzise: „Întru
bucuria ta mulți priiatnici veri afla; e întru grijile [26]
tale te [27] veri afla însuți". Tulie dzise: „De se va omul
sui în ceriu și va vedea slava și obrazul lui Dumnedzău și
lumina soarelui și a luniei și a stealelor [28] și toate bunătă-
466v țile ceriului, și, cându se va / întoarce, priiatnic să n-aibă
să-i povestească, ca și [29] cum [30] n-ară fi vădzut nemică".
Platon dzise: „Cându veri să iubești pre omul, întâiu-l
ispitește. Și deca-l veri ispiti, atunce-l iubește cu inemă
curată". Liubovul ce e de pohtă se află în trei rândure.
Și întâiu se cheamă hitlean, căce cându iubește bărbatul
467r pre muiare, iubește-o / / păntru pohtă [31] ce va să [32]
aibă cu-nunsa, e nu păntru altă [33]. Și aceasta mai multu

[20] Glosat marg.: *aștaptă*. ✧ [21] ωαρεчεчε. ✧ [22] Ad. interlinear: вѣн. ✧ [23] дѣ-ѳептж. ✧ [24] анѣж. ✧ [25] Post ш un mic spațiu alb lăsat de copist. ✧ [26] Inițial: гвнжн; ае ad. interlinear. ✧ [27] Inițial: тд. ✧ [28] Inițial: сшелелωѳь. ✧ [29] кд чїн. ✧ [30] Cuvânt ad. marg. ✧ [31] Inițial: поХт; ж ad. într-un mic spațiu alb lăsat inițial de copist. ✧ [32] сѣс. ✧ [33] длшѕ. ✧

luptă pre oameni. Și pohta liubovului acestuia easte pohtă
trupească, cum spune și Frat ⟨To⟩mas: „Că nimenea nu
va iubi pre vrun om sau altceva, de nu are vreo treabă
d-insul; și a mulți lă e întrebarea [34] ce vor, iară lor lă
pare că e bună. Derept aceaea / tot liubovul easte trupesc 467v
sau și den minte, și den trup".

Știți că e mai mare cu multu pohta [35] de minte decât
a trupului, cum spune și Frat Tomas. Ce pohta trupului
nu purceade mai multu într-altă ceva, numai spre pohta
muierească: ce iubește omul numai să-și împle jelaniia
lui, cum se luptă și vitele; derept aceaea / / nu poate să 468r
se cheamă acesta liubov.

Aristotel dzise „Liubovul se cuvine să fie așa, ome:
omul ce iubești să-i veri bine pururea". Iară liubovul
ce iubește omul dereptu vreo treabă ce ceare de la el,
acesta liubov nu e derept binele priiatnicul⟨ui⟩ tău, ce
derept al tău bine. Socrat dzise: „Nice un lucrătoriu nu
e mai mare de robul liubovului". / Platon dzisă: „Liubo- 468v
vul ochi n-are, derept aceaea cei ce iubescu reale-pohte
mai bine să lă dzică lor orbi și nebuni lucrători, că pururea
sânt în frică și în grijă mare". Și derept easte că liubovul
hitlean să n-aibă darul liubovului, ce să fie urât hitlen-
șugul. Alt liubov/ / easte de firea omului: nu easte în 469r
putearea omenească, ce easte o fire oarecum și trage omul
spre fire. Aristotel dzise: „Oamenii ce născură în lume
supt o stea de planite, aceia au fire și se iubescu unii cu
alalți. Iară alții ce-au născut suptu [35] alte planite, ei iu-
bescu lucrure închipuite menților sale. Se arată / și întru 469v
meșteri, că se iubescu toți pentru meșterșugul lor. Iară ei
mai mulți grăiescu rău unul de alt, căce au pizmă păntru

[34] Ѧтрекарѧ, corupt, î.l.d. *treabarea*; cf. sl. *i mnogy(m) e(s) trěbovanïa iže vŭzyšto(t) zloe, no ne vŭměněe(t)sę dobro* „și multora le e treaba (= lucrul) pe care o vor rea, dar nu o consideră bună"; gr., 4v: καὶ πολλάκις ἔναι κακὸν, ἀμὴ εἰς τ'εμαυτόν του φαι-νεται του καλὸν „și multora e rău, dar lor li se pare bine". ✧ [35] поХмѣ. ✧ [36] Inițial: сѣпшѣ. ✧

dobânda; și păntru acest lucru ce se cheamă pizmă învrajbescu-se unu*l* cu ala⟨l⟩t".

Tulie grăi: „Liubovu*l* cura*t* cade-se să iubești pre toți, nu de vro nevoie, nice de vro frică, nice derept vru*m* bine
470r ce-ți trebuiaște să aibi [37] / / de la cel ce iubești, numai cu minte și cu inemă curată". Platon dzise: „Veri să știi cine e închipui*t* ție? Vedzi cine iubești fără de nice un lucru-parte". Înțeleageți că dentru muieri se cunoaște începutu*l* liubovului. Și să știți că eu voiu arăta rându*l*
470v loru și vă voiu grăi dereptatea lor, / de toț cine grăiescu rău d-insele. Și să căută*m* faptele și scripturile înțelepților cu învățături și cu mărturiile, să scrie*m* pre măruntu cine grăiră bine și cine grăiră rău, cu adeveri*t*⟨e⟩ răspunse [38]. Să-ș oprească limba cine grăi rău de muieri. Iară ceia ce
471r grăiră bine d-insele, ceștea sânt: Solomo*n* dzise: „Ci//ne află muierea ceaea buna bună bucurie află. Iară cine goneaște muierea ceaea bună goneaște-ș și binele de la el". Iară grăiaște de muiarea ceaea buna, că easte cununa bărbatului ei și-i derepteadză [39] casa lui. Și derept aceaea o au trimes Dumnăzdău întru agiutoriu*l* lui. Iarăș, muiarea ceaea buna rădică casa ei. Și ceaea neînțeleapta o pus-
471v teiaște [40]; cu*m* nu / poate omu*l* tărpi fără de muierea, dereptu aceaea cade-se să o cheame a cincea coastă a trupului. Încă muiarea, când are învățătură, se lumineadză de mente supțire ce are. E ceia ce grăiescu rău de muieri, aceștea sântu: Solomon dzise că: „Nu e nice un rău mai de veninu*l* șarpelui; așijdere easte și mâniia muieriei. Și mai
472r bine e să stea înaintea leilor / / și înaintea zmeilor, decâ*t* unii muieri mânioasă". Și iară, dentru muiare veniră păcatele dentâiu și dentr-aceaea toț muri*m*. Solomo*n* dzisă: „Dentr-o mie de bărbați, mulți aflaiu buni, iară dentr-o mie de muieri nu aflaiu nice una bună. Pândza face molii
472r e muiarea face realele. Încă mai bună-i/ răutatea bărbatului,

[37] ⁂. ✧ [38] *cu adeveri⟨e⟩ răspunse* „cu răspuns(uri) adevărat(e)"; cf. sl. *sŭ istiny(m) skazaniemĭ* „cu spuse adevărate"; ms. 101, 76r: *cu adeveri răspuns;* gr, 5r: μέ αλῃθινὴν λυσιν „cu răspuns adevărat". ✧ [39] Inițial: ⁂; post ⁂ ad. interlinear ⁂. ✧ [40] ⁂.

decâ*t* bunătatea muierei. De vrea avea muiarea [41] domnie, multu rău vrea fi bărbatului". Dzise unul înțeleptu că trei lucrure sânt de sco*t* omu*l* den casă: fumu*l* și casa neacoperită și muiarea ceaea hitleana. Ipocra*t* dzise: „Una den muieri, ea tre/ /cea cu foc amână: « Foc ține 473r pre alt foc, și mai ardea muiarea decâ*t* focu*l* »". Acmu e derept a tocmi cuvintele aceastea și să gice*m* că protivita răutății muierești fost-au Eva. Și slobodzirea Evei fu Mariia fata, ce o izbăvi. Și derept aceaea cade-se să vadză tot omu*l* și să înțeleagă [42] bine lucrul / acesta, ce aduse 473v cuvinte [43] pentru muieri. Și să nu scoate*m* mincinoase cuvintele lui Solomon ce dzise d-insele, că: „Nu vădzuiu nicăirea vreo muiare bună". Ce eu [44] grăiesc așa, că cine au grăi*t* bine dzis-au pentru ceale muieri bune, iară ce au grăi*t* rău dzis-au pentru / / ceale muieri reale. Și nu pute*m* 474r acmu pre mărunt să scrie*m* care-s ceale bune și carele-s ceale reale. Că Solomon avea mânie spr-insele, derept aceaea dzise că: „Nice o muiare nu vădzuiu bună". Când au scris aceastea, în batgiocura lor scrise, de mânie ce avea spre eale scrise așa. /

Și spune în cărțile vechi că Solomon, când era la în- 474v vățătură, el îndrăgi o muiere ce se închina idolilor. Și de dragoste ce avea cu-nusa făcu-l de se lepădă de Dumnedzău lui și se închină idolilor. Și atâta-*l* aduse, cumu-*l* îmbrăcă și cu haine muierești și-l făcură de torcea ca muierile și-*l* purta unde vrea, ca un cocon mic. / / Derept aceaea 475r dzise de mâniia lui că: „N-a*m* văzu*t* nici o muiare bună". Încă de pohtele trupului, mai vârtos se țin muierile decâ*t* bărbații. Căce carele călugăr sau postnic vrea ținea, de vrea vedea frumseți, de pohta lor, cu*m* văd muierile purea pre bărbați? / Pare-mi-se că nice unu*l* nu se vrea afla 475v săție ca eale. Derept aceaea vădz eu că cei ce grăiră rău d-inse pierdură-ș cuventele.

[41] Inițial: ⁂. ✧ [42] ⁂. ✧ [43] Probabil calc, cf. gr., 5v: ὑποθεσες „propositio; avant-propos"; cf. sl.: *prinesocho(m);* ms. 101, 78r: *adusem.* ✧ [44] Inițial: ⁂. ✧

Și pentru darul liubovului grăiescu că împăratul den Rim, Dionisie, vrea să taie capul unii muieri, numele ei o chema Fisoghia. Iară ea cerșu să-i puie soroc 8 dzile,
476r ca să-ș meargă acasă și să-ș tocmea/ /scă[45] casa și să-ș facă carte feciorilor ei. Și aciiș riga Dionisie dzise să-i dea pas ce cerea, de va ave om să puie chizeaș : ca de nu va veni ea, să taie capul aceluia în locul ei. Și Fisoghia trimise
cătră[46] un voinic ce-l chema Amon, ce avea liubov cu-nusa.
476v Și el vine și o luo în chizănie, / ca de nu va veni ea la soroc a opta dzi să-ș puie capul său în loculu ei.

Și Fisoghia se duse acasă-ș să-ș tocmească lucrurele ei. Și i se apropie dzua e toț oamenii râdea de Amon, căci
întră chezaș. El nimică nu se temea, nice grijiia, atâta avea
477r ei dragoste amândoi. Și când se apropie vreamea / / de soroc, vine și Fisoghia, cum grăise cu împăratul. Și atunce împăratul, deca vădzu acel liubov necurmatu ce avea unul cătră alt, iertă-lă moarte, ca să nu piară liubov de credință ca acela.

RADI ZAVISTIE ZLOBO GLA(V) 2[47]

477v Băsăul unde easte, mare răotate[48] liubovului. / / Și sânt doao oarecum : una easte cându-ți pare rău de binele altuia. A doua easte cându te bucuri de răul altuia, de-i faci lui mai multă obidă, aceluia ce are pagubă : pizma faci aceaea.

Și poate să se închipuiască pizmașul cu o pasăre ce se
478r cheamă aelin, / / ce atâta are băsău, că de veade că i se îngrașă puii, el i bate cu piscul în coaste și-i face de nemoștescu.

[45] Inițial: токмаскж. ✧ [46] Cuvânt ad. marg. ✧ [47] Sl., în trad.: „Despre viciul invidiei. Capitolul 2". ✧ [48] Inițial: рѣзмлме; supra 8 ad. interlinear ѡ. ✧

Senac dzise : „Pizma unde easte, ea scoate binele și face răul; și răul face bine". Și păntru zavistiia grăiescu : Cum viermele strică haina omului, așijdere și băsăul strică trupul omului. / Solomon dzise : „Cându vedzi că 478v
cade ceva de la soțul tău, nu te bucura de paguba lui, că lui Dumnedzău nu-i place. Și va lua paguba de la el și o va da ție". Iarăș grăiaște că : „Cine se bucură răului altuia nu însereadză fără obidă". Ștyi Grigorie dzise că : „Nu easte mai mare păcat de pizma ; și unde easte ea nice//-
odată nu e pace, nice liubov. Și aceasta easte mai mare 479r
păcat în lume".

Păntru pizma se află că era oarecine[49] um boiarin mare și avea la casa lui doi robi : unul era de mulți mai scumpu pre lume, iară altul era de mulți mai pizmaș în lume. Și aduse / cel boarin amândoi înaintea lui și grăi 479v
lor : „Eu voiu să fac amândoi să fiți boiari și soți mie, mai de toți de cât sântu în curtea mea, că v-am aflat buni și cu credință mai de toți robii câți am. Și acmu careți ce veți vrea de la mine. Și cine va ceare mai întâiu, să dau ceialalt mai mult cu doao părți".

Și nu vru să ceară niceunul înainte, de băsău, ca să nu ia unul mai mult de alalt / / cu doao părți. Și apoi grăi 480r
cel scumpu : „Vădz eu că Scarson nu va să ceară întâiu" —, așa-i era numele lui.

Și grăi : „Doamne, Scarson, nu va să ceară întâiu, de pizmă ce are. Ce eu te ceriu să-mi scoți un ochiu și a lui Scarson, amâ⟨n⟩doi".

Și aceiși cel boiarin scoase celuia scumpul un ochiu
și lui / Scarson amândoi. 480v

Și Senac dzise : „Nu faci rău, să n-aibi vrăjmași, că pizma face patime undeș easte". Platon dzise : „Niciodată nu e pizmașul fără durori, nice scumpul fără frică". Ștyi Avgustin dzise : „Pizma nu iubeaște pre nimenea. Derept aceaea, întru omul ce lăcuiaște nu easte mai amărât păcat". / /.

[49] Inițial: шдрѣчене. ✧

481r Omir dzise: „Mai bine să se ferească omul de zavistiia rudei lui și priiatnicului, decât ⟨de⟩ vrăjmașul[50] cela rău!". Tulie dzise: „Pizmașul bucurosu e a piarde[51], numai să facă și altuia pagubă".

Dereptu rău*l* pizmașului scrie în Leage Veache:
481v Pentru căce vădzu / Cain toate lucrurele frăține-său, lui Avel, că le înmulțește Dumnădzău și mărg înaintea lui Dumnedzău, ucise-l; și era ei amândoi numai frați întâiu născuți pre lume. Și acesta fu întâiu sânge vărsa*t* pre pământu, de rău*l* zavistiei.

B͡LGODĔTĬ RADOSTI. GLAVA 3[52]

Bucuriia unde easte, un lucru de-al liubovului easte. Și easte răpaos și veselie sufletului, ca să se bucure și su-
482r fletu*l* / / întru pohtele ei[53], cu*m* se cade.

Isus dzise: „Viiața omului easte bucuriia inemiei. Și cine se bucură fără măsură de lucru ce nu se cade, aceaea nu easte bucurie, ce easte păcat".

RADI ZLOBǪ ŽALOSTI. GLA(V͡) 4[54]

Jalea easte răutatea bucuriei, cu*m* grăiaște și Macropie,
482v easte / în trei lucrure. Întâiu easte când jeleaște omu*l* de vru⟨n⟩ lucru mai multu decât se cade. Și aceasta e curată jale. A doua easte că omu*l* cela înțeleptu*l* neceodată nu stă fără lucru.

[50] Cf. ms. 101, 83v: *de vrăjmașul*. ✧ [51] Inițial: ПТАА; р ad. interlinear. ✧ [52] Sl., în trad.: „Binecuvântatei bucurii. Capitolul 3". ✧ [53] Cf. ms. 101, 84v: *ei*; vezi *Introducerea*, p. 40. ✧ [54] Sl., în trad.: „Pentru viciul tristeții. Capitolul 4". ✧

Și iarăș, dereptu jalea grăiesc: Cându se prestăvi Alexandru, puseră-l boiarii[55] lui într-o raclă de argintu poleită. Și / / cându-*l* duseră să-*l* îngroape, mulți filosofi 483r
mergea dup-însu*l* și așa începură a-l plânge. Iulica dzise: „Acesta e cela ce împărăția răsărita și apusu*l*! Și acmu în raclă cu patru picioare stă". Barbarig dzise: „Alexandru[56] sta și nimenea nu-i cutedza să-i grăiască. Iară acmu-*l* ținu în patru picioare". / Delfin dzise: „Cine vedea[57] 483v
pre Alexandru frică prinde de e*l*. Și acmu cine-l veade nimică nu se teame de el". Altim dzise: „Alexandru[56] împărăți lume toată și to*t* narodu*l*. Și acmu merge dendărăptu*l* tutora".

Persam dzise: „Nu era nice un lucru pre lume să stea înaintea lui Alexandru[56] și să nu biruiască e*l*. Și e*l* nu putu să stea înaintea mor/ /ției". Ardig dzise: „O, 484r
putearnice mai de toți oamenii[58], cu*m* cădzuș așa!". Drosian dzise: „O. moarte amărâtă, o, moarte cu durori, o, moarte fără milă, o, moarte mânioasă, cu*m* avuș atâta îndrăznire și biruiși pre cela ce nu-*l* putea toată lume birui!" / Venic dzise: „O, întunecate⟨i⟩ de minte[59], o, 484v
giudecatei năpăstuitoare, o, a bună-rudă pierdzătoare, o, frumuseațeei gonitoare, o, bucuriei jeluitoare, o, îndrăznireei fugătoare, ce va face lume de acmu înainte, deca muri Alexandru, marele[60] împăra*t*! Și noi, cum lu vre*m* uita și să nu-*l* plângem!" / / Și aciiș începură toț a plânge și 485r
a se văieta. Și făcură mai multă jale[61], cu*m* n-au fostu niceodată pre lume.

[55] БОІАРІЄ. ✧ [56] АЛЄѲАНДРЪ. ✧ [57] ЄКДА. ✧ [58] Inițial: WМЄНІН; а ad. ulterior interlinear. ✧ [59] „vai întunecatei minți", vezi p. 72, 98; cf. ms. 101, 86v: *o întunecătoare de minte*. ✧ [60] МАРАЛЄ. ✧ [61] Cf. ms. 101, 86v: *mai ⟨mare⟩ jale și plâns*; sl. (ms. 4620 și 101): *množaišii plači i rydanie*. ✧

BL̃G(D)TĬ SŬMIRENIJU. GLA(Ṽ) 5 [62]

485v Pacele easte, cumu grăiaşte *s̃tyi* / Parnadon, bunătatea menteei, plecată înţelepciună inemiei, răpaus sufletului, soţie omului sufletească.

Şi poate să se închipuiască pacea unii gadine ce se chiamă castor, ce gonescu vânătorii păntru coaiele [63] lui, că sânt de vracevanie. Şi deca veade că nu poate fugi, elu le rumpe cu dinţii, de le leapădă, să le afle vânătorii; iară pre e*l* să-l lase în pace, să nu-*l* gonească.

Isaia dzise: „Omu*l* făcător-rău niceodată nu-ş aduce
486r aminte să aibă pace". / / Barbarig dzise: „Pacele sânt mai desupra de toată bogăţiia şi mai bine de toată bunăruda lumiei aceştiia". *S̃tyi* Isidor dzise: „Cine nu e întru pace, nebună viaţă petreace". Plato*n* dzise: „Aibi liubov cu bucuria, şi cu rău*l* aibi vrajbă!" Iulica dzise: „Cându
486v doi vrăjmaşi sânt depro/tivă şi au puteare amândoi, atunce e bine să aibă între ei pace şi bucurie. Că de vor vrea să biruiască unu*l* pre alalt, mai multu tocmeală nu vor avea". Aristotel dzise: „Cine cunoaşte pacea, niceodată
487r nu-şi [64] aduce amente de vrajbă". / / Păntru pacili grăiesc în scriptura Rimului că era un o*m* oarecare, de-*l* chema Poli*t* şi avea [65] vrajbă cu alt o*m*, ce-*l* chema Listighia, o*m*
487v mare şi rău. Şi acela / ucisease pre tată*l* lui Poli*t* şi-ş fesease netocmeală şi vrajbă. Şi era vina lui Listighie ca să se teamă e*l* de Ipoli*t*. Şi într-o noapte se sculă Ipoli*t*, se duse la cetatea vrăjmaşului său şi strigă la poartă şi dzise: „Deşchideţi-mi, că eu sânt, Ipoli*t*".

Iară păzitorii şi portarii [66] se mirară [67] şi curseră de spuseră domnu-său. Şi Listighia deca audzi că easte I-

[62] Sl., în trad.: „Binecuvântatei păci. Capitolul 5". ✧ [63] Post коа un mic spaţiu lăsat de copist, în care a fost scrisă probabil slova ѧ răzuită ulterior. ✧ [64] ше. ✧ [65] Iniţial: аве. ✧ [66] портарїѣ. ✧ [67] Scris în continuare: домнѳ сѫ, datorită unui bourdon; ulterior, cuvintele, barate cu cerneală brună, M[1]. ✧

poli*t* singur şi fără arme, şi dzise să-i deşchidză să între [68] e*l*. Deca între, alergă la vrăjmaşu*l* lui şi dzise: „O, fratele mieu cela bunu*l*, eu te ceriu să mă ierţi de ce ţe-a*m* greşi*t*, că eu te iert de ce mi-ai făcu*t*, că mai bunu-*m* eşti / / tu decâ*t* cela ce ai ucis". 488r

Şi aciiş Listighie-ş puse un curmu în grumadzi şi cădzu la picioarele lui Ipoli*t* şi plânse cu amar. Şi făcură dragoste mare amândoi şi fură fraţi iubiţi, cu*m* nu se afla alţii pre lume ca ei.

RADI GNĔVLIVOE̯ ZLOBO̯. GLA(Ṽ) 6 [69]/

Mâniia, grăiaşte Aristotel, easte rău inemiei, sufle- 488v
tului. Şi scoate sângele omului de la inimă, şi de mânia sângele omului se turbură şi se întoarce inema întru rău. Şi de aceasta 3 reale, den mânie şi den nebunie şi den răutate, multe rele se fac pre lume. Şi den mânie se face pizma şi n-are tocmeale [70] niceodată nice cu un o*m*, ce cu to*t* se ceartă. Şi easte mare păca*t* liu/ /bovului. 489r

Şi poate să închipui*m* mâniia ursului, ce-i e foarte dragă miiarea. Şi-*l* mână⟨n⟩că [71] albinele la nas şi la ochi, iară e*l* lasă miiarea. ce se mânie pre albini, să le mănânce. Iară eale se strâng şi mai multe de-l mănâncă. Şi lasă unele, se duce altele; / şi atâta se mânie, că de-ară 489v
putea n-ară lăsa niceuna vie, ce nu poate de rău şi de mânie ce are.

Grăiaşte că omu*l* cela nebunu*l* curundu-şi arătă mâniia: aşijdere şi înţeleptu*l* o ascunde. Iarăş: „Grea easte sarea şi năsipu*l*, ce mai asupră [72] de toate easte grea mâniia omului neînţeleptu". Isus Sira*h* dzise: „Pizma

[68] Iniţial: атре. ✧ [69] Sl., în trad.: „Pentru viciul mâniei. Capitolul 6". ✧ [70] токмѣ.ѣ. ✧ [71] мънѣка; altă lecţiune: *mâncă*. ✧ [72] Iniţial: асѣпра. ✧

490r și mâniia împuținеadză viiața și dzilele / / omului și cu-
getele îmbătrânescu omu*l* fără vreame. Și mâniosu*l* easte
ca focu*l*". Casiodor dzise: „Mânie easte mumă tuturor
realelor. Și ce dai și ce iai de la omu*l* mânios, nu are mul-
țemită, nice cinste". Pedie dzise: „Mâniosu*l* ochi n-are".
Senac dzise: „Mâniosu*l* pururea e rău". Redie dzise:
„Câtu e omu*l* mare, atâta e să se păzească de mânie". /
490v Prisia*m* dzise: „Mult războiu veri face până veri opri
mâniia unui vrăjmaș mânios". Faro*n* dzise: „Omu*l* mâ-
nios pururea creade se facă lucru ce nu e putearnic". So-
cra*t* dzise: „Dereptatea veade pre mâniosu*l*, iară mânio-
su*l* nu veade pre dereptatea". Cato*n* dzise: „Mâniia dră-
cuiaște sufletu*l* și nu cunoaște adevăru*l*. Și nu te mâniia
491r niceodată fără vină". / / La Otecinic grăiaște: „Cine le
dobândeaște în mâniia, dobându e de dracul". Vidie dzise:
„Mâniia easte pierdzăciunea tuturor bunătăților". Ermie
dzise: ‚Toată mâniia nebunului easte întru cuvente,
și înțeleptului, în fapte" [73]. Senac dzise: „Cine-și [74]
strânge limba lui den mânie și-ș pune frâu limbei,
491v și / sufletulu-ș curățează și — ierta*t* de Dumnedzău".
Încă: „Mâniia întru oamenii ceia înțelepții curând moare[75],
iară întru nebuni niceodată nu se curmă". *S̃tyi* Iacov dzise:
„Să fie omu*l* curund audzitor și apesti*t* grăitor și zăbăvi*t*
la mânie. Că mâniia nu răpaosă giudecata lui Dumnedzău".
492r Socra*t* dzise: „Nu lăsa / / să te biruiască mâniia, ce fă
să-ți vie smerenie". *S̃tyi* Grigorie dzise: „Trei tocmeale
sânt de omul mânios: răspunsu dulce și tăcearea și să ieș
denainte-i; și veri face mult bine întru mâniia și în za-
492v viste". Încă: „Vrăjmașu*l* tău cela de de/mult, nu-*l* creade
niceodată [76]. Să se-ară e*l* pleca tu nu te slobodz, căce e*l*
va să-ți facă ce e*l* n-au putu*t* mainte. Și ceare pururea
vreamea să bea și să se sature de sângele tău". Naros [77]

---

[73] фnтє; ₄ ad. ulterior interlineàr cu cerneală brună M¹. ✧ [74] шє. ✧ [75] моаꙑ8. ✧ [76] Inițial: ничωдать; ь modificat în ъ. ✧ [77] Greșit, î.l.d. *Varos*; vezi *Introducerea*, p. 65. ✧

dzise: ‚Nice o avuție nu poate ținea înai⟨n⟩tea zavistei".
Tulie dzise că: „Răul de la rău se ia, ca fierulu, ce nu se
lucie cu alt, ce iară cu alt fieru". / /
Păntru rău*l* mâniei scrie în Carte Veche că David 493r
îndrăgi / pre Virsaveia, muiarea Uriei. Și dzăcu cu dinsa[78] 493v
și o îngrecă. Și aciiși trimise împăratu*l* la bărbatu*l* ei,
că era cu oștile la războiu, să vie acasă, ca să-și dzacă
cu muiarea lui, păntru fecior ce va naște să se cheamă al
lui. Și e*l*, deca înțelease așa cu*m* au făcu*t* muiarea lui, nu
se mai apropie d-insa. Și deca vădzu împăratu*l* așa, mâ-
nie-se spr-insu*l* păntru ea și scrise aciiș carte până la mai
marele lui ostariu. Și scrise așa: „În ceas ce ver vedea car-
tea mea, să faci războiu mare la cetate. Și puni pre Uriia
în partea ceaea ce sânt vrăjmașii noștri, unde e moarte mai
multă, ca să moară e*l*". Și așa fu / / într-acel ceas. Și muri 494r
Uriia de mânia lui David împărat.

BL̃GODĔTI MILOSTI. GLA(Ṽ) 7 [79]

Mila easte, cu*m* grăiaște și *s̃tyi* Avgustin, să dai să-
racului, ca să afli milă sufletului tău. Mila easte să ierți
pre cela ce greșaște [80]. Și de vedzi un o*m* greșindu, tu-*l*
învață și mângâie obiditu*l* și roagă / Dumnădzău păn- 494v
tr-însu*l*.

Vidie dzise că: „Omu*l* de n-ară fi greși*t*, milă nu ară
avea".

Și poate să se închipuiască mila păntru cântăto-
riu*l* sălbatec. Că deca veade părinții lui că îmbătrâ/ /nes- 495r
cu și-ș pierdu lumina ochilor [81] și nu potu să zboare, iară

---

[78] Inițial: дисa; и ad. interlinear. ✧ [79] Sl., în trad.: „Binecuvântatei mile Capitolul 7". ✧ [80] грѣшаще. ✧ [81] Inițial: wкилwр; post р ad. ь interlinear. ✧

ei lă fac cuibu și-i hrănescu ei acolo. Și lă sco*t* peanele și lă sco*t* ochii și șede acolo de hrănesc în cuibu, și răpaosă până le cresc arepi noao și lă dăruiaște Dumnedzău și vederea ochilor, păntru mila ce fac pui⟨i⟩ lor.

Plato*n* dzise: „Nu e nice un dar frumos și bu*n*, ca
495v mila, să hrănești flămândzii și să slu/jești bolnavilo*r* și să adăpi secetoșii și să priimești striinii și să îmbraci golii și să scumperi robi⟨i⟩ și să îngropi morții". Logh*in* dzise: „Cine are milă cătră alții, alții vor milui pr-insu*l*". Alexandru[56] dzise: „Oamenii de doao lucrure cresc: să-ș gătească priiatnici și să facă miloste". Solomo*n* dzise:
496r „Cine va da săraculuĭ/ /să nu se căiască. Și cine-ș va râde de sărac, și elu-*l* va aduce vreamea într-acea sărăcie". Iarăș: „Cine-ș închide ochii de cătră săraci, el încă va striga cu glasu*l* mare, și nice alalții pre e*l* nu-*l* vor audzi". Casiodor dzise: „Nu fii scumpu cu mila, ca să o afli întru sufletu*l* tău". Onghiovenal dzise: „Nu fii scumpu, ce fii
496v milostiv, că milostea easte mare bunătate". / Hristos dzise: „Iertați și vă se va ierta voao". Vidie dzisă: „De se-ară pedepsi omu*l* pururea când greșaște, puțini oameni ară fi în lume". / /

497r Păntru milostea spune în scripturile Rimului, că aduseră înaintea lui Alexandru-Împără*t* un fu*r* și-*l* întrebă
497v pre el: „Căci mergi / de furi?" și furu*l* răspunse: „Căci mă duc singur, păntru aceaea mă cheamă fur. Iară tu, căce mergi cu soție și cu oameni mulți, pă⟨n⟩tru aceaea te cheamă împără*t*. E de-ai fi și tu singur ca mine, și tine te-ară chema fu*r*. Căce eu fur și fu*g*, tu mă gonești; și eu ce pra*d*, tu-*m* iai. Încă mene m-au[82] făcu*t* sărăciia de-s fur; iară tu ești prădătoriu, ce e mai multu rău[83] sufletului tău. Iară de-aș fi eu ca tine, mai bu*n* aș[84] fi

[82] мене мдѕ ad. ulterior, într-un spațiu alb lăsat inițial de copist. ✧ [83] Post *rău* ad. ulterior interlinear: фачи, scribul, sau o altă persoană preferând lecțiunea *ce (e) mai rău faci*, fără a-l bara însă pe *e*; cf. ms. 101, 69v: *ce ⟨e⟩ mai mult rău sufletului tău*; sl.: *iže e(s͂) množae zlobu dši tvoei* „care e mai mult rău sufletului tău"; gr. 9v: καὶ ἔναι πλέωχειρότερον εἰς τὴν ψυχήν σου „și e cel mai rău sufletului tău". ✧ [84] аше. ✧

de tine". Și aceastea audzi Alexandru, cu*m* grăi[85] furu*l*, și[86] se întoarse spre milă — vădzu că acela nu era fur, numai de sărăcie și de obidă măsărătății[87] ce avea —, iertă-*l* de moarte/ /și-*l* puse voievo*d*. Și prespe puțin⟨ă⟩ 498r
vreamea fu mai mare de toți voievodzii lui Alexandru.

RADI ZLOBO NEMĹ(S)TI. GLA(V͂) 8[88]

Nemilostea easte multă răutate nemilosteniei. Și easte în cinci lucrure. /Întâiu, easte cându nu-i pare omu- 498v
lui rău când are altu*l* pagubă. A doua, easte când amărăște săracu*l* deca mesereaște. A treia, easte când nu[89] ierți nescui, ce ți-au greși*t*. A patra, easte când pedepsești omulu ce ți-au greși*t* mai mult decâtu-i e greșala. A cincea, easte vătămarea sufletului, când greșești[90] omului de voie, fără vină. / /

Și poate să se închipuiască nemila cu o gadină ce 499r
se cheamă vasilisca, ce acea gadină omorește omu*l* numai să-i caute cu ochii, și n-are niceodată milă. Că de nu va afla *om* să venineadză, numai cu suflarea lui e*l* usucă toată iarbă și toț copacii și toată frundză: atâta easte de veninată.

Isus Sira*h* dzise păntru nemila: „Nu fii ca leu*l*, ce n-are niceodată milă, nice spre gadină ce sânt suptu
e*l*". / Ermie zise: „Nu da inimă rea amărâtului, să nu 499v
cadză întru mai multă boală". Casiodor dzise: „Mai sus de nemila pre lume nu e mai mare păca*t*[91], când caută oarecine să se îmbogățească cu ale altuia munci și sudori". / /

[85] грѣхи ad. într-un spațiu alb lăsat inițial. ✧ [86] ѳ8; рѣ шн ad. ulterior, într-un spațiu alb lăsat inițial. ✧ [87] Primele două slove ale cuvântului, aflat la începutul rândului, inițial omise, depășesc în stânga oglinda paginii. ✧ [88] Sl., în trad.: „Despre viciul nemilei. Capitolul 8". ✧ [89] Inițial: кѣндѣ ерцѣ; slovele ѣ, и și ь ad. interlinear: кѣндѣ нѣ ерьцѣ. ✧ [90] грѣшещи. ✧ [91] În continuare, un mic spațiu alb lăsat de copist prin radierea unui cuvânt care nu mai poate fi citit. ✧

500r Efti⟨n⟩iia easte să nu fie omul scump, ce să fie evtin, cum grăiaște Aristotel: să dea cu măsură la oamini ce va ști că sânt credincioși[93] și tribuitori. Că cine dă oamenilor ce nu-s buni și credicioși și nu-ț trebuiesc de vrun lucru, aceaea easte perită, ca și[94] leapedzi apă în mare. /
500v Și cine dă mai mult decât-îi easte putearea, curund-îș va piarde evtinia și va cădea în sărăcie de multă evtiniia ce au avut. Ce și scrie mainte-capetele de răul scumpeatei: Derept să nu cheltuiască întru vrun locu, fără chip și fără de ispravă. Că cine-ș leapădă chelciugul în deșert cheamă-l acela nebun veselitor. Ce iarăș mai multu e pă-
501r cat de scumpeate, / / decât de multă-bucurie. Cum spune și Frat Tomas, în trei chipure: Întâiu easte păcat de multă-evtiniia, ca să dai și să nu dai cu scumpeate. A doua easte că omul foarte evtin curund-îș piarde veseliia, mai decât scumpul scumpeatea. Și de multă-evtiniia, omul curund
501v cade în sărăciia. / Cum și Aristotel dzise: „Cine-ș cheltuiaște avuțiia mai desupra de măsură, curund cade în sărăcie". Cum grăiaște Iov: „Jale la inimă și rușine în obraz", și alte multe.

502r Și poate să se închi//puiască darul evtinii⟨i⟩ vâlturului[95], că easte evtin mai de toate alalte pasări și niceodată nu[96] rămâne fără vânat; și ce prinde, pururea are obiceai și lasă jumătate; și merticul ce lasă eale mănâncă și alalte pasări ce îmblă după el. Eale nu pot vâna: ce lă dă acest mertic, că easte foarte evtin.

Solomon dzise: „Când faci bine, vedzi cui le faci și
502v unde faci binele, să aibi multă mulțemită". / Și iară: „Când va fi mila ta în sânul săracului, și el va ruga Dumnedzău păntru tine și te va izbăvi de tot răul". Și iarăș: „Cum apa stinge focul, așijdere și milostea stinge păcatele". Și iarăș „Che⟨l⟩tuiaște argintul tău păntru priiatnicul tău cându-i nevoie[97], și nu-l ascunde". Alexandru[56] dzise: „Dă altuia, ca să dea alții ție". Vidie dzise: „De veri să dai, stăjit dă". / /

Franzet dzise: „Cheltuiaște întru eftiniia când ți-e 503r
cu tribuință și cu toată inima, nu dănafară de inemă". Isus Sirah dzise: „Un lucru ce veri să dăruiești[98], să fie cu bucurie obrazului tău și cu cuvânt dulce, că mai bunu e cuvântul, cela bunul, decât mare dar". Tulie dzise: „Nu e[99] / nice un lucru cinstit pre lume ca bucuriia și ca 503v
darul ce dăruiaște pre om". Și iarăș: „Nice un lucru nu e scumpu în lume ca omulu cela drăgălașul". Și iarăș: „Cel lucru ce dai cade-se să știi cumu lu dai, că darul grăiaște în ascuns". Socrat dzise: „Cine nu lucreadză priiatnicului lui cându i se poate, uita-se-va d-insul cându-i va fi nevoie". / / S̃tii Petru[100] dzise: „Mai bine să 504r
dea, decât să ia". Hristos dzise: „Darea curățeadză sufletul și iartă păcatele". Senac dzise: „Când tu veri să dai, caută întâiu întru sufletul tău patru lucruri. Întâiu, să știi cui dai, și atunce dă cu obraz curat și cu bucurie și cu cuvinte / dulci[101]. Că mulți greșesc de sărăcie și hulesc: 504v
« O moarte, de ești dulce measerului! »". Caton dzise: „Iubește alalți și fii priiatnic bun și scumpu, ca să nu vie paguba la tine. Și avuție ce ai dă cu măsură, căce când foarte cheltuiaște[102], curându se împuținează". Și iarăș dzise: „Când e sărăciia cu bucurie, pohtit lu/ /cru oa- 505r
recum[103] easte în lume și bun. Mulți priiatnici la veselie se află, iară la nevoie afli-te însuț. Și se cade priiatnicului tău să te cunoască la nevoie. Iară întru bucurie mulți priiatnici afla-veri". Isus Sirah dzise: „Ado-ți amente de să-

[92] Sl., în trad.: „Binecuvântatei dărnicii. Capitolul 9". ✧ [93] Inițial: крѣдѣнчошн. ✧ [94] ка чѣи; vezi *Fonetica*, p. 95. ✧ [95] кльтвдвлвн; лъ modificate în вл ulterior, cu cerneală brună M[1]. ✧ [96] нж. ✧

[97] *cându-i nevoie* ad. marg. ✧ [98] дъвдеше. ✧ [99] нв ѣ repetat. ✧ [100] петръ. ✧ [101] Inițial: двлче. ✧ [102] Cf. sl. *spenčaeš* „cheltuiești" (pers. a 2-a sg,. cu valoare impersonală); gr. 11v: ὅτι πλυθένουν ἡ ἔξοδες „când abundă cheltuielile (= când se cheltuiește mult)". ✧ [103] шарємвм. ✧

505v răcie în vreamea când ești eftin și / rămășițele-ț lasă să-ți fie în vreamea de sărăcie. Că vreamea se schimbă de demâneața până sara". Platon dzise : „Rău lucru easte sărăciia, e de face rău, easte-i și mai rău". Solomon dzise : „Frații săracului nu iubesc pre frate-său și priiatnicii[104] lui fug de la el". Și iară : „Săracul, când nu-l cunoscu[105], batu-l
506r toț o/ / amenii și, să grăiaște, nu-l ascultă nimenea. Și să-i sântu cuvintele înțeleapte, toț oamenii-ș bat gioc d-insul". Solomon dzise : „De doao lucrure te rog, Doamne : Nu-m dă sărăcie, nice bogăție, numai în viiața mea să aibu[106] ce-mi tribuiaște". Iară dzise Solomon că : „De va
506v grăi un boiarin cuvântul, toț oamenii-l / ascultă ; să i-ară fi și cuvântul nebun, ei-l fac mândru. Și, de-ș râde cineva d-insul, toți-l înjură". Și iarăși dzise : „Bogățiia ce se strânge de pripă, de pripă se împuțineadză, iară ceaea ce se adună câte puțin, den puțin se face mult". Varos dzise : Boiarinul nu adună avuțiia lui fără muncă, nice o poate
507r ținea fără frică". / / Chelsie dzise : „Când are corabie vreamea bună, atunce are și frică de pacoste. Așijdere și omul când îmbogățeaște, atunce să aibă frică mai multă". Și iară : „Nu ocări săracul, nice laudă pre bogatul, că anul se întoarce ca roata și săracul îmbogățeaște și bogatul mesereaște". /

507v Păntru evteniia scrie că un sărac cersu lu Alexandru un aspru păntru numele lui Dumnedzău. Elu-i dărui o cetate. Și grăi săracul lui Alexandru[107] : „Nu mi se cuvine mie dar mare ca acesta". Și Alexandru-i răspunse : „Nu caut eu ce ți se cuvine ție să iai, ce caut eu ce mi se cuvine mie să dau".

[104] Inițial: прнатничн. ✧ [105] Inițial: кѣпоскь. ✧ [106] съ анежь. ✧ [107] Post *Alexandru* omite: *O, doamne împărate* (cf. ms. 101, 87r) : sl. : *gospodi crĭju;* gr., 12r: αὐφέντι βασιλευ. ✧

ZLOBA SKǪPOSTI. GLA(V) 10[108]//

Scumpeatea easte răutatea evtiniei, cum grăiaște și 508r
Tulie, când are omul scumpeate foarte, să adune dereapte și nederepte, și ține ce i se cade să dea, de nu dă ce-i e folos. Mai multu e scumpu cela ce ține ce i se cade lui să dea. *S̃tyi* Grigorie dzise : „Toate lucrurile de pre lume / au și început și sfârșit, iară scumpeatea[109] sfârșenie n-are". 508v
Și poate să se închipuiască scumpeatea cu o gadină[110] ce se cheamă sobol[111], ce lăcuiește și trăiaște cu pământu. Și de scumpă ce easte, pururea e flămândă și nu va se mânânce, căce i se teamă[112] să nu să sfârșască pământul. Dereptu aceaea easte tot nemoaște, păntru scumpă ce easte. / /.

Grăia cartea că nu easte în lume mai mare păcat de 509r
scumpeatea. Încă grăiaște că toate se trecu[113] pre lume, iară scumpeatea pururea[114] se noiaște și lucreadză[115]. *S̃tyi* Pavel dzise : „Scumpeatea easte rădăcină tuturor realelor". Solomon dzise : „Cine îmblă după scumpeate, pururea-ș turbură casa lui"./

Iarăș dzise : „Scumpul niceodată nu se împle de bani. 509v
Și cine-i iubește foarte nu va ave hasnă de ei". Și iarăș dzise : „Scumpul nu se va îmbogăți niceodată". Pitagor dzise : „Cum easte povara asinului altuia dobândă, așa și scumpului bogățiia mearge în mâinile altu⟨ia⟩ și elu[116] e cu paguba". / /Senac dzise : „Florinții se cad să lă fie 510r

[108] Sl., în trad.: „Viciul zgârceniei. Capitolul 10". ✧ [109] Inițial: сѣдмпкте. ✧ [110] Inițial: гаднж; l ad. interlinear. ✧ [111] Cf. sl. *miš(k)ija*, ad. într-un spațiu lăsat inițial, alb; ms. 101, 87v: *vuzan* (și în textul sl.: *vuza(n))*; gr., 12v: βουζαν, vezi *Introducerea*, p. 43. ✧ [112] и се тамж, pentru *i-e teamă* sau *se teamă* „se teame", cu labiala dură; cf. ms. 101, 87v: *ei (!) teamă*. ✧ [113] Cf. ms. 101, 88r: *să întorcu;* sl.: *prěvraštae(t)sę* „se transformă; se întorc"; gr., 12v: γυρίζουν „se întorc, se schimbă". ✧ [114] Inițial: порѣра. ✧ [115] лѣкрѣѣтѣ; cf. ms. 101, 88r: *lucreaze* (!). ✧ [116] Inițial: шн лѣ; cf. ms. 101, 88v: *și ⟨e⟩lu*. ✧

omul stăpân decât se fie banii stăpâni omului". Și iarăș : „Cum boala urmă bolnavul și-l pune în pat, așijdere și scumpeatea urmază scumpulu și-l pune la sărăcie". Și iarăș dzise : „Doi oameni sântu ce niceodată nu văd bine
519v până mor : nebunul și scumpul". Și iarăș : / „Mai bine easte să cinstești omul fără de bani, decât bani fără omu". Persam dzise : „Năsipul, câtu se mută și se calcă, atâta se îndeasă și se învârtoșază. Așijdere și scumpul, câtu[117] are mai mult, atâta se întărește în scumpete". Casiodor dzise : „Ca bureatele, cum nu va să lasă apă până nu-l
511r strângi cu mâna, / / așijdere și scumpul, până nu-i iai cu sila". Chipriian dzise : „Scumpului e frică se arunce sămânța în pământu derept să o mulțească de doo ori, decât să dea milostenie oamenilor". Venalie dzise : „Nu sântu banii a scumpului, ce e scumpul al banilor".

511v Derept scumpeatea / adeverește ~styi Chipriian și lă dzice închinători de idoli, ceia ce se închină argintului și aurului. Așa și scumpului : se închină banilor, și veade că nu pot să-l scoață den moarte. / /

512r Păntru scumpeatea scrie și spune că era un om oa-
512v recine, ce-l chema Gherminon. Și întru toată / viața lui nu făcu nice un bine pre lume, numai ce se nevoiia să strângă bani și nu mai putea să se sature. Și era mai scumpu de toți oamenii în lume. Și avea avuția multă foarte. Și cându-i vine moarte, chemă trei feciori ai lui și grăi lor : „Rogu-vă, feții miei, să cheltuiți slobozi cum se cade avuție ce v-am adunat. Că eu de vrea fi iubit să cheltuiescu, nu mă vrea munci acmu la moartea mea, și vrea avea cinste de cătră oameni. Iară eu pururea mă nevoiia să strângu, și de avuție și de scumpeate nu putuiu fugi, cum nu poci[118]
513r acmu fugi de moarte. / / Și aflaiu scumpeatea : și e mai mare de toate păcatele pre lume". Și Dumnedzău trimise minune la moarte lui și se află sângerată inema lui, într-o raclă plină de[119] bani, unde era lui avuția.

[117] кѣмѫ; cf ms. 101, 89r; *cât.* ✧ [118] поч; altă lecțiune: *pociu.* ✧ [119] дд. ✧

BLG(D)TĬ NAKAZANIJU. GLAVA 11[120]

Pedepsiia easte, cum spun înțelepții, bunătate liubovului. Și sânt toate[121] faptele lumiei socotite. Iară cela ce nu e socotit și nu e pedepsit, easte afară / de bunătatea 513v
liubovului și-l jăleaște pre acela și darul de liubov.

Solomon dzise : „Nebunia easte legată la inima coconilor, iară nerușinea mai rea e de nebuniia. Și omul, de-l veri bate cu curea, nu moare, ce se pedepsește".

Și poate să se închipuiască pede// [p]sia lupui, căce 514r
de se duce să fure și-i face sunet un picior, el lu bate și-l mușcă, de le[122] pedepsește, ca să nu facă într-altă cale sunet.

Solomon dzise : „Cine pedepsește pre altul mult bine-i face". Senac dzise : „Omul cela înțeleptul se pedepsește de răul altuia". Și iarăș : „De iubești pre priiatnicul tău, pedepsește-l în taină". / Digheon[123] dzise : „Cine 514v
va să aibă liubov cu priiatnicul lui să-l învețe în taină, căce învățătura den ascunsu easte dulce și aduce liubov. Iară ea de fățișă iscodește vrajbă". Caton dzise : „De pedesești[124] cineva și nu-ț va învățătura ta, de ți-e priiatnic, nu-l lăsa, ce pururea-l pedepsește". / / Platon 515r
dzise : „Caută, nu pedepsi soțu-tău înaintea altora, nice cându e mânios". /

Derept pedepsia[125] scrie în Carte Veche că era oare- 515v
cine un părat pre nume Faraon, ce-i grăi lui Moisi de mul-// te ori să lase nărodul lui Dumnădzău, și nu vru. Și 516r
strânse inima și nu-i lăsă. Și Dumnădzău vru să-l pedepsească, ca să se întoarcă cătr-însul. Trimise vătămături

[120] Sl., în trad.: „Binecuvântatei corijări. Capitolul 11". ✧ [121] моатѣ ad. interlinear; cf. ms. 101, 91v: *toate;* sl. *vŭsě.* ✧ [122] Dezacord, î.l.d. *lu;* cf. ms. 101, 91v: *de-l.* ✧ [123] Cf. și sl. *Digeo(n),* greșit; ms. 101, 91v:*Deoghen* (sl.: *Deoge(n));* gr., 13v: Ὁ Διογένης. ✧ [124] педесѣши (pentru varianta *pedesi* „pedepsi", vezi DLR s. v. *pedepsi);* cf. ms. 101, 92r: *pedepseaște;* sl. *nakazueši* „corijezi"; gr. 13v: παιδέβης „corijezi". ✧ [125] Inițial: педенса; t ad. interlinear. ✧

la *el*. Şi întâiu fu rană, că făcu Dumnădzău apele sânge. A doua, fu broatăci mulţi pre pământu. A treia, fu muşte multe de toate neamurele. A patra, fu ţânţarii, că acoperiră to*t* pământu*l*. A cincea, fu grindenea [126] şi strică toate pomeatele [127]. A şasea, fu moarte în toate dobitoacele cari era întâiu născute. A şaptea, fu întunearec pipăi*t*, că nu vedea unu*l* pre alalt. A opta, era lăcustele şi mâncară to*t*
516v rodulu pământului. / A noua, era moartea, ce muriră toţi feciorii Eghipetului ce era născuţ întâiu. Şi nu se pedepsi de aceastea de toate. Şi Dumnădzău trimise lui şi-*l* junghe pre el cu rană nevindecată. Şi de aceasta muri şi e*l* şi oamenii. Şi acesta [128] era marele Farao*n* înde-n Eghipe*t*, ce munciia pre nărodu*l* lu Dumnădzău.

RADI ZLOBǪ ¦RAZBLJUDOSTI, SIRĔČĬ SLA(D)KII RĔČI [129]

517r Răsfăţari easte / / răutatea pedepsiei, cu*m* grăieşte şi Andronic : „Sânt cuvi⟨n⟩te dulci şi dau unii darure mari şi iau omul cu bine, până-l scoate de-ş piarde sufletu*l* lui dere*p* binele lui". Şi au unii obiceai, cu cuvinte dulci ca să facă ce lă place lor, iarăş dere*p* binele lor. Şi aceasta nu se cheamă răutate, ce easte dar placerei, ce place omului. /

517v Şi poate să se închipuiască răsfăţatu*l* spre [130] sirena, ce easte o gadină în mare. Şi den mijloc în sus seamănă a fată, e den mijloc în gios seamănă a peşte şi are doao coade
518r rădicate în sus. Şi pururea / / stă în loc rău, unde se fac valure pre mare. Şi atâta cântă bine şi dulce, până face oamenii den corabie de durmitează de dulceaţa ei. Ce deca veade c-au adormi*t*, ea lă face mare pacoste şi pătimescu acolo în mare.

[126] грнвдѣи. ✧ [127] Iniţial: помєшєлє. ✧ [128] Iniţial: ачаста. ✧ [129] Sl., în trad.: „Despre viciul lingușirii, adică al vorbelor dulci". ✧ [130] Iniţial: прє. ✧

Tulie dzise : „Dedesuptul miereei dulce, se lipeaşte amar veni*n*". Şi iarăş : „Suptu cuvintele bune, se lipesc reale fapte". Senac dzise : „Toată răsfăţătură ţine venin"./ Verghilie dzise : „Mai bine să îmbli cu vrăjmaşu*l* tău, 518v
decâ*t* cu cela ce te laudă în faţă cu cuvinte dulce". Senac dzise : „Mai multu să te temi cându te laudă, decâ*t* cându ţi se laudă cu frică " [131]. Cato*n* dzise : „Cându te laudă omu*l*, atunce ţi se cade să nu-*l* iai aminte şi să [132] nu-i credzi de alte". / / Şi iarăş dzise : „Omu*l* cela hitleanu*l* 519r
răsvaţă priiatnicu*l* lui şi nu-*l* trage spre cale bună". Plato*n* dzise : „Nu lua credinţa omului ce-ţ mulţemeaşte de ce nu e, că acela te va dăfăima după tine. Şi cine te mângânie cu limba, cu coada împunge". Varos dzise : „Albina ţine în gură miiare şi în coadă — acul cu venin". / /

Derept lauda grăiaşte la Eso*p* că era un corbu, de 520r
ţinea un codru de caş în gură. Şi văzu vulpea pre corbu cu caşu*l* în piscu şi se duse [133] supt copaci [134], unde era corbu*l* şi prinse a-l lăuda [135] laude mari. Şi după alalte multe începu de-i dzise aşa : „Dragu mi-e şi-mi place cântecu*l* tău, cu*m* nu mă poci [136] sătura de frumseaţe-ţi, aşijdere şi de glasu-ţi : cu*m* ţi-e trupu*l*, aşa ţi-e şi glasu*l*". E deca auzi corbu*l* atâta laude, începu blăstămatu*l* să cânte cântecu*l* lui — ştiţi cumu e, easte : „Crraa" — , şi-i căzu bucata de caş den gură. E vulpea-i grăi : „Fii tu cu frum-/
seţea-*ţ*, eu voiu fi cu caşu*l*." Şi se duse ticălos, înşelat. 520v

DARĬ PROVIDĔNIA. GLA(V) 13 [137]

Prevedearea easte când va omu*l* să facă vru*n* lucru şi va întâiu să prevază cu*m* i va fi lucru*l* până apoi, şi de

[131] *Decât cându ţi se laudă cu frică*: cf. sl.: *neželi strachovania* „decât de timiditate"; gr., 14r: παρὰ ταῖς φοβέριταις „decât de timidităţi" (traducerea românească are la bază confuzia dintre subst. şi vb. gr. φοβεριζῶ, φοβερουμαι, „a se teme"). ✧ [132] Iniţial: сѣ. ✧ [133] Iniţial: дѣчє. ✧ [134] копач ; altă lecţiune: *copaciu*. ✧ [135] Iniţial: лаѣдѧ. ✧ [136] поч; altă lecţiune: *pociu*. ✧ [137] Sl., în trad.: „Darul prevederii. Capitolul 13". ✧

va să grăiască, să vază unde-i razimă cuvântul și de bine e, au de rău e : și atunce să înceapă să facă și să grăiască.//
521r Cum și Tulie dzise, că sânt trei lucrure : Întâiu, easte să ție omul minte. A doua, easte minte omului, cum să aleagă lucrurele ce va să facă : ce faci să fie de bine și binele să aleagă den rău. Și a treia, easte prevedearea, ca
521v să cunoști de-ntâiu lucru ce veri să faci./Aceaste trei darure vin într-alte doao : svatul și nevoința. //
522r Aristotel dzise : „Poate să se închipuiască darul prevedearei furniciei, ce easte lucrător stăjit vara, ca să afle să gătească cu ce trăiaște iarna. Și ține mente cea iarnă ce-au trecut, dereptu aceaea adună vara, ca să-i fie la iarna ce va veni. Că vara află de ce-i trebuiaște și-i preveade,de cunoaște vreamea ce va veni. Și sparge în mjloc de pământu și-ș face răpaos, ca să nu lă strice cea vreamea cu nevoia ce vine. Derept aceaea, în bun locu-ș pun lăcuita, ca să nu le ajungă ploaia. Și așa fac, căce au
522v dar de prevăd / și cunoscu vreamea înainte" [138].

Solomon dzise : „Mai bună e învățătura, decât avuția lumiei toată". Isus Sirah dzise : „Vinul și pâinea veseleaște inema omului. Iară darul lu Dumnădzău easte învățătura omului'. Și iarăș : „Robul înțeleptu cu cre-
523r dință lucrează domnu-său". // Și iarăș : „Întru tinereațele tale învață meșterșug, că-ț va trebui la bătrâneațe". Și iarăș : „Toată învățătura vine de la Dumnădzău". David dzise : „Începutul mândriei — frica lu Dumnădzău". Senac dzise : „Eu s-aș fi cu um picior în groapă, iară-mi tribuiaște învățătură". Arsie dzise : „Și lumea /
523v aceasta și alaltă piarde cine nu știe învățătură. Iară cine easte înțeleptu, el înțeleage și nu poate să piiardză, nice sărăceaște". Senac dzise : „Învățătura doarme la inemă, e nu întru cărți zace". Aristotel dzise : „Înțeleage de poartă omul cela mândrulu armele dereptu toată protivitura". Și nebunu e omul cela ce gice că narocul dă omului //

[138] Însemnare ulterioară marg. dr.: *Eu, Ioniți velet 7259.* ✧

veri bine, veri rău : ce minte lui i dă. Alexandru [56] dzise : 524r
„Noaptea se-au făcut ca să socotească omul ce va face prespre dzi". Aristotel dzise : „Lucrurele ce-u petrecut dau minte omului : Ce mai bine e întâiu să-ți fie ca rușine, decât apoi să te căiești". Solomon dzise : „De toate lucrurele te svătuiaște și apoi nu te căi". / Încă : „Sânt trei 524v
lucrure protivnice svatului : nevoința și mâniia și scumpeate". Și iarăș : „Svatul de pripă apoi are căință". Încă : „Easte zăbava grea, iară face omul înțelept". Sedechia dzise : „Când veri să te svătuiești, caută cui-ț veri da svatul, ca să ție mai bine de // tine și să-ț ascunză taina și 525r
să-ț întărească svatul". Alexandru [56] dzise : „Toate lucrurele se întăresc den svat". Și iarăș : „Întru lucrure svătuite se cade să aibă omul frică ; și în svat, să se zăbăvească [139], să nu se pripească". Teopract dzise : „Nece un lucru nu poate ținea înaintea stăjitului". Sostis [140] dzise : „Și apa ce cură [141] / încă are venin". // 525v

Derept darul prevederei, cum am dzis, cine va să-ș 527r
aducă aminte de cealea de apoi : În țara Rimui încălecă împăratul odată și se duse la vânat și trecând el prentru ⟨o⟩ pădure, află un filosof ; și învăța el. Și strigă împăratul, și el nu răspunse. Și împăratul, deca vădzu așa, el mearse [142] la el și întrebă de cel lucru ce face. Și aciiș grăi filosoful : „Eu învățu învățătură". Și împăratul grăi : „Învață și pre mine ceva". Și filosoful luo condeiu și scrise așa : „Ce-ți vine se faci, păzeaște-te, și-ț adu aminte ceaea de apoi, ce ți se va veni". Și împăratul luo hârtiia aceaea / și se întoarse în Rim. Și dzise de lipi hâr- 527v
tiia aceaea desupra porției casei împărătești. Și stătu acolo neșchită vreamea. E unii dentru boiari ai cetății făcură svat se taie pre împăratul și făgăduiră unii barbiru alu împăratului mulți florinți ca să taie capul împăratului cându-l va rade. Și-i făgăduiră să-l scoață și den moarte. Și

[139] Inițial: ѕжѣнѧскѫ. ✧ [140] Greșit, î.l.d. *Sistos;* cf. sl. *Sisto(s).* ✧ [141] Inițial: кѕрѣ. ✧ [142] Inițial: мєрєѣ. ✧

într-o zi merse barbirul ca să radă pre împăratul. Şi mergând el, văzu cartea aceaea lipită desupra uşiei, unde scriia: „Ce veri să[143] faci, adu-ţi aminte aceaea de apoi ce-ţ va veni". Şi aciiş barbirul de tot se întunecă şi //
528r socoti că împăratul ştie ce vor ei să facă. Şi derept aceaea o au pus cartea desupra uşiei, că ştie ce vor împăratului să facă boiarii. Şi atunceş mearse la împăratul şi cerşu iertăciune de către-însul, şi-i spuse de toate[144]. Şi împăratul nu ştiia nemică de aceastea şi se miră. Şi trimise de aduseră pre boiarii aceia ce-au fost la svatul morţiei lui şi dzise de lă tăiară capetele. Şi iertă moartea[145] barbirului. Şi atunce trimise păntru filosoful cela ce-i dedease cartea ceaea. Şi nu-l lăsă să se mai ducă de lângă elu şi-i făcu cinste mare. //

528v RADI ZLOBO BUISTVU. GLA(V) 14[146]

Nebuniia ce easte, cum spune Platon: Easte în multe chipure nebuniia. Şi easte nebuniia de o are omul pururi şi easte nebuniia de prinde omul la luni nooa. Şi această
529r nebu//niia a luni⟨i⟩ easte ca şi nebuniia ce e de fire. Şi easte nebuniia ce are omul minte puţină, ce vine de la inema ceaea reaoa. Şi alta e cumu e celora ce lă lipseaşte minte de tot. Şi easte nebuniia de mearge[147] în multe chipure. Şi aceasta nebuniia vine în patru lucrure, oarecum:
529v Întâiu, easte că nu caută nice u⟨n⟩ lucru / să socotească cu mintea lui cum va fi: şi acea nebunie vine de la inimă, căce face cumu-i va inima şi nu socoteaşte cu mintea. A doua, easte cându nu socoteaşte omul ceaea de apoi, ce-i
530r va veni. A treia, easte cându e omul pripealnic // şi face

[143] Iniţial: ϵϵ. ✧ [144] моартѣ. ✧ [145] Iniţial: моарте. ✧ [146] Sl., în trad.: „Despre viciul nebuniei. Capitolul 14"; cifra *14* marg. st. ✧ [147] Iniţial: мєрге. ✧

lucrul şi nu adastă să socotească cumu-l va face. A patra, easte când nu va să facă bine priiatnicului lui de ce el[148] ceare: şi s-ară înceape să facă bine, el nu săvârşaşte până apoi. Şi easte nebuniia de un lucru bună, de ce înceape şi nu sfârşaşte. /

Şi poate să se închipuiască nebuniia ceaea reaoa 530v
boului sălbatec. Şi are un obiceaiu de nu sufere să vadză roşiu înaintea lui. Şi când vor vânătorii să-l prinză, ei se îmbracă cu haine roşii şi mergu acolo unde easte boul. Şi el, deca-i veade ruşindu, aleargă cu mare mânie, să-i ucigă şi să-i calce. Şi de ne//buniia lui, nemică nu dobân- 531r
deaşte. Şi aleargă spre ei şi vânătorul se pune după un copaciu: şi boului ⟨i⟩ pare că va lovi pre om şi loveaşte copaciul[149]. Şi atâta loveaşte tare, cât nu mai poate să iasă de acolea. Atunci vin alalţi de-l ucig.

Solomon dzise: „Nu grăi niceodată cu nebunul, că nu-i plac lui cuvintele tale; nice grăi tu de ce-i plac lui". Încă: „Cine grăiaşte cu ne/bunul mai bine să doar- 531v
mă". Şi iarăş: „Nebunul când îmblă pre cale, câţi oameni veade, toţi i pere că-s nebu. i ca el". Şi iarăş: „Nebunul, în râsuri sare glasul lui, şi înţeleptul râde cu smerenii". Iarăş: „Mai bine e să te întimpini cu leulu şi cu ursul când lă ia cineva puii, decât cu un nebun mânios".//

Păntru nebuniia scrie în scriptura Rimului că încă- 532r
lecă odată Aristotel cu Alexandru-Împărat la Machedoniia. Şi voinicii ce mergea înainte pedestri goniia nărodul, să facă cale împăratului. Iară / un nebun şedea desupra 532v
unii pietri în drum şi nu vrea să se abată den cale. Şi mearse un rob al împăratului să-l împingă, să cază de spre piatră, căce cunoscură că e nebun. Şi dzise Aristotel: „Nu pişcareţ piatra, ce să stea desupra pietrei!". Şi nu-i ziseră om aceluia, că era nebun.

[148] *ce el* scris чєл. ✧ [149] ковачюл. ✧

Dereptatea easte, cum grăiaște Andronic, că cine va
533r să scrie să împarță și să curățeaze bine lucrul. // Frat Tomas dzise: „Trei lucrure se cad să aibă omulu cine va să facă judecată și dereptate: Întâiu, să aibă puteare. A doua, să știe bine giudecata. A treia, să judeci pre dereptu, fără fățăriia". /

533v Și poate să se închipuiască dereptatea împăratului de
534r albini, cum // tocmește și împarte toate lucrurele pre derept. Și unele den albini sânt tocmite să aducă miiare și altele stau de se ceartă cu altele și se svădesc, că așa lă e firea. Și tot au vrajbă, că va una de la alaltă să ia miare. Și nu iase niceuna den căsuță, numai înaintea împăratului, și toate i se închină. Și de lă e împăratul bătrân foarte și nu poate zbura cu arepile, eale se adună multe albini și-l țin de nu-l lasă să cază niceodată. Și alalte albini au acul în coadă, iară împăratul are înainte [151], ca un
534v părat ce easte. Și / unii dentr-înșii sânt negri, alții sânt roșii și sânt mai mari de albinile. Și iarăș, iubiți dereptatea, ceia ce giudecați pământul!

Senac dzise: „Cine nu-ș poate tocmi fămeaia lui, să o ție, rău va ținea și va tocmi pre alalții [152]. Tulie dzise: „Dereptatea easte mumă și împărătească tuturora bună-
535r tăților // și fără de aceaea nice un lucru nu poate fi". Decreton dzise: „Cinci lucrure sânt ce sparg giudecata: dragostea și rușinea și darea și obrazul omului și frica". Platon dzise: „Niceodată nu da svat omului ce pohtește,
535v că va veni răul spre tine, ce vrea să [153] vie spr-însul". / Aristotel dzise: „Nu sta [154] în cetate ce sânt domni mulți, nice unde sânt învățători mai mulți răi decât buni, și mai

[150] Sl., în trad.: „Darul justiției. Capitolul 15". ✧ [151] Инанта. ✧ [152] Slovele ли barate ulterior cu cerneală brună M[1], preferându-se lecțiunea: *alții*. ✧ [153] Inițial: сѣ. ✧ [154] ста. ✧

nebuni decât înțelepți". Ptolomei dzise: „Pre domnul cela înțeleptul pedesește-l când tribuiaște, de veri să aibi dar și cinste d-insul". Iarăș dzise: „Cât domnul // iubește pre robul lui, atâta se cade să-l aibă de frică. Iară 536r
cât va sări înaintea domnu-său, atâta-ș va piiarde cinstea lui". / /

La Otecinic scrie că era un pustinic oareunde și făcu 538r
trudă cătră Dumnădzău multă vreamea, ca să afle vinde-/
cătură de o boală mare ce avea; și nu se putu vindeca și 538v
se plânse cătră Dumnădzău. Și Dumnădzeu trimise u⟨n⟩ îngeru în chip de călugăr și-i dzise lui: „Vino după mine, că Dumnădzău va să-ți arate [155] de judecate ascunse". Și mearse cu călugărul la o casă: și era aspri mulți. Iară îngerul fură asprii și mearse [156] de-i duseră la altă casă; și-i lăsă la ușa unui om sărac, ce i se necase în mare tot ce avuse el. Și atunce mears⟨e⟩ră la altă casă și giunghe un cocon mic, ce era în leagăn. Ci deca vădzu așa, vrea să fugă pustinicul de el: i părea că e // dracul. Și aciișI zise 539r
îngerul: „Nu te teame, eu-ț voiu spune lucru ce-m făcut, deretu [157] căce-m furat banii: Să știi că ai cui era banii, el vânduse tot ce avuse, de strânsease acei bani, ca să-i dea unui *om*, să scumpere sângele; că ucisease pre tatăl aceluia. Și de vrea lăsa să fie așa, mult val vrea fi în orașul acela și se vrea ucide mulți. E derep să otbesc răul și să se întoarcă acel om, să fie bun, eu am luat banii; că de va vedea că rămâne sărac, el se va duce la o mănăstire și-ș va mântui sufletul de păcate. Și derep căce-m lăsat banii
la ușa celui om, easte așa: / Că acel om ce ședea într-acea 539v
casă, el pierduse tot ce avuse, i se necase în mare. El de amar mare vrea să se ducă să se spândzure. Derept aceaea, lăsaiu banii [158] acolo, ca să nu-ș piardză sufletul. Iară de rândul celui cocon mic easte așa: Că tată-său era milostiv și făcea multă miloste și bunătăți. E de când au

[155] Inițial: дрете. ✧ [156] мєкрсє. ✧ [157] дерєтмѕ. ✧ [158] Inițial: ѕанн. ✧

facut acel fecior. el se-au lăsat de dragostea lu Dumnădzău și au început a iubi argintul și au lăsat milostea și se-au prinsu de realele lumiei. Derep aceaea am jungheat feciorul lui, ca să se întoarcă, să fie bun, ca și de-ntâiu. Și
540r derept / / aceaea, nu mira și de boală ce ai, că de nu vrea face aceastea, nice tu nu te-ai întoarce spre mila lu Dumnădzău; că Dumnădzău nu-și trimite îngerul[159] fără vrun lucru. Ce oamenii nu cunoscu de ce-l trimite Dumnădzău". Și cum grăi, îngerul nevăzut fu. Iară călugărulu deca audzi aceastea vru să ispitească să vază de va fi adevăr și se întoarse înderăt și află de toate adevăr. Și atunce se duse pustinicul la loc unde era, în pustinie, și se pocăi și mai mult de ce-i era greșala. Și se rugă cătră Dumnădzău, și făcu mai mare trudă și biruială de cum avea ainte. /

540v ZLOBO NEPRAVOSTI. GLA(V) 16[160] //

541r Nedereptatea easte răutatea darului dereptății, cum și Macropie grăiaște, când giudeci[161] cineva rău pre nederept. Aceasta easte mai mare nedereptate. Și easte în multe chipure nedereptatea. Întâiu, easte când junghe om pre alt om păntru puțin lucru. Și aceasta se cheamă vărsătură de sânge. A doua, easte când faci u⟨n⟩ lucru ce nu se cuvine. Și aceaea easte rușinea. A treia, easte când faci unuia silă de ceva. A patra, easte când faci pagubă omului de ceva. A cince, easte când i iai cu de sila/
541v omului ceva. Și aceaea se cheamă silă și pradă. A șasea, easte, când iai omului ceva într-ascunsu. Acela e furtușag. Și poate să se închipuiască nedereptatea dracului, că el n-are nice o dereptate niceodată.

159 Inițial: Ꙗчерогъ. ✧ 160 Sl., în trad.: „Viciul injustiției. Capitolul 16". ✧ 161 ꙗ8дєчє. ✧

Solomon dzise: „Nu osândi pre altul fără vină, ca
să nu te osândești și tu". / / Încă: „Sânt trei lucrure 542r
ciudate și fără chip în cetățile împăraților; a patra easte ce nu o poate[162] omu răbda: când robul domnește și nebunul când se satură bine și bărbatu cu muiarea lui lă e scârbă unul de-alalt, și când slujnica stăpânește pre doamnă-sa". / Senac dzise: „Patru lucrure sântu[163] mari 542v
păcate ce vor să strige înaintea lu Dumnădzău: Răul ce faci omului bunu; și curviia ce face bărbat cu bărbat; și când oprești prețul lucrătoriului tău sau robului; și mărturia strâmbă".

Aristotel dzise: „Fereaște-te să nu vărși sângele omului nevinovat; căce că omul ucide pre alt: el va / /
striga înaintea lu Dumnădzău și va grăi: « Doamne, robul 543r
tău va să fie închipuit Ție »". Solomon dzise: „Cine face groapă să bage altul într-însa, însuș va cădea într-însa". Și iarăș: „Cine rostogolește pietri întorcu-se spr-însul". Și iarăș: „Cine va tăia coada șarpelui, întoarce-se de-l mușcă". Avgustin dzise: / „Darul easte dar, cela ce se 543v
dă cu voie. E cela ce nu e cu voie dar nu se cheamă, numai rușine". Loghin dzise: „Cine va face bine altuia pre el va afla binele acela, și nu va ști de unde-i vine". / /

Pentru nedereptatea spune la Otecinic că dracul 544v
pohti odată că se însoare, ca să facă feate, să le mărite și să tragă pre ginerii-și în muncă. Și luo pre nedereptatea muiare și făcu șapte feate. Și cea dentâiu fu trufiia; și o mărită după oamenii ceia marii. A doua fu scumpeatea; și o mărită după ceia ce iubescu argintul și aurul. A treia fu strâmbătatea; și o deade după țărani. A patra fu pizma cu băsău/; și o mărită după oamenii ceia cu meșterșugul. A cincea fu neomenie fără obraz; și o deade cărtularilor. A șasea era măreațele, / / cine se ține sus și mândru[164]; 545r
și aceaea o trimise muierilor în lume. A șaptea era mai rea

162 ппоатє. ✧ 163 Inițial: сѣнтъ. ✧ 164 мжндрь. ✧

de toate, ce era curvia ; și aceaea nu vru să o mărite, ce o ținu acasă-ș, ca să fie curvă ; și căruia *om* tribuiaște să meargă la casa lui, să o afle.

DARĬ PROSTOSTI. GLA(Ṽ) 17 [165]

Dereptatea easte credința, cu*m* și Terenzie dzise, ca să aibi [166] curată și dăstoinică credință. /

545v Și poate să se închipuiască prostimea cu dereptatea cocoarălo*r* [167], ce au un părat și toți lucreadză lui cu / /
546r dereptu*l*, fără de nice o înșilăciune. Că noaptea, unde dormu ei pu*n* pre împăratu*l* în mijloc d-inșii și alalți împregiur. E doi pu*n* strajă [168], de păzesc. Și derep să nu doarmă, stau numai într-un picioru. Și în cela picior ține o piatră : de va dormita, să cază piatra, să facă sune*t*, să auză și alalți. Și aceasta easte de multă dereptate ce au către împăratu*l* și către alalte soții.

Sedechia dzise : „Cine-ș piarde credința mai mult /
546v n-are ce piarde". Și Solomo*n* dzise : „Mulți oameni sânt blândzi, ce puțini sânt credincioși". Socra*t* dzise : „Fii credincios către cela ce te creade și fii vârtos întru liubov, ca să vez bine d-insu*l*". Venalie dzise : „Dere*p* rândurele lumiei aceștiia, unii le laudă, alții le blastemă : numai adevăru*l* și credința, ce le slăvește toată lumea". / /

547v Păntru dereptate [169] spune în cărțile Rimului că era prinsu împăratu*l* Rimului, Marco de Cartagheni, că avea vrajbă Rimu*l* cu Cartaghenu*l*. Și trimiseră pre împăratu*l* Marco la Ri*m* în loc de sol, ca se schimbe oamenii câț era prinși în Ri*m* den Cartaghe*n*, cu ceia ce era la Carta-

[165] Sl., în trad.: „Darul lealității. Capitolul 17". ✧ [166] имѣ; cf. sl. *da imaši* „să ai". ✧ [167] кокорълшр; altă lecțiune: *cocorălor*. ✧ [168] стражь; altă lecțiune: *straje*. ✧ [169] дерептанє. ✧

ghe*n* den Ri*m*. Și deca mearse [170] îm/ /păratu*l*, făcură 548r
sva*t* în polatele Rimului. Și se sculă însuși împăratul Marco ce era prinsu în Cartaghe*n* și dzise : „Eu vă svătuiescu [171] se nu faceți schimbu, căce rimleanii ce sânt în Cartaghen prinși, toț sânt bătrâni și oameni neputearnici. Iară câț sânt de la Cartaghen cicea prinși, to*ț* sânt boiari mari și voinici hrăbornici de războiu". Și deca audziră svatu*l* așa, toți stătură în cuvântu*l* lui. Și e*l* dere*p* să nu spargă credința, iarăș se turnă la temniță în Cartaghe*n*, că așa se făgăduise.

RADI ZLOBO KRIVOSTI. GLA(Ṽ) 18 [172]/

Strâmbătatea easte protivnică dereptății. Easte când 548v
grăiaște omu*l* de un lucru, și face altu*l*. Și când cugetă la inimă să înșale pre altu*l* cu vru*n* lucru și când predădeaști altu*l*, ce e*l* se nădăiaște de bine de la tine. / /

Hitleniia [173] easte mintea omului când trage to*t* a 549r
face rău, și pururea nevoiaște rău de sufletu*l* lui ; și face hitlenii [174] e rău*l* cade spr-insu*l* și în sufletu*l* lui. /

Fra*t* Tomas dzise : „Băsău*l* easte când ai inemă rea 549v
și cugeți altuia rău : că acela e cugetu nedostoinic". Și se face băsău*l* de patru lucrure : Întâiu, easte că omu*l*⟨ui⟩ ce are băsău i e mânie să fie altu*l* ca e*l*. A doua, easte că are obiceaiu omu*l* acela ce-i e băsău pre altu*l* pururea să-i facă rău, oare cu vi/ /nă, oare fără vină. A treia, easte 550r
că are omu*l* vrajbă pre cineva de vru*n* rău ce-au pățit, ce i se pare că-i e de la e*l* rău*l* acela. A patra, easte derept alte multe lucrure ce-au ispiti*t* neștine pre vrăjmașu*l*

[170] Inițial: мєрсє. ✧ [171] Inițial: єѫтъєскѫ. ✧ [172] Sl., în trad.: „Despre viciul nedreptății. Capitolul 18". ✧ [173] Ѫитлѧнїѧ. ✧ [174] є omis inițial, ad. interlinear. ✧

lui și derept aceaea are băsău spr-insu*l*. Și aceasta și pizma easte, când faci rău ea[175] derept alt. /

550v Și poate să se închipuiască strâmbătatea vulpiei. Căce când i-e foame și nu poate găsi vână*t*, iară ea se face moartă în poiană și tinde picioarele. Iară pasările o văd și o ocolesc : lă pare că e moartă. Și îndrăznesc, până merg și aproape și se pu*n* și pre ea. Iară ea de veade așa, ea sare de apucă câte poate. Și are ș-alte multe hitlenii, ce nu le pute*m* acmu scrie. / /

551r Solomo*n* dzise : „Hitlenu*l* se face a nu-ș cunoaște paguba când i-o face altu*l*. ca să ⟨să⟩ arate aceluia e*l* de altă parte". Eso*p* dzise : „Cine e plin de hitlenie nu le va lăsa niceodată, dere*p* să înșale oamenii, că spre aceaea are pohtă mare". Varos dzise : „Dedesuptu*l* pieleei de mielu[176] ascunde-se lupu*l*". /

551v Plato*n* dzise : „De trei lucrure easte milă sufletului mieu : De boiari*n*, când sărăcește ; și de omu*l* cinsti*t*. când-îi fac rușine ; și de înțeleptu*l*, când-*îl* bate u*n* nebu*n*", Solomo*n* dzise : „Cugetele cealea hitleanele împart pre omu*l* de Dumnădzău". Sena*c* dzise : „Băsăulu easte rău-
552r tatea tuturor bunătăți*lor*". Alexandru[56] dzise : / /„Cine ai priiatni*c* de credință, nu avea băsău spr-insu*l*. E de nu, nu-ț da credința către-însu*l*, că băsău*l* și pizma iscodesc realele". Venalie dzise : „Pizma nu e nemica liubovului, *sirě*($\widetilde{e}$)[177] n-are meastec". Vidie dzise : „Zavistea muierească atâta easte, că niceodată nu iubesc cine iubește bărbatul ei. Cine cu credință iubește pururea stă în frică/
552v de acela ce iubește, ca să nu-*l* piarză". / /

553r Păntru strâmbătatea scrie în Cartea Veache[178] că trimise Dumnădzău îngerii lui la o cetatea, ce se chema

[175] Pasaj neclar: ѧ, poate î.l.d. ⟨ѕнѕ⟩ѧ „unuia", după care scribul a scris în continuare: *derept alt* „pentru altul"; cf. sl. *egda sŭtvoriši nĕčto zlo ra(di) inogo* „când faci vreun rău pentru altul (= altuia)"; în m-sele 3821, 1436, 101, precum și în tipăritura greacă, lacune; cf. CRV 1 119, 47r: *ca să socotești ceva rău, nevrednic pentru altul*. ✧ [176] ѧ modificat ulterior cu cerneală brună în ѧ, M1. ✧ [177] Sl., în trad.: „adică". ✧ [178] Inițial: вѣкѣ. ✧

Sodo*m* și Gomor. Și păntru curviia ce fesease, vru Dumnădzău să-i potopească, Și unu*l* era bu*n* dentr-înșii, de-*l* chema Lo*t*. Și el priimi îngerii lu Dumnădzău, și acela / era robu*l* lu Dumnădzău ; și-i dziseră îngerii să iasă afară 553v de*n* cetate Sodomui, că ei vrea să o aprindză, să ardză cu to*ț* cât era oamenii într-însa. Ce ieși Lo*t* cu doao feate ale lui și cetatea arse cu to*ț* oamenii. Și Lo*t* scăpă într-o pădure. E featele lui pohtiră să-l prilăstească[179], să dzacă cu-nusele. Și-*l* adăpară cu vinu și-l îmbătară. Și mearse cea mai mare ; și e*l* de beție nu știu și făcu păcate cu dinsa. Așijdere și alaltă ; și fu și cu aceaea. Și-*l* înșelară cu înșelăciune ca aceasta și cu strâmbătate ; și amândoo îngrecară. / /

DARĬ ISTINNYI. GLA($\widetilde{V}$) 19[180] 554r

Adevăru*l* easte cu*m* grăiaște și *$\widetilde{styi}$* Avgusti*n*[181]. Și poate să se închipuiască adevăru*l* la puii unii pasări ce se cheamă prepeliță : de la alaltă, ce-i e vecină, oaole iau una de la alaltă, de le clocesc. Și când nasc puii, / au fire și cunosc 554v ei pre glas carea lă e mumă pre adevăr : și cumu-i aud glasulu, ei aleargă la muma sa cea derepcea[182] și îmblă după ea ; așijdere și omul, când va să grăiască ceva menciuni, e*l* acoapere cu nește cuvinte și aduce întru adevăr. E deca se iuveaște adevărul, piare minciuna.

Aristo/ /te*l* zise : „Cine iubește pre adevăru*l*, 555r adevăru lui agiută întru toate lucrurile câte începe să facă". Isus Sira*h* dzise : „Nu-*l* lua întru necredință, cuvântu*l* adeveri*t*, oare derep ce lucru". Și iarăș : „Cine va grăi derept nu se va munci ; ⟨i⟩ară cineva grăiaște men-

[179] Inițial: прилѣстѣскѫ. ✧ [180] Sl., în trad.: „Darul adevărului. Capitolul 19". ✧ [181] În continuare definiția este omisă în textul românesc și în cel slavon, vezi *Introducerea*, p. 42. ✧ [182] Corupt, î.l.d. *dereaptă*. ✧

ciuni — mare trudă are". Caton dzise: „Un lucru ce-ț
555v făgă/duiaște un om nu făgădui tu altuia, ce tu încă n-ai
luat". Ștyi Avgustin zisă: „De multe ori easte glasul
nărodului ca glasul prorociei"//.

557r Derep adevărul spune la Otecinic că era un boiarin
mare oareunde și lăsă multă avuție în lume; și se duse
de se călugări într-o mănăstire[183]. Și într-o dzi egumenul
557v socoti că va ști rândul mai bine de alalți călugări; / ce-l
trimise la târg departe de mănăstire, ca să vândză m⟨â⟩ș-
coii mănăstirei, că era bătrâni și nu putea lucra cu-nușii,
și să cumpere alții tineri, să poată să lucreaze. Și călugărul
nu vru să se leapede denaintea egumenului, dereptu fă-
gădueința ce se făgăduise, să aibă poslușanie, ce se duse
nu cu toată voia. Și sta în mijloc de târgu[184] cu asini. Și
unii oamenii a cui trebuiia asini, ei întreba călugărul:
„Buni sânt acești mâșcoi, să-i cumpărăm?" Călugărul
558r grăiia: „Creadeți-mă, oameni buni, că mănăstirea // easte
săraca, iară ei de-ară fi buni, nu i-ară vinde cicea în târg".
Și deca audziia așa oamenii, ei se lăsa de negoț și veniia
alții ce întreba pre călugăr: „Ce lă e cestor asini de lă-s
coadele zmulte?" Și el răspundea și zicea: „Căce sânt bă-
trâni și cad desupt[185] cându-s cu povară. Și cându nu-i
pot scula, rădică și de coade și trag, dereptu aceaea sânt
zmulte". Și cât lu întreba pre el, el tot grăiia adevăr și
fugiia de minciuni. Și nu putu vinde asinii, ce toți-i
întoarse iarăș la mănăstire. E un călugăr, ce era cu-nusul
558v soție, se duse / de-l pârî la egumenul păntru cuvintele ce
grăise dereptu magari. Și egumenul, deca află cumu e rân-
dul, începu a-l ține rău. Și călugărul răspunse și dzise:
„Creade-mă, părinte svinte, că în lume am fostu om boga-
tu și mi se-au urât cu minciunele și cu realele lumiei.
Ș-am ieșit den miciuni ș-am venit la mănăstire[186] ca să-mi

[183] ш̃н ad. interlinear. [184] Inițial: тєрг̃ѕ. ✧ [185] Corupt, î.l.d. *desu;* cf. sl. *čęsto;* gr., 16:r πολλὰ συχνὰ „adesseori". ✧ [186] Inițial: мжнѣєш̃нр̃к. ✧

spăsescu sufletul și să nu înșel cineva cu minciuni, că mi
se-au urâtu de acealea". Și deca i-⟨au⟩ auzit egumenul
cuvintele, iertă călugărului greșala.

ZGLOBO LŬŽI GLA(V̌) 20[187]//

Minciuna easte protivnică / adevărului, cum și Aris- 559r 559v
to⟨te⟩l dzise: „Easte când ascunde oarecine adevărul
si grăiaște minciuni, ca să înșale[188] pre oarecine". Și sântu
minciuni în multe chipure. Și sânt minciuni când gice
omul de pohtă, ca și pildele și de alte rândure, ce grăiesc
oamenii, să facă pre alții să rădză[189]. Și nu e de bine nice
aceaea, ce e năravul omului să grăiască[190] minciuni și să
nu poată grăi adevărit niceodată. Și sânt minciuni cu[191]
giurământ: și pune și pre altul de giură cu minciuni,
ca și el. Și aceaea easte lepădarea de Dumnădzău. Și de-
rep aceaea, cine se giură pre strâm/ /bu, sau pune altul 560r
de giură, aceasta[192] easte blăstămat de Dumnădzău.

Și poate să se închipuiască minciuna unii gadine ce
se cheamă pre limba grecească pinara, ce n-are ochi și lă-
cuiaște în pământu. Și de va nemeri de va ieși desupra,
într-a/cel ceas moare. Așijdere și minciuna, op să o acopere 560v
cu nescare cuvinte; iară când veade lumina dereptății,
într-acel ceas moare, ca și pinara. Derep minciunile gră-
iaște Solomon: „De trei lucrure se teame sufletul mieu,
de a patra mi se cutremură: Cându se turbură cetatea;
și strigarea nărodului; și pâra minciunoasă; și moartea[193],
ce e mai a/ /mară în lume". Și iarăș: „Gura mincinoasă 561r

[187] Sl., în trad.: „Viciul minciunii. Capitolul 20". ✧ [188] ѧє ad. interlinear. ✧ [189] рѣѕѫ; ѫѕ modificate ulterior cu cerneală brună în ꙗд = *vidă* M[1]. ✧ [190] рѳѣжскѳ. ✧ [191] кѣ; cf. sl. *sŭ klętvoǫ* „cu jurământ"; gr., 16v: μέ ὅρκον „cu jurământ". ✧ [192] ѧцкєтѡ; vezi p. 100. ✧ [193] мѳартта. ✧

ghiunghe-ş sufletul ei". Şi iarăş: „Mai bine să iubeşti un fur, decât un om ce e pururea mencinos". Ştyi Grigorie dzisi: „Păntru minciuna minciunosului, şi adevărul nu-l creade". //

562r Păntru minciunile scrie în scriptura Rimului că era o giupâneasă, ce o chema Iurina [194], fată lu Anastasie-Îm-
562v părat. Şi iubi un fecior, ce-l chema Amon. / Şi vrea să facă înşilăciune cu-nusul, iară el nu vru nicecum, păntru frica împăratului şi păntru liubov ce avea cătră împăratul. E cea giupânească socoti să-i facă moarte oarecum lu Amon Şi într-o dzi, trecând Amon pre lângă poartă cămării ei, iară ea începu a striga şi dzise: „Alergaţ, alergaţ, că Amon. vru să-m facă ruşine cu de-a sila". Şi aciiş prinseră pre Amon şi-l duseră la împăratul şi-l întreba de easte adevărat cumu-l pârâşte pre el. El răspunse şi dzise: „Ba!". Şi
563r trimise împăratul de chiemă fata-ş // şi o întrebă: „Cum au fostu lucrul acesta?" Şi ea nu răspunse. Şi iară-i dzise; şi nu grăi. Şi o întrebă de multe ori şi nu mai răspunse. Şi grăi un voinic împărătesc: „Cândai ş-au pierdut limba". Şi împăratul dzise de-i căutară în gură e limbă n-avu. Şi deca văzu împăratul ciudă ce aceaea, într-acel ceas dzise de lăsară pre cocon. Şi atunce i se turnă limba iarăş. Şi atunce ea spuse tot adevărul tuturor oamenilor. Şi se duse într-o mănăstire şi-ş sfârşi viaţa acolo călugăriţă, de vina aceasta ce-i fu ei păntru minciuna. /

563v

DARĬ KRĔPOSTI. GLA(Ṽ) 21 [195]

Darul tăriei easte, cum grăiaşte şi Macropie, în trei lucrure: Întâiu easte a trupului puteare; şi aceaea easte

[194] s barat ulterior cu cerneală brună M¹; cf. sl. *Iurina*, gr. 16v: Ἰουρίνα. ✧
[195] Sl., în trad.: „Darul tăriei. Capiolul 21". ✧

de fire şi nu e dar. A doua, easte tărie, ca să întărească şi să iuşureadze [196] sufletul lui cu bunătăţi, să nu se teamă [197] //
de vrăjmaşul. A treia, easte tărpeanie, să rabde toate câte 564r
vor veni spre om.

Şi aceaste doao tării le are leul în trupul lui, că pu-
rurea easte / cu ochii deşchiş când doarme. Şi de merg 564v
vânătorii să-l veneadze, el şi prinde de veaste. Şi derep să nu-i afle urmele, el le acoapere cu coada. Şi apoi, când vor vânătorii să-l păpustească de gonit, elu [198] se întoarce spr-inşii, fără de nice o frică şi vârtos se luptă cu ei, păntru darul tăriei şi al putereei [199] ce are.

Tulie dzise: „Cade-se omului să fie tare la războiu şi răbdătoriu întru năpă⟨şti⟩ [200]. Senac dzise: „Cine e //
tare easte şi iuşor". Planic dzise: „De doo lucrure iubeş- 565r
te-se omul: de îndrăznire şi den credinţă". Socrat dzise: „Mai mare e dăstoiniciia să fugi când se cade, decât să stai să mori". /

În cartea lu Franghel scrie că easte îndrăznirea în 565v
multe chipure: Şi întâiu easte când e omul îndrăznitoriu că n-are cum aimintrea să facă şi e vinovat de moarte [201]. Şi aceaea easte îndrăznire de nevoie. A doua easte când easte omul deprins la razboiu, pă⟨n⟩tru [202] aceaea e //
îndrăznitor. A treia easte de războaie multe căce-u dobân- 566r
dit şi pururea se nădăiaşte că va dobândi. A patra easte cându e omul mânios şi rău. A cincea easte când nu se teame omul de nimeni [203]. Şi aceaste cinci bărbăţii sânt toate nebune şi nedăstoinice. Şi a şasea easte dăstoinică-
cuvântului şi de bucurie, cându e omul îndrăznitor, / ca să 566v
nu aibă ruşine şi pagubă în trupul lui, şi în sufletul lui, şi în avuţiia lui, şi în părinţii lui.

[196] ѡшѕрѣкѕѣ. ✧ [197] тѣмѣ. ✧ [198] ѥлѣн. ✧ [199] Iniţial: нѣтєрѣєн . ✧ [200] Mic spaţiu alb lăsat de scrib, în care ulterior M¹ a adăugat cu cerneală brună slova ц. ✧ [201] *Şi e vinovat de moarte* „şi e necesar să moară"; cf. sl. *e(s) nužda umirati*, gr., 17r: η ἀνάγκη χρεία νὰ ποθάνῃ „şi e necesar să moară" ✧ [202] ѧкъро ad. marg. jos. ✧ [203] Iniţial нѣмє, urmat de un mic spaţiu alb în care M¹ a scris ulterior: нѣ = *nimem*. ✧

BIBLIOTECA MIHAIL SADOVEANU BUCUREŞTI

Păntru tărpeanie dzise Socrat: „Tărpeania easte bucurie milostiniei". Ptolomei dzise: „Cine va să-și bată joc de reale-patime ale lumiei aceștiia, el să se însoțească
567r cu milostenia și cu tărpeanie". // Omir dzise: „Cine e răbdătoriu de toț oamenii easte cinstit". /

567v568r Pă⟨n⟩tru darul tăriei scrie // în Leagea Veache că era oarecine de-l chema Sampson ce era mai cu vârtute [204] de toț câți era pe lume. Și făcu multe tării și nu le scrisem acealea cicea, ce sânt în Cartea Veache scrise. Și tărie avea în trup și daru lui era în capu. Și oamenii den Filistim avea vrajbă cu-nusul și făcură de-lu înșelară cu o curvă ce iubiia el. Și el durmind în brațele ei, iară ea-i rase părul. Și atunce veniră filistimlenii și-l prinseră și-i scoaseră ochii lui. Și într-una de zile, ei făcea mare veselie
568v susu / într-o polată împărătească. Și aduseră și pre Sampson de-ș bătea gioc d-insul și ocăriia. Și atunce dzise Sampson: „Că mie cumu mi-a faptu, mai bine să fiu mortu!" Și se apucă de stâlpulu cela ce ținea [205] polata și clătină stâlpul. Și căzu casa de-i împresură pre toți câți era în casă și pre Sampson dempreună. Și așa făcu Sampson, de puteare ce avea în trupul lui.

ZLOBO CHUDOSTI. GLA(Ṽ) 22 [206] //

569r Ticăloșia easte frică și răutatea tăriei, cum dzise și Calimereh [207], în trei rândure. Întâiu, easte când e ticălos întru sufletul lui, să se teamă să nu-i vinie vrun rău spr-insul. Și aceasta easte curată ticăloșime. A doua, easte
569v de vrun lucru ce vine / spr-insul, ce nu i se cuvine omului,

[204] кръ҃тѣ; ръ modificate ulterior cu cerneală brună în ҂р = *virtute* M¹. ✧ [205] цинѣ҃к. ✧ [206] Sl., în trad.: „Viciul fricii. Capitolul 22". ✧ [207] Inițial: кам; modifică pe м în ан și continuă grafia. ✧

și se spare [208] de aceaea [209]. Și aceaea se chiiamă [210] mic întru sufle*t*. A treia, easte să nu poată să tărpească vro nevoie ce va veni de vrun rău. Și aceaea se chiemă slăbiciune.

Și poate să se închipuiască ticăloșimea iepurelui, ce e mai fricos de toate gadinele ce-s pre lume. Și când-îi în pădure și se cla//tină [211] frunza den copaci [212], el aude 570r
și fuge [213], atâta easte de ticălos.

Și Solomon scrise păntru ticăloșime că: „Nu easte alt lucru să facă pre omul ticălos, numai cu [214] ale lui hitlenii și rea-omenie ce are omul, cându-l prind de ale lui reale fapte".

Terenzie zise: / „De veri să fii fără frică, nevoiaște-te 570v
cu bine și grăi⟨aște⟩ puține". //

Păntru ticăloșiia scrie în cărțile [215] Rimului că îm- 571v
păratul Dionisie era mai ticălos de toț oamenii pre lume. Și de ticălos ce era, nu putea vedea bine niceodată. Și u⟨n⟩ priiatnic al lui slăviia-i viiața lui și-i zicea: „Împărate, cade-ți-se să slăvești pre Dumnezeu, că te-au dat atâta bunătate" [216]. Și într-o zi chiemă împăratul pre acel priiatnic // al lui și-i dzise: „Vino de șezi în scaunul 572r
mieu!" Și mearse de șezu. Și zise împăratul de aprinseră un foc mare supt picioare-i. Și desupra capului lui spânzurară o sabie ascuțită foarte; și o spânzurară numai cu um păr de cal. Și împrejur de el puseră toate vășmentele [217] și sculele împărătești și avuțiia împărătească toată o puse înainte-i. Iară el, simțind arsura focului, și vedea sabiia desupra, și nu se putea nice într-o parte mișca, numai ce ruga pre împăratul dereptu mila / lu Dumnedzeu să i se 572v

[208] спарє; ї ad. ulterior cu cerneală bună între ѧ și ꙗ=*spaire* M¹. ✧ [209] ачаѧ; ante ѧ ad. ї ulterior, cu cerneală brună= *aceaiia* M¹. ✧ [210] Cuvântul e scris probabil ulterior, cu o cerneală roșie ușor diferită de cea din text. ✧ [211] катинѫ; ѧ ad. interlinear cu cerneală brună M¹. ✧ [212] коначе. ✧ [213] Slovele ѳ din finala cuvintelor *aude* și *fuge* modificate ulterior în ї cu cerneală brună M¹. ✧ [214] Probabil î.l.d. *ca*. ✧ [215] Inițial omite pe л: după ce scrie кърцїѳрн se oprește și observând eroarea modifică pe їѳ în н și pe рн în лѳ. ✧ [216] бо҃гнѫтате; ї barat ulterior cu cerneală brună M¹, preferându-se lecțiunea: *bonătate*. ✧ [217] Inițial: вєшиментєлє. ✧

facă milă d-insu*l*, să nu-*l* muncească. Și atunce-i răspunse împăratu*l* și-i zise: „Tu atâta slăvești viiața mea. Derep ce slăvești o mul*t*? [218] Că eu stau în toate dzilele întru mare frică, decâ*t* unde ședzi tu acmu, ce nu poți răbda nice un ceas".

DARĬ VELI(KO)D͠ŠIA. GLA(V͠) 23 [219]

Mare-sufleția easte, cum grăiaște și Tulie, când caută omul nalte lucrure și slăvite și frumsețate. / /

573r Și poate să se închipuiască mare-sufleție șoimului, că mai bine va e*l* să-ș lase puii să moară de foame, decâ*t* să lă dea mortăciună sau împuțită carne. Și nu va să veneaze alte pasări, numai carile-s grase. /

573v S͠t*vi* Avgustin zisă: „Leu*l* n-are vrajbă cu furnicile, nice prinde muște, dereptu mare-sufleție ce are". Tulie dzise: „Suflețu*l* omului cinsti*t* cunoaște-se [220] de lucrure bune". Icoprastos zise: „Nu e nice un lucru mai mare și mai rău pre lume ca sufletu*l* omului să nu-*l* dobândească". / /

574r Alexandru [56] zise: „Mai bine cu boierie și cu cinste moarte, decâ*t* cu ocărâciune viiață" [221]. /

574v Derep mare-sufleția scrie în scriptura Rimului că era un vraci al unui domnu ce-l chiema Pir. Și era mare vrăjmaș rimleanilo*r*. Ce trimise vraciul la rimleani [222], să-i dea florinți, să otrăvească pre Pir. Iară rimleanii răs-

[218] Д-ѧ пче слѣвеші ѡ мѫлт „de ce o slăvești atât" cf. gr., 18r λοιπόν μὴ δεν τὴν δοξάσῃ „mai mult nu o lăuda"; it. 253 *aduncha nolla laudare più* „mai mult nu o lăuda"; textul sl. inte calat corupt *sego radi ne slavi člka* „de ce nu slăvești omul?" (eroarea pare a se datora traducerii din limba română unde secvența *o mult* (ѡ мѫлт), în *scriptio continua* a fost citită greșit *omul* (ѡмѫл), prin confuzia dintre т suprascris (т) și titlă ~). ✧ [219] Sl., în trad.: „Darul mărinimiei. Capitolul 23". ✧ [220] Inițial кѹноѱе, ѧ ad. ulterior interlinear. ✧ [221] Inițial вїацѫ, ѧ modificat în ѡ. ✧ [222] рима́кни „rimul" и modificat ulterior în ѡ iar ѧ+ ir á cu cerneală roșie, prefăcându-se lect. unei *romani* M. ✧

punseră și dziseră: „Noi nu vre*m* să [223] otrăvești vrăjmașu*l* nostru, ce vre*m* să-l dobândi*m* cu tăriia armelor noastre, e nu cu hitlenșug". Și aciiș trimisără sol la Pir, să-i spunie să se păzească de vraciu*l* lui.

ZLOBO̧ VŬZNOŠENIO̧. / /GLA(V͠) 24 [224] 575r

Nălțimea easte răutatea mare-sufleției. Și easte în trei chipure. Întâiu, easte svârși*t* nălțime, când omu*l* ș-arată măriile și se ține mai mare de alalți, derep să-l slăvească oamenii mai desupra decâ*t* i se cuvine. Ce dereptatea easte: cumu e omul, așa se / cade să-l laudzi. 575v

Solomo*n* dzise: „Mai bunu e nume bun, decâ*t* avuție multă".

A doua, easte când se laudă și se slăveaște omu*l* de alt om, și nu ⟨d⟩e el singur. A treia, easte când spune omu*l* mai mult decâ*t* are. Aceaea se cheamă neînțelepciune: cine o face minte n-are. / /

Și poate să se închipuiască măria păunului. Că toată 576r dziua are obiceaiu să-ș meastece [225] peanele și iubeaște să se învârtească împrejur de oameni, ca să-*l* laude pre el păntru frumseațe-i. Atâta easte de măreț.

Solomon dzise: „Cine iubeaște măreațele easte rob jucătorilo*r*". / Cato*n* zise: „Nu avea măreațele, de ver 576v să te arăți tuturor dulce". Solomo*n* dzise păntru răutatea [226] laudei: „Lasă să te laude limba altuia, e nu a ta". S͠t*yi* Isidor zise: „Păntru un ou, găina cu mare glas strigă, până o aude și vulpea". Tulie zisă: „Numele rău puțină vreame ține". / / Sedechia proroc dzise: „Nu 577r

[223] Inițial: се. ✧ [224] Sl., în trad.: „Viciul trufiei. Capitolul 24". ✧ [225] Inițial: мѣстєче. ✧ [226] рѣѹтатѧ. ✧

giudeca cineva de cuvântu, ce den lucru. Că mulți fameni[227] mânt, iară când face omul, atunce-i vine și dobândă și răul". / /

578r Dere*p* nălțimea, ce sânt măreațele, scrie la Otecinic că odată vine u⟨n⟩ înger în chip de călugăr [228] la un pustinic. Și îmblând cu e*l*, aflară un ca*l* mortu și puțiia foarte. Și pustinicu*l*, de putoare, începu aș astupa nasu*l*. Și îngeru lui se arăta că nu-i pute nemică. Și trecând ei mai îna-

578v inte [229] pre cale, vădzură o fată / frumoasă într-o grădină, cu haine frumoase de măreațe. Și aciișa ⟨începu⟩ îngerul[230] a-ș astupa nasu*l*. Și pustinicu*l*, deca văzu așa, se miră și avea cuge*t* rău spr-insu*l*. Și zise pustinicu*l* îngerului: „Ce-ți astupi nasu*l* de o muiare frumoasă ca aceasta? Căce nu-ț astupași nasu*l* la cel stârv de pre cale, ce puțiia așa rău!" Și aciișe [231] răspunse îngeru*l* și dzise: „Căce mai mult pute nălțimea și măreațele cătră Dumnezeu, decâ*t* de un tru*p* împuți*t*, ce pute a toată lumea". Și cu*m* grăi / /

579r îngeru*l*, într-ace*l* ceas nu-*l* mai văzu. Și atunce înțelegu că au fostu îngeru*l* lu Dumnezeu și de Dumnezeu trimis.

DARĬ SŬSTAVNYI. G(L̃) 25 [232]

579v Tocmi*t* easte omu*l* cine nu-ș poate schimba / mintea lui, cu*m* gice și *s̃tyi* Avgusti*n*: „Easte curată tocmeală, când nu se poate schimba omu*l* de cumu [233] e, ce va să fie pururea într-un chipu. Și aceaea nu e bună, căce-i zisă scumpeate". Și *s̃tyi* Andronic dzise: „Cine e strâns niceodată nu-ș schimbă firea păntru vru*n* rând den lume". / /

[227] фамени; probabil î.l.d. *oameni;* cf. sl. *člci* „oameni"; gr., 17r: οἱ ἄνθρωποι; it., 432; *li homini.* ✧ [228] Inițial: кълъгаѣ. ✧ [229] Inițial: нанитє; ѧ ad. interlinear. ✧ [230] Inițial: ѳнчє; ч modificat în џ, după care scrie рѣлъ = *îngerul*, omițând verbul; cf. sl. *aŋglŭ načę(t);* gr., 19r: ὁ ἄγγελος ἄρχησε; it., 432: *lo angelo se comenso* „îngerul începu". ✧ [231] Inițial: ачінє. ✧ [232] Sl., în trad.: „Darul constanței. Capitolul 25"; r (λ) ѫє marg. ✧ [233] мѕ ad. ulterior, poate de altă mână. ✧

Și poate să se închipuiască tocmitura darului [234] la o 580r pasăre ce se cheamă finix, ce lăcuiaște pre lume 300 și 15 ai. Și deca veade că îmbătrâneaște și au slăbi*t*, ea / adună neșchite leamne, de face cuibu. Și întră înlău⟨n⟩tru 580v și stă asupră soarelui și bate tare cu arepile. Și de arsura soarelui se aprinde foc, de arde acolea în cuibu de vântu*l* arepilor lui. Și aceasta pasăre — tocmită că niceodată nu se mută, numai stă, căce-ș știe firea, că va să se întinerească. Și cându se împlu 9 zile, naște den trupul ei un viiarme și creaște puți*n* cu puțin, până-i cresc și arepi; și se face pasăre, ca și ceaea dentâiu. Și nu e alta pre lume, numai una. / /

S̃tyi Isidor zise: „Nu lăuda începutu*l*, ce sfârșeniia[235]". 581r *S̃tyi* Grigorie zisă: „Mulți aleargă la alerga*t*, ce cine întreace, acela ia rămasu*l*". /

Dere*p* darul tocmealei scrie în scriptura Rimului că 581v îm/ /păratu*l* Dionisie den Ri*m* făcu leage. Ce acea leage 582r easte întru năro*d* foarte strânsă și vârtoasă. Și împăratu*l* se mânie și vrea ca să meargă toț pre urma lui, că e*l* era foarte derept [236]. Și atunce grăi împăratu*l* nărodului: „Eu voiu să mă duc până unde a*m* lucru. Și voiu să vă jurați: ceastă leage, ce-a*m* făcu*t*, să o țineți până voiu veni. Că eu voiu să mă duc să grăiesc cu Dumnedzeu*l* cela ce me-au da*t* leagea aceasta. Și atunce pre voia voastră o voiu schimba". Și nărodu*l* auziră așa, toți se jurară; și împăratu*l* se duse și mai mult / nu se întoarse, dere*p* 582v leagea ce făcuse se nu o spargă. Și când vine la moarte împăratul Dionisie, e*l* învață să-i ardză trupu*l* cu focu și să-*l* arunce în mare, păntru nărodu*l* să nu crează, să zică că sânt fără leage. Că de-ară fi adus trupu*l* lui iară în cetate, ei vrea călca jurământul.

[234] Corupt, probabil î.l.d. *darul tocmiturii* „darul constanței"; cf. sl. *darĭ sŭstavnyi;* gr., 19r: τὴν χάριν τῆς ὑποστάσεως; it., 432: *la vertute de la constantia* „darul constanței". ✧ [235] peste є s-a scris ulterior cu cerneală brună є, ѧш, s-au modificat în ıнѣ iar slovele єнїѧ au fost barate, preferându-se lecțiunea *e finea* „și sfârșitul" M[1], vezi p. 116. ✧ [236] *că* **el** *era foarte direpț* î.l.d. *că* **ea** *era foarte direaptă* „că ea (= legea) era foarte corectă"; eroarea se datorează unui acord greșit, cf. gr. ὁ νόμος „lege", s.m, sl. *zakonŭ* „lege" s.m. ✧

ZLOBO NESŬSTAVNOE. GLA(V͠) 26[237]

583r Netocmeala easte răutate / / darurelo*r*, cum zise și
Prisia*m*. Și poate să se închipuiască netocmeala rându-
relei, că paște zburând când cicea, când colo.
Păntru netocmeala zice Salusti*n* căce easte ca și ne-
buniia. Și Plato*n* zise: „Cine e netocmi*t* pururea întru
norocu*l* lui adastă". Solomo*n* zise: „Omu*l* nebun creade
583v to*t* cuvântu*l*, / iară înțeleptu*l* caută să nu-ș piarză sufle-
tu*l*". Lernico*s*[238] zise: „Cine se rău păzeaște desu se svă-
tuiaște"[239]. / /
584v Derept răutatea netocmealei scrie la Otecinic că era
585r un tâlhar ce făcuse multe reale pre lume. Și mea/ /rse
să se ispoveduiască la un svânt pustinic. Și când vru să-i
dea cano*n*, tâlhariul zicea să-i dea ce-i place; și pustinicul
să-i dea vreuna de ce-i plăcea nu putea, căce vedea e*l*
că nu poate acela să postească. Și dirept aceaea nu-i deade
alta, ce-i zise pustinicu*l*: „Ce e mai puți*n*, acela fă: unde
veri găsi cruce, cazi cu genuchele la pământ și i te în-
chină". Și tâlhariu*l* zise: „Face-voiu așa". Și pustinicu*l*
iertă-i păcatele. Și deca se duse tâlhariu*l* de la călugăr,
585v elu-*l* aflară nește vrăjmași. Și el, / cumu-i văzu, începu
a fugi. Și fugind află-o, crucea, pre cale și-ș aduse amente
de învățătura pustinicului. Și într-ace*l* cea*s* căzu cu ge-
nuchele la pământu și se închină naintea crucei. Și a-
tunce-l ajunseră vrăjmașii și-*l* uciseră. Și deca muri, văzu
pustinicul 2 îngeri unde ducea sufletu*l* tâlhariului în ceriu
cu bucurie derept atâta lucru puțin. Și cugetă la inemă
și el ca să ispitească[240] la lucrurele lumiei, că-i păru foarte
iușor tâlhariu*l*, de atâta lucru puți*n*, să meargă în pă/ /-
586r rățiia ceriului. Și lăsă pustiia și purcease să se ducă la

---

[237] Sl., în trad.: „Viciul netocmelei (= inconstanței). Capitolul 26". ✧ [238] Greșit, f.l.d. *Vernicos*, vezi *Introducerea*, p. 64–65. ✧ [239] свѣтѹжщє. ✧ [240] съ иаспитѣскж. ✧

lume. Și aciișe dracul puse o măiestrie pre cale și prinse
de u*n* picior și căzu acolo de muri. Și dracu*l* i luo sufletu*l*
în muncă[241], căce nu se tocmi în tocmeală bună.

DARĬ SŬMOTRENIJU. G(L͠) 27[242]

Socotința easte, cu*m* zice Tulie, easte tărie și măsură,
dere*p* să faci lucrurele cu măsură, ca să / nu ieș afară den 586v
măsură și den dereptate, și ver păgubi și-ț ver piarde și
sufletu*l*.
Dere*p* pohtele trupului easte socotința în doo chipure:
întâiu, easte să te scârbești de scumpeate și să fii în chip
evti*n* și să dai dere*p* sufletu-ți. Aceasta e curată socotință./ /
A doua, easte să te protivești scumpeției celora ce au 587r
firea să[243] fie scumpi, ca și firea curviei și firea furtușa-
gului[244]. Acealea vin den firea omului. Și cine se proti-
veaște acestora, aceasta se cheamă țiitură și aceasta
easte mai mare dar bunătăției, decâ*t* socotința.
Cu*m* grăiaște / și Fra*t* Toma*s*, ca să n-aibi niceodată 587v
vro poticală de realele lumiei păntru nescari pohte de
lume.
Și poate să-ș seamene socotința spre u*n* dobitoc ce
se cheamă cămila, ce e mai curvare de toate dobitoacele
pre lume. / / Și mearge pre urma cămileei până la o sută 588r
de mile, numai să o vază, urma-i goneaște. Și atâta easte
socotită și-ș ține firea, că de[245] va fi numă-sa sau soru-sa,
e*l* nu se meastecă cu-nusele.
Tulie zise: „De veri să iubești socotința, pururea
de toate lucrurele ce-*s* mai desupra tu fugi, și-ț opreaște

---

[241] Inițial: мѹнка. ✧ [242] Sl., în trad.: „Darul socotinței (= temperanței). Capitolul 27". ✧ [243] Inițial: сє. ✧ [244] Slovele щаг8 barate ulterior cu cerneală brună, preferându-se lecțiunea: *furtului*, M[1]. ✧ [245] дє ad. ulterior interlinear. ✧

588v pohotele tale, și-ț pune frâu pohtiloru-ți". / Socra*t* dzise : „Mai bine-i pare scumpului să-ș dobândească scumpeatea, decâ*t* pre un vrăjmaș al lui". Încă : „Șapte socotințe
589r sânt / / de-mi plac mai mult decâ*t* altele pre lume : tânărul să ție pohta trupului ; bătrâneațele cu bucurie ; răbdători la sărăcie ; cu măsură să aibă avuție ; plecat la mărie, câtu se măreaște, atâta să fie mai mult plecа*t* ; și răbdătoriu la năpăști ; și să-ș ție alte pohte". //

591r 591v Păntru socotința scrie în cărțile / Rimului că împăratu*l* Priа*m* auziia de un filosof, ce-*l* chema Cantida. Și zicea acel filosof că cine nu-ș ține pohtele nu e o*m*, ce cu vitele va lăcui. Și vru împăratu*l* să-*l* ispitească, să vază, putea-va să nu greșască [246] cu ceva sau să-ș iasă în mândrie în vrun chi*p* cumva. Și trimise de aduseră pre ceia ce avea limbi mai rele și era mai hitleani de to*ț* oamenii, ca să grăiască rău și să-ș bată joc înaintea filosofului. Și începură a grăi cine cu*m* știia mai rău ; și unu*l* dzise : „De ce rodu [247] ești tu, Cantido ?" Și e*l* răspunse și zise :
592r „Ruda / / mea easte întâiu începutu*l* în mine, iară a ta easte svârșitul în tine. Și Domnia ta nu griji de mine mai mult, nice eu gândesc puți*n* de tine". Și altul zise : „Abău, cu frumoase haine ești [248] îmbrăcа*t* !" Și el răspunse : „Omu*l* nu se cunoaște pre haine, ce pre deale". Și altu*l* zise : „Cine ți-au încreți*t* păru*l* așa frumos ?" Și e*l* răspunse : „Daru*l* nu stă în peri, ce e la inemă". Și dzise altu*l* : „Doamne împărate, păzească-te de Cantida, să nu fie iscoadă, că dăunăzi l-am văzu*t* în oastea elinilor [249]". Și
592v răspunse e*l* : „Multă vreamea easte de când înveți tu / să grăiești rău de mine. Iară eu am învățа*t* să nu gândesc de cuventele tale". Și zise altu*l* : „Cautați cu*m* grăiaște, ca un prealăstnic !" Și e*l* nu răspunse. Și altu*l* zise : „Eu voiu

[246] гржшаскж. ✧ [247] Inițial: ржѕ, corupt, î.l.d. *rudă* „neam" ; ѕ𝔞 ad. ulterior interlinear deasupra slovelor ржѕ, fără a se bara însă ѕ din finala cuvântului *rău* ; cf. ms. 3821, 110v : *ruaă* ; 1436, 37v : *rudă* ; sl. *rodŭ* ; gr., 20v : γένος ; it., 434 : *lingiayo* „rudă, neam, genealogie". ✧ [248] ѥіѥ. ✧ [249] елиниλорѡ. ✧

grăi amu ce-a*m* pohti*t*, că tu n-ai limbă". Și dzise altu*l* : Căutați [250] furu*l*, cu*m* nu-i e frică de rușine !" Și e*l* nu răspunse. Și altu*l* zise : „De te-ai teame de rușine, n-ai grăi așa". Și dzise altu*l* : „Lăsați-l, nebunu e, grăiaște îmbălături !". Și e*l* nu mai răspunse nimi*c*. Și-i dzise împăratu*l* Priа*m* : „Cumu e acest lucru, de nu răspunsi [251] nimică ?" Și Cantida zise : „Și tăcearea încă e bunu [252] / / răspuns la 593r
cuvinte ca aceasta. Cine va să grăiască rău și grozа*v*, mai multu e daru*l* limbiei, decâ*t* al urechilor. Și cumu e domnu limbiei lui, așijdere, și eu, limbiei mele și mintei meale". Și văzu împăratu*l* socotința lui, chemă-l și-i zise de șezu lâng-însu*l* și începu-*l* a-l întreba : „Cu*m* putuși de răbdaș atâta cuvinte grozave și nu te mâniiaș nimică ?" Și atunce răspunse filosofu*l*, zise : „Căce sântu eu domnu domnilor lor, mentei lor cea rea ; și rob robilor miei rabdă reale fapte lor, oarecâte grăiră ei grozăvii". Și atunce / înțe- 593v
lease împăratu*l* că oamenii, când lă zic cuvinte de batjocură, atunce se și mânie. Iară ceia înțelepții, ei-ș ți*n* firea și nu se protivesc nebunilo*r*. Că de se mânie, mai rea peire-ș facu.

ZLOBǪ NESŬMOTRENIǪ. G(Ĩ) 28 [253]

Nesocotința easte răutatea socotinței, cu*m* zice și Damaschi*n*, easte când va omu*l* să îmble pre toate voile câte-i vin de la inemă. //

Și poate să se închipuiască nesocotința spre o gadină 594r
ce se cheamă leocorn, ce are multă dragoste și pohtă să

[250] Inițial: каѳтаци. ✧ [251] нѯ рѣспѳнсы = *nu răspunsi*, 3 sg. „nu răspunse" (cu *-e* > *-i*) ; cf. gr. 21r : δὲν ἀποκρίνεσε, 3 sg. „nu răspunse" ; e posibilă însă și o grafie coruptă î.l.d. *nu răspundzi* (cu e î.l.d. ѕ), 2 sg., cf. sl. *ne o(t)věštaeši* „nu răspunzi" (pasajul e redat în greacă în limbaj indirect, iar cel slav, în limbaj direct). ✧ [252] кѳнж. ✧ [253] Sl., în trad. : „Viciul nesocotinței. Capitolul 28" ; р̃(л) к̃н marg. ✧

vadză feate. Și când va vedea vreo fată, aciiși mearge la ea și de dragoste-i adoarme în poală-i. Și atunce vin vâ-
594v nătorii[254] de-l prind, că aimentrea / nu se poate prinde de n-ară avea nesocotința. Ce ș-atunce piare păntru nesocotința și piare păntru nemintea lui.

Platon zise: „Nu e mai rău păca*t* în lume de nesocotința. Căce ce veade și ce-i place, to*t* va să aibă și să fie al lui". Aceaea se cheamă nesocotință. Și dentr-aceaea
595r vi*n* toate realele lumiei. / / Vasile*s* dzise: „Omu*l* ce e mult pohtitor easte mai păcăto*s* de toată lumea[255]". Senac zise: „Întru omu*l* pohtitoriu, nice un lucru pre lume nu poate să ție". Socra*t* zise: „Cine va să îmble după pohtele lui easte o*m* peritu și curund răsâpitu". / /

596r Păntru nesocotința scrie la Otecinic că era o fată de o chema Aginta și era cinstită în lume mai de toate. Și auzind ea pururea de pohta curviei povestind muierile, pohti și ea cu mintea să ispitească să vazî de easte ace*l* lucru așa pohtit cu*m* zic muierile. Și într-o zi trimise la un ibomnic al ei, ce se iubiia demultu, de mici. Și e*l* atunceș vine și se culcă cu-nunsa. Și deca facură păcate de multe ori, într-o zi începu a se lăsa, mai multu să nu
596v facă. Și se pocăi păntru curăția ei, fețiia ce / avea întâiu; și mai mult nu o mai putu dobândi. Și atâta se jeli, câ*t* mai mult nu putu, ce se giunghe, de muri.

DARĬ SMĔRENOMODRIO. G(L͠) 29[256]

Plecarea-înțeleaptă easte, cu*m* și Orighinie zise, să / /
597r pui frâu pohtelo*r* când ești în nălțime. Ce se zice, cându

[254] вънжтоаріи. ✧ [255] Inițial: л8ме. ✧ [256] Sl., în trad.: „Darul smereniei. Capitolul 29". ✧

e omu*l* boiarin, să nu îmble pre urma pohtelo*r* inemiei lui, că va cădea în păcate mari; nice să se pleace foarte multu, ce unde-i e măsura, cumu i se cuvine: căce și smearenie în multe chipuri easte. /

Întâiu, easte să te iuvești pururea mai mi*c* de-alalți. 597v
A doua, easte să fii cu bine cătră to*ț* unde se cade. A treia, easte să te lupți mai cu puți*n* decâtu ți-e putearea. A patra, easte ca se crezi că nu ești dostoinic de toate lucrurele lumiei. A cincea, easte să te temi de cine se cade. / /

Den smearenie se iscodesc patru darure. Și întâiu 598r
easte închinăciune, să te închini celor mai mari de tine; și slujba să slujești celor ce-ți sântu mai mari. Și dar easte dăruit a ce*l* ⟨ce⟩[257] dăruiaște neștine, să-i întoarcă mai asupră.

Și poate smearenia să se închipuiască spre oaie. Că
easte / mai multu smearină de toate dobitoacele pre lume. 598v
Și toate rabdă, oarece-i fac. Dere*p* aceaea desu se află în cartea dumnezeiască, derept smeareniia și tărpeania ce are. / /

Cine vrea mearge la războiu și vrea îzbândi și ce do- 599r
bândă dobândiia, când se întorcea în Ri*m*, avea rimleanii leage și-i făcea trei cinsti și trei rușini. Și cinstea dentâiu era că to*t* nărodulu Rimului ieșiia afară den cetate de întimpina pre ei. A doua cinste era că-*l* punea într-u*n* căruț și trăgea patru cai albi; și nărodu*l* to*t*, și înainte și îndără*t* mergea, pren toată cetatea. A treia cinste / era că 599v
toată dobânda câtă dobândise și prada ce luase ei o ducea dup-însu*l*. / /

Și întâiu necinste ce era: punea un țăran sărac și 600r
mai ticălos de toț oamenii în căru*ț* cu-nusu*l*. Și aceasta era o socotință, cu*m* să zice*m*: „Fapt-ai bine? Nu te mări,

[257] Pasaj neclar: probabil *a cel* „cui, la cel"; cf. sl. *i dara e(s) razuměti darovanie iže tvoritĭ inĭ da vŭzvrati sŭ gubo;* gr., 21v: καὶ χάρις ἕναι ὅτι νὰ ἐγρικᾶς καὶ νὰ αντιμέψης των δουλουσην ὅπου σε ἔποικαν; it., 435: *La quarta si e la gratificatione a meietare li servitj che li so facti.* ✧

numai te păzește, că poț să ajiungi să fii și tu sărac ca și mine".

A doua necinste era că cel *om* ce era în căruț cu el tot i da cu pumnul în cap și în spatele și-i zicea : „Nu te
600v mări, / că alții-ți [258] fac cinste, iară tu ești om ca și eu".

Și a treia necinste era că tot omul într-aceaea zi avea voie să-l înjure și să-l ocărască cum va vrea.

ZLOBǪ VYSOKOMǪDRIǪ. G(L̃) 30 [259] / /

601r Naltă-mândrie easte răutatea smeareniei, cum grăiaște Aristotel, că naltă-mândrie cine o are pururea-i pare să fie desupra tutoror. Și easte această mâ⟨nd⟩rie în multe chipure. Și easte înălțime, când va să fie ainte de toți. Și easte naltă-mândrie domnilor, că vor să domnească oamenii înșiș. Și easte naltă-mândrie nebunească, când /
601v va să facă omulu [260] ce nu e putearnic. Și easte iarăș mărie necunoscută, când va mai multă cinste și laudă decât ce i se cuvine aceluia toate laudele. Și iarăș e naltă-mândrie când nu cinstesc pre acela, elu-i face pre toț batjocură.

602r Și den nalta-mândrie / / se iscodesc toate realele. Încă trei lucrure naște reale : Întâiu, easte cinstea să nu o facă mai mare-luiș. A doua, easte slujba să nu slujească celuia ce-i e stăpân. A treia, easte darul ce te dăruiaște, ce n-are
602v har binele lui ce i-ai făcut să mulțemască [261]. / Și poate să se închipuiască nalta-mândria șoimului den piatră, că

[258] ALIЄIЦH. ✧ [259] Sl., în trad.: „Viciul trufiei. Capitolul 30". ✧ [260] WMAS. ✧ [261] Pasaj neclar; cf. sl.: *darĭ iže priime(t) o(t) nĕkoego i ne vŭzdae(t) dobroe ono sŭtvarĕe(t) emu* „darul ce primește de la cineva și nu întoarce binele cui i-l face lui"; gr., 22v: χάριτα αὕδε νὰ ἀντιμέβη τὸ καλὸν ἐκείνω ὁπου τοις ἔκαμεν „darurile să le răsplătești binele acelora cui îl fac"; cf. it., 437: *si e ingratitudine, cio e a no sentire o cognoscere lo vitio de la superbia* „este ingratitudinea, adică să nu percepi sau să cunoști viciul trufiei". ✧

pururea va să se arate și să domnească toate pasările. Și se află șoimi de se prind cu vâlturul crucișat, să-l ucigă — și elu e împărat tuturor pasărilor. Și unde șoimulu-ș face cuibul, toată zua ocolește și păzește să nu se apropie altă gadină, ca să fie el sângur și să obladuiască locul acela sângur. / /

Solomon zise : „Trei rude de oameni [262] nu iubește 603r
Dumnezeu mai de alți : meserul [263] trufașu și bogatul mencinos și bătrânul nebun ce n-are mente". Iarăși : „Naltă-mândrie unde easte, pururea stau în zavistie". /

Platon zise : „Șase lucrure sânt ce fac pre omul de 603v
piarde bunătățile ce au făcut : Când va omul să-l rogi multu păntru un dar ce va să facă ; și cându se zăboveaște se-l facă, și cându-l face fără inimă bună și cu cuvinte rele mărmăind". / /

Păntru trufiia scrie în Cartea Veache căce când făcu 604r
Dumnezeu pre dracul, el lu făcu mai frumos și mai mare de îngerii ceriului. El atâta se mări, că socoti întru mintea lui să se protivească lu Dumnezeu și să ia el domniia raiului. Și Dumnezeu văzu aceastea, trimise pre arhanghel Mihail și-l goni den ceriu cu toți câți era ai lui. Derept aceaea trufa easte rădăcina tuturor realelor.

DARĬ VŬZDRUŽANIJU. G(L̃) 31 [264]

Postul easte mare dar, ce se cheamă țiitură, căce ține 604v
și frânează pohta pântecelui.

Și poate să se închipuiască țiitura magarului sălbatec, ce nu va să bea niceodată apă turbure, de nu va fi limpede. Și mearge la râu, ce de va găsi apa turbure, el va adăsta

[262] Inițial: WMENH; A ad. interlinear. ✧ [263] MECEPBAL; primul E modificat ulterior cu cerneală brună în I M[1], preferându-se lecțiunea: *miserul*. ✧ [264] Sl., în trad.: „Darul abstinenței. Capitolul 31"; r(A) AA marg. ✧

605r și do/ /uaș zile și trei și nu va bea apă turbure, până nu se va limpezi.

Păntru țiitura grăiesc tvor⟨e⟩ții că Dumnezeu păntru aceaea făcu pre omu cu gură mică, ca să văzdrăjască pân-
605v tecele, și tru*p* mare de alalte vite / pre pământu. Iarăș puse limba în gura omului cu trei zidure : și întâiu părea-tele easte falcile ; și a doua, dinții ; și a treile, buzele. A-ceastea fease Dumnezeu, ca să aibă țiitură și măsură întru limbă.

Solomo*n* zise : „Cu*m* pu*n* frâu calului ca să-*l* ție, aș*i*jdere se cade și omului să puie frâu pohtelor lui, ale tru-pului, cu postul". / /

606v Păntru văzdrăjanie scrie în cărțile Rimului că mergându Alexandru[56] pren pustiia Vavilonului, lipsiră bucate, că n-afla nimică să mănânce, și murija mulți de foame. Și unu*l* den boiari avea puțineale[265] meare și duse împăratului, lu Alexandru. Și Alexandru le luo și zise că : „Dumnezeu nu va să fiu eu viu singur, ce să moriu cu soțiia mea cu toată dempreună". Și trecea atunce un râu mare.
607r Și aruncă mearele în mijloc de râu[266]. Și le vă/ /ză mulți voinici călărași, deaderă în apă să ia mearele dereptu foamea și se necară mulți : nu putură să rabde răceala apei, de slăbiciune de foame ce lă era. Și trecând mainte, aflară sate și luară de ce lă tribui to*t* nărodu*l*.

RADI ZLOBǪ OBĬJADENIA G(L̃) 32[267]

Mâncarea cu asupră easte răutatea văzdrăjaniei, cu*m* zise și Tulie : „Easte multă pohtă, să bea și să mănânce[268] omul". /

[265] пѫцинѣлѣ. ✧ [266] Inițial: рєѳ. ✧ [267] Sl., în trad.: „Despre viciul lăcomiei. Capitolul 32"; г(л) ѧв marg. ✧ [268] мѣнѣнчє; ulterior slovele ѣн din silaba a doua, modificate cu cerneală brună în ѧѳ, preferându-se lecțiunea *mânduce* M[1], vezi. p. 116. ✧

Și poate să se închipuiască lăcomia lupui-vâltur[269] 607v
ce-i suri, ce mănâncă stâr*v*. Ce atâta are pohtă spre lă-comie, că se duce și o sută de zile[270] spre omu*l*, stâr*v* lui să afle. Și dere*p* aceaea to*t* îmblă pre urma oștilor și sânt aceastea semn războaielo*r*. Și cunosc oamenii când vă*d* că ca*d* mulți de aceștea : ei văd că va fi vărsare de sânge.//

Și toate realele vin den lăcomiia : ia mențile omului și 608r
meastecă mentea, fireaseaște înțelepciunea, frânge sân-gele, orbește ochii, slăbește tocmealele trupului, îmbată limba, sfărâmește trupulu, iscodește curviia și împuți-nează[271] viiața ; și toate boalele vin dentru aceasta. /

S̃tyi Isidor zise : „Cine iubește lăcomiia easte mare 608v
curvaru". Și iarăș : „Lăcomiia easte boală trupului și ră-sipă mintei".

Solomo*n* zise „Cine iubește vinu*l* niceoda*t* nu se va îmbogăți". Și iarăș : „În bearea vinului și muierile fac pre oameni de-și iesu den rădăcină". Și iarăș : „Vinul[272], // când easte în păhar, pre lisne se bea ; apoi mușcă ca 609r
șarpele". Aristote*l* zise : „Nu te învață pacatu*l*⟨ui⟩ dobitoa-celo*r*, că toate îmblă pre urma pohtei seațiului". /

Păntru păcatu*l* lăcomiei scrie în Cartea Veache că 609v
Dumnezeu, când făcu pre omu*l*, pre Ada*m* și Eva, și-i puse în raiu și lă deade voie să facă ce vor vrea, numai să nu se tinză spre lemnu*l* cela ce-i învață Dumnezeu. Și deca se duse de la ei, vine dracu*l* la Eva și o dosădi până o făcu de mâncă de pomu*l* acela. Și deca văzu ea c-au stricat învățătura lu Dumnezeu, deade / / și bărbatului de mâncă. 610r
Și de păcatu*l* acela noi toți muri*m*. Dere*p* aceaea să crea-de*m* că cine greși lu Dumnezeu întâiu era greșala lăco-miei : dere*p* aceaea easte mare păca*t* pre lume lacomia.

[269] Vezi *Introducerea*, p. 61. ✧ [270] Corupt, î.l.d. *mile;* cf. sl.: *100 stadii;* gr., 24r: μίλια ἑκατὸν; it., 447: *cento miglia;* ms 3821, 67v: *100 zile;* 1436, 31v: *100 de mile*, vezi și *Introducerea*, p. 42. ✧ [271] ѧпѫцинѣѣѣ. ✧ [272] Notă ulterioară marg. jos: *Am scris la vlĕt 1782.* ✧

Famănul easte să se ferească de curvie, cum zice și Tulie, că easte un dar pre direpţ lăudat, când pui frâu păcatelor de curvie. /

610v Și poate să se închipuiască curăţie turturealei [274], ce niceodată nu uită soţiia. Ce de va muri una și vă rămânea alta, totu-ș va păzi curăţiia. Și mai mult nu se împreunează cu alta, ce pururea lăcuiaşte singură ; și niceodată nu bea apă curată, nice stă în lemnu [275] vearde. / /

611r *S̃tyi* Ieronim zise de răutatea curăţiei : „Să te păzești
611v de șase lucrure. / Întâiu, easte bucatele cu asupră : căce cum nu poţi să stingi văpaia focului cu paie, aşijdere ver putea să ţii și curviia cu saţiul bucatelor. A doua, easte să fugi de leane, că cine fuge de leane curund stinge curvie. A treia, easte să se ferească bărbatul de muiare, să n-aibă mestecătură nimică cu-nuse, nice cuvinte, nice alte lucrure. Căce de nu vor face păcate mai multu e decât să învie omul den moarte. A patra, easte să te ferești de oameni răi ce îndemnă [276] spre curvie. / /

612r *S̃ty(i)* Grigorie zise : „Nu e mai mare păcat și răsipă [277] trupului, ca curviia. Dereptu aceaea se cade să se păzească omul mai multu decât de-alalte păcate". A cincea, easte să nu stai acolo unde easte păcatul curviei, nice unde se face, nice unde se povesteaşte". /

612v *S̃tyi* Isidor zise : „Păcatul curvii⟨i⟩ easte ca maimuţa ce va să facă de toate câte veade făcând oamenii ; ce veade alalţi luptându-se, ea încă va să facă". A șasea, easte să te ferești, să n-auzi cântece mirenești și jocure și alte veselii. Pitagor zise : „Iarba vearde se face în loc apătos, iară

[273] Sl., în trad.: „Darul castităţii. Capitolul 33"; r(A) AL marg. ✧ [274] Slovele рѣлєн, iniţial omise, adăugate în afara oglinzii paginii ✧ [275] лѣмнѕ. ✧ [276] ѫдємнѫ. ✧ [277] Iniţial: раснпь. ✧

curvie de ascultarea cântecelor / /și jocurelor și veselie- 613r
lor se face". / /

Păntru darul curăţiei trupului ce e famăn scrie la 614r
Otecinic că era o călugăriţă la o mănăstire unde era multe călugăriţe, în cetate unde era împăratul. Și într-o zi, trecându împăratul pre lângă mănăstire, elu o văzu și o
iubi / foarte, că era foarte frumoasă. Și cerșu [278] de multe 614v
ori să-i facă voia, iară călugăriţa nice într-un chip nu vru. Și într-o zi mearse însuși împăratul cu multă mânie la mănăstire și scoase pre ea cu sila afară, ca să o ducă la polatele lui. Și atunce văzu călugăriţa că nu o mai lasă, să-i fie milă d-insa, ca să nu-i spurce curăţiia, căce era plecată lu Dumnezeu ; el nu mai vru să o lase, atunce zise ea împăratului : „Căce făcuși mine mai asupră decât cu alalte [279] călugăriţe ale mănăstirei ? Că sânt alalte mai frumoase de/ / mine !" Și împăratul răspunse și zise : 615r
„Placu-m ochii-ţi, căce sânt atâta frumoși !" Și aciiși grăi călugăriţa : „De eşti atâta iubit cu ochii-mi, lăsavoiu de te veri sătura câtu-ţi place. Numai ce mă lasă puţină vreame să merg la chilie-mi, ca să-mi iau neşte hăini[280], ceale ce am, și acmu voiu veni". Și împăratul într-acel ceas zise de o lăsară. Și se duse la chilie-și și-ș scoase amândoi ochii și-i trimise împăratului și-i porânci aşa : „De ai atâta dragoste pre ochii mii, ia-i și fă cu-nușii ce-ţi tribuiaşte !" Și aşa se întoarse împăratul la polate c-urgie și cu mânie / multă. Și călugăriţa-ș păziia cur⟨ăţ⟩ie [281] și 615v
mai bine vru să-ș pia⟨r⟩ză [282] ochii decât să fie despărţită de Hristos.

[278] ѳчєрнѕ. ✧ [279] Iniţial: ѧѧтє; șterge incomplet ultimele două slove, modificând în ѧѧѧтє. ✧ [280] Iniţial: хѧннн. ✧ [281] Cf. gr., 25r: παρθενεῖα „virginitatea"; sl. diferă: *pogubiti oči* „să-și piardă ochii". ✧ [282] пїѧѫжѫ; ѕ ad. ulterior interlinear cu cerneală brună M1. ✧

ZLOBǪ BLǪ(D)NYĘ. G($\widetilde{L}$) 34 [283]

Curviia unde easte — răutate curăției. Easte în patru
616ʳ chipure : Și întâiu, easte curvie când muiarea cu / / băr-
ba*t* nu sânt luați cu leage și dzacu dempreun⟨ă⟩ [284]. A
doua, easte când au învățătură muiarea cu bărbatu*l* și fac
curvie afară de fire, unde nu-i e să facă. A treia, easte când
cade în păcate omu*l*, rudă cu rudă : A patra, easte când
face omu*l* păcate de fire ce ie cu muiarea cu leage [285].

S̃tyi Ironi*m* zise : ,Vârto*s* lucru easte omu*l* să se mă-
rească și să ție curată feție". /

616ᵛ *S̃tyi* Grigorie zise : „Curvie răsipește trupulu și spurcă
sufletu*l*, ia darurele de la omu, fură numele bunătăților,
greșaște pre omu*l* și înșală pre Dumnezeu".

Și poate să se închipuiască curviia liliacului, ce easte
617ʳ mai curvaru de toate gadine/ /le în lume. Și de multă
pohtă ce are, nu ferescu vreo fire de pohte în cuibu*l* ei [286],
cu*m* fac și alte gadine : ce bărbătesc cu bărbătesc și muie-
resc cu muieresc, cu*m* se află, așa se împreunează. *S̃tyi*
Pernado*n* zise : „Nice de un păca*t* nu se află să se bucure
dracu*l*, ca de curvie. Și vina easte aceasta : Căce e*l* poate
617ᵛ să facă / toate păcatele, numai curviia. Dere*p* aceaea veri
afla că mai multu oamenii [287] cad în păcate de curvie".

Persie zise : „Cinci lucrure pierd bogăție : lăcomiia
și jocurele și curvie și pizma și muierile". Solomo*n* zise :
618ʳ „Niminea nu va băga fo*c* în sân și / / să nu-i arză hainele.

---

[283] Sl., în trad.: „Viciul desfrânării. Capitolul 34". г($\widetilde{л}$) $\widetilde{лд}$ marg. ✧ [284] дєꙟпрєоунⅈ; în continuare, un mic spațiu alb lăsat de copist. ✧ [285] Pasaj neclar: *ce ie cu muiarea cu leage* „e (însurat) cu nevasta după lege (=legitim)"; cf. sl. *egda vŭzimaetĭ ę mu(ž) ženǫ sŭ zakono(m)* „când o ia pe ea bărbatul, pe muiere, cu lege". ✧ [286] *ei* greșit, î.l.d. *lui*; acord după gr. νυκτερίς, -ιδα, s.f. „liliac"; dezacordul e reflectat și de textul slav: *vu gnězdo ei* (acordul adj. pron. posesiv, aici la genul feminin, trebuia făcut cu s.m. *lilijakŭ* „liliac", vezi și *Introducerea*, p. 72. ✧ [287] ѡамєнїє. ✧

Și de va călca desupra jeratecului i vor [288] arde talpele.
Și cine stă cu muierile nu poate să nu greșască". Și iarăși :
„Curvarii se cunosc den nălțarea ochilo*r* și sprânceane-
lor". Și iară*ș* : „Patru lucrure sânt de n-au sațiu niceodată :
Întâiu, easte / munca adului. A doua, easte firea muie- 618ᵛ
rească. A treia, easte pământu*l*, ce nu se mai satură de apă.
A patra, easte focul, ce nu se mai satură de leamne".

Aristote*l* [289] zise : „Creadeți-mă că curvia easte stri-
căciune trupului, scurtare viiaței, mânie bunătățilo*r*".
Și Vidie zise : „Tânăru*l* de curveaște păcatu-*ș* face ; iară
bătrânu*l* nebuneaște". / /

Solomo*n* zise : „Auziți toți, mici și mari, și voi, dom- 619
nilor ce oblăduiți spre feciori și spre muieri și spre frați :
Nu dareți domniia voastră viiață mai desupra. Camai bine
easte altu*l* să roage pre tine, decâ*t* să cauți tu la mâna
altuia".

Și iară*ș* : „Cine se împrumutează easte lucrător ce-
luia ce se-au [290] îndatori*t*". / /

Păntru răutatea curviei scrie în cărțile Rimului că 620ᵛ
împăratu*l* Teodosie făcu un fecioru și ziseră vracii și fi-
losofii că de va vedea soarele sau focu*l* până la 14 ai, el
va piarde vedearea. Și atunce zise împăratul de-*l* închiseră
într-u*n* turn cu babe și cu doice, să-*l* hrănească. Și acolo
împlu 14 ai, în turn, nice văzu foc, nice soarele, nice de
alte lucrure de pre lume. Și deca-l scoaseră de acolea afară,
împăratu*l* zise să-*l* înveațe leage creștinească ; și-i spuseră
cumu e raiu*l* și cumu e adu*l* și cu*m* dracu*l* / / duce oamenii 621ʳ
ceia ce fa*c* rău pre lume în muncă [291]. Atunce zise împă-
ratu*l* să-i arate toate rândurele de pre lume pre rând :
oamenii, muierile, cai⟨i⟩, hainele, avuție, aur, argint, pietri
scumpe, și alalte toate de pre lume, și câini și pasări și to*t*,

---

[288] *vor arde*, dezacord, î.l.d. *va arde*, după textul grec, unde substantivul este la pl., cf. gr., 25ᵛ: ἀπάνω ἀπὼ τὰ κάρβουνα „deasupra cărbunilor"; cf. sl.: *vrŭchu žera(t)ku* (sic! prep. *vrŭchu* are regim cu genitivul, nu cu dativul ca în text); it., 449: *sopra la brasia* „deasupra jeraticului" (subst. e la sg.). ✧ [289] Inițial: аристо; slovele тєл ad. ulterior interlinear. ✧ [290] Inițial: сєѹ. ✧ [291] мѫнкѫ. ✧

ca să le știe și să le cunoască. Și începu fecioru*l* a întreba de numele tuturor și-i spuseră de toate. Și când vine a întreba de numele muieriei, cu*m* o chiamă, răspunse unu*l* și zise cu glumă: „Numele acestora se cheamă dracu*l*, ce trage pre oameni în muncă".

Și deca fu lucru*l* acesta, apoi întrebă împăratu*l* pre
621v fecio*r* ce lucru-i mai plăcu [292] / de alalte toate. Fecioru*l* răspunse și zise: „Draci⟨i⟩ ce tra*g* oamenii [293] în muncă" — și știia e*l* ce e raiu*l* și ce e munca și cine e dracu*l*.

DARĬ MERENIE. G(L͠) 35 [294]

Măsura easte, cu*m* grăiaște și Andronic, ca să aibi măsură întru toate lucrurele tale și să fugi pururea de mult
622r asupri*t* și / / de puține*l* mult. Ce urmază de doa⟨o⟩ bunătăți, ce se cheamă rușinea și cinstea. Cu*m* zice și Damaschi*n*, că rușinea easte ca să te temi de toate lucrurele făcute strâmb, ce face omulu. Iară cinstea, cu*m* zice și Macrovie, ca să facă omu*l* lucrure cinstite și frumoase. /
622v Derept aceaea darul măsurei easte ca corabiaru*l*, ce tocmeaște corabia și o trage. Așijdere easte și măsura: mearge pre urma tuturo*r* darurelo*r* lumiei, cu*m* se cade frumoaselo*r* și cinstitelo*r* lucrure. Derept aceaea, daru*l* mă-
623r suriei easte dostoin. / / Păntru aceaea le scrie*m* apoi de toate darurele, cu*m* stă denapoi și corăbiaru*l* [295] în corabia. Și rușinea easte ca și cârma corabiei, ce fereaște corabie, să nu piară în lo*c* cu nevoie: așijdere nu lasă rușinea pre măsură să facă vru*n* lucru rău, că o fereaște de toate lucrurele neînchipuite, ca și cârma pre corabie.

[292] Inițial: плакȣ. ✧ [293] ѡаменїє. ✧ [294] Sl., în trad.: „Darul măsurii. Capitolul 35"; г(л͠) ле marg. ✧ [295] Inițial: корабьıарȣлъ. ✧

Cinstea easte cu*m* sânt opacinele la corabie, de mântuiesc corabiia de nevoie și o du*c* la dru*m* bu*n* și dirept: așa mearge și cinstea pre urma măsuriei. ⟨ ⟩ e*l* se iscodeaște slujba [296]. /

Prisian zise: „Curtenia easte în trei lucrure: Să fie 623v
omu*l* sprinte*n* cu trupu*l* și întru bune năravure și întru slujbă cu cuvântu bu*n* și dulce răspunsu". Și den slujbă vine supțiimea omului, cu*m* zise și Alexandru: „Supțiime easte năravure frumoase și bune, curate [297]". / /

Și poate să se închipuiască măsura / spre o gadină ce 624r 624v
se cheamă armeli*n*, ce easte întru măsură și socoti*t* și neamiș și cinsti*t* de alalte câte-su pre lume. Și niceodată nu mănâncă vru*n* lucru necura*t* sau grozav și nu mănâncă în zi niceodată de doo ori, numai o dată. Și când mănâncă [298], nu iase afară den cuibu, ca să nu-ș întine picioarele: dere*p* aceaea niceoda*t* nu calcă în locu ud, cu tină; numai ce stă în lo*c* usca*t*. Și când vor vânătorii să-*l* prinză, ei ocolesc cuibu*l* cu tină și păzesc până iase den gaură. Și deciia astupă gura [299] cuibului, ce dau să-*l* prinză: armeli*n* înceape a striga și a fugi. Și deca dă colo de ti/ /nă, e*l* stă de-*l* prind, 625r
căce nu va să treacă să-ș întine picioarele. Și mai bine va să-ș piarză [300] viața, decâ*t* să-ș întine picioarele în tină, atâta e de cinsti*t* armeli*n*.

Chirada zise: „Toate lucrurele ce n-au măsură pierdu-ș darul". Și Decreto*n* zise: „Cine suge mult foarte apoi scoate sânge".

Gali*n* zise: „Mult foarte mult și puți*n* foarte puți*n* strică toate darurele". /

Senac zise: „Cine mult aleargă des usteneaște". A- 625v
ristote*l* zise: „To*t* ce e cu asupră se scârbeaște lumea".

[296] Pasaj corupt, datorită unui bourdon; lipsă: ⟨„din toate lucrurile frumoase și cinstite și din faptele (virtutea) măsurii"⟩ *se iscodeaște slujba* („se naște curtenia"); vezi *Introducerea*, p. 23, n. 26. ✧ [297] *bune, curate*, corupt, î.l.d. *bucurate* „de bucurie, virtuoase"; cf. sl. *radostnyi*; gr., 26v: χαριτομέναις; it., 451: *virtuose*. ✧ [298] *mănâncă* (cf. și sl. *sŭnĕdae(t)* idem), corupt, î.l.d. „plouă"; cf. gr., 26v: ὅταν τρέχῃ „când plouă"; eroarea se datorează confuziei cu vb. τρόγῃ „mănâncă". ✧ [299] Inițial: гаȣра; primele două slove au fost șterse, iar peste ele s-a scris г. ✧ [300] Inițial: пїазж; р ad. interlinear. ✧

Stualepored [301] zise : „Puțină fiiare amărăște multă miare și un rău mic strică multe bunătăți. Păcatul vechiu face rușine noa⟨o⟩".

Vichenie zise : „Cine va să-i fie dulci toate lucrurile, el să le facă rari". //

626r Solomon zise : „Acolo unde easte rușinea, acolo e și credința". Și iarăș *styi* ⟨I⟩sidor zise : „Ține pururea rușinea înainte-ți". Casie zise : „Cine nu se teame de rușine viu se îngroapă".

Platon zise : „Mai bine e moartea, decât să nu se teame om de rușine". Și Socrat zise : „Cinstea acopere și rușinea și curviia". Și *styi* Avgustin zise : „Cinstea omului se cunoaște de vedearea ochilor". /

626v Și iarăș : „Bună-rudă mencenoasă — omul ce se arată bunu, și nu e : easte ca oglinda ce arată ce nu e într-însa".

Aristotel zise : „Soarele usucă tină și bună-rudă mencinoasă n-are altă nimică bunătate, numai numele". Și seamne bună-rudei, să zicem omului cela bunul, sânt [302] //

627r [. . .] [303] e de lucru, să fii plecat, să [aib]i milostenie mai de toate, să fii înțelept, și să te temi de rușine și de toate lucrurele cealea strâmbele, și să aibi suflet curat. /

627v Păntru darul măsuriei scrie la Cartea [304] Veache că întâiu făcu Dumnezeu cerul și pământul și marea și tot ce e într-însa și le tocmi de demâneață până seară într-o zi. Și a doua zi alease ceriul de apă și o împărți /[. . .] [305].

[301] Cf. sl. *Stualipore(d)*; gr., 27r: στουαλφορέδος; it., 451: *un filosofo Alfredo*, vezi p. 58. ✧ [302] Încercări de condei ulterioare, cu scris imitând tiparul, marg. jos: *Aristotel zisă: Soarele usucă*. ✧ [303] Primul rând ilizibil, datorită degradării hârtiei; pasajul indescifrabil corespunde sl.: *da bodeši štedrŭ, da pametueši dĕlo* „să fii darnic să-ți amintești lucrul"; gr., 27v: νὰ εἶσε ἐλεύθερος νὰ εὐθυμήσε ταῖς δούλεψαις „să fii darnic, să-ți amintești de serviciile"; it., 452: *essere liberale, reconoscere li servitii* idem. ✧ [304] Inițial: ʀᴀρτε. ✧ [305] În continuare, text lacunar care continuă pe încă circa o filă, pierdută, vezi p. 21—22.

GLOSAR *

abău interj. exprimând mirare și îndoială „aba" 592r/6.
ad s.n. „iad" 618v/1, 620v/18.
adăpa vb. „a da de băut" 495v/1, 553v/11.
adăsta vb. „a aștepta" 464v/18, 530r/1, 583r/13—14, 604v/18.
adevăr s.n., în loc. adv. *pre* ~ „într-adevăr" 554v/2.
aduce vb. „a determina, a constrânge,; a îmbrobodi" 474v/14.
aelin s.m. „nume al unei păsări răpitoare; șorliță" 477v/18 (it. *nibio* gr. τὸν ἀελήν formă de ac.).
alergat s.n. „întrecere, cursă" 581r/7.
amărât, -ă adj. „amar, -ă" 484r/11; „rău, rea" 480v/17, s.m. „om necăjit, supărat" 499v/3.
amână adv. „în mână" 473r/1.
apătos adj. „umed, apos" 612v/17.
apestit adj. „fără grabă, care nu se grăbește, care așteaptă" 491v/13.
apuțit s.n. „simțul mirosului, miros" 457v/9.
armelin s.m. „hermină" 624v/1, 625r/5.
arsură s.f. „căldură, dogoare" 572r/14, 580v/5.
aspru s.m. „nume al unei monede" 507v/9, 538v/9.
asupră prep. în loc. adv. *cu* ~ „peste măsură, în exces" 625v/4; *mai* ~ „mai presus de" 489v/11, 598r/8—9; loc. prep. *mai* ~ *decât* „mai presus de" 614v/15—16; prep. comp. *spre* ~ „contra" 580v/3. V. și **bucate cu ~, mâncare cu ~.**
asuprit s.n. „exces, lucru peste măsură" 621v/18.
atunceș(i) adv. „atunci" 459r/16, 596r/13.

* Având rolul de a facilita cititorului modern accesul la text, glosarul cuprinde, din motive de spațiu, numai o serie de termeni învechiți, ieșiți din uz sau având sensuri neobișnuite în raport cu limba literară actuală. Nu au fost excerptate instrumentele gramaticale aparținând acestei categorii, care au fost discutate în *Studiul introductiv*.

audzitor adj. ,,receptiv, dispus să asculte'' 491v/12—13.
avea har v. **har.**
avea hasnă v. **hasnă.**

babă s.f. ,,doică'' 620v/10—11.
barbiru s.m. ,,bărbier'' 527v/7, 528r/13.
băsău s.n. ,,invidie, pizmă'' 477r/16, 478r/1, 479v/17, 544v/14, 549v/9, 550r/8, 551v/12—13.
beare s.f. ,,acțiunea de a bea'' 608v/16.
bine s. ,,bunătate'' 597v/4.
biruială s.f. ,,penitență, pedeapsă'' 540r/17—18.
broatăei s.m. pl. ,,brotaci'' 516r/8.
bucate s.f. pl. ,,hrană'' 606v/8; s. comp. *bucate cu asupră* ,,abundență''; 611v/1—2.
bucurat adj. ,,de bucurie, care bucură'' 465r/18.
bună-rudă s. comp. ,,nobilime, aristocrație'' 484v/8—9, 626v/3.
bunătate s.f. **1.** ,,virtute'' 458v/15, 459v/10, 466r/17—18, 491r/8, 496r/18, 534v/18. **2.** ,,faptă bună'' 603v/5.

caladrinon s.m. ,,calandră, ciocârlie'' 459r/4.
camai adv. ,,și mai, mai'' 619r/12.
canon s.n. ,,penitență'' 585r/3.
carte s.f. **1.** ,,scrisoare'' 493v/12, 527v/14, 528r/13. **2.** ..testament, act de moștenire'' 476r/1; s. comp. *Carte Veache* ,,Biblie, Vechiul Testament'' 493r/18, 553r/10—11, 568r/7, 604r/5—6, 627r/13.
casă s.f. (aici) ,,azil, casă pentru săraci'' 461v/13.
cășuță s.f. ,,fagure'' 534r/9.
căuta vb. **1.** ,,a privi, a lua seama la ceva'' 459r/15, 499r/5, 507v/14, 592v/4. **2.** ,, a încerca, a urmări'' 529r/18, 583v/1.
cândai adv. ,,poate, cumva'' 563r/7.
cântătoriu s.m. ,,cocoș'' 494v/17.
cerca vb. ,,a proba, a experimenta'' 461v/12.
chelciug s.n. ,,câștig, dobândă, avantaj, folos'' 500v/13.
chezaș *(chizeaș)* s.n. ,,garant'' 476r/14, 476v/15.
chip s.n. în loc. adj. *fără* ~ ,,groaznic'' 542r/3.
chizănie s.f. ,,chezășie, gaj, asigurare'' 476r/18.
cicea adv. ,,aici'' 548r/9, 558r/2, 568r/6, 583r/4.
ciudat adj. ,,minunat, extraordinar'' 542r/3.
ciudă s.f. ,,minune'' 563r/10.
coastă s.f. ,,element'' 471v/3.
cocon s.m. **1.** ,,prunc'' 474v/17, 513v/9, 536v/15, 539v/7. **2.** ,,flăcău, tânăr'' 563r/12.

codru s.m. ,,bucată'' 520r/2.
crucișat adv. v. **prinde crucișat.**
cu asupră loc. adv. v. **asupră, bucate, mâncare.**
cu dereptul loc. adv. ,,just, loial'' 545v/18—546r/1.
cunoscută s.f. ,,cunoaștere, facultatea de a cunoaște'' 548r/8—9.
cure vb. **1.** ,,a alerga'' 487v/10. **2.** ,, a curge'' 525r/18.
curmu s.n. ,,știreang, laț'' 488r/8.
curseră vb. pf. s. 3 pl. ,,alergară'' v. **cure 1.**

da credința loc. vb. *a-și* ~ ,,a se încrede'' 552r/3.
da pas loc. vb. ,,a cere amânare, a păsui'' 476r/13.
dar s.n. ,,virtute'' 458v/2, 459v/2—3, 460v/12, 587r/13, 616v/3, 623r/2, 625r/11.
dare s.f. ,,impozit'' 535r/7.
dăstoinică cuvântului expr. ,,demnă de pomenit'' (calc. cf. gr. ἄξιολογη, sl. *dostoinoslovno*) 566r/16—17.
dealã s.f. ,,faptă bună'' 592r/9.
demineață s.f. ,,dimineață'' 505v/3, 627v/16.
de pripă loc. adv. v. **pripă.**
deprotivă adv. v. **fi deprotivă.**
derept(u) adv. în loc. adv. *cu* ~ ,,just, loial'' 545v/18 — 546r/1; *pre* ~ ,,drept'' 533r/10—11, 534r/2.
dereptate s.f. **1.** ,,justiție'' 490v/12. **2.** ,,credință, loialitate'' 541v/7, 545r/12—13, 546r/11.
desupt adv. ,,jos, dedesubt'' 558r/9.
deșert adv. în loc. adv. *în* ~ ,,în zadar'' 500v/13.
dobândi vb. ,,a învinge, a cuceri'' 574v/12.
dobându adj. ,,datornic, îndatorat, aservit'' 491r/4.
dormita *(durmita)* vb. ,,a adormi, a ațipi'' 518r/4, 546r/8.
dosădi vb. ,,a înșela'' 609v/15.
dostoin adj. ,,destoinic'' 622v/18.
destoinic adj. ,,destoinic'' 597v/8—9.
drăgălaș adj. ,,amabil, plăcut'' 503v/7.
dulce adj. ,,bun, blând'' 503r/14, 504v/3, 576v/2—3, 623v/8.
duroare s.f. ,,durere'' 480v/10, 484r/12.
dzăcea vb. ,,a se împreuna'' 493v/5, 553v/10, 616r/2.

eftin *(evtin)* adj. ,,darnic'' 500r/2, 501r/12, 505r/18, 586v/14.
elin s.m. ,,grec'' 592r/16—17.
evtin v. **eftin.**

eftinie *(evtenie, evtinie)* s.f. „dărnicie" 500r/1, 500v/4, 501r/10, 503r/4, 507v/7, 508r/6.
faee ... silă loc. vb. „a se impune prin forță, a forța" 541r/15.
famen *(famăn)* adj. „virgin, cast" 614r/12 s.m. „puritate, castitate" 577r/7, 610r/12.
făcător - rău adj. comp. „răufăcător" 485v/15.
făgădui vb. *a se* ~ „a promite" 548r/16—17.
fămeaie s.f. „familie" 534v/11.
fecior s.m. **1.** „fiu" 512v/8, 539v/11, 620v/5. **2.** „tânăr, flăcău" 621r/10. **3.** „slugă, argat, slujitor" 476r/1—2.
feție s.f. **1.** „virginitate, feciorie" 596r/18. **2.** „castitate" 616r/14.
fi deprotivă loc. vb. „a fi asemenea, a se asemăna" 486r/18 — 487v/1.
fi întru nemieă expr. „a fi degeaba, a fi în van" 462v/5.
finix s.m. „nume al unei păsări fabuloase; fenix" 580r/16.
fire s.f. **1.** „gen, fel, sort" 617r/2. **2.** „simț, unul dintre simțuri" 457 v/17.
fireasi vb. „a consuma, a slăbi, a împuțina" 608r/11.
florint s.m. „nume al unei monede; florin" 510r/1—2, 527v/8—9, 574v/7.
frumse(a)țe s.f. „frumusețe" 475r/14, 484v/9—10, 520r/10, 520r/18 — 520v/1, 576r/12.
frumsețat adj. „frumos" 572v/17.
furtușag s.n. „furtișag" 541v/4, 587r/9.

gadină s.f. „animal" 485v/5, 499r/3, 508v/11, 569v/17, 594r/11, 602v/15, 616v/18 — 617r/1, 624v/1.
gaură s.f. „vizuină" 624v/15.
gândi vb. „a se teme" 592r/5, 592v/2.
gice vb. „a zice" 473r/8, 523v/18, 559v/6, 579v/1.
giucător(iu) s.v. **jucător.**
goni vb. „a fugări, a urmări" 485v/6—7, 497v/8.
goni urma expr. *urma-i goneaște* „a se ține după cineva, a fugări" 588r/3.
grindene s.f. „grindină"; p. ext. vreme rea, furtună" 516r/12.
grumadzi s.m. sg. „gât, gâtlej" 488r/9.
grozav adj. „groaznic" 624v/6.

hasnă s.f. în expr. vb. *avea* ~ „a avea folos, a folosi" 509v/5.
hitle(a)n, -ă adj. „viclean, -ă" 466v/17, 468v/13, 472v/13, 519r/3, 591v/12; s.m. „om viclean" 551r/1.
har s.n. în expr. vb. *a avea* ~ „a mulțumi" 602r/7.
hitlenie s.f. „viclenie" „falsitate, viclenie" 549r/2, 550v/13, 551r/9, 570r.
hitleșug s.n. „vicleșug, înșelăciune" 468v/14—15, 574v/14.
hrăbornie adj. „viteaz" 548r/11/13.

ibomnie s.m. „iubit" 596r/11.
iscodi vb. „a se naște, a genera" 514v/9, 552r/4—5, 598r/2, 602r/1, 608r/15, 623r/14—15.
ispiti vb. **1.** „a pune la încercare, a proba" 466v/8, 550r/6, 585v/15, 591v/7, 596r/8. **2.** „a cerceta" 540r/9—10.
ispovedui vb. *a se* ~ „a se spovedi" 585r/1.
iușor adv. **1.** „ușor, lesne", 585v/17. **2.** (aici) „liber, slobod" 565r/1.
iușura vb. „a ușura" 563v/17.
iuvi vb. *a se* ~ **1.** „a se arăta, a se demonstra, a se dovedi" 597/v2. **2.** a se ivi" 554v/14.

îmbălături s.f. pl. „injurii, insulte" 592v/13—14.
îmbla vb. „a umbla" 502r/7, 518v/4, 531v/2, 554v/5, 607v/13.
împărți vb. „a despărți, a separa" 532v/15, 551v/10, 627v/18.
împle(a) vb. **1.** ..a satisface, a îndeplini" 467v/17. **2.** „a împlini" 580v/12, 620v/12. **3.** *a se* ~ „a se umple" 509v/4.

înalțime s.f. „îngâmfare" 601r/13.
închinăciune s.f. „supunere" 598r/3.
închipui vb. *a se* ~ „a compara, a se asemăna" 459r/2—3.
închipuit adj. „asemenea, similar" 470r/6, 543r/3.
îndatori vb. *a se* ~ „a se îmdatora" 619r/18.
înde adv. „acolo" 516v/8.
înderet adv. „îndărăt" 540r/11.
în deșert loc. adv. v. **deșert.**
îndrăznire s.f. „curaj, vitejie" 565v/11.
îndrăznitori(u) adj. „curajos" 565v/13, 566r/18.
îngreca vb. „a fi însărcinată" 493v/2, 553v/18.
însuț(i) pron. „singur, de unul singur" 466r/12, 505r/5.
întânia num. ord. f. „întâia" 458r/6.
întina vb. „a murdări" 624v/9, 625r/2.
întunearec pipăit expr. „obscuritate, beznă" 516r/15—16 ; cf. gr. σκότος ψηλαφητὸν, sl. *tĭma osezanna*).
întuneca vb. *a se* ~ „a se înspăimânta" 527v/18.

jelanie s.f. „poftă, dorință" 467v/17.
jeli *(jăli)* vb. „a se întrista" 482v/2, 513v/2; refl. *a se* ~ „a se întrista" 596v/2—3.
jeluitoare adj. „tristă, întristată" 484v/11.
jucător *(giucător(iu))* **1.** „cântăreț instrumentist" 462r/2. **2.** „bufon" 576r/16—17.
judecată *(giudecată)* s.f. „justiție" 484v/7—8, 491v/15, 533r/7, 535r/6.

lăcui vb. „a trăi" 508v/12.
leage s.f. „religie, credință" 620v/16; s. comp. *Leage Veache* „Biblie, Vechiul Testament" 481r/18.
lemn s.n. „copac" 609v/12, 610v/17.
leocorn s.m. „inorog, unicorn" 594r/12.
lepăda vb. *a se* ~ „a se dezice" 474v/7, 557v/8.
lisne adv. în loc. adv. *pre* ~ „lesne" 609r/1.
lua credința expr. „a se încrede" 519r/9—10.
lua întru necredință expr. „a nu se încrede" 555r/9—10.
luei vb. *a se* ~ „a se ascuți" 492v/14.
lucra vb. **1.** „a sluji" 522v/15, 545v/18, **2.** „a fi de folos, a ajuta, a servi" 465v/16, 503v/16.
lucrător(iu) s.m. „serv, slujitor" 468r/17, 468v/8, 522r/5, 542v/7—8, 619r/17—18.
lucru-parte s. comp. „dobândă, avantaj" 470r/7—8.
lupta vb. „a fi în discordie a se încăiera" 476r/10, 612v/6.

mai adv. „mai mult" 473r/2, 484r/3, 621r/18.
mai asupră decât loc. prep. v. **asupră.**
mainte adv. „înainte" 457r/17, 492v/4, 607r/6.
mainte-capetele s. comp. „indice, tablă de materii" 500v/5.
mare-sufleție s. comp. „mărinimie, generozitate" 572v/14, 573r/9, 573v/4, 574v/1, 575r/10 (cf. gr. μεγαλοψυχία, sl. *velikodušije*, it. *magnanimitate*).
măiestrie s.f. „cursă, laț, piedică" 586r/4.
măreațe s.f. pl. „înfumurare, îngâmfare" 544v/18, 576r/15—16, 576v/1, 578r/7, 578v/2—3.
măreț adj. „îngâmfat" 576r/12—13.
mărie s.f. „trufie" 601v/2.
mărmăi vb. „a murmura, a bombăni" 603v/10—11.
mărunt(u) adv. în loc .adv. *pre* ~ „amănunțit" 470v/7—8, 474r/2.
măsărătate s.f. „sărăcie" 497v/17—18.
mânca vb. (aici) „a înțepa a împunge" 489r/14, 18.
mâneare cu asupră s. comp. „lăcomie" 607r/12 (cf. gr. ἀδηφαγεία, sl. *obŭjadenije*).
mândrie s.f. **1.** „îngâmfare" 601r/12. **2.** „înțelepciune" 523r/8, 591v/9.
mândru adj. „înțelept" 506v/2, 523v/13. **2.** „îngâmfat" 545r/1.
mâșeoi s.m. „măgar" 557v/2—3.
me(a)ser s.m. „sărac" 504v/3, 603r/5.
meastec s.n. (fig.) „amestec, tangență" 552r/8.
mertic s.n. „parte, porție" 502r/6.

meseri vb. „a sărăci" 498v/4, 507r/15.
mesteca vb. *a-și* ~ „a-și mișca, a-și etala" 576r/8; *a se* ~ „a se împreuna" 588r/6.
mestecătură s.f. **1.** „amestec" 459v/4. **2.** „împreunare, relații (amoroase)" 611v/10.
meșterșug s.n. „meserie" 469v/2, 523r/2, 544v/15—16.
mortăciună s.f. „stârv, hoit" 573r/12.
multă-bucurie s. comp. „dărnicie" 501r/1.
mulțemită s.f. „mulțumire" 490r/9, 502r/15.
muncă s.f. **1.** „iad, infern" 544v/5, 586r/7, 621v/3—4. **2.** „suferință, chin" 499v/12.
munci vb. „a chinui, a tortura" 516v/9, 572v/2.
muta vb. *a se* ~ „a se vântura, a se pritoci" 510v/8.

naltă-mândrie s. comp. „trufie" 601r/9—10, 601v/17—18, 602v/5, 603r/10.
nari s.f. pl. „nas" 457v/10.
nădăi vb. *a se* ~ „a spera, a nădăjdui" 548v/14, 566r/13.
nălțime s.f. „infatuare, trufie" 575r/9, 578r/6—7, 578v/15.
năpăști s.f. pl. „adversități, necazuri" 564v/16—17, 589r/9—10.
neamiș adj. „nobil" 624v/3.
nebun, -ă adj. „imperfect, -ă" 566r/9.
nedostoinic adj. „necinstit, nedemn" 549v/11.
neînchipuit adj. „îngrozitor, urât, oribil" 623r/9.
nemiloste s.f. „cruzime, nemilă" 498r/16—17.
neminte s.f. „neînțelepciune, prostie" 594v/4.
nemoaște adj. „neputincioasă, slăbănoagă" 508v/17.
nemoști vb. „a slăbi, a deveni neputincios" 478r/5.
nescare *(nescari)* pron. neh. „cineva" 560v/2—3, 587v/3.
nescui pron. neh. gen.-dat. „cuiva" 498v/5.
nesocotință s.f. „lipsă a măsurii" 593v/12—13.
neșchită, -e pron., adj. pron. neh. „puțină, -e" 527v/4, 580v/1.
neștine pron. neh. „cineva" 550r/6, 598r/8.
netocmeală s.f. „inconstanță", „lipsă a măsurii" 582v/17, 583r/2—3, 584v/15—16.
netocmit adj. „inconstant, lipsit de măsură" 583r/12.
nimică pron. neg. „deloc, defel" 476v/16, 483v/4, 593r/17.

oarecine pron. neh. „cineva" 559v/2.
oareunde adv. „undeva" 538r/16, 557r/13—14.
oblădui *(obladui)* vb. „a domni, a guverna, a stăpâni" 602v/16, 619r/9.

ocoli vb. **1.** „a da roată, a supreaveghea" 550v/9, 602v/13~14. **2.** „a împrejmui" 624v/13.
opacină s.f. „vâslă, lopată" 623r/10—11.
opri limba *a-ş* ~ expr. „a tăcea, a se abține de a vorbi" 470v/12.
ostariu s.m. „comandant de oști" 493v/13.
otbi vb. „a deturna; a opri, a curma" 539r/12.
otecinie s.n. „pateric" 491r/2—3, 538r/15, 544v/12, 578r/8, 584v/16, 596r/2, 614r/13.

parte s. v. **lucru-parte.**
pas s. v. **da pas.**
pate vb. ind. prez. 3 sg. „pățește" 463v/6.
paște vb. „a se hrăni" 583r/4.
păpusti vb. „a lăsa, a abandona, a înceta" 564v/7.
părat s.m. „împărat" 534r/18.
părăție s.f. „împărăție" 585v/18 — 586r/1.
pedepsi *(pedesi)* vb. „a corija, a îndrepta" 513r/18, 514r/6—7, 535v/16. *a se* ~ „a se corija, a se îndrepta" 513v/12—13, 514r/13—14.
pedepsie s.f. „corijare, îndreptare" 513r/14, 513v/18 — 514r/1, 517r/1.
pierde cuventele expr. *a-şi* ~ „a vorbi în van" 475v/5—6.
pildă s.f. „proverb" 559v/7.
pinara s.f. „cârțiță" 560r/15—16, 560v/5 (cf. gr. τὸ πινάρα).
pipăit adv. v. **întunearec pipăit.**
piscu s.n. „plisc, cioc" 520r/4.
pişcareţi vb. imper. *nu* ~ „nu loviți, nu plesniți" 532v/7.
planite s.n. sau f. pl. „planete" 469r/8.
plecare-înțeleaptă s. comp. „smerenie, umilință" 596v/16 (cf. gr. ταπεινωφροσύνη, it. *umilitate).*
plecat adj. „modest, umil, smerit" 589r/6.
plod s.n. „fruct, rod" 461v/15.
pohotă s.f. „poftă" 588r/16.
pohtit adj. „de dorit, de invidiat" 504v/18, 596r/9.
polată s.f. „palat, castel" 461v/14, 568v/7—8, 614v/8—9, 615r/18.
pomeată s.f. „livadă, grădină cu pomi fructiferi" 461v/15, 516r/12—13.
poslușanie s.f. „supunere, ascultare" 557v/11.
postnic s.m. v. **pustinic.**
poticeală s.f. „oprelişte, piedică, poticneală" 587v/2.
potopi vb. „a distruge (prin foc)" 553r/15.
preadevăr loc. adv. v. **adevăr.**
preaļăstnic s.m. „om înșelător" 592r/5.
predădi vb. **„a birui".** 548v/13.
pre dereptu loc. adv. v. **derept(u).**

pre lisne loc.adv. v. **lisne.**
pre mărunt(u) loc. adv. v. **mărunt(u).**
prestăvi vb. *a se* ~ „a muri" 482v/16.
pre strâmbu loc. adv. v. **strâmbu.**
priiatnic s.m. „prieten" 465r/11, 466r/1, 466v/1, 468r/13—14, 481r/4—5.
priiatnicie s.f. „prietenie" 464v/7—8.
prilăsti vb. „a înșela" 553v/9—10.
prinde crucișat expr. *a se* ~ „a se confrunta, a se lua la luptă dreaptă" 602v/9—10.
pripă s.f. în loc. adj. *de* ~ 524v/7, în loc. adv. *de* ~ „grabnic, în grabă" 506v/9.
pripealnic adj. „grăbit, pripit" 529v/18.
prostime s.f. „simplitate, loialitate' " 545v/16.
protrivi vb. *a se* ~ „a se împotrivi, a se pune contra" 587r/10—11, 593v/5, 604r/10—11.
protrivită s.f. „adversar" 473r/8—9.
protivitură s.f. „adversar" 523v/14.
pune frâu limbei expr. *a-şi* ~ „a se abține, a tăcea" 491r/18.
puni vb. imper. „pune!" 493v/15.
pustinic *(postnic)* s.m. „pustnic, ermit" 475r/13, 538r/16, 538v/17—18, 578r/10, 578v/4—5, 585r/10, 585r/4—5.
pustinie s.f. „pustiu, deșert" 540r/14.

raclă s.f. **1.** „cutie, sipet" 513r/5. **2.** „sicriu" 482v/18, 483r/9.
razim s.n. **1.** „speranță" 460v/13. **2.** „sprijin, ajutor" 462r/13.
rămas s.n. „rămășag, pariu" 581r/8.
răsărită s.f. „est, răsărit" 483r/8.
răsfățari s.f. „lingușire" 517r/18.
răsfățat s.m. „lingușitor" 517v/13.
răsfățătură s.f. „lingușire" 518r/17.
răsvăța vb. „linguși" 519r/3.
răutate s.f. „viciu" 576v/6, 593v/13, 601r/8, 620v/3.
rândurea s.f. „rândunică" 583r/3.
reale-năravuri s. comp. pl. „vicii" 460r/18.
reale-patime s. comp. pl. „nenorociri" 462r/11—12, 464r/18, 566v/14—15 (cf. gr. κακοπαθίαις).
reale-pohte s. comp. pl. „vicii" 468v/6.
rigă s.f. „rege" 476r/12.
rudă s.f. **1.** „sort, fel, gen" 461v/15, 603r/4. **2.** „neam, genealogie" 462r/3, 463v/15, 464r/3.

sculă s.f. ,,bijuterie'' 572r/11.
scump, -ă adj. ,,zgârcit, -ă'' 500r/1, 508v/13—14, 587r/7.
scump(u) s.m. ,,zgârcit'' 480r/18, 480v/10, 501r/14, 511r/1, 588v/3—4.
scumpăra vb. ,,a răscumpăra'' 495v/3—4, 539r/7.
scumpeate s.f. ,,avariție'' 500v/6, 501r/11, 586v/13, 587r/6, 588v/4—5.
seațiu s.n. ,,saț, satisfacerea a dorințelor'' 609r/8.
secetos s.m. ,,însetat'' 495v/2.
sfărâmi vb. ,,a sfărâma'' 608r/14—15.
sfârșenie s.f. ,,sfârșit'' 508v/2, 581r/3.
silă s.f. v. **face silă.**
slujbă s.f. ,,curtenie'' 623r/15.
sme(a)renie s.f. ,,umilință, smerenie'' 492r/2, 531v/8—9, 597r/8, 598r/1—2, 598v/6.
sme(a)rin(ă) adj. ,,smerit(ă), umil(ă)'' 598v/1.
sobol s.m. ,,cârtiță'' 508v/12.
socotință s.f. ,,constanță, măsură'' 586r/15, 586v/16, 587v/15, 588r/13.
socotită adj. ,,temperată, măsurată'' 588r/4.
soț s.m. ,,asociat, partener, prieten'' 464v/12, 478v/4, 479v/3, 515r/2.
soție s.f. **1.** ,,însoțitor, companion'' 464v/8, 485v/3, 497v/4, 546r/13, 558r/18, 606v/15. **2.** ,,soț'' 610v/10.
sparge vb. **1.** ,,a nu respecta, a încălca'' 582v/2. **2.** ,,a corupe'' 535r/6; expr. *sparge credința* ,,a călca jurământul'' 548r/15.
spre asupră v. **asupră.**
spr-iuse prep. + pron. pers. ,,spre dânsele, spre ele'' 474r/8.
spr-insul *(spr-însul)* pre. + pron. pers. ,,spre dânsul, spre el, pe el, la el'' 493v/11, 535r/15, 543r/13, 549r/6, 550r/8, 552r/2, 569r/16, 569v/1, 578v/6—7.
spr-inșii prep. + pron. pers. ,,spre dânșii, spre ei'' 564v/8.
spunie vb. cj. prez. *să-i* ~ ,,să-i spună'' 574v/16.
stăjit adj. ,,harnic, grabnic'' 522r/5; s.n. ,,grabă, pripeală, lucru grabnic' 525r/16; adv. ,,degrabă'' 502v/18.
strâmbătate s.f. ,,falsitate'' 548v/7—8, 550v/4.
strâmbu adv. în loc. adv. *pre* ~ ,,injust, strâmb'' 559v/18 — 560r/1.
strânge limba expr. *a-și* ~ ,,a se abține, a tăcea'' 491r/17.
strâns, -ă adj. ,,inflexibil, nemaleabil'' 579v/8, 582r/3. (cf. gr. σφικτός, it. *durezza*).
supțiime s.f. ,,noblețe'' 623v/9.

tărpeanie s.f. ,,răbdare, tărie, putere de a îndura'' 564r/1—2, 566v/6—7, 598v/6.
tărpi vb. **1.** ,,a răbda, a îndura, a suporta'' 569v/5. **2.** ,,a se lipsi (de ceva'') 471v/1.

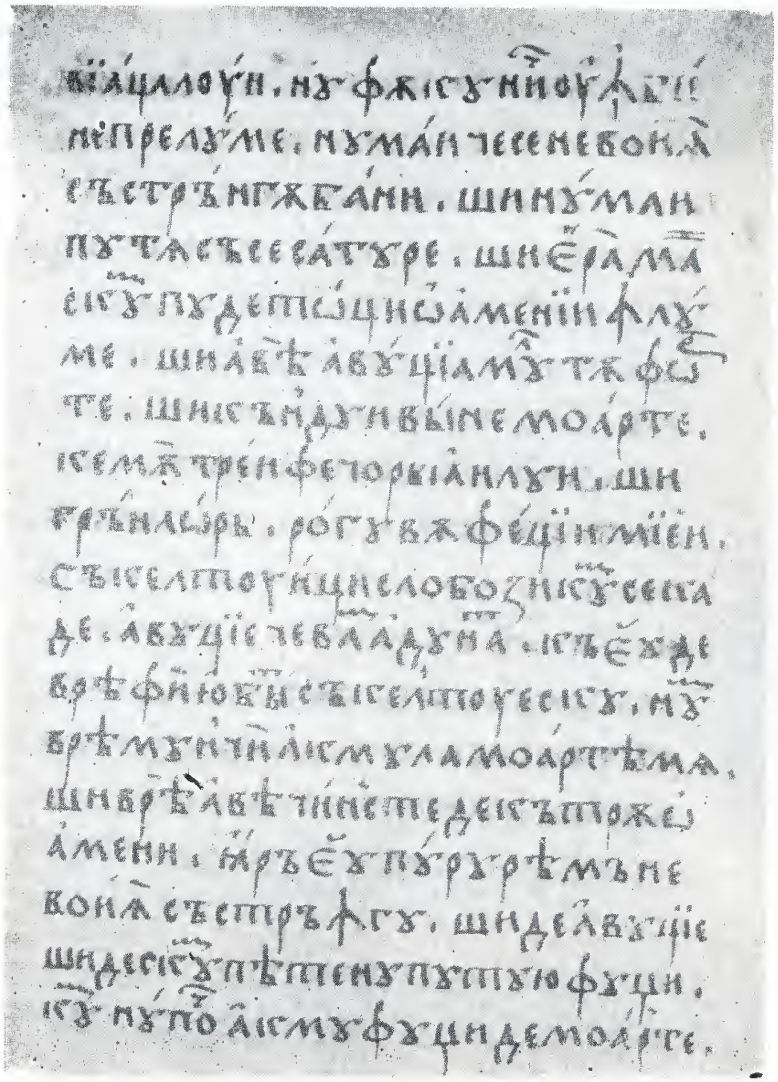

Ms. B.A.R. 4620, f. 512v

ticălos adj. **1.** amărât, nenorocit" 520v/2. **2.** „fricos" 569r/13—14, 570r/3, 571v/8, 600r/9.
ticăloşie s.f. „frică, teamă" 569r/10, 571v/6.
ticăloşime s.f. „frică, teamă" 569r/17, 569v/15, 570r/10.
tină s.f. „noroi" 624v/11, 624v/18 — 625r/1, 625r/4.
tinde vb. *a se* ~ „a se întinde" 550v/7, 609v/12.
tocmeală s.f. „constanță" 579v/2—3, 581v/17.
tocmit, -ă adj. „constant,-ă, moderat,-ă, măsurat,-ă" 579r/17, 580v/8.
tocmitură s.f. „constanță, pondere, măsură" 580r/14.
trudă s.f. **1.** „chin, supliciu" 555r/14. **2.** „cerere fierbinte, implorare" 538r/17, 540r/17.
trufă s.f. „trufie" 604r/16.
turna vb. *a se* ~ „a se întoarce" 548r/15, 563r/13.
tutora pron. gen.-dat. „tuturora" 483v/10.
tvoreț s.m. „apostol, părinte al bisericii" 605r/14—15.

țiitură s.f. „abstinență, post" 587r/12, 604v/4, 605r/14, 605v/6—7.
ține rău expr. „a persecuta" 558v/4—5.

urmă vb. ind. prez. „urmează" 510r/8.
usteni vb. „a osteni" 625v/2.

val s.f. „tulburare, revoltă" 539r/10.
vasiliscă s.f. „nume al unei reptile fabuloase; vasilisc" 499r/3—4.
vătămătură s.f. „plagă" 516r/5—6.
văzdrăjanie s.f. „abstinență" 606v/4—5, 607r/13.
văzdrăji vb. „a înfrâna, a pune frâu" 605r/17.
vârtute s.f. „putere" 568r/3.
vedeală s.f. „vedere, simțul văzului" 457v/7—8.
vină s.f. „motiv, pricină" 498v/10, 549v/17—550r/1, 617r/17.
vindecătură s.f. „tămăduire, vindecare" 538r/18 — 538v/1.
vini s.f. pl. „vii, podgorii" 461v/14.
vinie vb. cj. prez. *să nu-i* ~ „să nu-i vină" 569r/15.
voievod s.m. „cap de oști, arhistrateg" 498r/1.
voinic s.m. **1.** „tânăr" 476r/16. **2.** „oștean" 532r/16, 548r/16, 563r/6, 607r/1.
vracevanie s.f. „tămăduire, vindecare, leac" 485v/8.
vraci s.m. **1.** „medic" 574v/6. **2.** „doctor (în teologie), înțelept, mag" 620v/6.

zmultă, -e adj. „zmulsă, -e" 558r/12.

SINDIPA

Text stabilit, studiu lingvistic și filologic,
glosar de

MAGDALENA GEORGESCU

GRAFIA

Textul *Istoriei filosofului Sindipa* din ms. rom. B.A.R. 1436 întrebuințează următorul inventar de semne: а, в, ѕ, г, д, ѣ, ж, ѕ, з, и, і, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, т, ѹ, ѳ, ф, х, ѡ, ц, ч, ш, щ, ъ, ь, ѣ, ю, ѫ, ѧ, ѫ, ѳ, ѵ, și ѱ. Unele dintre aceste slove apar și cu valoare de cifre, ca, de exemplu: $\tilde{в} = 2$ (108v/6), $\tilde{г} = 3$ (110v/13, 19), $\tilde{д} = 4$ (92r/1, 108v/2), $\tilde{ѕ} = 5$ (95v/20, 112r/20), $\tilde{ѕ} = 6$ (100r/9, 121r/14), $\tilde{з} = 7$ (80r/11, 108v/1, 5), $\widetilde{ри} = 13$ (120r/14), $\widetilde{ѕі} = 15$ (120r/15), $\widetilde{кѣ} = 25$ (121v/16), $\widetilde{мѕ} = 45$ (103r/11, 13), $\tilde{р} = 100$ (86r/14), $\overset{м}{а}\widetilde{ѱг} = 1703$ (121v/18), $\overset{м}{з}\widetilde{сві} = 7212$ (121v/17).

Slova а prezintă la inițială de cuvânt și de frază variantele $\overset{м}{а}кѕ$ (79r/19, 107r/1) și $\overset{м}{а}скѕтиѫ$ (85v/19). Slova в prezintă variantele $\widetilde{в}$ (89r/17, 90r/1, 97v/7) și $\widetilde{в}$ (86v/6). Slova ѕ apare în două variante: una, scrisă pe linia rândului, depășește cu partea superioară nivelul celorlalte slove (86r/16, 88r/9); cealaltă, scrisă — în partea superioară — la nivelul celorlalte slove, coboară cu partea inferioară sub linia rândului (86r/17). Slova м prezintă variantele $м$: $\overset{м}{с}$ѣ $м$ира (81v/14), $\overset{м}{п}$рѣкѕ $\overset{м}{ѕ}$ (186v/11) și $\overset{м}{м}$ѵ$\overset{м}{ѕ}$. $\overset{м}{а}$кѕ $\overset{м}{м}$ѵ$\overset{м}{ѕ}$ (107r/1). Prima apare în rând, cele din urmă în suprascrieri. Slova т apare și în varianta $\overset{т}{ѕ}$, mai ales din considerente de spațiu, atunci când cuvântul se află la sfârșitul rândului: $\overset{т}{а}$рѣ$\overset{т}{ѕ}$а (79v/11), $\overset{т}{ф}$а$\overset{т}{ѕ}$ѫ (86v/16), $\overset{т}{п}$ѣка$\overset{т}{ѕ}$ѣ (92v/2, 12). În suprascrieri, к apare în varianta $\overset{к}{ѕ}$: $\overset{к}{и}$ѵ$\overset{к}{м}$ѣ$\overset{к}{ѕ}$ (86r/20).

Ligaturile mai frecvent întâlnite în acest manuscris sunt: $\overset{в}{ѕ}$ (= тв): $\overset{в}{п}$ѣ$\overset{в}{ѕ}$ѕ (80v/16) și $\overset{т}{ѕ}$ (= тѣ): $\overset{т}{м}$ѳ$\overset{т}{д}$ѣ (83r/18, 84r/19), $\overline{бѣкѧ^{ѕ}}$ (86v/6).

Slova ѕ apare consecvent cu varianta $\overset{ѕ}{ѕ}$ (79r/4, 100r/9) și este folosită consecvent în cuvântul *Dumnedzău* scris abreviat $д\overset{ѕ}{ѕ}$ (89r/16, 92v/19), care prezintă numeroase ocurențe. În alte cuvinte ѕ nu a mai fost consemnat.

Slovele а, в, ѣ, г, д, ѣ, ѕ, з, к, л, м, н, п, р, с, т, т, ф, х, ц, ч, ш, щ, ю, ѵ, și ѱ nu pun probleme de interpretare, întrucât fiecare în parte are un singur corespondent în plan fonetic. Pentru cele-

lalte slove, se constată existența a două situații posibile. 1) un sem reproduce mai multe sunete și 2) un sunet este redat grafic prin m multe semne. Examinăm în continuare aceste categorii de slove.

Slova е notează sunetul *e* în **крєщѣ** (79r/6), **мѣнне** (80v/2 **сємнъ** (111v 1) și diftongul *ie* la început de cuvânt: **єци** (88v/1 **єшя** (80r/4) sau de silabă **грѣєкѕ** (84r/6), **невоєкѕ** (88r/16).

Slovele и și ї sunt folosite pentru notarea sunetului *[i]*, dar distr buna lor diferă. И apare la inițială: **иниа** (83v/11, 92r/8), **ин** (83v 3 5 8) **испитєкѕ** (92r/16), **ибони** (87r/19); în interi rul cuvântului între două consoane **испитири** (81v/19), **ни** (120r 3—4) **филосоѳѕ** (120r/9) și la finală, unde poate fi pl mison: **гъси** (90v/18) **мѣтви** (91v/11), **вирви** (90r/19—20) sau n silabic: **аѳрономвлви** (120v/4) **инмъни** (121r/4—5), **съ жври** (91r/13 Ї apare numai înaintea unor vocale sau diftongi: **цїѣ** (121r/19), **м** (104v/17), **хїѣ** (104v 17), **дръчїиле** (89v/15), **цїи** (88r/4), **цїѕ** (89v/14 **гъсїа** (90v/12), **сабїа** (88r/1), **фїю** (88v/2). În această poziție poa apărea în mod excepțional și и: **грьиа** (89r/4). Pentru notarea sun tului *[i]* se folosește și chendima: **къцеѵ** (79r/8), **вє** (82r/ , 89v/ marg.). În același scop este folosită și titla intersectată de o ba verticală **ѿ** (= și) (92r 20), **кѡ** (= voi); (95v/5), **ѳ** (=fi) (92v/6).

Ѡ, о notează sunetul *o* și *ǫ*, eventual *[u]*, din diftong *[ǫa]*. Ѡ apare în toate pozițiile, adică la inițială: **ѡаре** (84r/6 **ѡвразѕ** (82r , **ѡкара** (82v 1), **съ ѡмоаре** (82v/3); în interiorul c intelor, atât două vocale **дъниѡрж** (82r/10), cât și după consoan **съ апѡнкѡмекѕ** (80r/7) **африкѡшапж** (82v/8), **фечѡ** (92r/2); la final **аколѡ** (93r 6) **врѡ** (81r/4). Slova о mai puțin frecventă decât ѡ, apa de regulă, în interiorul cuvintelo. **кѕнощѣ** (92r/4), **фечорѕ** (92r/6), **ро** (89r 12), **воѵ** (92r 10). În mod excepțion , о este notat și într-o p

ziție în care, de regulă, apare ѡ: **вє оморѣ** (85v/16), **апр-о кале** (86v/5), **апр-о кале** (85v/20), **апр-о зи** (92r/2—3); cf. **апр-ѡ зи** (83r/2), **ни ѡ приѵєждѣѵє** (101r/15), **ѡ мѣкж** (101r/17).

În cuvinte de tipul *nouă, vouă*, diftongul *[ǫă]* din limba de azi este notat prin ѡ: **ноа** (82v/3), **плоа** (85r/14), **зїѡ** (80r/8). În grafii de tipul: **на плоѡа** (85v/2), **алѕѡа** (87r/2, 5, 9, 93v/3), **ва лѕѡ** (86r/8), **вє лѕѡ** (81v/12), **вє лѕѡа** (81r/12), slova ѡ notează *[ǫ]* eventual un *[ǫ]*.

оѵ și ѕ notează deopotrivă sunetul *[u]*. Ca regulă generală, оѵ apare la inițială: **оѵ ѡ** (89v/10), **оѵнѕ** (81r/3, 108v/3), **оѵнде** (91r/3, 93r/6), **са оѵчиси** (81v/14), **оѵрєзвлѕ** (89v/20), iar ѕ apare în interiorul cuvinte lor: **аскѕтиж** (92r/2), **вѣкаше** (100v/19), **а трекѕ** (101r/1), **тѕтѕрѡ** (118v/8) și în poziție finală: **деприсѕ** (83v/7), **грѣєкѕ** (84r/6), **апъръшєкѕ** (83v/8), **съ мєгѕ** (88r/20), **а мєсѕ** (82v/14), **пѣгѕ** (86v/6). Există însă și excepții de la această regulă: **ѕрєзѕ** (89v/11) și **алъоѵтрѕ** (92r/20). Din exemplele citate se observă că în poziție finală notarea lui *[u]* se face cu precădere după grupurile consonantice și mai rar după consoană. În această poziție, valoarea *[u]*, a slovelor ѕ și оѵ nu poate fi stabilită decât pentru situațiile în care *[u]* final s-a păstrat până în zilele noastre. În celelalte situații, ѕ, оѵ pot reprezenta fie o manieră grafică fără acoperire în plan fonetic, fie corespondentele în plan grafic ale fonemului *[u]*.

Slova ѣ corespunde sunetului *[e]* din limba de azi, provenit din *é* latin în poziție *e:* **чѣре** (97v/18), **ва мѣкѵе** (80r/11), **пѕсѣсе** (80r/12), **во пръчѵе** (80r/11), **тъчѣре** (81r/2). După consoane, slovele ѣ și ѧ redau diftongul *[ǫa]*, atât în interiorul cuvântului: **апѣтѣкж** (81v/13), **апѣръкж** (81r/5), **прѣкж** (81v/3), **фъчѧ** (87r/6), **ацелѧтж** (83r/8), **съ мѧгж**

(87v/6), са спъра (82r/2, 11; 92r/20), ва (86r/12), цина (82r/8), cât și la finală: анчѣ (89r/1), апъцѣ (105v/6), авѣ (79r/3), съ дѫчѣ (84v/8), крепъ (79r/6), мѣ (79r/19, 20, 84r/9), моатѣ (81v/11), анча (89r/6), ава (87r/19), съ дѫча (84v/9), ма (81v/2, 82r/5, 85v/3), врѣма (79v/11).

Diftongul *[ęa]* rezultat prin fonetică sintactică este, de asemenea, notat cu ѣ sau ѧ: лѣ кѫпъра (86v/8), тѣ фъкѫ (80r/17), фкъцатѫпъкѫ (80r/1), лѧ дѫ (86v/8), лѧ ешит (88v/4), лѧ фъкѫ (85v/5).

Slovele ѧ și ꙗ notează diftongul *[ĭa]* la început de silabă: коларїѧ (80v/17), бъꙗ (92r/6), съ гръкакѫ (81r/17), гръкаре (80v/17), цїѧ (97v/6), требѫ (79v/12), а трея (90r/16), воѧ (80r/16, 19). ꙗ apare frecvent la începutul cuvântului: ꙗка (89r/4, 97v/20), ꙗ (79r/15, 80r/2, 82r/1, 9, 83r/18), ꙗръ (80r/18, 85v/13), ꙗкъ (81r/4). Tot prin ꙗ sunt redate în scris pronumele personal de persoana a III-a, singular, feminin *ea* (82r/3, 89r/9, 92v/8) și diftongul *[ĭa]* rezultat prin fonetică sintactică: ꙗ фо (83v/1), ꙗ фтра (83v/11), ꙗ зи (85r/1, 89r/10). Izolat, în această poziție, în locul slovei ꙗ, se poate întâlni și grafia їа: мїа ада (89r/11), мїа чѣре (97v/18).

Slova ѧ apare rar la inițiala cuvântului. Ea a fost consemnată în ѧкъ (104r/20), în forma de imperativ, persoana a II-a singular *ia* (81r/16) de la verbul *a lua* și în diftongul *[ĭa]* rezultat prin fonetică sintactică ѧ спръсъ (104v/12), а да (89v/16).

Segmentul fonetic *[ĭa]*, *[ęa]* din limba de azi este notat, în conformitate cu regulile ortografiei slavone, prin їѧ: вїѧца (79r/18), пїѧзѫ (82v/4—5), съ кїѧме (80v/20), почнанїѧ (82r/17), а фцензкїѧ (84r/3), ма ꙋюгїѧ (84r/18). Această modalitate grafică a fost extinsă și asupra notării diftongului *[ĭa]* rezultat din fonetică sintactică: мїѧре фаче (97v/17), мїѧ рѫ (82r/7). Fără acoperire în plan fonetic, їѧ a fost notat în спръꙋїѧ (= *strângeam*, 87r/6), дѫгїана (= dugheana, 97r/7).

ѣ și ѧ sunt întrebuințate pentru notarea sunetului *[ă]* din limba de azi, atât în poziție mediană, unde preferința pentru ѣ este net marcată de frecvența grafiilor: гѣси (79r/8), пѣрителѫ (80r 4), врѣжитѡ (119r/4), фѫрѣ (80v/14, 84v/2), cât și în poziție finală, unde sunt mai numeroase grafiile cu ѧ: лѫнѣ (80r 19), атъ (84v/3), фѫѵерѣ (85r 14), съ скоалъ (85r/15) съ грѣкакѧ (81r 17), ф пѣтѣкѧ (81v 13), философѣскѧ (79r/9), съ педѣсѣскѧ (79r/7—8), тодпѧ (79r 16), трѣвѧ (81v 3). Slovele ѣ și ѧ pot apărea una în locul celeilalte, uneori în același cuvânt, scris la distanță de câteva rânduri: годлъ (88r 5) — годлѧ (88r 3), къмарѣ (87r/14) — къмарѧ (88r/12), милъ (89v/2 — милѧ (88v 17).

Spre deosebire de ѧ, folosit exclusiv pentru notarea sunetului *[ă]*, ѣ notează și sunetul *[î]* din limba de azi. авѣ (79r 7), къ (79v 15), мѣине (80v/2), ва ѡморъ (86r/8, 120r 2), ве оморъ (85v 16), пѣнѧ (81v/15), стрѣѵѣ (80v/7), зѣкъ (79r/14, 80r 2). Adeseori, ѣ se întâlnește în același cuvânt cu ambele valori, atât *ă*, cât și *î*: пѣнѣ (79v/13), пѣмѣтѫ (84r/8), скъдѣдѫ-съ (86r 1). În мѣко (83v 14) ѣ poate nota deopotrivă pe *ă* sau pe *î* sau un sunet intermediar între acestea două. Tot prin ѣ este notat și *î* protetic în forma de dativ singular a pronumelui personal de persoana a III-a *îi* (117v/11).

În câteva cazuri, puține la număr, ѣ apare, fără valoare fonetică, la finala cuvintelor: семинѣ (111v 1), сънтъ (113v 7), ѧ спръсъ (104v/13), воровиндъ (97r/16). Cu aceeași valoare — zero — găsim la finală și slova ъ: ръпѫсъ (94v/13), зикъндъ (86r 12). În grafiile съ авъ (82r/10) și даръ (83r/11) nu se poate preciza valoarea fonetică a ierului mare. În poziție finală, după consoană, ъ nu este notat întotdeauna, în locul lui putând apărea paiericul: ешитѣ (88v 4) гъсескѣ (98r/14) мѣгѣ (98r/18), плъгѣ (92r/9, тъгѣ 112v 6).

Slova ѧ notează cu regularitate sunetul *[ĭ]* la inițiala cuvântului: ѧи (84v/7), ѧ (84v/6, 10), ѧдѣтїѫ (83v/20), ꙗ ѧпра (83v/11), ѧсѫдѣ (92r/10), ѧкъмѫдра (79r/8), а ѧпрѣда (84v/14), ѧцелѣчѫтъ (85v/7), ѧпѫ (81r/20). Grafia singulară ѧ нъѳрамъ (89v/17) trebuie considerată ca prezentând omisiunea lui *n* din prepoziția *în;* cf. ѧ нъѳрамъ (90r/5). Slova ѧ a fost consemnată și în interiorul cuvântului лѫ (79v/7, 93v/4).

Cu unele excepții, nazala din fața unei labiale este notată prin н: съ ѳвле (88r/18), ѳвръка (98r/11), ѳпъка (98r/8), ѳпъра (92r/12), съ ѳпрене (93r/13); cf. лива (81r/6), ѳпѫшина (99v/4), сквѫ (113r/10).

Notația ръ a fost înregistrată în свръшн (106r/16), сѳръшитѫ (121v/11), врътѫ (89r/11) și a fost considerată drept reflex al unei pronunții regionale. Faptul că scribul nu urma o manieră grafică slavă de redare a grupurilor *[îl], [îr]* este susținut și de prezența grafiilor: мъкѡ (83v/14, 105r/19), съгѫ (106v/14), къстѫ (79r/6—7).

Scrierea este semicursivă și, cu excepția slovelor з și ѳ care sunt înclinate spre stânga, dextrogiră. La unele titluri (79r/1—2, 82v/14, 20, 85v/5) se folosește scrierea semiuncială. Cuvintele sunt, de regulă, despărțite prin spații albe. Excepție fac cuvintele neaccentuate în frază (conjuncții, prepoziții, articole nehotărâte, auxiliare verbale etc.) care, în mod obișnuit, nu sunt distanțate de cuvântul următor.

Semnele diacritice frecvent întâlnite sunt: spiritul lin, ısonul, accentul ascuțit, chendima, vrahia, iericul, paiericul și titla.

Spiritul lin (᾽) se aplică deasupra vocalelor inițiale: ѧтѫчѣ (82v/15), ѧмъдѡ (83r/7), ѧша (85v/14, 93r/8), ѧ (= ea· 93v/13). În mod excepțional l-am notat și la finală сѫдѧ (104r/1). Semnalăm notarea spiritului lin deasupra consoanelor р și с: ꙗра (89r/11) și мичиноасъ (85v/7—8).

Spiritul aspru (῾) a fost notat de câteva ori în ꙗра (93r 4) și ꙗши (96r/3).

Isonul (ˇ) este plasat, de regulă, deasupra slovelor ѣ, ѡ, ꙗ ѣаръ (95v/20), мѣѣрѣ (94v/2, 4), ѡтрѧвѫ (95v/1), сѧвѣѧ (88r/1), dar poate apărea și deasupra altor vocale: ѳскѣпѫ (85v/19).

Accentul ascuțit (᾽) este, în general, corect plasat, marcând vocalele accentuate: каса (96r/14), къпръ (96r/13), дѣсѧтѫтѣ (96r/4), мѧре (96r/3). Unele cuvinte sunt dublu accentuate: кокóни (86r/14), пѡчкѧнїѧ (96r/5). În *cocon*, accentul este plasat pe primul *o:* кóко (79v/13) кóконѫ (79v/15, 96r/11).

Chendima (ˋ) apare rar și are întotdeauna valoarea *[i]:* цꙗ (118v/17); cf. mai sus, p. 198.

Vrahia cunoaște două variante: (ˉ) și (˘). Primul semn apare relativ frecvent deasupra vocalelor finale: ꙗра (104r/7), спрѣ (96r/15) сѫдѣкѫ (104r/3). Cel de al doilea este plasat deasupra lui ѫ (scurt) și a fost consemnat atât în poziție finală, cât și în poziție mediană: къинѣ (96r/13), ѫи (104r/13), сѫдѣй (104r/2). În mod excepțional, la finală, am notat vrahia plasată deasupra unui diftong ѧчѣѫ (108v/10).

Ericul (ʕ) și paiericul (ʔ) apar numai la finală. ѣшиптʕ (88r/4), мегʕ (98r/18), мънѫкʕ (104r/11, 105r/7), сигѫрʔ (88v/9), пъгʔ (112v/6). Adeseori cele două semne pot lua forma (᾽)· гръц᾽ (100v/3), лиѳап᾽ (88v/12), плъг᾽ (92r/9).

Titla se folosește pentru a marca suprascrierile, prescurtările și valoarea cifrică a slovelor. Ea cunoaște formele (¯)· ѧпъръщїѣ

(79r/20), де (79v/1), невоинѣ8 (87v/1) și, mai frecvent, ( ): а. г ка де шмѣ че хикаѣ (121r/7).

Pentru substituirea unor cuvinte (sau porțiuni de cuvânt) din text se folosesc — marginal și interliniar deasupra segmentului ce urmează a fi înlocuit — semnele (. .): вw (81v/8) — вѣ (81v/8 marg.) (‿‿): фдръчи (109r/1) — фдръзии (109r/1 marg.); aceleași semne se folosesc și pentru glosarea unor cuvinte: фереде (110v/16) — ваѣ (110v/16 marg.) двори (89v/6) — стъпѫ (89v/6 marg.).

În câteva rânduri, scribul folosește semnele (( )) plasate interliniar pentru a marca ordinea corectă a cuvintelor în frază astfel pasajul *de care el s-au rușinat de filosofi armașul și au ascultat* (102r/19—20) trebuie citit, în conformitate cu semnele făcute de scrib, în felul următor: *de care el, armașul, s-au rușinat de filosofi și au ascultat.*

Semnele de punctuație folosite de copist sunt cele îndeobște cunoscute: punctul (.), virgula (,) punctul și virgula (;) și două puncte (:).

Ca regulă generală, punctul este folosit la sfârșitul frazei *Iar tânărul foarte au fugit tare și au scăpat de procleta zmăoaică și s-au dus la casa tătâni-său.* (89r/18—19) În cadrul frazei, punctul este folosit uneori în locul virgulei: *Mă voi duce la plug iar tu fiarbe bucate* (104r/10—11). Punctul apare și în situații în care, conform ortografiei actuale se întrebuințează două puncte. *Au zis porâmbu porâmbiței să te ferești să nu-te atingi de ce am pus în gaură* (100r/13—15) Adeseori punctul apare fără nici o justificare. *S-au rugat filosofii să îngăduiască să nu-l omoară. până să va duce al 7 filosof la împăratul* (102r/16—17).

Virgula desparte, de obicei corect propozițiile în frază *De vei vrea să-ț dau urez mai mult, întră în prăvălie* (89v/12—13). Frecventă este folosirea virgulei în locul punctului, la sfârșit de frază: *Eu m-am apucat să beau numai apa mărei, nu și izvoarăle,* (115r/17—18). Alteori copistul utilizează virgula în loc de două puncte: *Iar bărbatul i-au răspuns, de s-are fi prilejuit...* (104r/5—6) sau de semnul întrebării: *Ce-i faci astăzi, bărbate,* (104r/10) Am notat prezența inutilă a virgulei în exemple ca: *Copilul, văzând pre babă, plângând așa cu amar, i s-au făcut milă* (111v/13—14).

Punctul și virgula pot apărea în locul punctului la sfârșit de frază *Și s-au rugat lor să strângă leamne;* (101v/14—15), dar și fără vreo justificare, în mijlocul propoziției: *Mi să cade mai bine să mă omor cu mânile meale; decât să mai zic ceva* (101v/9—10).

După titluri, copistul folosește două puncte: *Pocitaniia dintâi a feciorului împăratului:* (110v/12). Acest semn de punctuație apare și la sfârșit de propoziție: *Așa face altora:* (121v/4).

Examinarea exemplelor de mai sus pune în lumină faptul că scribul nu avea un sistem coerent de norme privind utilizarea semnelor de punctuație și că acestea erau folosite de-a valma, fără a avea, de cele mai multe ori, o motivație logică.

FONETICA

Vocalism. *[a]* etimologic s-a păstrat în *dascal* (79r/8—9), dar apare ca *[ea]* în *breazda* (104r/14).

[ă] neaccentuat în poziția *a* se păstrează în *bărbatul* (84r/6), *împăratul* (79r/2).

Când provine din *[a]* latin neaccentuat, *[ă]* s-a menținut în *cătră* (81r/2, 81v/1, 84r/5, 120v/12—13), *fămeaie* (81r/16), *păreate* (120v/19), *păreți* (79v/10), *spăreat* (82r/2, 11, 92r/20, 117r/15), dar a trecut la *[e]* în *blestemare* (94v/7), *blestemând* (98r/2).

[ă] provenit din *[a]* latin neaccentuat s-a păstrat uneori în *rădicat* (97v/2—3), dar alteori, în același cuvânt, a trecut la *[i]*: *ridicare* (95v/14). Același fenomen se constată și în cazul lui *[ă]* provenit din *[a]* slav neaccentuat, astfel că notăm *nădeajdea* (91v/8), 99v/15), *nărocul* (119r/9, 16) alături de exemple cu *[ă]* trecut la *[o]* în *noroc* (119r/8) și *norocul* (80r/6, 119r/11).

[ă] nu a trecut la *[u]* în *mulțămesc* (106v/17—18) și *mulțămită* (110v/10).

[e] a fost menținut în *ceteaște* (83r/15), *demineață* (80v/5), *înstreinat* (82r/13), *nește* (85v/19), *strein* (88r/4, 93r/5, 113v/9).

În poziție finală închiderea lui *[e]* la *[i]* a fost notată în mod excepțional: *să fii* (121r/17), *să ții* (121r/17). *[e]* final se poate închid la *[i]* în cuvintele atone în frază: *ci* „ce" (81v/17).

[e] apare diftongat în *deaca* (80r/13—14, 90r/13, 17).

[e] nu s-a sincopat în să *dereagă* (98v/7), *deregi* (98v/1, 4), *derept* (121v/1), *dereptate* (91v/19), *dereptul* (82v/19). În această poziție *[e]* s-a închis uneori la *[i]*: *dirept* (105r/3). Închiderea lui *[e]* la *[i]* în poziție mediană a mai fost semnalată în: *galbini* (115r/8), *galbinii* (110v/17), *pretutindinea* (80v/20—81r/1), *nu-mi trebuiești* (94v/19).

[e] + *n* neprecedat de labială apare ca *[i]* în *deplin* (79v/2), *dinsa* (81v/16), *dinsul* (80r/16, 81v/2, 82v/13), mai rar ca *[î]*: *dânșii* (82v/16), *dânsul* (85v/20).

[i] apare disimilat în *lacrămi* (93v/9—10) și *lacrămile* (93v/7).

Epenteza lui *[i]* a fost notată în *câine* (96r/8, 13, 96v/2), *mâine* (80v/2), *mâinile* (117v/3), *pâine* (93v/7); cf. *mâni* (104v/17), *mânile* (99v/1—2).

[i] a fost conservat în *s-au înflat* (100v/6), *să îmble* (88r/18), dar a trecut la *[u]* în *umblă* (113r/12).

[i] s-a menținut în: *au întrat* (83r/11, 84r/13—14, 88r/6), *să întri* (88v/20), *întrând* (117v/11).

[i] a trecut la *[i]* în *timpina* (102v/19), *văzind* (101r/8).

[o] protonic s-a închis la *[u]* în *durmind* (96v/3), *urez(u)* (89v/11, 12) și s-a diftongat la *[o̯a]* în *să-ș acoapere* (101r/8).

În poziție nazală *[u]* s-a transformat în *[î]*: *frâmseţile* (93r/3), *porâmbița* (100r/9, 10), *porânca* (81v/15, 90v/7), *porâncă* (107v/3), *au porâncit* (94v/10).

Pentru valoarea lui *u* la finala cuvintelor, vezi *Grafia*, p. 199. Ținând seama de faptul că în această poziție, după *[i]* (semivocalic), *u* este notat în *oăpătâiu* (97r/17), înclinăm să credem că notația cu *u* nu era o simplă manieră grafică. Cf., totuși, *(un) măgari* (88v/5), *(acel) măgari* (88v/7), *ceri*, s m sg. (89r/16), *piperi* (93v/7), *(un) slujitori* (96r/8) *(un) boiari* (117v/1, 4).

Diftongi. *[e]* accentuat în poziția *e* apare diftongat ca *[e̯a]* și notat prin ѣ sau, mai rar, prin ѧ: *leage*, subst. (121r/13), *mearge-voi* (88v/3), *a aleage* (99r/5), *leamne* (101v/16); cf., totuși, *fămeiei* (82r/2, 82v/2, 84r/6).

[e̯a] apare constant notat în cuvintele de origine slavă: *năde̯ajde* (99v/15—16), *vreame* (81v/4, 84r/1).

La finală, sub accent, *[e̯a]* se păstrează: *strângea* (109v/3), *trăgea* (83v/4), *ținea* (109v/4).

În poziția *e*, *[i̯a]* se conservă ca atare: *să chiiame* (80v/20).

Diftongul *[o̯a]* este constant notat prin ѡа sau оа: *aproape* (80v/6), *doară* (81r/17), *mirositoare* (120r/7), *oameni* (84r/6), *roabe* (83r/9). În *să acoapere* (101r/8), а din diftong este adăugat deasupra rândului. În *noao*, *doao*, diftongul este menținut: *a doao* (79v/20, 85r/14, 85v/13), *noao* (79v/8, 82v/3), *voao* (81v/2).

[u̯a] apare frecvent notat prin ѡа sau оа: *n-au plooat* (85v/2), *zioa* (117v/18).

Prin acomodare *[u̯ă]*, (— *[u̯o]*) trece la *[o]* în: *a doao* (79v/20), *zio* (80r/8, 116r/3).

Consonantism. *Labialele* se păstrează de regulă nepalatalizate. Singura care apare uneori palatalizată este labiodentala *[f]*, consemnată adeseori ca *h*: *hier* (104v/17), *hiriș* (83v/20), *ai hi avut* (105r/20), *să-l hiiarbă* (104v/20); cf. și *fier* (105r/1), *fiiarbe* (104r/11), *i-ai fi tăiat* (105r/20). Timbrul moale al labialelor și labio-dentalelor a fost notat în: *adevereaște* (118v/14), *filosofească* (79r/9), *iubeață* (87v/3), *s meargă* (95v/8, 119v/4), *au mersu* (86r/10), *să mergu* (88r/20), *să tocmească* (85v/4), *pentru* (82v/3); cf. *filosofască* (79r/16) *pă* (100r/18, 118r/7) *spărios* (99v/6), *tocmala* (101r/17, 113v/19), *zmăoaica* (89r/12, 12).

Notațiile de tipul *berfescu* „bârfesc" (89v/2) și *împetrit* „împătrit" (116r/13), cu trecerea lui *[ă(î)]* la *[e]* după labiale, se regăsesc de-a lungul timpului în Hunedoara și în câteva zone din Transilvania [1].

Printr-un proces de acomodare, *[v]* a trecut la *[m]* în *ibomnic* (84v/10), *ibomnicul* (84v/12, 17, 87r/20, 87v/1).

Dentala [d] este întotdeauna moale: *adevărat* (105r/4—5, 118v/14), *adevereaște* (118v/14), *deșteptat* (101r/11).

[n] este propagat în *au îngenunchiiat* (84r/3) și disimilat la *[r]* în *amăruntul* (83v/16); cf. *amănuntul* (80r/14).

[r] apare notat atât cu timbru moale: *să omoare* (89v/4, 109r/5), cât și cu timbru dur: *crăngile* (99v/21), *să-l omoară* (82r/15, 88v/19, 102r/14), *vro* (81r/4), *vrun* (121r/12). În cuvintele formate cu sufixele *-ar* și *-tor*, *[r]* își conservă timbrul palatal: *ciobotariul* (117v/12), *portariului* (118r/2), *judecători*, sg. (121r/12), *slujitoriul* (96r/13, 19); cf. *negustătorul* (89v/15). La finală, *[r]* apare cu timbru moale în: *ceri*, subst. (89r/16), *măgari* (88v/5, 7, 99r/10, 12), *piperi* (93v/3, 7), *boiari* sg. (112r/4, 9, 117r/1, 4).

[r] apare cu timbru moale în *stringând* (109v/3); cf. *strângeam* (87r/6).

[s], *[z]*, *[ț]* prezintă în majoritatea cazurilor timbru moale, *mirosesc* (119v/13), *semn* (111v/1), *singură* (91v/10), *găsească* (81r/1); *zicând* (86r/12), *să păzească* (94r/14), *împărăției* (81v/12), *înțelept* (96r/3), *au ținut* (95r/11). În pron. refl. 3 sg. *se*, *[s]* apare, de regulă, cu timbru dur: *a să bate* (96r/17), *a să căi* (96v/5), *suindu-să* (95v/9). Alte exemple cu *[s]* dur: *coapsă*, vb. (93v/4), *au însărat* (97v/18, 104r/18), *să asamănă* (117v/8), *au poposât* (99r/10), *sările* (114r/19), *sămnu* (111r/12).

Timbrul lui *[ț]* este dur în pron. pers. 2 sg. dativ urmat de auxiliarul perfectului compus sau al condiționalului: *ț-ai stricat* (92r/8), *ț-au*

[1] Gheție, BD, p. 128.

fost (92v/11), *ţ-am adus* (104v/1, 6), *ţ-are răspunde* (115v/17). În această poziţie timbrul moale al lui *[ţ]* nu a fost notat. În alte poziţii, timbrul moale al lui *[ţ]* în pron. pers. dat. 2 sg. este notat: *ţi-l dau* (79r/19); cf. şi *spuneţi* (109v/8). *crezuţi* (107r/1). În situaţiile când *[ţ]* este suprascris, nu se poate preciza timbrul lui: *să nu-ţ facă* (81v/5, *de-ţ va părea* (81v/10), *iţ* (81v/10), *veniţ* (82v/9), *ce-ţ va fi* (83r/10), *să-ţ spui* (87r/18), *3 bărbaţ* (113v/11).

[z] nu a fost notat cu timbru dur: *să păzească* (81r/5), *ziseră* (111v/8).

Consoanele *[s]*, *[z]*, *[ţ]* sunt urmate, uneori, de *[i]* sau *[e]* în poziţii în care în mod obişnuit ar trebui să apară *[î]* sau *[ă]*: *sint* (83r/10), *crezind* (82v/2), *învăţind* (111v/20), *văzind* (79r/10, 87v/7, 105v/11), *l-au înţercat* (119v/1). Această grafie a fost interpretată de unii cercetători ca reflex al rostirii moi a consoanelor *[s]*, *[z]*, *[ţ]* [2], în timp ce alţii o consideră falsă regresie sau grafie hipercorectă [3]. De-a lungul secolelor al XVI-lea — al XIX-lea astfel de grafii au fost constant consemnate în aceleaşi regiuni (Oltenia, Moldova, Transilvania de nord-est şi Banat — Hunedoara) [4].

[dz] apare numai în *Dumnedzău* şi prezintă întotdeauna timbru dur (89r/16, 92r/19).

Prepalatalele şi palatelele. Consoanele *[ş]* şi *[j]* prezintă timbru moale; *[e]* şi *[i]* precedaţi de aceste consoane sunt notaţi consecvent: *aşeza* (121r/13), *şerbul* (86r/13), *au şezut* (83v/7, 103r/10, 108r/9), *ai greşit* (114r/16), *s-au rămăşit* (113v/16—17), *săvrăşit* (107v/4); *prăjit* (105r/7), *prileji* (104r/4), 108v/18), *slujitori* (96r/6, 8). După *[ş]*, *[ă]* final a trecut la *[e]*: *cenuşe* (103r/10).

Diftongul *[ea]* este notat prin *[a]*: *aşa* (91v/2), *greşala* (117r/17,) *greşalele* (118r/19), *şarpe* (96r/16, 109v/2); cf. *aşea* (91v/7). În formele conjuncte ale pronumelui reflexiv de persoana a 3-a dativ apare constant notaţia cu *[a]*: *ş-au făcut* (80v/19), *ş-au oprit* (85v/10—11), *ş-au ucis (soţiia)* (100v/10).

[ă] este notat frecvent în: *va agiunge* (115r/7, 192r/12), *au agiuns* (89r/9), *agiungând* (100r/19), *agiută* (107r/19), *agiutoriul* (116v/20), *gios* (89r/18), *giudeţ* (91v/18, 114r/6, 115v/16), *au giunghiiat* (84v/18), 92v/13, 99v/18), *giurământ* (93r/14), *giuruinţă* (102v/5). Aceste notaţii sunt puternic concurate de grafiile cu *j*: *să ajungă* (88r/6), *să joace* (83r/19), *jos* (90r/8, 92r/4, 95v/14, 99v/14), *jumătate* (116r/10), *judecător* (121r/12),

[2] Densusianu, HLR, II, 69; cf. Rosetti, ILR, 457.

[3] Iorgu Iordan, Introducere la I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Bucureşti 1955, p. 48; cf. Gheţie, BD, 139—140.

[4] Gheţie — Mareş, GD, 172.

judeţul (91v/19, 95v/6, 96v/12, *juca* (86r/1), *să jura* (85r/2), *să te juri* (91r/13), *jurământ(ul)* (91r/13, 18, 94v/8, 102r/6, 102v/13).

Laringala [h] se conservă în cuvintele de origine maghiară: *hiclean* (113v/8), *hicleană* (117v/14) şi slavă: *pohta* (83r/10, 105v/6, 8), dar a trecut la *[f]* în *praf* (103r/6, 10) şi *vârful* (99v/3).

Grupuri consonantice. În grupul *[şk']* nu s-a produs trecerea lui *[ş]* la *[s]* în *deşchisă* (117v/17).

[tl] etimologic a evoluat la *[cl]* în *hiclenie* (117v/14).

[ct] apare notat *ft* în *doftor* (97v/15), *doftoriul* (97v/17), *doftorul* (98r/1).

[vn] etimologic apare ca *mn* în *ibomnic* (84v/10), *ibomnicul* (84v/12).

MORFOLOGIA

Pentru substantivul *copac* din limba de azi, sunt consemnate în exclusivitate grafii cu ч suprascris la finală, ceea ce nu ne permite să stabilim cu exactitate dacă avem de-a face cu forma *copaci* sau *copaciu* (99v/1, 2, 3, 10, 12). Semnalăm, de asemenea, şi forma de singular *grăunţ* (100v/3). Formele de plural *durorile* (118r/10, 11, 12) permit reconstituirea unui singular *duroare*. Substantivul *cenuşă* este atestat la singular cu forma *cenuşe* (103r/10); de asemenea, *năpastă* este consemnat cu forma *năpaste* (102v/7, 107r/20).

Semnalăm următoarele forme de plural: *boale* (121r/11), *piroşcele* (101r/4), *rugăminte* (98v/16), *unghile* (104v/7), *lacrămele* (100v/11). *Vreme* prezintă pluralul *vremi* (110r/15).

Referitor la declinare, ar fi de amintit genitivul în *-ei*: *cărţei* (97r/8), *cenuşei* (103r/6), *coadei* (118r/3), *inimiei* (100r/3—4), *morţei* (102r/1), *filosofiei* (121r/1—2); cf. *filosofiii* (119v/3). Substantivul *cuşcă* are la genitiv forma *cuşcăi* (85r/11, 13). Substantivul *zi* prezintă la genitiv forma *zioi* (92v/1). Vocativul de la *om* este *ome* (84r/13, 103v/11, 108r/10, 113r/6). Dativul cunoaşte construcţii analitice cu prepoziţia *la*: *i-au dat la babă* (110v/18) sau *către*: *au spus către împăratul* (88r/16), *au grăit către filosoful* (88r/18—19); cf. *au grăit filosofului* (88v/1). Au fost, de asemenea consemnate construcţii mixte cu prepoziţia *a* urmată de forma de genitiv-dativ: *mare folos face a priiatinului său* (121r/6—7). Însoţit de adjectiv posesiv postpus, substantivul în dativ este lipsit de marca acestui caz: *au zis să-i facă moarte fiiu-său* (82r/15), *slujnica... n-au spus jupânu-său nimica* (85r/2—3), *i s-au făcut stăpânu-mieu o rană* (87r/1); cf. *au zis slugei sale* (86v/13—14), *au zis fămeaia ibomnicului său* (87v/16).

Articolul posesiv prezintă, de regulă, forme variabile: *al cui (fecior eşti)* (91r/3), *al lui* (pământul) (84r/1), *fapte ale muierilor* (103v/12), *al doilea cuvânt al filosofului* (102v/15), *cuvinte ale muierei* (91v/13). Am notat însă şi unele forme invariabile ale articolului posesiv: *cuvinte a băiaşului* (92r/12), *chip a tinereaţelor* (82r/9), *cuvinte a fiiului* (117r/1), *cuvinte a muierii* (117r/20), *fapte şi lucruri a muierilor* (100v/16).

Pronumele personal *îns* apare şi altfel decât în forme contrase de tipul *într-însul, printr-însul* etc. *l-au pus aproape de îns* (107r/16). Pronumele personal de persoana a doua în dativ *vă* apare în situaţii în care limba de azi cunoaşte forma *vi: vă l-au dat Dumnedzău* (102v/11), *vă-l voi da* (114r/12). La dativul singular al persoanei a III-a, pronumele personal prezintă forme protetice notate cu ·ѧ în *îi* (84v/7) şi *îţ* (86r/7) sau ъ în *(tot) îi* (117v/11). Pronumele de politeţe *dumneata* are la dativ forma *dumitale* (112r/6). Totodată, forma *dumneata* (112r/4, 115v/20, 119v/10) apare şi în situaţii în care ar fi trebuit folosită formula *domnia-ta*.

Pronumele (adjectivul pronominal) *meu* apare sub forma *mieu* (92r/13, 105r/2, 106v/20, 112v/13, 119r/14, 18).

La masculin şi neutru singular, adjectivul demonstrativ are forma pronumelui demonstrativ: *acesta fur* (119v/19), *acesta lucru* (115v/17—18, 119r/1), *acesta răspuns* (115v/2). Forma aferezată şi lipsită de particula deictică *-a* este consemnată în *cest lucru* (81v/6), *cestui om* (83r/20). Forma aferezată apare postpusă şi este consemnată în *omul cela* (116r/4), *lemnul cela* (116r/4) şi *zmochinele ceale* (95v/11). Genitiv-dativul formei de feminin singular a adjectivului demonstrativ *aceasta* este *aceştii* (94v/10, 104v/19, 118r/2); *aceea* are la genitiv-dativ forma *acei: omul acei fămei* (103v/20), *cuvintele acei muiare* (100v/13), *primejdiia... easte acei pasări* (109v/16). Pentru pronumele (adjectivele) demonstrative semnalăm şi forma *alalt* pentru *celălalt: alalte gloate* (90v/17). *Celălalt* apare consemnat la dativ cu forma *celuialalt* (94r/18—19).

Pronumele (adjectivul) interogativ-relativ cunoaşte şi forme variabile; pentru masc. sg. am notat *carele* (83r/1, 85v/15, 107r/19); la pl. nom.-ac. sunt notate formele *carii* (113r/11) pentru masculin şi *carele* (83r/3, 14) pentru feminin.

În rândul pronumelor negative semnalăm formele *nimea* (85v/17, 88v/15) şi *niminilea* (90r/12—13, 110v/1).

Scrise în litere, numeralele ordinale prezintă întotdeauna *-lea* la finală: *al patrulea filosof* (93r/3), *al cincelea filosof* (96r/5), *al şaptelea filosof* (102r/11); cf. *al 2 cap* (121r/9), *al 7 cap* (121r/14, 15), *al 8 cap* (121r/20), *al 9 cap* (121v/3). Pentru feminin, forma este cea curentă în limba de azi: *a şaptea zi* (101v/18), *a cincea oară* (99r/6), *a opta zi* (106v/6—7). Forma de numeral ordinal feminin de la *doi* este *a doao*

(96v/13). Declinarea numeralelor ordinale prezintă deosebiri faţă de limba de azi, în sensul că, la genitiv, nu se foloseşte articolul adjectival şi prepoziţia *de* între cele două articole genitivale: *cuvinte ale a şaptelea filosof* (106v/4).

Numeralul colectiv are formă identică celui distributiv. Contextele în care sunt consemnate aceste numerale nu lasă nici un dubiu în privinţa atribuirii lor la clasa colectivelor: *câte 3* (111r/1, 6, 112r/6, 13), *câte 7 filosofi* (102r/15), *câte treale pungile* (111r/5).

Sunt de conjugarea a doua verbele *a împlea* (115r/1) şi *a ţinea* (82v/8, 100r/5). Verbul *a găti* cu sensul „a pregăti" este de conjugarea I: *l-au gătat* (90v/7).

Verbele *a amerinţa* (81v/11) şi *a îndura* (117r/19) sunt tranzitive. Verbul *a gândi* apare la diateza activă: *Băiaşul au gândit să aducă pre muiarea lui* (92r/16—17), *fămeaia au gândit să facă un meşteşug pasărei* (85r/4—5). Tot la diateza activă este consemnat şi verbul *a sili* cu sensul „a se strădui": *acuma ai silit de te-ai învăţat toate filosofiile* (116v/3—4). Pentru „a se însera" se foloseşte verbul neînsoţit de pronumele reflexiv: *deaca au însărat, s-au dus* (97v/18). Verbul *a învăţa* apare folosit cu pronume, păstrându-şi totodată tranzitivitatea: *să te înveţi puţinc meşteşuguri* (103r/4); cf. *faptele muierilor n-ai învăţat* (106r/10). Verbul *a cuteza* apare însoţit de pronumele reflexiv: *a se cuteza* (119v/20). Verbul *a înnebuni* este întrebuinţat la diateza reflexivă: *s-au nebunit* (105r/1, 4, 5).

Verbele cu tema în *d, t* prezintă forme iotacizate în *z, ţ: să cază* (100v/13), *să răspunză* (116r/1), *să văzu* (88v/14), *să scoţ* (115v/10). Verbele cu tema în *n* prezintă forme iotacizate în *i: ţiu* (95v/2), *să ţie* (84r/3), *ţiind* (87v/20, 109v/16, 119v/5), *să spui*, 1 sg. (107r/9), *să spuie* (81r/14, 111v/17), *spuind* (120v/11), *să vie* (119v/20). Verbele în *r* prezintă, alături de formele iotacizate *să ceiu* (119v/13), *să ceaie* (114v/19), şi forme care conservă consoana: *să ceară* (114/20).

Verbul *a păţi* prezintă forme fără sufix: *să nu paţ* 2 sg. (92v/16). Verbele *birui* şi *mântui* au la ind. prez. suf. *-esc: biruiesc* (89r/17), *mântuiesc* (91v/10). La indicativ prezent, verbul *a vrea* are şi formele *vei, va: pentru ce vei să te arzi?* (102r/3), *acum l-au părăsit şi nu va să-l mai lucreze* (84r/2).

Verbele la conjugarea a IV-a menţin terminaţia *-iia* a persoanei a 3-a de la imperfectul indicativului: *clevetiia* (103v/20), *grăiia* (80v/11), *hrăniia* (119v/2), *nu ştiia* (97v/6), *veniia* (79v/12, 96r/15); cf. *nevoia* (93v/12).

La pers. 1 sg. a imperf. ind. consemnăm terminaţia *-m: făceam* (87r/4), *puneam* (87r/5). La persoana a 3-a plural a imperfectului nu a fost consemnat *-u: cădea* (95v/11), *cerea* (111v/10), *credea* (105r/4), *era* (83r/1, 86v/15, 101r/1), *mergea* (99r/10), *secera* (100r/11).

În câteva situații, imperfectul este exprimat printr-o formă perifrastică: *s-au fost hrănind* (100r/17), *au fost îmblând* (100r/11—12), *au fost ședând* (100r/10), *au fost tăcând* (83v/13—14), *au fost mergând* (84v/12—13), *au fost spălând* (85v/19).

Forme perifrastice se folosesc și pentru exprimarea perfectului compus: *ai fost căzut* (100r/3), *s-au fost împuținat* (100v/19—20), *au fost pus* (100r/18—19). Auxiliarul perfectului compus are la persoana a 3-a singular forma *au: au zis* (104v/2, 112r/3), *au fost* (79v/15), *au cunoscut* (92r/6). Rareori este consemnată forma *a: a iubit* (93v/12), *a chiemat* (98v/3), *a văzut* (99v/9), *a învățat* (112r/9).

Perfectul simplu de la *a face* are la persoana a 3-a singular forma *feace* (93v/2).

La perfect au fost notate forme reduplicate: *deade* (93v/6), *au stătut* (89v/6 marg., 102r/15—16, 114v/10—11).

Auxiliarul viitorului are forma *voi, vei* etc.: *te vei căi* (88v/2), *mă voi duce* (104r/10), *vei mearge* (88v/2), *voi mânca* (95v/5), *voi muri* (95v/5). Cu formele conjuncte ale pronumelui, auxiliarul are la viitor formele *-oi, -ei, -i: l-oi pedepsi* (119r/18—19), *ț-oi scoate* (115v/6), *l-oi spăla* (87r/12), *l-ei face* (81r/17), *l-ei prinde* (88v/6), *ț-ei pune* (92v/18), *mi-ei face* (95v/3), *t-ei tămădui* (115v/7); cf. și *ce-i face* „ce vei face" (104r/10). O altă formă de exprimare a viitorului este și aceea alcătuită din auxiliarul *a vrea* urmată de conjunctiv: *va să meargă* (119v/9). Notăm, în sfârșit, și o suprapunere a două morfeme, ale viitorului, *o* și *a: mi-o a face* (95v/5—6), *mi-o a spune* (81r/12). Judecând după faptul că *a* este adăugat după scrierea rândului, fără ca *o* din rând să fi fost șters, această dublare a morfemului la viitor ar putea fi considerată o greșeală de copist, al cărui uz lingvistic diferă de uzul originalului pe care îl copiază.

La perfectul conjunctivului, auxiliarul are forma flexionară: *să nu-i fie dat* (81r/3—4).

Auxiliarul condiționalului prezent, pers. a 3-a sg. are forma *are: are fi* (85v/10, 106r/18), *are răspunde* (115v/17), *are zice* (115r/18).

La imperativ, am consemnat formele *blem* (97v/14), *pasă* (106v/9), *păsați* (107r/1), *stăi* (114v/4).

Infinitivul prezintă forma lungă în construcții în care azi apare forma scurtă: *au început a-i spunerea* (106v/16).

Participiul lui *a cere* este *cerșut* (93r/5, 111r/20).

Cu sensul „înainte" am consemnat adverbul *mainte* (91v/20). Pentru sensul „deasupra" este folosit *asuprâ* (86r/19). În locul adverbului *lesne* este notată locuțiunea adverbială *cu lesne* (87r/11). Adverbul *primprejur* din limba de azi nu s-a sudat încă, iar componentele sale sunt scrise separat: *prin prejur* (117v/5). Locuțiunea adverbială cu sensul „din(spre) dreapta" este notată în forma *din na direapta* (108r/18—19). Densusianu

consideră cu prepoziția slavă *na* intrase în limba curentă [5], în timp ce DLR-ul nu o include în lista de cuvinte [6]. Totodată, DLR nu înregistrează un adverb *nadreapta* și nici ipoteticele sale variante *nadereapta, nadireapta*. Poziția autorilor dicționarului-tezaur rezultă însă din articolul *nastânga* [7]. În realitate, construcția *din na direapta* provine dintr-o construcție de tipul *din a direapta*, pronunțat și scris *din na direapta*.

Cu sensurile „foarte mult", „foarte bine" am consemnat folosirea frecventă a adverbului *foarte* pe lângă verbe sau locuțiuni verbale: *Avea ibovnic și-l foarte iubiia* (87r/19), *Tată-său foarte s-au bucurat* (91v/4—5), *Împăratul foarte s-au mâniiat pre filosof* (91v/6—7), *Foarte ș-au făcut voia rea* (87r/10).

Pentru exprimarea negației, pe lângă adverbul *nu*, am notat și adverbul *ba* (84r/7, 93r/2).

Dintre prepoziții am notat:

a „în": *ținând sabiia goală a mână* (88r/1); cf. și *ține sabiia în mâna ta* (87v/17—18).

dinafara (112v/9) apare scris Нинафара în contextul *au stătut dinafara acelui târgu*.

dupre „după, în spatele" (88r/6, 88v/17); cf. *după* (89r/8).

La conjuncții am notat:

au „sau" (84r/7).

căce „că" (82v/7).

căci că „că" (116v/8).

cum „că" (102r/1).

de „și": *Bărbatul mieu easte afară de șade cu priiatinii* (105v/7); „ca să": *Mă vor da de mă vor omorî* (101v/9), *voi face un meșteșug de voi face un lucru drăcesc* (103v/16); „dacă": *de nu-l vei omorî...* (95v/14): „încât": *eu o voi face de va face voia ta* (93v/2).

pentru ce „pentru că": *de nu-l vei omorî pentru ce m-au suduit...* (95v/4).

pentru că ce „deoarece": *Pentru ce vei să te arzi? Pentru că ce n-ai vrut să mă mântuiești* (102r/4).

pentru să „(pentru) ca să": *Ai ceva frică de tată-tău pentru să nu-ț facă ceva rău* (81v/5—6).

---

[5] Densusianu, HLR, II, 180.

[6] DLR, Tom VII, Partea I, Litera N, s. v.

[7] *Ibidem*.

La nivelul propoziției, subiectul apare uneori reluat: *Muiarea, văzând graba tânărului..., muiarea au început a să depăra* (105v/11—13), *Omul cel strein... ieșind afară el alergând...* (88r/4—5), *Aceaste fapte, umblând și făcând să-și tocmească vina și rușinea, toate aceastea le-au făcut* (85v/3—5).

La nivelul frazei formate prin coordonare copulativă, subiectul inclus al propozițiilor constitutive se poate schimba, fără ca lectorul să fie avizat: *Și au luat cuțitul să spintece vulpea... și au sărit pre poartă și au scăpat de moarte* (118r/12—14).

Semnalăm lipsa acordului dintre subiect și predicat: *mci unele nu easte adevărate* (85r/20).

Apoziția este, de regulă, acordată: *în mânile filosofului Sintipei* (79v/6—7), *s-au închinat părintelui său, împăratului* (107r/12—13).

Complementul direct apare uneori fără prepoziția *p(r)e*: *Băiașul... au adus muiarea lui* (92r/19), *Știia și slujnica ce avea* (*ce* = „pe care" 84v/11), *Nu ți să cade să omori nici unul* (86r/15); cf. *Iar băiașul au gândit să aducă pre muiarea lui* (92r/16—17). Pronumele personal în acuzativ având funcție de complement direct este reduplicat (anticipat sau reluat): *nu-l poate să-l învețe* (79r/11), *nu l-au putut să-l găsească* (81r/1); cf. *văzind pre dinsul* (119v/18—19). Formele atone ale pronumelui personal pot fi anticipate și atunci când acesta are în propoziție rol de complement indirect: *Cum vă pare voao* (81r/2), *I-au arătat... mirelui* (91r/16—17), *Dascalul să nu-i fie dat vro iarbă coconului* (81r/3—4); cf. *galbinii vor fi mie dobândă* (92r/18), *Zise împăratul ei* (81r/15—16).

Din cauza regimului verbal din limba originalului, complementul indirect apare la dativ, în situații în care limba română cunoaște construcții prepoziționale: *mascurul... căuta măimuței* (95v/14). În același fel se explică și construcții ca: *doară l-ei putea cunoaște de tăcearea lui* (81r/11—18), *și o iubi de frimsețile ei* (83r/3).

Am consemnat și apariția elementului predicativ suplimentar: *Toate aceastea ai zis către împăratul adevărate de coconul mieu* (119r/13—14).

Când introduce o atributivă, *care* este precedat de *de* în situații în care limba de azi folosește *în* sau *pe: Să-ț dau o carte de care scrie pentru înțelepciune* (83r/12—14), *Împăratul avea 7 filosofii de* [*care-i ținea împăralul la toate trebile* (82r/17—18).

Anacolutul a fost notat relativ frecvent: *Și maica coconului foarte cu voie rea era și-i păru cu scârbă* (81r/14—15), *Iar băiașul ... i s-au făcut milă de acel tânăr* (92r/4—6), *Eu am auzit că cine are durori de inimă să-i pui inima vulpci pre durori* (118r/10—12), *Deci, împăratul, deaca au auzit de la fiiu-său aceale cuvinte, i-au plăcut* (118v/7—8).

După cuvintele de declarație am consemnat prezența comunicării directe, ca în limba de azi: *Și au zis portariului: „Coada aceștii vulpi să o iau să șterg moara"* (118r/1—2), *Iar băcanul au zis muierii: „De vei vrea să-ț dau urez mai mult, întră în prăvălie"* (89v/12—13). Mai frecvente sunt situațiile când vorbirea directă apare legată: *Și am zis că nu te voi mai crede de câte vei grăi* (95r/8—9). *Gândea cu gândul ei că... adevărat mă vor prinde câinii* (117v/18—19). *Nevoiia să zică cuvânt către tată-său că eu, dumneata, niciodată n-am văzut pre împăratul* (119v/9—11). În aceeași frază, vorbirea directă legată poate apărea alături de vorbirea indirectă: *Mirele au spus că e fecior de împărat și pre porânca părinților mei mă duceam la cutare împărat* (91r/4—5).

Negația nu este întotdeauna dublă ca în limba de azi: *Să nu omoare pre fiiul său până vor treace 7 filosofi* (82v/13—14), *Altul ca el n-au fost, nici au rămas* (79v/16), *Nici maicei sale spune* (81r/14), *Nici i-au fost pre voie, nici să cade* (82v/19); cf. *Nici n-au plouat, nici n-au tunat, nici n-au fulgerat* (85v/2).

Ordinea cuvintelor în frază poartă adesea amprenta limbii originalului. Astfel, complementului direct exprimat îndeosebi prin pronumele personal de persoana a 3-a, feminin, singular este plasat întotdeauna înaintea verbului: *Dulama ce mi-o ai vândut o am îmbrăcat și nu știu cum o am ars la poale... și o am dat la o babă* (98r/10—13); cf. și 98v/3, 4, 8—10, 13, 99v/9, 102r/7, 118r/1, 120v/18). Dislocarea formelor de superlativ prin intercalarea verbului între morfemul superlativului și adverb ar putea fi un reflex al limbii originalului: *tânărul foarte au fugit tare* (89r/18—19), *mirele foarte s-au jurat rău* (91r/14—15).

Relativ frecvente sunt și inversiunile de tipul *ducu-te* (94r/13) sau *a unii muieri fapta* (103v/17). Mai curioasă este ordinea cuvintelor în următoarea frază: *Pre fiiul tău l-au mâncat pre drum un leu și pre mulți oameni* (90v/20), Secvența *și pre mulți oameni* își avea locul după *fiul tău*. Plasarea ei la sfârșitul frazei se poate datora unei omisiuni de copist care s-a corectat în ultima clipă. Ea se poate explica și prin oralitatea limbajului folosit de povestitor.

În încheiere consemnăm prezența construcției paratactice *și și* (83v/6—7), în care primul *și* este conjuncție și al doilea — adverb [8].

[8] Florica Dumitrescu, *Observații asupra construcției paratactice dacoromâne și și*, în *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973, p. 44—47.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm, grupate pe origini, cuvintele dispărute din limba de azi, cuvintele cu sensuri diferite de limba de azi și cuvintele cu o repartiție teritorială restrânsă, într-un cuvânt, cuvintele învechite și regionale.

Latine. a (<*ad*) „în": *Ținînd sabiia goală a mână* (88r/1).

amerința (<**amminaciare*) este notat în contextul *Eu îț voi amerința un sfat cătră părintele tău* (81v/11), din care rezultă un sens neconsemnat în DA „a da; a arăta".

cerca (<*circare*) prezintă două sensuri: 1) „a căuta": *L-au cercat pretutindinea* (80v/20) și 2) „a cerceta": *Ciobotariul, cercând, au cunoscut că-i mănâncă vulpea găinile* (80v/20).

crunt (<*cruentus*) „însângerat": *gura câinelui cruntă* (96v/1).

dănăoară (<*de una hora*) atestat și în forma *dănioară* „odată, cândva": *eu l-oi pedepsi ca să nu facă nici dănăoară de aceale fapte* (119r/19); cf. și 82r/10.

giudeț / județ (<*judicium*) 1) judecată: *"Nu să cade împărăției tale să te grăbești să faci giudeț* (91v/17—18); *atuncea să să facă județul* (91v/19); 2) „judecător": *Să meargem la giudeț* (114r/6).

păsa (<**passare*) „a merge": *Máine pasă la împăratul și înaintea lui să stai* (80v/2). Apare în textul nostru numai la imperativ singular.

soție (<*socius*) „tovarăș, asociat": *Era câte 3 soție în negoțul lor* (110v/13).

venire (<*venire*) „pornire (mânioasă)": *Acești 7 filosofi să sfătuiră, auzind de venirea împărătească asupra fiiului său* (82r/19).

Slave. aspidă (<v. sl. *aspida*) „viperă": *Muierile ceale reale să potrivescu cu aspida* (98v/19).

căi (<v. sl. *kajatisę*) „a compătimi": *Mi-au părut rău și te-am căit* (97v/10).

ciudi (<v. sl. *čuditi*) „a se mira": *Împăratul... să mira și să ciudea de tăcearea și de fără glas ce sta coconul* (80v/14).

clăti (<v. sl. *klatiti*) „a se clătina": *L-au spânzurat deasupra cușcăi și să clătiia* (85r/12).

coneț (<v. sl. *konĭcĭ*) „sfârșit": *Conețul și sfârșitul* (121v/11).

dodei (<v. sl. *dodejati*) „a forța, a obliga": *Au început a o dodei ca să să culce cu dinsa* (96v/20).

dvori / zvori (<v. sl. *dvoriti*) „a se prezenta (în fața unui domn)": *Într-aceaea zi au mers filosoful și au dvorit înaintea împăratului* (89v/6). *Muiarea cea rea au mersu la împăratul a treia zi de zvorâia înaintea lui* (90r/17).

gomot (<scr. *glomot*) „zgomot": *Tânărul s-au dus să vază ce easte acolo atâta gâlceavă și gomot* (89r/2).

istov (<v. sl. *istovŭ*) „complet, perfect": *Dascălul m-au apucat cu ceale mici învățături până m-au învățat de istov* (116v/17).

iuboste (<v. sl. *ljubostĭ*) „dragoste": *Tânărul, de mare foc... și iuboste mare, să mira ce va face* (93r/16).

pocitanie (<v. sl *počitanije*) „relatare": *Aceasta e pocitaniia a filosofului cel dintâi* (84r/17).

polojanie (<v. sl. *položenije*) „snoavă, anecdotă, întâmplare": *Sindipa, spuind această polojanie împăratului, și s-au dus* (120v/11—12).

proclet (<sl. *proklet*) „blestemat": *Procleta de babă au zis* (97v/12).

scandilă (<v. sl. *skandalŭ*) „rușine": *Să o pui pre un măgari și să o poarte prin tot târgul ca să-i facă scandilă* (118v/3).

ughi (<pol. *ug*) „numele unei monede": *I-au dat 100 de ughi* (92r/3).

usebi (<v. sl. *osobĭ*) „separat": *Și au pus toți galbinii usebi* (110v/18).

Maghiare. feredeu (<*feredö*) „baie": *Au ieșit muiarea de la feredeu afară* (92v/7).

meșteșug (<*mesterség*) 1) „sens profund, tâlc; secret": *Nici un lucru al filosofiei și meșteșug n-am lăsat de nu l-am învățat pre fiiul tău* (110r/17); 2) „viclenie": *El îmblă ca să înveațe toate meșteșugurile muierilor* (103r/1).

Greceşti. astronom (<ἀστρονόμος) „astrolog": *Dintr-acei filosofi au fost... și unu astronom, vrăjitori de steale* (119r/2—4).

astronomie (<ἀστρονμοία) „citire în stele, ghicire": *Lucrul al norocului lui la astronomie au cercat* (108r/14).

pedepsi (<επεδεψα) „a instrui, a învăța": *...având pohtă și dragoste împăratul să-l pedepsească pre fiiul său la învățătura cărței* (79r/7—8).

urgisi (<ὠργίζομαι) 1) „a se mânia": *Fiiul împăratului s-au urgisit de aceaste cuvinte* (81v/14); 2) „a repudia": *Iar bărbatul ei... o au urgisit* (84v/18).

Etimologie necunoscută. brudiu/brudiv „copilăros, naiv, necopt (laminte)": *Să știi că atunci am fost brudiu* (116v/15), *Fiind într-același chip și brudiv la minte, nu puteam să mă dezmird la învățătură* (116v/9—10).

Formații pe teren românesc din elemente de diverse origini

Latine

hiriș „firesc, natural": *Un pământ al nostru hiriș l-am dat acestui om* (83v/20).

înlăuntrul „interiorul": *Gura şi mânile cu lesne le voi spăla, iar înlăuntrul pântecelui anevoie l-oi spăla* (87r/12).

putincios „capabil": *Nu va fi putincios de să fie dascal pre sine* (110v/5).

Slave

cumpăni „a intenţiona, a plănui": *Să cumpănesc să-i piiarză* (113v//9—10).

dăscălie „învăţătură": *Să păzească şi să cunoască dăscăliia* (81r/5).

iscusit „frumos": *Au văzut o fămeaie foarte iscusită* (83r/2).

ispiti 1) „a intenţiona": *Acum, având împărăţiia ta acest fiiu, ispiteşti să-l omori* (100r/6); 2) „a cuteza": *Nimica nu s-au stricat şi nici să va mai ispiti niciodată să mai vie la acel pământ* (84r/15).

îngrozit „îngrozitor": *L-au dus la o peşteră îngrozită* (88v/20).

prăjitură „prăjeală": *Muiarea lui au făcut bucate: fierturi şi fripturi şi prăjituri* (100v/20).

toemit „împodobit": *Veade şi casa aşa tocmită* (94v/1).

Maghiare

giuruinţă „promisiune": *Ai zis pre fiiul tău să-l omori pentru o giuruinţă de nimic* (102v/5).

sămălui „a considera": *Iar aceşti 7 filosofi... au sămăluit... că mare urgie au biruit pre împăratul* (82r/19 — 82v/1). De remarcat că scribul comite o contaminare între *sămui* şi *sămălui*: el scrie pe fila 82r/20 *sămăluit*, iar pe fila 82v/1, când reia cuvântul, scrie *sămuluit*, variantă neînregistrată în DLR.

Greceşti

astronomi „a ghici, a citi în stele": *Pentru aceasta pre cât voi puteu să astronomescu şi pre cât voi vedea binele tău* (80r/7).

pedeapsă „învăţătură": *De multă trudă şi pedeapsă a dascalului s-au făcut acest lucru* (91r/7).

Alte origini

brânişor „brâuleţ": *Ş-au dezlegat brânişorul şi s-au suit pre divan* (105v/10).

Neologisme

diamant (<ngr. ἄδαμας, ἀδαμάντος) cf. magh. *gyémánt*): 91r/1, atestat şi în *Biblia de la Bucureşti*.

papagalo (<ngr. παπαγαλλος) cu varianta **papagolie:** 84v/5, 9, 85r/3—4, 16. TDRG îl consideră cuvânt general european de origine obscură, prima atestare într-un maniscris datând din 1693 *(Floarea darurilor)*.

urez (<v. bg. *orizŭ*) 89v/11, 12, 16 nu prezintă alte atestări contemporane în TDRG.

zahar (ngr. ζαχαρι) 89v/13, 16 este o formă pe care TDRG o localizează în Muntenia şi Moldova fără a consemna atestări mai vechi decât epoca în care s-a redactat dicţionarul.

Sinonime

Bogăţia lexicală a unui text este ilustrată, între altele, şi de bogăţia sinonimelor. În textul pe care îl editâm aici, se constată existenţa unor perechi de sinonime de diverse origini. Le prezentăm în continuare în ordinea alfabetică a primilor termeni selectaţi după originea cuvintelor care alcătuiesc seria sinonimică: mai întâi cele latine, apoi cele slave, maghiare, greceşti, bulgare, sârbocroate, turceşti etc. În cadrul seriei, ordinea este cea alfabetică, indiferent de originea cuvintelor. Acolo unde a fost posibil, s-a optat pentru forma literară a cuvintelor.

— *amăgitor* (113v/7) — *rău* (113v/7) — *viclean* (113v/8);
— *apuca* (79v/1) — *prinde* (79v/5); — *rămăşi* (113v/13);
— *arătare* (82v/20) — *pocitanie* (82v/20) — *polojanie* (120v/11—12);
— *ascunsele* (81r/13—14) — *tainele* (81r/13);
— *astronom* (119r/7) — *vrăjitor de stele* (119r/4);
— *baie* (110v/16 marg.) — *feredeu* (110v/16);
— *bărbat* (104r/2) — *om* (103v/1) — *soţ* (93r/4);
— *babă* (93v/1) *bătrână* (93r/4);
— *chemaţii* (109r/20) — *oaspeţii* (109v/7);
coneţ (121v/18) — *sfârşit* (121v/11);
— *cumpăta* (83r/16) — *ţine* (83r/16);
— *cunoaşte* (111v/18) — *şti* (110r/15) — *a fi cunoştinţă* (109v/18—19) — *a avea cunoscută* (98r/13);
cutremura (82r/11) — *sperja* (82r/11) — *teme* (81v/18—19) — *urgisi* (81v/14);
— *cuvânt* (85v/5) — *pildă* (110v/11) — *pocitanie* (85v/18) — *polojanie* (120v/11—12);
— *drac* (104v/15); — *diavol* (105r/9) — *proclet* (99r/18);

— *dragoste* (93r/12) — *iuboste* (93r/16);
— *dugheană* (89v/11) — *prăvălie* (97r/9);
— *faptă* (98v/18) — *tocmeală* (98v/17);
— *făt* (111v/16) — *cocon* (119r/4) — *copil* (118r/5) — *fecior* (119r/6) — *fiu* (118v/14);
— *femeie* (103v/20, 104r/14) — *muiere* (104r/1, 19);
— *frumos* (83r/13) — *iscusit* (83r/2);
— *fur* (99r/19) — *lotru* (96v/14) — *tâlhar* (120r/15);
— *gâlceavă* (89r/2) — *gomot* (89r/2);
— *gras* (92r/3) — *gros* (92r/3);
— *greu* (83r/14) — *rău* (83r/14);
— *groază* (105v/18) — *frică* (105v/18);
— *împodobi* (94v/16) — *podobi* (94r/8) — *tocmi* (94r/9);
— *înstreina* (82r/13) — *urgisi* (82r/14);
— *întări* (80v/14) — *păzi* (81r/5);
— *mânie* (85v/11) — *urgie* (85v/11);
— *mira* (80v/14) — *ciudi* (80v/14);
— *mumă* (119v/1) — *maică* (81r/14);
— *nevoi* (117r/9) — *sili* (116v/19);
— *nevoință* (83v/2) — *trudă* (83v/1);
— *niciodată* (84r/15) — *nicidănăoară* (119r/19);
— *oaste* (90v/10) — *gloată* (90v/10);
— *ocări* (105r/18) — *sudui* (105r/17);
— *părinte* (109r/18) — *tată* (80v/10) — *tătâne* (109r/13);
— *plânge* (96v/10) — *suspina* (96v/10);
— *pleca* „a se conforma" (102r/5) — *potrivi* (105v/9);
— *rupe* (82r/7) — *sparge* (81v/20);
— *scriitor* (109r/10—11) — *dascal* (109r/10—11) — *filosof* (109r/10);
— *spune* (106v/16) — *grăi* (106v/8) — *zice* (109r/13);
— *spusele* (82r/12) — *zisele* (82r/12);
— *sta* (89v/6 marg.) — *dvori* (89v/6);
— *tocmeală* (94v/4) — *meșteșug* (94v/14);
— *veaste (bună)* (107r/7) — *bucurie* (107r/7).

Perechi de sinonime sau chiar lanțuri sinonimice au fost înregistrate și la nivelul unor locuțiuni verbale și expresii, dintre care consemnăm câteva:

a fi cu dreptate (85v/15) — *a fi cu dereptul* (82v/18) — *a se cădea* (82v/19);
— *a face trudă* (106r/9); — *a se trudi* (106r/8);
— *a-i fi milă* (86r/5—6) — *a se îndura* (86r/5);
— *a fi trist* (92r/7) — *a-și strica inima* (92r/7) — *a fi cu voie rea* (92r/8);

— *a da județ* (96v/12) — *a da cuvânt* (96v/12);
— *a-i părea rău* (97v/10) — *a căi* (97v/10);
— *a se face mâhnit* (80r/17) — *a se face cu voie rea* (80r/17).

Formarea cuvintelor

Sufixe

— *-aș: armaș* (102r/18), *băiaș* (92r/18—19)
— *-enie: milostenie* (102v/9)
— *-esc: bărbătesc* (89v/15), *împărătesc* (83v/8)
— *-e(a)ște: împărăte(a)ște* (79r/6)
— *-i: doftori* (87r/2)
-ie: dăscălie (79r/16), *împărăție* (84r/8)
— *-ime: grăsime* (92r/4), *grosime* (92r/10)
— *-ință: adeverință* (95r/9—10)
— *-iș: cruciș* (115v/3)
— *-işag: furtişag* (119r/2)
— *-iță: porâmbița* (100r/14)
— *-tor(iu): slujitoriu* (96r/13)
— *-tură: fiertură* (100v/19), *începătură* (87r/17)
— *-ui: găzdui* (110v/15), *pecetlui* (110v/18), *sămui* (85r/19).

Prefixe

— *de- : depăra* (105v/12)
— *în- (îm-): împodobi* (94v/16), *întâmpina* (107r/14)
— *ne-: neputând* (90v/15), *neștiind* (90v/16).

În text se constată existența unui mare număr de formații — verbale, îndeosebi — neprefixate: *bolnăvi* (96v/10), *crucișat* (115v/4), *nebuni* (93r/12—13), *plini* (105/8—9), *tâmpina* (113r/13). În cuvintele moștenite, prefixul *îm- (în-)* este, de regulă, păstrat: *încăleca* (99v/7), *îngenunchea* (84r/3), *întâmpla* (112v/11). În *împărat*, *îm-* inițial nu este notat atunci când cuvântul urmează după un altul, terminat în *n*, de obicei articolul nehotărât *un: părat* (79r/3), 88r/17, 91v/20).

Schimbarea categoriei gramaticale

Am notat câteva substantive provenite din participii: *ascunsele* (81r/13—14), *căitul* (100v/11), *chemații* (109r/20), *dăruitul* (97r/6), *spusa* (82r/12), *zisa* (82r/12).

STUDIU FILOLOGIC

DESCRIEREA MANUSCRISULUI

Cuvânt și pocitaniia filosofului Sintipa cu împăratul de țara Persie, anume Chira (prescurtat, *Sindipa)* se află între filele 79r — 121v ale unui manuscris miscelaneu copiat între anii 1693—1703 și păstrat la Biblioteca Academiei Române sub cota ms. rom. 1436. Manuscrisul provine din biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului[9] și conține numeroase sublinieri de cuvinte și expresii executate cu creion cărămiziu de căpitanul Constantin Oltelniceanu, căruia îi aparținuse inițial miscelaneul[10]. Manuscrisul, având dimensiunile 195 × 145 mm, este legat în piele și conține 240 file. Filele 1r — 145v conțin 20 de rânduri pe pagină, scrise cu cerneală brun deschis. Titlurile și inițialele sunt scrise cu chinovar. Fila 146r conține însemnări. Filele 146v — 148v sunt albe. Filele 149r — 216v conțin câte 18 rânduri pe pagină. Pe filele 217r — 240v numărul rândurilor variază între 5—6 și 20 pe pagină, spațiile scrise alternând cu spații albe. Între filele 149 și 240 cerneala folosită are culoarea brun deschis, iar chinovarul nu este folosit. Scrierea este cursivă[11].

Textul *Sindipei* este scris de o singură mână de la început până la sfârșit. Însemnarea de la file 121v ni-l înfățișează pe scrib în persoana dascălului Costea de la biserica din Șcheii Brașovului. Din aceeași însemnare rezultă și data la care a fost încheiată copierea acestui text: 25 noiembrie 1703.

Textul este aranjat în pagină la egală distanță de marginile filei pe recto și mai apropiat de cotor pe verso. Distanțele dintre text și marginile filei variază după cum urmează: marginea superioară între 15—20 mm, marginea inferioară între 27—28 mm marginea dinspre exterior între 25—35 mm (pe recto) și 26—27 mm (pe verso), marginile dinspre cotor între 15—18 mm (pe recto) și între 8—15 mm (pe verso). Adaosurile marginale datorate lui Costea dascălul sau altor persoane au fost menționate în aparatul transcrierii. Inițialele omise, care urmau să fie scrise cu chinovar după copierea textului cu cerneală brună, au fost reconstituite între croșete.

Manuscrisul *Sindipei* nu conține colontitluri. Fiecare pagină, cu excepția filei 121v, conține cu exactitate 20 de rânduri. Distanța dintre rânduri este de 7—8 mm. Înălțimea literelor este, în general, de 1,5—2 mm. Înălțimea literelor care depășesc rândurile variază între 6—7 mm., putând atinge chiar 9 mm, când sunt plasate pe ultimul rând, iar a majusculelor — între 4—11 mm. Înălțimea literelor din titlul manuscrisului, executat cu chinovar, este de 10 mm pe primul rând și de 2—4 mm pe rândul al doilea. De obicei, între cuvinte se lasă un mic spațiu alb.

Numărătoarea filelor este executată mecanic, în zilele noastre. La copiere, numerotarea s-a făcut pe caiete. Prima indicație privitoare la numărul caietului apare la f. 52v, unde este marcat sfârșitul caietului 1. Urmează 2 caiete a 4 file (f. 53r — 60v), 8 caiete a 8 file fiecare (f. 61r — 124v) și 4 caiete a 4 file (f. 125r — 144v), care au marcate atât începutul, cât și sfârșitul. Ultimul caiet, al șaptesprezecelea, conține signatura chirilică doar la început, pe f. 145r. Acest caiet se termină la f. 148v, dar signatura chirilică de la sfârșitul lui lipsește, întrucât filele 147 și 148 sunt albe. De la f. 149r începe o nouă numerotare a caietelor, de la 1 la 17. În această porțiune a manuscrisului, fiecare caiet are 4 file, marcarea se face atât la începutul, cât și la sfârșitul fiecărui caiet. Ultima signatură chirilică apare la f. 216v. Începând cu f. 217r, textul ocupă în pagină, de regulă, câteva rânduri sau cel mult jumătate din spațiu. Până la sfârșitul miscelaneului (f. 240v) apar doar însemnări și diverse texte scurte, în română și greacă.

Hârtia, de calități diferite, bine conservată, este groasă, de culoare gălbuie și prezintă diverse filigrane. În porțiunea cuprinsă între f. 79r — 121v, unde este inserat textul nostru, am notat mai multe filigrane: rădăcină de stejar, figură umană cu ancadrament oval, scut (sau blazon). Distanța dintre călușuri este de 17—18 mm, iar cea dintre vărgături de 0,5 mm.

---

[9] Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 330.

[10] AAR, Partea administrativă și dezbaterile, s. II, 2 (1879—1880), p. 79—80; Ioan Lupu, *Un bibliofil român din prima jumătate a veacului al XIX-lea: Căpitanul Constantin Oltelniceanu*, în „Studii și cercetări de bibliologie", III, 1960, p. 129—150; idem, *Date noi privitoare la bibliofilul Constantin Oltelniceanu*, în *loc. cit.*, V, 1963, p. 79—104.

[11] Pentru descrierea detaliată a ms. rom. BAR 1436, vezi: G. Strempel, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, vol. I, București, 1959, p. 38—39; Moraru-Velculescu, *Bibliografia*, I, p. 211—212 și II, p. 407; Ștrempel, *Catalogul*, I, p. 329—330; cf. și M. Popescu-Spineni, *Un manuscris românesc de geografie din secolul al XVII-lea*, în „Studii și cercetări de bibliologie", V, 1963, p. 319—333.

OPINII ASUPRA TEXTULUI

În cele ce urmează facem o trecere în revistă a opiniilor exprimate de cercetătorii textului pe care îl editǎm. Opiniile asupra miscelaneului în ansamblul său nu formează subiectul cercetării noastre decât în măsura în care acestea se referă și la textul *Sindipei*.

Primul cercetător român care se ocupă de *Sindipa* este M. Gaster[12]. În lucrarea sa, autorul menționat consacră *Istoriei Sindipei* un studiu în care face referiri la originea și răspândirea acestui text. Părerile sale, în general judicioase, au fost parțial însușite de cercetătorii români care i-au urmat. Ideea originii indiene a povestirii și răspândirea ei în Europa prin intermediar arab (sirian), grec și latin nu a fost contestată de nimeni. Contestabile sunt însă două dintre opiniile lui M. Gaster privind originalul după care s-a făcut traducerea românească și vechimea acestei traduceri. Astfel, M. Gaster consideră că traducerea românească a *Sindipei* are la bază tipăritura grecească apărută la Veneția în 1744. Se asemenea, el consideră că cel mai vechi manuscris românesc al *Sindipei* datează din 1799. Ambele păreri au fost infirmate de existența manuscrisului copiat de Costea Dascălul în 1703.

Într-un studiu datând din 1928, N. Iorga reia problema originalelor care au stat la baza versiunilor occidentale ale acestei povestiri indiene[13]. El arată că din pehlevi, textul a fost tradus în persană, de aici în arabă și apoi în siriană. N. Iorga semnalează existența redacțiilor occidentale, diferite de cele orientale ale povestirii și amintește de prima tipăritură românească, apărută la Sibiu, în 1802, fără a face vreo referire la tradiția manuscrisă a acestei cărți în literatura noastră.

Cel mai amplu studiu asupra *Istoriei Sindipei* aparține lui N. Cartojan[14], care arată că originea indiană a cărții este sugerată de numele eroului — Sindhapati este conducătorul sidelor, adică al înțelepților — și de subiectul unora dintre povestiri care se regăsesc în vechile literaturi indice. Deși originalul indian al cărții nu a fost încă identificat, N. Cartojan este de părere că versiunea grecească ar fi cea mai apropiată de prototipul pierdut. După opinia aceluiași cercetător, versiunea grecească a pătruns doar în literaturile slave și la noi. Această versiune s-a răspândit inițial în copii manuscrise și apoi a fost tipărită la Veneția. În literatura română, romanul circula înainte de 1744, când versiunea

[12] M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883, p. 54—77.

[13] N. Iorga, *Livres populaires dans le sud-est de l'Europe et surtout chez les roumains*, extras din AAR, Mem. Secț. Ist., vol. XIV, 1928, p. 35—37.

[14] Cartojan, *Cărțile populare*, II, p. 284—297.

grecească este tipărită pentru prima dată. Prin aceasta, N. Cartojan îi combate pe M. Gaster și N. Iorga, care credeau că versiunea românească are la bază versiunea grecească tipărită. N. Cartojan este primul cercetător care afirmă că cea mai veche versiune românească a *Sindipei* este cea conservată de ms. rom. BAR 1436, copiat de Costea Dascălul la 1703. În continuare, N. Cartojan arată că ms. rom. 1436 este o copie după un altul mai vechi. Caracterul de copie al acestui manuscris este dedus de N. Cartojan din „numeroasele lacune ale textului". Conform părerii aceluiași cercetător, originalul românesc după care s-a executat copia provenea din Țara Românească și fusese tradus în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În finalul părerilor exprimate despre textul copiat de Costea Dascălul, N. Cartojan se arată frapat de „curiosul amestec" de elemente slave, azi dispărute *(pocitanie, dodei, iuboste, proclet, ciudă)*, grecești *(mustopita)*, turcești *(gealat, mozavirie)* și chiar italienești *(papagal)*. Am adus în discuție acest pasaj, pentru a spune că faptul cu adevărat „curios" este acela că în *Istoria Sindipei* copiată la 1703 de Costea Dascălul, unele dintre elementele străine menționate de Cartojan *(ciudă, gealat, mozavirie, mustopită)* nu figurează.

Referindu-se la alte manuscrise, mai noi, care conservă textul de care ne ocupăm, N. Cartojan arată că acestea (de exemplu, ms. rom. BAR 830 din 1786 și ms. rom. BAR 3184 din 1805) reflectă un original grecesc de tipul celor tipărite la Veneția, după care s-a executat și prima tipăritură românească.

Cercetătorii care au urmat, ca Șt. Ciobanu[15], Al. Piru[16], I. D. Lăudat[17], nu fac decât să reia păreri exprimate anterior. Într-o antologie a cărților populare românești în care cel mai vechi manuscris al *Sindipei* este editat pentru prima dată de I. C. Chițimia[18], Dan Simonescu face o sinteză a rezultatelor cercetărilor anterioare și oferă o listă aproape completă a copiilor manuscrise ale acestui roman[19].

Tratatul de istorie a literaturii române[20] pune în lumină faptul că romanul s-a răspândit la noi cu precădere în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, de când datează 5 copii manuscrise efectuate în 1780, 1781, 1784, 1786 și 1796. Informația este lacunară, căci nu se pun la contribuție datele publicate cu un an înainte de I. C. Chițimia și D. Simonescu. Totodată, se arată că versiunea occidentală a *Sindipei* a

[15] *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1947, p. 240—242.

[16] *Literatura română veche*, București, 1961, p. 500—503; v. și ed. a II-a, București, 1962, p. 466—469.

[17] *Istoria literaturii române vechi*, partea a II-a, București, 1963, p. 240—245.

[18] Chițimia-Simonescu, *Cărțile populare*, I, p. 353—401.

[19] Chițimia-Simonescu, *Cărțile populare*, I, p. 349—351.

[20] *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1964, p. 730—731.

ajuns la noi printr-o singură relatare în două variante: *Istoria lui Schinder împărat* și *Istoria viteazului Poliţion*.

Informaţii interesante privind originea și circulaţia romanului oriental *Sindipa* găsim și în *Dictionnaire des oeuvres de tous les temps* [21], După părerea redactorilor acestei opere monumentale, au existat trei versiuni greceşti ale cărţii; cea mai veche este versiunea bizantină, intitulată *Syntipas:* o altă versiune, de asemenea veche, este datorată lui Mihail Andreopulos; în sfârșit, o a treia redacţie, care urcă până spre 1626, este deja în greaca modernă.

Date noi privind tradiţia manuscrisă a cărţii ne oferă Mircea Anghelescu. Plecând de la un catalog al lui B. Ţonev [22], M. Anghelescu a identificat în Biblioteca „Kiril și Metodiu" din Sofia o copie fragmentară a *Sindipei,* datând, probabil, din 1795 [23].

Caracterul de copie al celei mai vechi versiuni românești a romanului *Sindipa* este susţinut și de Ion Gheţie, care consideră că existenţa a numeroase trăsături nemunteneşti poate fi interpretată fie ca inovaţii sud-est ardelenești, fie ca reflex al originalului moldovenesc după care s-a executat copia [24].

Ocupându-se de istoricul școlii românești din Șcheii Braşovului, V. Oltean arată că scribul care a copiat *Sindipa,* Costea Dascălul, „este de găsit în Șcheii Braşovului între anii 1689—1696" [25], afirmaţie care vine în contradicţie cu însemnarea de la fila 121[v] a manuscrisului, în care amintitul copist arată că și-a terminat lucrarea la 25 noiembrie 1703 în sfânta biserică din Șchei.

COPIE SAU ORIGINAL?

Dintre cercetătorii care s-au ocupat de textul editat aici, numai câţiva au adus în discuţie problema privitoare la caracterul de copie sau original al celei mai vechi versiuni românești manuscrise ajunse până la noi. Dintre aceștia din urmă, nici unul nu susţine caracterul de original al textului conservat în ms. rom. BAR 1436. Șt. Ciobanu [26], I. D. Lăudat [27], V. Olteanu [28] susţin caracterul de copie al textului, fără a-și motiva aserţiunea. N. Cartojan invocă în sprijinul opiniei sale „numeroasele lacune ale textului" [29], în timp ce D. Simonescu are în vedere examenul limbii [30], iar M. Anghelescu face referire la greșelile de copist care n-a înţeles textul și a lăsat lacune [31]. Pe toţi acești cercetători îi unește faptul că nu furnizează probe în sprijinul opiniilor formulate. Singurul care își întemeiază părerea pe examenul lingvistic al textului este Ion Gheţie [32].

Ne raliem și noi opiniei că *Sindipa* din ms. rom. BAR 1436 este o copie și aducem în sprijinul acestei afirmaţii două feluri de argumente: pe de o parte, existenţa a două straturi lingvistice, unul de tip sudic, celălalt de tip nordic, iar pe de altă parte, prezenţa unor omisiuni, înlocuiri și corectări de slove. Din considerente de spaţiu, exemplele privitoare la prima categorie de probe vor fi prezentate mai jos, în capitolul consacrat problemelor de localizare a textului. În cele ce urmează, ne limităm la cea de-a doua categorie de fenomene care evidenţiază caracterul de copie al textului editat aici. Semnalăm, astfel, omiterea unor slove iniţiale, pentru care copistul a lăsat loc liber în text, întrucât intenţiona să le scrie cu chinovar după ce termina de scris partea de text cu cerneală brună: ⟨K⟩ꙁ (91[v]/14), ⟨ѧ⟩ꙁѕн (91[v]/15), ⟨ш⟩н (99[v]/19). În câteva rânduri, am mai notat omisiuni de slove în interiorul cuvintelor ca: рнднсѣ pentru *ridicase* (95[v]/14) și нѣцъпо pentru *neguţători* (114)[r]/8), înlocuiri de slove ca: *au sămuluit* pentru *au sămăluit* (82[v]/20 — 82[v]/1), *drag* pentru *drac* (99[v]/8) și corectări de slove ca: *iar* corectat în *i-au* (105[r]/1), *de* corectat în *ce* (86[v]/14), *să mă duc* corectat în *să-i duc* (119[v]/12).

Pe lângă probele deja furnizate, în sprijinul ideii că *Sindipa* din ms. rom. BAR 1436 este o copie pot fi invocate și porţiunile din text alterate, care dovedesc neînţelegerea copistului faţă de textul copiat: *așa le-au fost mintea să moară* (110[r]/9), *acea pasăre ce să chiiamă lupul* (109[v]/14), *au stătut aproape de cal* (102[r]/16), unde ultimul cuvânt îl substituie pe *calo* sau *calău* „călău" [33].

[21] Vol. III, Paris, 1968, p. 255—256, s.v. *Livre de Sindbad.*
[22] *Opis na răkopisnite i staropečatnite knigi na Narodnata Biblioteka v Sofija,* Sofia, 1910.
[23] M. Anghelescu, *Un manuscris necunoscut al Sindipei,* în LR, XXIV, 1975, nr. 1, p. 39—41; cf. și M. Anghelescu, *Literatura română și Orientul,* Bucureşti, 1975, p. 41—50.
[24] Gheţie, BD, p. 338—341.
[25] V. Oltean, *Întâia școală românească din Șcheii Braşovului,* Braşov, 1981, p. 68.
[26] Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi,* vol. I, Bucureşti, 1947, p. 242.
[27] I. D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi,* partea a II-a, Bucureşti, 1963, p. 240.
[28] *Loc. cit.*
[29] Cartojan, *Cărţile populare,* II, p. 289.
[30] Chiţimia-Simonescu, *Cărţile populare,* I, p. 350.
[31] *Literatura română și Orientul,* Bucureşti, 1975, p. 48—49.
[32] Gheţie, BD, p. 341.
[33] DLRTR, p. 94.

În favoarea ipotezei noastre pledează și omisiunea din următoarea frază: *nici una câte fapte sunt ale muierilor toate le-am scris* (103v/12—13), unde este evident că între *muierilor* și *toate* a fost omisă secvența care ar fi dat sens frazei.

DATAREA

Datarea segmentului din ms. rom. BAR 1436, care formează obiectul ediției de față, este o problemă relativ simplă, rezolvată de chiar copistul textului; acesta, în însemnarea de pe f. 121v, precizează data și locul executării copiei: 25 noiembrie 1703, la biserica din Șcheii Brașovului. Nu se poate stabili cu exactitate intervalul de timp în care s-a efectuat copierea, dar este de presupus că aceasta n-a depășit întinderea a câtorva săptămâni anterioare datei la care operația a fost încheiată.

Afirmația lui Vasile Olteanu, conform căreia Costea dascălul, care a copiat *Sindipa*, este de găsit în Șcheii Brașovului între anii 1698—1696[34], nu este însoțită de argumente probatorii și, oricum, este infirmată de însăși însemnarea autografă a copistului.

LOCALIZAREA

Localizarea textului, care are în vedere nu regiunea în care a fost scris textul — aceasta este cunoscută din însemnarea copistului —, ci regiunea de origine a scribului, se întemeiază pe criteriile stabilite de cercetătorii domeniului[35]. Examinarea sumară a limbii textului pune în lumină existența a două straturi lingvistice: unul sudic, iar celălalt de proveniență nordică, explicabile prin caracterul de copie al manuscrisului. N. Cartojan[36] și I. D. Lăudat[37] consideră că prototipul provine din Țara Românească, situație în care prezența elementelor lingvistice din aria nordică a graiurilor dacoromâne n-ar putea fi explicată decât prin originea lui Costea dascălul dintr-o zonă în care se vorbea un grai de tip nordic. I. Gheție consideră că, dimpotrivă, Costea dascălul copia un text moldovenesc[38], ceea ce explică parțial prezența elementelor nemunțenești în copia pe care o executa. În plus, prezența elementelor nemunțenești se explică și prin presiunea exercitată de graiurile ardelenești asupra limbii vorbite la Brașov, zonă care nu participa la toate inovațiile ariei muntenești, față de care se afla într-o poziție marginală[39].

În cele ce urmează oferim o listă sintetică a trăsăturilor lingvistice ale textului, însoțită de repartiția lor teritorială. Din economie de spațiu, fenomenele cercetate nu vor fi enunțate, ci doar ilustrate prin exemple, suficient de clare pentru identificarea faptelor de limbă avute în vedere[39bis].

1. *breazdă* — Transilvania centrală și Banatul, cu atestări din secolul trecut;
2. a — *blestemat* — Țara Românească și Moldova;
   b — *părete, spăreat* — Muntenia, Oltenia
   c — *fămeaie* — Transilvania și Țara Românească
3. a — *rădica* — Moldova;
   b — *ridica* — Țara Românească, Transilvania de sud-est și Moldova;
4. a — *năroc* — Moldova;
   b — *noroc* — Țara Românească și Moldova;
5. *demineață* — Moldova, Transilvania, Banat;
6. *nește* — Moldova și nordul Transilvaniei;
7. *derept* — Moldova;
8. *galbini* — Moldova, nordul Transilvaniei, Banat;
9. *câine, mâine, pâine* — Țara Românească;
10. *întra* — Transilvania, Banat, nordul Moldovei;
1. *îmbla, înfla* — Moldova de nord, Transilvania;
12. *durmi* — Transilvania de vest, Banat, Oltenia, vestul Munteniei;
13. *porânca* — Țara Românească;
14. a. labiale moi — Țara Românească, Moldova (rar, după 1600 și 1700);
   b. labiale dure — Moldova, Banat, Transilvania de nord;
15. *pă* — Muntenia, Transilvania de sud-est, sud-estul Olteniei, Banat, Hunedoara, Crișana.

---

[34] V. Olteanu, *loc. cit.*

[35] I. Gheție, *Localizarea textelor vechi românești după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 391—406; *idem, Les particularités linguistiques, moyen de localisation des anciens textes roumains*, în RRL, XI, 1966, nr. 4, p. 325—337; idem, *Note asupra localizării textelor vechi după criterii lingvistice*, în LL, XVII, 1968, p. 191—199; I. Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească*, București, 1974, p. 108—125.

[36] *Op. cit.*, p. 289.

[37] *Op. cit.*, p. 240.

[38] Gheție, BD, p. 341.

[39] Gheție, BD, p. 339.

[39bis] Pentru detalii vezi articolul nostru **Sindipa**. *Contribuții la localizarea celei mai vechi versiuni românești*, I-II, în LR, XLI, 1992, nr. 9, p. 501—507, nr. 10, p. 557—561.

16. *d* — moale — Moldova;
17. *n* propagat — Transilvania de nord, Moldova;
18. a. *stringând, să omoare* — sud-estul Munteniei și al Moldovei, sudul Transilvaniei;
b. *strângeam, să omoară* — aria nordică;
19. a. *măgariu, portariu* — Moldova, Crișana, Transilvania (cu excepția sud-estului);
b. *neguțător* — Muntenia, Transilvania de sud-est;
20. a. *s, z, ț* moi — Muntenia;
b. *s, z, ț* duri — Moldova, Transilvania de nord, Oltenia;
21. a. *dz* — Moldova de nord, nordul și estul Transilvaniei;
b. *z* — Țara Românească, sudul Transilvaniei;
22. *sint, crezind, învățind* — Moldova, Transilvania, Banat, Oltenia.
23. a. *ș, j* moi în poziție „dură" — jumătatea nordică a teritoriului dacoromân;
b. *ș, j* duri în poziție „moale" — Muntenia, estul Olteniei, sud-estul Transilvaniei;
24. a. — *agiută* — Moldova, Transilvania centrală și nordică;
b. — *ajungă* — Muntenia, Transilvania de sud-est;
25. *deșchis* — Muntenia;
26. a. articolul posesiv invariabil — Moldova și nord-estul Transilvaniei;
b. articolul posesiv variabil — Țara Românească;
27. a. *nime* — Moldova, Oltenia, Transilvania (cu excepția sudului);
b. *niminilea* — Muntenia;
28. *al patrulea* — Muntenia;
29. a. auxiliarul *o* pentru viitor — Banat, Crișana, sud-estul Olteniei, Muntenia, Dobrogea;
b. auxiliarul *a* pentru viitor — Moldova, Transilvania;
30. a — *brudiu (brudiv), ciobotar, crunt, dugheană, feredeu, giuruință, hiriș, mainte, piroșcă, pocitanie, sămălui, scandilă* — nordice;
b — *dupre, sudui* — sudice.

Sintetizând cele spuse mai sus, rezultă următoarea repartiție:
a) trăsături nordice: 1, 2c, 3a, 4a, 4b, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14b, 16, 17, 18b, 19a, 20b, 21a, 22, 23a, 24a, 26a, 27a, 29b + 13 cuvinte (30 a); în total, 25 de trăsături fono-morfologice + 13 cuvinte;
b) trăsături sudice: 2a, 2b, 2c, 3b, 4b, 9, 12, 13, 14a, 15, 18a, 19b, 20a, 21b, 23b, 24b, 26, 26b, 27b, 28, 29a + 2 cuvinte (30 b); în total, 21 trăsături fono-morfologice și 2 cuvinte.

Înainte de a formula o concluzie privind examenul lingvistic al textului, două precizări se impun: 1) ponderea numerică a particularităților lingvistice de tip nordic (25 de fenomene fono-morfologice și 13 lexeme) față de particularitățile lingvistice de tip sudic (21 de fenomene fono-morfologice și 2 cuvinte) nu este susținută de o frecvență a aparițiilor mai mare decât a celor din urmă și 2) ponderea numerică a elementelor de tip nordic nu este cea reală, întrucât în discuție nu au fost atrase și acele particularități de tip sudic care, pe de o parte, coincid cu forma literară de azi și, pe de altă parte, nu prezintă dubletele caracteristice ariei nordice, de tipul: *ă* în *bărbat, ea* necontras la *e*, absența labialelor palatalizate ș.a. Faptele acestea sunt în măsură să confirme ideea referitoare la caracterul preponderent muntenesc al textului. După stabilirea existenței celor două straturi de limbă, urmează să precizăm care din acestea aparține originalului și care aparține copistului. Din cele spuse mai sus a rezultat că N. Cartojan a susținut, fără probe, că dascălul Costea a copiat un text muntenesc. În acest caz, prezența elementelor nordice s-ar putea explica în două feluri: dascălul Costea nu era originar din zona Brașovului și vorbea un grai de tip nordic sau dascălul Costea era brașovean, dar în această zonă se vorbea un grai cu elemente de tip nord-transilvănean și moldovenesc.

Constatând prezența a numeroase elemente nemunțenești în limba manuscrisului brașovean al *Sindipei*, I. Gheție consideră că faptul acesta „ne obligă să admitem că Costea dascălul transcria un text moldovenesc" [40]. Același cercetător nu poate trece cu vederea împrejurarea că localitatea în care a fost copiat *Sindipa* reprezintă „o zonă marginală a ariei muntenești, care nu participa la toate inovațiile acesteia și era supusă unei influențe destul de puternice din partea graiurilor ardelenești" [41] și că absența unor particularități muntenești de limbă „poate fi considerată drept rezultatul unei stricte conformări față de graiurile locale [42].

Examinarea, chiar sumară, a limbii documentelor emise de brașoveni în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea pune în lumină existența unor particularități lingvistice de tip moldovenesc cum ar fi: labiale dure, *ğ, dz, r* moale în cuvintele formate cu sufixele *-ariu* și *-toriu*. Pentru susținerea acestei afirmații, oferim câteva exemple extrase din lucrarea *Brașovul și românii* publicată de N. Iorga în colecția de *Studii și documente*, vol. X, București, 1905, indicând anul și locul emiterii documentului:

— labiale dure: *să să isprăvască* (p. 332/10, Șchei, 1737), *să margă* (p. 44/11, Tohani, 1700), *tocmală* (p. 327/9, Șchei, 1720), *vac* (p. 346/1 jos, Zărnești, 1709);

[40] Gheție, BD, p. 341.
[41] Gheție, BD, p. 339.
[42] Gheție, BD, p. 339.

— *ğ*: *gios* (p. 346/19, Tohani, 1695;
— *dz*: *Dumnedzău* (p. 150/6—7, 8, 9, Brașov, 1653);
— *r* moale: *un portari* (p. 348/11, Zărnești, 1709); *veri primari*, sg. (p. 347/9—12 jos, Zărnești, 1709).

La capătul analizei întreprinse asupra limbii textului, mai aducem în discuție o greșeală de copist, care singularizează manuscrisul 1436 în cadrul celorlalte manuscrise românești cunoscute. Este vorba despre secvența *stăpânu-meu* (f. 87r/1) pentru *stăpână-mea*. Această substituire ar putea fi o probă în sprijinul ipotezei că dascălul Costea copia un text moldovenesc, căci la o lectură grăbită o grafie de genul спт҃ъп҃ъ ме аве ѡ ра (cu н̃ suprascris) poate fi interpretată ca *stăpânu-me⟨u⟩ ave o rană* în loc de *stăpână-me ave o rană*. La același rezultat se poate ajunge și prin citirea textului moldovenesc de către un copist originar din altă zonă lingvistică și care transpune textul în graiul său. Menționăm că în pasajul corespunzător, tipăritura de la Budapesta din 1844, p. 18, conține următorul text: госпожата ми имаше една рана, iar cea de la Veneția din 1744, p. 21, η κυρὰ μȣ εἶχε μιαν πληγην.

FILIAȚIA

În cadrul acestui capitol vor fi tratate două chestiuni de fond privind 1) modelul (originalul) după care s-a făcut traducerea și 2) raportul dintre versiunile românești. După cum s-a putut observa mai sus, primii cercetători au considerat că *Sindipa* a pătruns în literatura română printr-un intermediar grecesc [43]. Primul care a semnalat existența unei traduceri românești din limba greacă a acestei cărți este P. Sârcu [44]. Din păcate, această informație, obținută printr-o sursă mediată [45], nu a putut fi verificată și nici nu ne indică exact despre ce manuscris este vorba. Dintre cerecetătorii străini ai domeniului trebuie amintit Karl Krumbacher, care consideră că *Sindipa* a venit la români din India prin filieră bizantină [46]. Ideea filierei grecești este susținută și

---

[43] M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883, p. 64—65; Cartojan, *Cărțile populare*, II, p. 285; Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1947, p. 241.

[44] În *Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščenija*, 1880, octombrie, raportul 670.

[45] M. Murko, *Die Geschichte von den Sieben Weisen bei den Slaven*, în „Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften", Philologisch-Historische Klasse, 122 Band, Wien, 1890, memoriul X, p. 4.

[46] Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, ediția a II-a, München, 1897, p. 232.

de I. C. Chițimia și D. Simonescu [47]. Acestei opinii i se raliază și Mircea Anghelescu, care, referindu-se la un manuscris românesc din 1795 al *Sindipei*, păstrat la Sofia, afirmă că „textul din 1795 pare a fi mai apropiat de textul grecesc după care a fost tradus" [48]. O poziție singulară adoptă I. D. Lăudat, care consideră că din greacă *Sindipa* a trecut la popoarele slave și apoi la noi [49].

În absența unor texte grecești și slave care să fi circulat pe teritoriul Dacoromaniei anterior perioadei din care datează cel mai vechi manuscris românesc al *Sindipei*, încercarea de a stabili izvorul traducerii românești devine o întreprindere riscantă. Totuși, colaționarea textului conținut în ms. rom. BAR 1436 cu singurul text slav (bulgăresc) de care dispunem și care a fost tipărit la Budapesta în 1844 duce la unele constatări interesante. Prima se referă la faptul că ambele texte derivă dintr-o versiune comună. În susținerea acestei afirmații, oferim câteva exemple:

Ms. rom. 1436, f. 89v	*Sindipa*, Budapesta, 1844, p. 23
Au mers filosoful și au dvorit înaintea împăratului și au zis: — Să trăiești în veaci, împărate! Am auzit că iară ai zis să omori pre fiiul tău.	Отиде и трети философъ и, предстанавши царю, рече: — Царю, во вяки живъ буди: разумяхъ и азъ, защо си изреклъ смерть противу сына си.
f. 103v	p. 43
Iar muiarea l-au priceput că iaste făr' de minte și nebun.	Жената же разумявши го, защо е безуменъ и лудъ.
f. 106v	p. 48
Și mulțămesc foarte, întâi lui Dumnedzău, și al doilea Dumneavoastră, că m-aț scos din mare și grea cumpănă ce am avut de la muiare.	Благодаримъ премного, перво Богу, а второ вамъ, които мé избавихте отъ лукавства всéскверныя наложницы.

---

[47] Chițimia-Simonescu, *Cărțile populare*, I, p. 350.

[48] Mircea Anghelescu, *Un manuscris necunoscut al Sindipei*, în LR, XXVI, 1975, nr. 1, p. 41.

[49] *Istoria literaturii române vechi*, partea a II-a, București, 1963, p. 350.

f. 106^{v} — 107^{r}

Iar, voi, priia / tinii miei cei buni și crezuți, acum păsaț la tată-mieu, împăratul, și câte aț auzit să i le spuneț până nu apucă acea spurcată de țiitoare și iar îi va amesteca urechile și auzul.

p. 48

Но, о, пріятелю мой вярный и истинный, отиди по скоро при баща ми, докле не е отишло онова женище, да му размъти слышанието и кажа му сичкото що чу отъ мене.

f. 108^{v}

Iară vina morței n-are fi fost a Sindipei, ce are fi fost a împăratului, căci vrea să-l omoară.

p. 51

Н причината на убійството не щеше да бъде Синтипа, но царь, които опредялъ убійството.

Prezența unor traduceri literale ca *sfătuitoriul* (88^{r}/19, 88^{v}/3), *sfătuitorilor* (89^{v}/1) pentru совятникъ (p. 21) „sfetnic", a unor calcuri, cum ar fi *fără-glas* (80^{v}/14—15) pentru безгласие (p. 7) „mutenie" sau înlocuirea adjectivului cu substantivul din aceeași familie de cuvinte în sintagma *veaste bună și bucurie* (f. 107^{r}/7) pentru всять добра и радостна (p. 49) „veste bună și îmbucurătoare" justifică ipoteza utilizării unui izvor slav în operațiunea de traducere a *Sindipei* în limba română. Unele greșeli de traducere vin să consolideze această ipoteză. Astfel, la f. 121^{r}/6—7 găsim următoarea traducere: *mare folos face a priiatinului său*, care are drept corespondent în textul bulgăresc tipărit la Budapesta în 1844, p. 73, pasajul: *acesta e folositor sieși și altuia*. Confuzia care a favorizat greșeala de traducere sus-menționată este provocată de cuvântul другому „altuia", care la o lectură grăbită poate fi luat drept другу „prietenului". Nu poate fi exclusă nici ipoteza omisiunii, în izvorul după care se efectua traducerea, a slovelor ом din cuvântul другому, fapt care, de asemenea, îndreptățea traducerea *prietenului* în loc de *altuia*.

Tot la f. 121^{r}/16—20 întâlnim pasajul: *Al 7⟨lea⟩ cap, să învață de bărbat râvnitori să* **hrăneasecă** *pre alți oameni buni, având bine și nevoind să ții să fii bogat și să aibă avuție... Și omul, văzând așa rău, nu știe și i să face voia rea și să* **topeaște**, care în tipăritura sus-menționată p. 74) are următorul corespondent. Глава 7. За человяка завистлива: защо таковый, гледающи благополучіето некого, **сядаваше** и повреждава со завистьта самъ себе си, а не въ благополучіето **сущаго**. ceea ce în traducere înseamnă: *Capitolul 7. Despre omul invidios: de ce acesta, privind bunăstarea cuiva,* **se consumă** *și își dăunează sieși*

cu indivia, ci nu în bunăstare este esențialul. Traducătorul a echivalat prin **să hrăneasecă** verbul сѣдавамсѧ care înseamnă 1) „a sfărâma, a zdrobi" și 2) „a slăbi, a mișcora", (fig.) „a descuraja" [50], confundându-l, probabil, cu ꙗдамти „a mânca", apropiat ca sens de *a se hrăni*. Totodată, forma bg. сущаго provenită din v. sl. сѫщьнъ „esențial" [51] a fost considerată ca provenind din v. sl. соꙋтити „a se topi" [52].

Ideea traducerii din slavă este sprijinită și de existența unor cuvinte singulare, a căror prezență nu mai este semnalată în nici un alt manuscris românesc al *Sindipei* (excepție face ms. rom. 5155, care, după cum se va vedea mai jos, este o copie fidelă după ms. rom. 1436). Este vorba despre *dodei* (96^{v}/20) care are drept corespondent v. sl. дод҃кати „a supăra, a incomoda, a plictisi" și *pocitanie* (82^{v}/20, 84^{r}/17) care reproduce v. sl. почитание „lectură" [53].

Trebuie însă să spunem că toate aceste probe aduse în susținerea ipotezei că arhetipul românesc al *Sindipei* provine dintr-un original slav sunt parțial contracarate de următoarele două fapte: 1) prezența cuvântului *să astronomescu* (f. 80/7), neatestat în DA și nici în versiunile manuscrise sau tipărite ale *Sindipei*. Versiunea slavă de care dispunem prezintă în acest loc următorul text: да испытамъ приляжно сосъ звяздочетско искуството (p. 6). În volumul apărut la Veneția, în 1744, p. 6, pasajul corespunzător conține verbul νὰ ἀστρονομήσω 2) existența unei greșeli de traducere la f. 109^{v}/4 a manuscrisului 1436: *acea pasăre ce să chiiamă lupul*. Tipul acesta de greșeală a mai fost semnalat și în cea mai veche versiune românească a „Florii darurilor" [54]. Ea se explică prin prezența în originalul grecesc al cuvântului *lykorneion* tradus prin calchiere cu *lup* pentru *lykos* și cu *vultur* pentru *ornis*. Se pune întrebarea dacă traducerea s-a făcut direct din greacă sau s-a transmis — ca în cazul *Florii Darurilor* — printr-un intermediar slav. Faptul că în tipăritura de la Budapesta din 1844, p. 53, apare cuvântul *barză* și că în tipăritura de la Veneția din 1744, p. 71 și 72, apare cuvântul λάπος „vultur", nu ne ajută să găsim răspunsul la chestiunea pusă. El ne arată doar cât de complicată este problema identificării originalului după care s-a făcut traducerea în cazul în speță.

Tradiția literară a romanului *Sindipa* este extrem de bogată în țara noastră. Numai la Biblioteca Academiei Române din București se păstrează circa 30 de manuscrise românești, 17 dintre ele fiind ante-

[50] Apud Franz Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum*, Wien, 1862, s.v.

[51] *Ibidem*, s.v.

[52] *Ibidem*, s.v.

[53] *Ibidem*, s.v.

[54] Moraru, FD, p. 276—278.

rioare tipăriturii de la Sibiu din 1802[55]. Pentru a identifica raporturile dintre versiunile anterioare tipăriturii, am supus unui examen comparativ un număr de 8 dintre manuscrisele care conservau astfel de versiuni. Acestea sunt: ms. rom. BAR 830, 1364, 1766, 3191, 3388, 3391, 5115 și ms. rom. Biblioteca Națională II/24 (fost 4249).

În temeiul identității și asemănărilor de text se poate stabili că la baza tuturor versiunilor românești existente stă un original comun. Am invocat mai sus prezența cuvântului *priiatinului* (ms. rom. 1436, f. 121r/7) în loc de *altuia*. Revenim la el pentru a arăta că acest cuvânt, preluat, după ipoteza noastră, din originalul slav după care s-a efectuat traducerea, s-a perpetuat în absolut toate manuscrisele românești cercetate de noi, cu excepția acelora din care lipsește partea finală, în care se enumeră „capetele", de fapt, care expun anumite precepte morale. Pasajul acesta se regăsește în „capul al doilea", în următoarele manuscrise: 830 (f. 65r), 1364 (f. 170v), 1766 (f. 68r), 3191 (f. 230r), 3388 (f. 69r) și 5115 (f. 84v).

Dintre manuscrisele românești cercetate, m-am oprit asupra ms. rom. 5115 copiat în 1783 la Brașov, care conține aceeași traducere ca și ms. rom. BAR 1436. Ms. rom. 5115 este copie directă după ms. rom. 1436. Față de acesta din urmă, ms. rom. 5115 se caracterizează prin eliminarea unor moldovenisme, ca și prin modernizarea, uniformizarea și — în anumite limite — prin muntenizarea limbii. Prezentăm în continuare o listă a principalelor modificări efectuate de copistul manuscrisului 5115. Astfel, *easte* din ms. rom. 1436 este înlocuit cu *este* în ms. rom. 5115, *părat*, *plinesc* apar ca *împărat*, *împlinesc*, *ğ* este înlocuit cu *j*, *feace* cu *făcea*, *n-au cerșut* cu *n-au cerut*, *cură* cu *curge*, *pe* apare ca *pă*, *nește* devine *niște*. Spre deosebire de ms. rom. 1436, în ms. rom. 5115 *ș*, *j* sunt moi în *al șeaptelea* și *slujească*, iar *č* este dur în *ačăst* și *čărnut;* de asemenea, articolul genitival are în exclusivitate forme variabile. În mod excepțional, *pâine* este înlocuit cu *pită*.

Copistul manuscrisului 5115 urmărește cu fidelitate textul pe care îl copiază, reproducând aproape întotdeauna greșelile lui Costea dascălul. Astfel, la f. 57v/7, *îndrăznit* din text este corectat marginal cu chinovar în *îndrăgit* întocmai ca în ms. rom. 1436, f. 109r/1; cf. și *să mirosesc* (ms. rom. 1436, f. 119v/13) corectat marginal în *să mirosească* reprodus aidoma în ms. rom. 5115, f. 82r/22. În mod excepțional, unele greșeli sunt corectate: *ridise* din ms. 1436, f. 95v/14 este corectat în *ridicase* în ms. 5115, f. 28r/11—12. Alteori, este vizibilă dorința de a face mai clar textul copiat. Din această cauză, copistul intervine în textul pe care îl copiază și intervertește unele porțiuni din pasajele considerate de el neclare, așa cum se întâmplă în exemplul care urmează.

[55] O enumerare succintă a manuscriselor românești vezi la Chițimia-Simonescu, *Cărțile populare*, I, p. 349—351 și Moraru-Velculescu, *Bibliografia*, II, p. 407—434.

Ms. rom. 1436, f. 87v

Deci, într-aceaea dată au venit și bărbatul fămeiei și, văzind pre bărbatul său că vine, să mira ce va face: pre ibomnicul său să-l ascunză în cămară, ci acolo au ascuns pre sluga ibomnicului său și să mira ce va face. Și gândind cum va face meșteșug să scape, au zis fămeaia ibomnicului său: „Scoate-ț sabiia din teacă..."

Ms. rom. 5115, f. 11v

Deci, într-aceea dată, au venit bărbatul femeii și, văzând pre bărbatul său că vine, să mira ce va face și, gândind cum va face meșteșug să scape, au zis fămeia ibomnicului său să-l ascunză în cămară, ce acolo au ascuns pre sluga ibomnicului său. „Scoate-ț sabiia din teacă..."

Pasajele obscure, greșelile de traducere sau de copiere, soluțiile particulare de traducere din ms. rom. 1436 sunt preluate întocmai de copistul manuscrisului 5115. În continuare, vom da câteva extrase din astfel de pasaje, pe care le vom confrunta cu porțiunile corespunzătoare din alte manuscrise:

1. Ms 1436, f. 81v/10—11 *Eu îț voi amerința un sfat cătră părintele tău până îi vom da moartea.*

Ms. 5115, f. 1r/6: *Eu îț voi amerința un sfat cătră părintele tău până îi voi da moartea.*

Ms. 830, f. 17r/7: *Eu voi meșteșugi moartea asupra lui.*

Ms. 1364, 45r/4—6: *Eu voi meșteșugi cu vicleșug asupra tătâne-tău și-i voi da moarte.*

Ms. 1766, f. 42r/7—8: *Eu voiu meșterșugui cu vicleșugu asupra tătâne-tău și lui îi voiu da moartea.*

Ms. 3191, f. 181r/9: *Să știi că eu voiu meșteșugi moarte asupra lui.*

Ms. 3388, f. 5r/4—5: *Eu voiu metahirisi cu vicleșug asupra tătânitău și-i voiu da moarte.*

Ms. 3391, f. 53r/21: *Eu oi meșteșugui cu vicletug asupra tătâne-tău și-i voi da moarte.*

2. Ms. 1436, f. 84v/5: *Și să chiiamă anume papagalo.*

Ms. 5115, f. 5v/22 — 6r/1: *Și să chiamă anume papagalo.*

Ms. 830, f. 19r/2—3: *Să chiiamă elinească psatagas, iar italinească rocranaio.*

Ms. 1364, f. 54r/8: *Îi zicu elinii psitacos, iară frâncii papagal.*

Ms. 1766, f. 44r/5—6: *Îi zic elinii psitacu, iară frâncii papagal.*

Ms. 3191, f. 183v/1—2: *Să chiamă elinești psigatas, iar italienește rocranios.*

Ms. 3388, f. 9r/1—3: *Să numeaşte elineaşte psitacos, iar turceaşte papagal.*
Ms. 3391, f. 55r/1: *...zicu elenii psitacu, iar frâncii papagal.*

3. Ms. 1436, f. 87r/1: *I s-au făcut stâpânu-mieu o rană.*
Ms. 5115, f. 10r/14—16: *I s-au făcut stăpânului mieu o rană.*
Ms. 830, f, 20v/13: *Stăpâna mea avea o rană.*
Ms. 1364, f. 62v/7: *Stăpâna mea avea o rană.*
Ms. 1766, f. 45v/19: *Stăpâna mea avea o rană.*
Ms. 3191, f. 185r/11: *Stăpâna mea avea o rană.*
Ms. 3388, f. 12v/1: *Stăpâna mea avea o rană.*
Ms. 3391, f. 56r/21—22: *Stăpâna me ave o rană.*

4. Ms. 1436, f. 88v/12: *lifant.*
Ms. 5115, f. 13r/15—16: *elefant*; cf. 40r/2 — *lifant.*
Ms. 830, f. 22r/13: *pil.*
Ms. 1364, f. 69r/14: *pil.*
Ms. 1766, f. 47r/6: *pilu.*
Ms. 3191, f. 186r/20: *pil.*
Ms. 3388, f. 15r/11: *pil.*
Ms. 3391, f. 57v/12: *pil.*

5. Ms. 1436, f. 95r/12: *Au cheltuit de i-au cumpărat haine scumpe de diba şi i le-au dăruit.*
Ms. 5115, f. 27r/6: *Au cheltuit de i-au cumpărat haine scumpe de diba şi i le-au dăruit.*
Ms. 830, f. 31r/11—12: *Au cheltuit mulţi galbeni pre podoabe scumpe şi i le dărui.*
Ms. 1364, f. 91r/4—5: *Au cheltuit mulţi bani pre podoabe şi i-au dat.*
Ms. 1766, f. 51r/2: *Au cheltuit mulţi galbeni pre podoabe scumpe şi i le dărui.*
Ms. 3191, f. 194r/1—3: *Au cheltuit mulţi galbeni pre podoabe scumpe şi i le dărui.*
Ms. 3388, f. 24r/5: *Au cheltuit mulţi galbeni la podoabe scumpe şi cu fir şi dăruindu-le ei aşa au făcut pace.*
Ms. 3391, f. 61v/7: *Au cheltuit mulţi bani pe podoabe.*

6. Ms. 1436, f. 96v/20: *dodei.*
Ms. 5115, f. 30v/15: *dodăi.*
Ms. 830, f. 33v/15: *Îi grăiia şi o îndemna.*
Ms. 1364, f. 97v/6—7: *Îi grăie şi o îndemna.*
Ms. 1766, f. 52v/21: *Îi grăia şi o îndemna.*

Ms. 3191, f. 196r/19—20: *Îi grăiia şi o îndemna.*
Ms. 3388, f. 26v/9—10: *O îndemna şi o siliia.*
Ms. 3391, f. 62v/21—22: *Îi grăie şi o îndemna.*

7. Ms. 1436, f. 105v/14—15: *Şi îndată au alergat bărbatul ei şi oaspeţii şi o înteţiia.*
Ms. 5115, f. 49v/15—17: *Şi îndată au alergat bărbatul ei şi oaspeţii şi o înteţiia.*
Ms. 830, f. 45v/8—10: *Şi îndată alergă bărbatul ei şi cu toţi chemaţii.*
Ms. 1364, f. 125v/9—13: *Iar bărbatul ei şi cu toţi chemaţii... au sărit cu toţii şi au dat în casă.*
Ms. 1766, f. 58v/11: *Îndată alergă bărbatu-său cu câţiva oameni.*
Ms. 3191, f. 207v/14: *Şi îndată alergă bărbatul ei cu toţi chemaţii.*
Ms. 3388, f. 30r/11: *Şi îndată alergă bărbatul ei şi toţi chemaţii în casă.*
Ms. 3391, f. 68v/9: *Iar bărbatul... alergă împreună cu toţ şi îndată dederă în casă.*

8. Ms. 1436, f. 109r/1: *îndrăznit* — (marg) *îndrăgit.*
Ms. 5115, f. 57r/7: *îndrăznit* — (marg.) *îndrăgit*
Ms. 830, f. 49v/13: *O cuprinsease şi o biruise frumuseaţea tănărului.*
Ms. 1364, f. 134r/10—13: *O cuprinsă şi o birui frumseţa tânărului.*
Ms. 1766, f. 60v/2: *O coprinsese şi o biruise frumuseţea tânărului.*
Ms. 3191, f. 211v/11: *O cuprinsease şi o biruise frumuseaţea tănărului.*
Ms. 3388, f. 43r/17: *Cuprinzindu-să s-au biruit de frumseaţele tânărului.*
Ms. 3391, f. 70r/20—21: *Să pornise şi o biruise pofta.*

9. Ms. 1436, f. 109v/14: *Acea pasăre ce să chiiamă lupul.*
Ms. 5115, f. 59v/20—21: *Acea pasără ce să cheamă lupul.*
Ms. 830, f. 50v/7, 51r/3: *vultur.*
Ms. 1364, f. 136r/7, 136v/10, 14: *hultur, vultur.*
Ms. 1766, f. 60v/23, 61r/7: *vultur.*
Ms. 3191, f. 212v/10, 213r/6: *vâltur, vultur.*
Ms. 3388, f. 44r/7, 44v/2: *vultur.*
Ms. 3391, f. 70v/12, 70v/21: *hultur, vultur.*

10. Ms. 1436, f. 110r/9: *Aşa le-au fost mintea să moară.*
Ms. 5115, f. 61r/5—6: *Aşea le-au fost mintea să moară.*
Ms. 830, f. 51v/1: *Aşa le era dat de la Dumnezeu să moară.*

Ms. 1364, f. 137v/14 — 138r/1: *Aşa le era dat de la Dumnezău să moară.*

Ms. 1766, f. 61r/20: *Aşa le era datu de la Dumnezeu să moară.*

Ms. 3191, f. 213v/6: *Aşa le era dat de Dumnezeu să moară.*

Ms. 3388, f. 45r/3—4: *Aşa le-au fost orânduit de la Dumnezeu să moară.*

Ms. 3391, f. 71r/4: *Aşa le era dat de la Dumnezeu să moară.*

11. Ms. 1436, f. 117v/9—11: Pilda *unii vulpi. Că acea vulpe în toate noptile întra într-un* **târgu** *pre fereastra unui* **ciobotari** *şi întrând în casă tot îi* **mânca găinile.**

Ms. 5115, f. 78v/11—16: Pilda *unii vulpi. Că acea vulpe în toate noptile întra într-un* **târg** *pre fereastra unui* **ciobotari** *şi întrând în casă îi* **mânca găinile.**

Ms. 830, f. 61v/14—16: Poveaste *a unii vulpi care în toate noptile întra într-o* **cetate** *pă o fereastră la un* **tăbăcariu** *şi mânca peile.*

Ms. 1364, f. 160v/19—161r/3: Poveste *a unii vulpi care în toate noptile întra într-o* **cetate** *pre o ferestruică la un* **tăbăcariu** *şi* **rode peile.**

Ms. 1766, f. 65v/2 jos — 66r/1: O **poveaste** *a unii vulpi carele în toate noptile întra într-o* **cetate** *pe o fereastră la un* **tăbăcaru** *şi-i* **mânca peile.**

Ms. 3191, f. 76r/16—18: *O* **poveste** *a unii vulpi care în toate noptile întra într-o* **cetate** *pre o ferestuică la un* **tăbăcariu** *şi-i* **rode peile.**

Ms. 3388, f. 55v/9—10: *O* **pildă** *a unei vulpi carea vulpe să obicinuisă a întra în toate noptile într-o* **cetate** *pre o ferestuică şi mergând la un* **tăbăcar** *îi* **mânca peile.**

Ms. 3391, f. 76r/16—18: *O* **poveste** *a unii vulpi care în toate noptile întra într-o* **cetate** *pre o ferestuică la un* **tăbăcariu** *şi-i* **rode peile.**

12. Ms. 1436, f. 120r/11: *Şi au început filosoful să-l audză.*

Ms. 5115, f. 83r/10—11: *Şi au început filosoful să-l audză.*

Ms. 830, f. 64r/20—64v/1: *A doao zi luo filosoful pă fiiu-său şi să duse la împăratul şi-l închină lui.*

Ms. 1364, f. 168r/9: *A doa zi luă filosoful pre fiiul său şi-l dusă la împăratul şi-l închină lui.*

Ms. 1766, p. 67r/1: *Şi începu filosoful a-l lăuda şi a-l ura împăratului.*

Ms. 3191, f. 228v/13—14: *A doao zi luă filosoful pe fiiul său şi să duse la împăratul şi-l închină lui şi începu filosoful a-l lăuda şi a ura împăratului.*

Ms. 3388, f. 59r/4—7: *A doao zi, luând filosoful pre fiiul său, să dusă la împăratul şi îl închină lui... începu a lăuda şi heretisi pre împăratul.*

Ms. 3391, f. 77v/16: *A doo zi luo filosoful pre fiiul său şi-l dusă la împărat şi-l închină lui.*

Examinarea comparată a exemplelor de mai sus pune în evidenţă faptul că toate manuscrisele cercetate derivă dintr-o traducere unică, răspândită apoi în copii succesive. Pasajele obscure, greşelile de traducere şi de copiere ca şi soluţiile particulare de traducere se regăsesc în ms. rom. B.A.R. 5115. executat în 1783 la Braşov, dar nu mai apar în nici unul dintre celelalte manuscrise luate în considerare. Faptul este în măsură să pună în lumină existenţa a două grupe mari de manuscrise: pe de o parte, ms. rom. 1436 şi copia sa fidelă, ms. rom. 5115, şi pe de altă parte, toate celelalte manuscrise avute în vedere (830, 1364, 1766, 3191, 3388, 3391). Din această ultimă grupă face parte şi un manuscris păstrat la Biblioteca Naţională sub cota ms. rom. II/24 (fost 4249), pe care l-am colaţionat cu celelalte manuscrise, dar din care, din considerente privind economia de spaţiu, nu am mai furnizat probe. În interiorul acestei grupe se poate distinge existenţa unor subgrupe de manuscrise, încadrate astfel în funcţie de anumite asemănări, deosebiri, omisiuni, adaosuri, pasaje obscure. Din acest punct de vedere, ms. rom. B.A.R. 1766 pare a fi un intermediar între grup a I (ms. 1436 şi ms. 5 115) şi grupa a II-a (celelalte manuscrise). Astfel, el prezintă o greşeală comună cu ms. 1436 şi anume *am dăruit* (în loc, de, probabil), *am juruit)*. În funcţie de soluţia de traducere adoptată, manuscrisele cercetate se grupează în felul următor:

— *am dăruit* — ms. 1436, f. 80v/1, ms. 1766, f. 41r/25

— *am adeverit* — ms. 1364, f. 41r/11—12, ms. 3391, f. 52v/15

— *(m-)am făgăduit* — ms. 3388, f. 3r/20 — 3v/1, ms. BCS II/24 (fost 4249), f. 214v/16.

— *am vorbit* — ms. 830, f. 16r/7—8, md. 3191, f. 180r/6—7.

Cu două excepţii, cele de sub numerele 3 şi 12, greşelile din ms. rom. 1436 nu pot fi explicate prin copiile ulterioare. Explicaţiile privind mecanismul substituirii de sub punctul **3** *(stăpân* pentru *stăpână)* au fost date mai sus (vezi p. 232). Greşeala de sub punctul **12**, unde semnalăm apariţia secvenţei *să-l auză* în loc de *să laude*, se explică printr-o grafie cu *d* din *laude* suprascris şi printr-o segmentare eronată a scrierii cursive, în care сълаѕ a fost citit de copist *să-l audă* (în loc de *să laudc)* şi, pentru că el avea în grai iotacizarea dentalei, *să-l audă* a devenit *să-l auză*. În porţiunea corespunzătoare, tipăritura de la Budapesta din 1844, p, 71, prezintă următorul text: На утрото же зема

го баща му и отведе го при царя и поклониму се: после абіе принесе му и купенныте благовонны ствари. А баща му отворивши устата рече: многолятенъ буди, царю!

În același pasaj, *Sindipa*, Veneția, 1744, p. 94 are următorul text: καί ἀρχησον ὁ φιλότοφος να ἐπαινῆ και νά ἐγκωμιάζη τον βασιλεα.

Pentru a pune mai bine în lumină conexiunile și întrepătrunderiel existente între manuscrisele cercetate, prezentăm în continuare un tablou sinoptic al asemănărilor și deosebirilor de text din porțiuniel examinate și înfățișate mai sus sub numerele **1—12.**

1. I 1436, 5155 — voi amerința
II 830, 1364, 1766, 3191, 3391 — voi meșteșugi/meșteșugui/meșterșugui
III 3388 — voi metahirisi

2. I 1436, 5115 — papagalo
II 830, 3191 — psatagos/psigatos — rocranaio/rocranios
III 1364, 1766, 3388, 3391 — psitacos/psitacu — papagal

3. I 1436, 5115 — stăpânu-mieu
II 830, 1364, 1766 3191, 3388, 3391 — stâpâna me(a)

4. I 1436 — lifant
II 5115 — elefant (cf. și lifant)
III 830, 1364, 1766, 3191, 3388, 3391 — pil(u)

5. I 1436, 5115 — haine scumpe de diba
II 830, 1364, 1766, 3191, 3388, 3391 — podoabe (scumpe)

6. I 1436, 5115 — dodei/dodăi
II 830, 1364, 1766, 3191, 3391 — îi grăiia/grăie și o îndemna
III 3388 — o îndemna și o siliia

7. I 1436, 5115 — și o înteiia
II 830, 1766, 3191, 3388 — pasaj omis
III 1364, 3391 — și au dat în casă/și îndată dederă în casă

8. I 1436, 5115 — îndrăznit — îndrăgit
II 830, 1364, 1766, 3191, 3388 — o cuprinsese și o biruise
III 3391 — să pornise și o biruise

9. I 1436, 5115 — lupul
II 830, 1364, 1766, 3191, 3388, 3391 — vulturul (vâltur/hultur

10. I 1436, 5115 — mintea
II 830, 1364, 1766, 3191, 3391 (dat(u)
III 3388 — orânduit

11. I 1436, 5115 — tărg — ciobotari — mânca găinile
II 830, 1766, 3388 — cetate — tăbăcar(iu) — mânca p(i)eile
III 1364, 3191, 3391 — cetate — tăbăcariu — rode p(i)eile

12. I 1436, 5115 — să-l auză
II 830, 1364, 3391 — și-l închină lui

III 1766, 8191 — a-l lăuda și a(-l) ura
IV 3388 — a lăuda și heretisi

Particularitățile menționate sub punctele **3**, **4**, **5** și **9** despart transant două grupe de manuscrise: pe de parte manuscrisele 1436 și 5115, iar pe de altă parte, manuscrisele 830, 1364, 1766, 3191, 3388, 3391.

Prin soluțiile diferite de traducere oferite în punctele **1**, **6**, **10**, **12** de manuscrisul 3388, acesta ocupă o poziție aparte în cadrul celei de a doua grupe de manuscrise. Unele dintre soluțiile adoptate, cele de sub punctele **1** și **22**, sugerează punerea la contribuție a unui original grec, utilizat, probabil, la colaționarea textului românesc după care se executa copia.

În sfârșit, elementele conținute sub punctele **2**, **7** și **11** evidențiază modul diferit de asociere a manuscriselor din cea de a doua grupă care merg împreună sau se despart după criterii greu de precizat. Astfel,

— sub punctul **2**, manuscrisele se grupează în
  a) ms. 830, 3191 și
  b) ms. 1364, 1766, 3388, 3391
— sub punctul **7**, manuscrisele se grupează în
  a) ms. 830, 1766, 3191, 3388 și
  b) ms. 1364, 3391
— sub punctul **11**, manuscrisele se grupează în
  a) ms. 830, 1766, 3388 și
  b) ms. 1364, 3191, 3391.

Aici se distinge și o subgrupă formată din manuscrisele 1364 și 3391 care apar constant împreună. Toată această împletire, întrepătrundere, apropiere și distanțare a textelor din diverse manuscrise subliniază amploarea răspândirii acestei cărți la români și nu numai la ei, dacă luăm în considerare constatarea lui Karl Krumbacher, potrivit căreia „în privința celebrității și a gradului de influențare, cartea aceasta atinge sfera de influențare a cărților sfinte și o întrece pe aceea a tuturor operelor clasice" [56].

[56] Karl Krumbacher, *op. cit.*, p. 233.

NOTA EDITORULUI

Ediția de față reproduce cel mai vechi text al uneia dintre cele mai răspândite cărți populare cunoscute în literatura noastră veche, anume *Sindipa*. El se păstrează în ms. rom. BAR 1436 scris de Costea, dascălul din Șcheii Brașovului, în anul 1703. Ediția include câteva secțiuni distincte: 1. Studiu introductiv (lingvistic și filologic), 2. Nota editorului, 3. Transcriere și 4. Glosar.

În reproducerea textului am recurs la transcrierea fonetică interpretativă care își propune să transpună în alfabet latin un text românesc vechi scris cu alfabet chirilic, menținând toate oscilațiile grafice explicabile prin variațiile însești ale uzului lingvistic, atunci când aceste variații se datorează fie factorului timp, fie celui legat de răspândirea teritorială a fenomenelor lingvistice. Din această cauză, dubletele de natură pur grafică nu au fost menținute în text, ci au fost doar menționate fie în aparatul critic (cazuri izolate), fie în nota asupra ediției (mai frecvent). Urmărind să stabilească echivalențele dintre slovele chirilice și literele latine corespunzătoare, prezenta transpunere urmărește totodată și adaptarea grafiei chirilice la normele ortografice actuale ale limbii române, ceea ce face ca transcrierea fonetică interpretativă să fie, în fond, o transliterație moderată, adică o transliterație supusă unui corpus de emendări, absolut necesare pentru reproducerea vechilor texte românești nu numai în litera lor, ci și în spiritul limbii lor.

În stabilirea valorii fonetice a slovelor am ținut seama de datele istoriei limbii române și ale dialectologiei istorice. Pentru slovele cu valori multiple, interpretarea a ținut seama și de distribuția acestor slove în cuprinsul textului. În cele ce urmează, recapitulăm soluțiile adoptate în interpretarea slovelor polivalente.

ꙋ la inițială de cuvânt sau de silabă a fost intrepretat *ie:* мѣрꙋ = *muiere*, нѣѣпꙋ = *neiertat*, нѣвоꙗскѣ = *nevoiescu*, ѣшиндꙋ = *ieșind*. În aceeași poziție, în paradigma verbului *a fi* și la pronumele personale

eu, el, ei etc., ѥ a fost interpretat ca *e:* ѥрд = *era*, ѥѕ = *eu*, ѥи = *ei;* la fel și în terminații de tipul нєгѕцъторїѥ = *negustătorie*. În interiorul silabei, ѥ = *e:* лєснє = *lesne*, прєстє = *preste* etc.

ѣ și ѧ postconsonantici au fost evaluați ca *ea:* чѣрє = *ceare*, мѣрцѥ = *mearge*, врѣмѧ = *vreamea*, лпъцѣ = *atâtea*, чѣлѧлалїѥ = *cealelalte*, мѧргѫ = *mergă*, спърѧт = *spăreat*.

ѧ și ꙗ postvocalici au fost evaluați ca *ia:* воіарн = *boiari*, кїѧмѥ = *chiiame*, мѕꙗрѥ și мѕѧрѥ = *muiare*, фъмѣѧ = *fămeaia*, воѧ = *voia*. Excepție: дчѣѧ = *aceaea*, fem., sg. Tot ca *ea* au fost interpretate ѧ și ꙗ în ꙗстѥ = *easte* și ѧлѥ = *eale*. În toate celelalte apariții la inițială de cuvânt sau de silabă, ѧ și ꙗ au fost echivalenți cu *ia:* ꙗрбъ = *iarbă*, ѧкъ = *iacă*.

Succesiunile їѧ, їꙗ (иѧ) au fost menținute, atât în cuvinte de tipul цїѧ = *știia*, гръѭиѧ = *grăiia*, пъкълїѧ = *tăvăliia*, cât și în altele, de tipul. апропїѧрѫ = *apropiiară*, чєиѧлалцн = *ceiialalalți*, кїѧмѥ = *chiiame*, пїѧрзѫ = *piiarză*. Succesiunea їѧ nu a fost menținută în transcrierea unor cuvinte ca *dugheană* și *strângeam* scrise дѕгїѧна și спръницїѧм și nici atunci când ea provine din conjuncția formelor pronomiale în dativ cu auxiliarele verbale. Astfel, мїѧрє фачє a fost transcris *mi-are face* și a fost emendat în aparatul de la subsol.

ъ a fost transcris cu *ă* sau *î* (â) după limba de azi. La finală ъ are uneori valoarea zero. Pentru grafia ꙋ care acoperă în egală măsură formele *iar* și *iară*, am adoptat soluția *iar*. Grafiile дд, фъ și фѫ au fost transcrise *dară* și *fără*, întrucât s-au înregistrat și forme neprescurtate (cu ius mare la finală).

ѡ, ѻ corespunzând segmentului [*ŭă*(*ŭo*)] din limba de azi au fost menținute ca atare. доѡ = *doao*, плоѡ = *ploao*, зїѡ = *zio*. În succesiunea ѕѡа, ѡ a fost menținut în transcrierea. лѕѡа = *luoa*, алѕѡапт = = *aluoat*. În succesiunea ѻѡ, ѡ a fost transcris *u:* плоѡапт = *plouat*.

Dubletele grafice cu corespondent fonetic în graiuri au fost reținute întocmai: *orez* = *urez*, *să omoare* — *să omoară*. Grafiile fără acoperire în plan fonetic au fost menționate în aparatul critic, în text restabilindu-se forma corectă: чинчѣлѣ a fost transcris *cincelea* Dubletele grafice din numele proprii au fost menținute atunci când reflectă o manieră străină de scriere: *Sindipa — Sintipa*.

Grupul ръ a fost păstrat ca atare în *vrăstă*, considerându-se că el reflectă o pronunție reală, atestată în grariuri, cf. și *sârgu* scris сѣрѕ (106ᵛ/14), вѣспѣ (79ʳ/6—7).

Slovele suprascrise au fost coborâte în rând. Omisiunile de slove, explicabile prin suprascriere sau prescurtare, au fost întregite tacit. сънпапнє a fost transcris *sănătate*, вінє a fost transcris *tincle*, дѕѣ și прръ au fost transcrise *Dumnedzău*, respectiv, *fururea*. Consoanele finale suprascrise au fost coborâte în rând și tipărite cursiv în situațiile în care ar fi putut fi urmate de *u* sau *i* nesilabici: cocon, făt, tot, ît, im. ц final suprascris a fost coborât în rând și subliniat: ѧ во дд = *iț voi da* (110ʳ/13), чє вд фн = ce-*ț* va fi (110ʳ/13), вєнч = *veniț* (82ᵛ/91), бъвд = *bărbaț* (113ᵛ 11) Au fost exceptate de la această regulă verbele la indicativ și conjunctiv prezent, persoana a 2-a singular. În consecință, лѕкрє, сѣ пд сѣ шмо au fost transcrise: *lucrezi, să poți, să omori* pentru a nu se crea confuzii cu persoana 1 singular. Conformându-ne principiului morfologic, кдѕ, ѧдє, по, ско au fost transcrise *cauți, înveți, poți, scoți*.

Probleme deosebite privind interpretarea au ridicat grafiile de tipul бъ, бѣ, шбрд, лѕкрє, дпръ, грѕмд in care titla, intersectată de o liniuță verticală, ar putea fi interpretată ca *i*. În cazul formelor de indicativ prezent, persoana 1 singular, ale verbelor *a lucra* și *a vedea*, prezența unui *i* la finală nu este prin nimic justificată. În cazul substantivelor *obraz* și *grumaz*, contextul nu permite stabilirea numărului. În consecință, am transcris *văz, lucrez* pentru persoana 1 singular, *vezi, lucrezi* pentru persoana a 2-a singular și *obraz, grumaz*. Transcrierea *grumazi(i)* reproduce o grafie în care este prezentă și chendina (pe care am interpretat-o ca *i*). Pentru valoarea *i* a titlei, vezi ѿ (= *și*, 92ʳ/20), вѡ мѕ (= *voi muri*, 95ᵛ/5), вд ѳ (= *va fi*, 92ᵛ/6), Ținând seama de forme ca дзи, дпръ, grafia дпръ a fost peste tot transcrisă *astăzi*.

Grafiile пъ și пж au fost interpretate *până*. În conformitate cu norma textului, grafia нмкн a fost transcrisă *nimica*.

Grafiile къ, дѣ, нн, съ, нѕ, чѣ, шч, care se pretează unor interpretări duble *(căci — căce, deci — dece, nici — nice, să să — să se, nu să — nu se, ce să — ce se, și să — și se)* au fost transcrise în conformitate cu

norma textului. *căce, deci, nici, să să, nu să, ce să, şi să*. De asemenea, grafiile дчес, дче, care permit lecţiuni multiple *(acest. acesta, acestu)* au fost transcrise acest. Pentru a economisi spaţiul tipografic, aceste grafii nu au mai fost menţionate în aparat.

Transcrierea s-a făcut cu respectarea normelor ortografice şi a punctuaţiei actuale. Din această cauză, *n* aflat în faţa unei labiale a fost transcris ca *m:* **ѧпъръмпъ** = *împărat*, **оублѫ** = *umblă*, **порѣвицѣ** = = *porâmbiţă*. **н** a fost păstrat atunci când labiala ce-i urmează face parte din alt cuvânt. **Оу пъра** = *un părat*, **прн прежѕ** *prin preţur*. Respectând norma textului, **ѯіѯ** a fost păstrat în *sânt*.

Formele neaccentuate ale pronumelor personale şi reflexive au fost transcrise cu cratimă: *ceteaşe-o, văzindu-l, ţ-am făcut*.

Cifrele chirilice au fost transpuse în cifre arabe. Spiritele, accentele şi iericul nu au fost notate. Chendima a fost interpretată ca *i*.

Omisiunile copistului au fost introduse între paranteze ascuţite ⟨....⟩. Textul restabilit din porţiunile deteriorate material a fost introdus între [....].

Numărul filelor a fost indicat marginal. Recto-ul paginii se separă printr-o bară oblică / de verso. Trecerea de la o filă la alta e marcată prin 2 bare oblice paralele //.

Aparatul critic consemnează greşelile de scriere, repetiţiile, corectările făcute de copist, inclusiv ştersăturile, adaosurile (marginale sau interliniare) datorate persoanei care a scris textul sau altor mâini, lecţiunile posibile în cazul unor grafii cu mai multe posibilităţi de interpretare, traducerea contextelor slavone, emendări ale unor forme corupte. menţinute ca atare în transcriere sau ale pasajelor intervertite. De asemenea, au fost consemnate lecţiunile diferite în ediţiile anterioare ale textului. Trimiterile la note se fac prin cifre arabe plasate la umărul cuvântului avut în vedere. Pentru acelaşi fenomen (repetat) s-a dat o singură notă de-a lungul întregii transcrieri.

CUVÂNT ŞI POCITANIIA FILOSOFULUI SINTIPA CU ÎMPĂRATUL DE ŢARA PERSIE, ANUME CHIRA

79r

Era un părat la Persiia, anume Chira, şi avea 7 muieri; şi coconi nu avea. Şi s-au rugat lui Dumnedzău să-i dea coconi. Şi de multă rugă a împăratului i s-au ascultat ruga şi au făcut un cocon făt, de care el creştea împărăteaşte. Şi au crescut în vârstă. Şi având pohtă şi dragoste împăratul să-l pedepsească pre fiiul său la învăţătura cărţei, deci găsi un filosof dascal să-l înveaţe toată filosofiia filosofească; şi l-au învăţat 3 ani şi n-au putut să înveaţe nimica. Văzind împăratul că nu-l poate să-l înveaţe nimica, l-au luoat de la dascal ce au fost şi, ştiind pre Sintipa filosoful şi auzind pre mulţi că e prea dascal şi filosof, îndată l-au chemat pre Sintipa, zicând aşa:

— Voi să dau pre fiiul mieu să-l pedepseşti la filosofie.

Iar Sintipa au zis:

— Gata sânt, o împărate, însă să-l învăţ toată dăscăliia filosofască şi să nu să afle altul mai filosof decât coconul tău. Şi de nu-l voi învăţa într-acest an să ţi-l dau învăţat, să fie viiaţa mea despărţită de pre lume şi toată avuţiia mea să fie a împărăţiei / tale. Şi precum astăzi 79v
mă apuc înaintea împărăţiei tale să-l fac deplin filosof pre fiiul tău.

Deci, împăratul, auzind cuvintele acealea, cu mare nădeajde bine filosofului au mulţămit şi au zis:

— Ce vei pohti îţi voi dărui.

Deci filosoful aşa s-au prins ca să înveaţe pre coconul împăratului să fie filosof deplin. Şi au dat împăratul pre

fiiul său în mânile filosofului Sintipei. Deci filosoful luând pre coconul împăratului și l-au dus la casa lui. Și au făcut o casă noao, mare și lungă, și dinlăuntru casei o a poleit; și au scris și au zugrăvit pe pereți câte învățături au vrut să-l învețe. Și au pus pre coconul în casă și în toată vreamea îl învăța și-i arăta ce era zugrăvit. Și-i veniia de toate ce-i trebuia de la împăratul. Au nevoit pre coconul filosoful cu mare nevoință până la aceaea vreame de l-au învățat toate învățăturile lui. Și atâta au învățat coconul, cât altul ca el n-au fost, nici au rămas să mai învețe. Și într-o zi s-au dus filosoful la împăratul și zise :

— O, împărate, ce ai pohtit și ai iubit, pre voie ți s-au făcut. Mâine fiiul tău va veni în 3 ceasuri de zi și-l vei vedea și te vei bucura foarte cu dragoste mare. Și l-au trimis pre coconul la tată-său, împăratul, filosoful a doao zi. / /

80r Și văzindu-l împăratul au zis :

— Învățatu-te-au, fiiul mieu, precum au zis dascalul tău?

Iar coconul au răspuns, zicând :

— Împreună cu dascalul vom veni, împărate. Și închinându-să părintelui său au ieșit și s-au dus la dascalul său. Atuncea filosoful au zis coconului împăratului :

— Îm pare într-această noapte să facem cercare pentru norocul și nașterile tale și pentru aceastea, pre cât voi putea, să astronomescu și, pre cât voi vedea binele tău, la zio te voi trimite părintelui tău.

Și au făcut filosoful astronomie de nașterea coconului și au găsit că nu e de bine nici de sănătate de va mearge la tată-său până vor treace 7 zile peste ceale zile ce pusease cu împăratul; că de nu va face așa, viiața coconului va veni la cumpănă mare. Și filosoful, deaca au știut acest lucru pre amănuntul de la astronomie, s-au cutremurat și s-au înfricoșat tare. Și văzindu-l coconul împăratului cu voia rea, l-au întrebat pre dinsul zicând :

— Dascale, pentru ce te-ai făcut așa mâhnit și cu voia rea?

Și filosoful i-au spus deșchis precum au cunoscut. Iară coconul au zis către dinsul :

— Și de-ț va fi voia nici o lună să nu grăiesc cu tatămieu, împăratul, și câtă vreame vei vrea, / eu să tac. 80v

Deci filosoful i-au răspuns :

— Am dăruit[1] tătâni-tău să te pui la 3 ceasuri de zi și tu mâine pasă la împăratul și înaintea lui să stai și nimica să nu grăiești până nu vor treace 7 zile.

Și s-au dus la împăratul coconul foarte de demineață și precum se cade să închină împăratului și împăratul l-au chemat pre cocon să meargă mai aproape și cu bucurie l-au sărutat și-l strângea în brațe pre cocon și cu mare dragoste au început a-i grăi. Și fiiu-său nimica nu-i răspundea părintelui său și sta și-i căuta în fața părintelui său. Și căuta tată-său și-l întreba pre coconul său. Atâta coconul sta și nu grăiia. Deci îndată împăratul au șezut la divan în scaun și au chemat pre toți boiarii săi ca să asculte învățătura coconului. Și să mira și să ciudea de tăcearea și de fără-glas ce sta coconul. Atuncea au zis împăratul boiarilor :

— Grăiți voi coconului, deaca se teame de mine și pentru aceaea nu grăiaște.

Și boiarii i-au grăit coconului cuvinte dulci și nevoiia să-l facă să grăiască. Și el, ca și întâi, tot tăcea. Și împăratul ș-au făcut voia rea și au trimis să chiiame pre dascalul. Și l-au cercat pretu / / tindinea și nu l-au putut să-l 81r găsească. Și zise așa împăratul către boiari :

— Oare cum vă pare voao de a lui tăceare?

Deci unul dintr-înșii au zis :

— Îm pare, o, împărate, dascalul să nu-i fie dat vro iarbă coconului, adecă să-i fie îndemnătoare să păzească

[1] Grafie coruptă; probabil, pentru *juruit*. ✧

și să cunoască dăscăliia și să o întărească. Și păzindu-*l* cu iarba aceaea, i s-au lega*t* limba sau de multă trudă și pedeapsă a dascalului s-au făcu*t* aces*t* lucru.

Și fiin*d* acest lucru urgisi*t*, împăratu*l* fiin*d* cu voia rea, au veni*t* o fămeaie dintr-acealea 7 muieri ce avea ; și, văzin*d* cu voia rea pre împăratu*l*, au zis către dinsu*l* :

— Să fie și cu zisa împărăției tale și-*m* dă pre fiiu*l* tău să-*l* ispitescu eu în taină și mie mi-o a spune de ce nu grăiaște. De vreamea ⟨ce⟩ și fără de aces*t* lucru deprins era toate tainele și ascunsele să mi le spuie, de care nici maicei sale spune. Și maica coconului foarte cu voie rea era și-i păru cu scârbă. Zise împăratu*l* ei :

— Ia pre fiiu*l* mieu, câ*t* poți dezmirdându-*l* grăiaște-i, doară l-ei face să grăiască și doară l-ei putea cunoaște de tăcearea lui.

Deci maștera l-au luoa*t* pre coco*n* și l-au dus la casa sa și au începu*t* să-i grăiască cu cuvinte dulci și blânde.
81v Și coconu*l*, ca și întâi, tăcea și nu-i / răspundea nimica către cuvintele ei. Și ia*r* zise către dinsu*l* :

— O, tinere, diagostea mea, acu*m* a*m* adevărà*t* și a*m* cunoscu*t* precu*m* ești supus la o treabă, ia*r* pentru ce de atâta vreame taci și nu-*m* spui pentru ce nu grăiești ? Ia*r* de ai ceva frică de tată-tău pentru să nu-*ț* facă ceva rău, așa te sfătuiescu cu ces*t* lucru de folos și de bine ; și întâi nu va putea să să desparță de la tine până nu vei face fapta care voi [2] să spui de binele tău. Să știi bine că tată-tău easte o*m* bătrâ*n* și neputincios și tu ești tare și tână*r*, și, de-*ț* va părea bine, eu î*ț* voi amerința un sfa*t* către părintele tău până îi vo*m* da moartea. Și tu vei luoa împărăția și vei luoa și pre mine fămeaie împărătească.

Aceaste cuvinte auzin*d*, fiiu*l* împăratului s-au urgisi*t* de aceaste cuvinte și s-au cutremura*t* tare, de care și po-

[2] Marg.: *vezi.* ✧

rânca au uita*t* și până au trecu*t* aceale 7 zile au grăi*t* și au zis către dinsa :

— Să știi, o fămeaie, că ci ai grăi*t* astăzi mul*t* nu vei avea nici un răspuns până nu vo*r* treace 7 zile.

Și fămeaia s-au temu*t*, auzin*d* așa, și mul*t* s-au cutremura*t* și au ispiti*t* să facă ispitiri către coco*n*. Și într-aceaea dată ș-au spar*t* hainele și să / / bătea peste obra*z* și 82r
tare striga. Ia*r* împăratu*l*, auzin*d* glasu*l* fămeiei, s-au spărea*t* și o a chema*t* de o a întrebat să știe ce easte atâta glas. Ia*r* ea zise :

— Eu, împărate, cu mare dragoste a*m* nevoi*t* să grăiască fiiu*l* tău și-*l* făcea*m* să grăiască și e*l* îndată au căzu*t* asupra mea și nevoiia să mă rușineaze. Și de atâtea trăsuri ce nevoiia, podoabele și hainele mi-au [3] rup*t*, cu*m* mă vezi ; obrazu*l* cu unghile mi-au zgâriia*t* și eu, împărate, pre fiiu*l* tău î*l* ținea*m* într-al*t* chi*p*, a tinereațelo*r*. Ia*r* de atâta mare rușine spurcată nu nădăjduia*m* nici dănioară să aib.

Ia*r* împăratu*l*, auzin*d* aceaste cuvinte fără nădeajde, s-au spărea*t* și s-au cutremura*t* de mare ciudă de zisa și spusu*l* ei, precu*m* au păți*t* de la fiiu*l* lui și de to*t* pre fiiu*l* său l-au înstreinat și l-au urgisi*t* ; și multe ceasuri au stătu*t* cu voie rea și cugeta cu ce moarte să-*l* omoară. Și așa au zis să-i facă moarte fiiu-său.

CU*M* AU ZI*S* ÎMPĂRATU*L* SĂ OMOARE PRE FIIU*L* SĂU

Împăratu*l* avea 7 filosofi de care-i ținea împăratu*l* la toate trebile ce vrea să facă, de sfa*t* și grăitori ; ia*r* acești 7 filosofi să sfătuiră. Auzin*d* de venirea împărătească asupra fiiului său fără de sfatu*l* lo*r*, au să / măluit [4] cu 82v

[3] мѣ. ✧ [4] сѫмѣлѣи ✧

firea lor și au priceput că mare urgie au biruit pre împăratul. Și crezând ocara fămeiei, fără nici o cercare, au zis să omoare pre fiiul său : „Ce pentru aceaea nu să cade noao să tăcem pentru acest lucru, nici să lăsăm pre împăratul să piiarză pre fiiul său fără nici o cercare ; că de nu am nevoi să împiedicăm pre dinsul, apoi împăratul să va căi și noi vom fi fără de cinste, căce n-am împiedicat noi pre dânsul la această înfricoșată faptă. Ca nește dușmani ne va ținea că sintem, că l-am lăsat de au omorât pre fiiul său. Veniț ca să facem o faptă precum să cade către împăratul și să mântuim pre fiiul său de această urgie". Și s-au sfătuit ca să meargă unul dintr-înșii la împăratul câte o zi să grăiască cu dinsul ca să nu omoare pre fiiul său până vor treace 7 filosofi.

CUM AU MERSU FILOSOFUL SĂ GRĂIASCĂ CU ÎMPĂRATUL

Atuncea au mersu un filosof den cei 7 care era cap preste dânșii și zise :

— Astăzi voi mearge la împăratul de voi mântui pre fiiul său de la moarte.

Și îndată mearse la împăratul și până la pământ s-au închinat și au zis :

— O, împărate, nu easte cu dereptul, nici să cade împăraților să facă vreo treabă până nu face cercare să știe cu adevărat.

ARĂTAREA ȘI POCITANIIA A MARELUI FILOSOF / /

83r Că era un părat carele îi era foarte dragi muierile. Și într-o zi au căutat și au văzut o fămeaie foarte iscusită și frumoasă și îndată o iubi de frâmsețile ei, de carele au fost

voia lui să-ș facă deplin pohta. Și îndată au chiemat pre bărbatul ei și l-au trimis la o treabă să-i slujască împăratului. Și acel împărat în noaptea aceaea s-au dus[5] la fămeaia aceaea și o trăgea și o îndemna să se culce[6] amândoi, iar acea muiare au fost foarte înțeleaptă și cu fire bună și au grăit către împăratul zicând :

— Așa, o, împărate, roaba ta sânt și ce-ț va fi pohta împărăției tale gata sânt să plinescu, dară întâi mă smerescu și eu de la împărățiia ta să faci această pohtă. Și zicând aceaste cuvinte, să-ț dau o carte de care scrie pentru înțelepciune și precum să făgădui ei, carele de răul și de greul pohtei ce are.

Și iar îi zise :

— Ceteaște-o, mă rog, împărate, și din această carte vei cunoaște cum să cade împăraților să să ție și să să cumpeteaze și să să păzească de curvii și de toate realele și să fie înțelept și de toate lucrurile drăcești să să ferească.

Iar vrăjmașul de împărat au lăsat cartea și au început să să joace și să tragă pe fămeaia fără rușine și nimica n-au dobândit, / nici i-au fost pre voie împăratului, numai au 83v
fost cu truda și cu nevoința, și nimica n-au făcut. Și s-au dus de la dinsa. Iar inelul ce-l purta împăratul în deaget au ieșit din deaget când o trăgea pre fămeaie și nici fămeaia n-au știut când au căzut inelul împăratului din deaget pre divan, nici împăratul n-au văzut când au căzut. Și când au venit bărbatul ei acasă și au șezut pre divan, precum era el deprinsu, și au găsit inelul împăratului, si l-au cunoscut că easte împărătescu. Și atuncea multe gânduri l-au lovit. Și zise cu gândul lui precum împăratul au făcut cu fămeaia sa. Și de atuncea l-au lovit frica împăratului și i-au intrat la inima lui și niciodată n-au mersu să să culce cu fămeaia lui și nici un cuvânt nu i-au mai zis despre

[5] Interliniar: дꙋ̑с. ✧ [6] Marg.: ѫнпрене ✧

aceaea parte și tot au fost tăcând mălcom[6 bis]. Și fămeaia, văzind că nu să apropie soțul său de dânsă, s-au dus la tatăsău și la frații săi și au spus toate pre amăruntul cum soțul ei s-au lepădat și nu să apropie de dinsa nimica. Iar tată-său și frații ei au priceput pentru ce lucru s-au despărțit de dinsa și îndată s-au dus la împăratul și l-au pârât pre ginere-său, zicând :

— Împărate, un pământ al nostru hiriș l-am dat cestui om / / să-l lucreaze și să fie al lui. Și multă vreame l-au 84r
ținut și l-au lucrat, și acum l-au părăsit și nu va să-l mai lucreaze.

Și au îngenunchiat și s-au rugat împăratului sau să ție pământul să-l lucreaze ca și întâi sau să ni-l dea iar pre sama noastră. Iar împăratul, auzind aceaste cuvinte, au zis cătră bărbatul fămeiei :

— Oare cu adevărat grăiescu acești oameni, au ba?

Iar bărbatul au zis cătră împăratul :

— Câte au grăit cătră împărăției ta toate sânt adevărate, că pământul ce mi-au dat l-am ținut și l-am lucrat cu toată putința mea ; și într-o zi am mersu să-l lucrez și am văzut urma leului și, cum am văzut, dintr-aceaea n-am mai cutezat să mă mai apropii la acel pământu.

Și împăratul, auzind acel cuvânt, au zis bărbatului :

— Ome, adevărat grăiești ! Că leul au întrat, adevărat, la acel pământ, iar nimica un i-au stricat și nici să va mai ispiti niciodată să mai vie la acel pământ și fără frică să-l lucrezi ca și dintâi.

Aceasta e pocitaniia a filosofului cel dintâi, ⟨care⟩ au spus cătră împăratul zicând :

— O, împărate, nu să cade muierile să să crează de toate cuvintele ceale reale, ce zice cătră acel om pre cât 84v
sânt adevărate de care drăciile nu să cade să le / asculte moașa, pre lesne să legiuiască și să rupă județul fără cercare.

[6 bis] ⁀ ⁀ мѣкw ; altă lecțiune : *mâlcom*. ✧

A DOAO POCITANIE

— Și altă pocitanie ascultă-mă, o împărate, să spui împărăției tale. Un om avea o pasăre ; și grăiia ca și omul cu limba și să chiiamă anume papagalo ; și o ținea în cușcă și era învățată să grăiască ca și oamenii. Și stăpânu-său îi zicea foarte tare să caute și să socotească când el să ducea departe de acasă și porâncind stăpânu-său papagoliei, când să ducea la negustătoriia lui. Iar stăpâna pasărei au fost având ibomnic și au fost viind în casă pe taină și să culca cu dinsa. Și știia și slujnica ce avea. Și pre cât să zăboviia bărbatul ei, ibomnicul tot au fost mergând de să culca cu fămeaia. Iar deaca au venit bărbatul muierei de unde au fost dus au întrebat pe papagalo ;

— Ce ai văzut a muierei meale să-m spui.

Și pasărea îndată au început a-i spune ce au făcut fămeaia lui, precum în toate nopțile să culca cu ibomnicul ei. Iar bărbatul ei, auzind așa, l-au giunghiiat într-inimă foarte rău și o au urgisit și n-au mai vrut să să mai împreune cu dinsa. Iar fămeaia lui ș-au preupus pre slujnică că au spus bărbatului de câte au făcut[7] / / și au chemat pre 85r
slujnica sa cu mânie și cu amar i-au zis :

— Cu adevărat ai spus bărbatului mieu ?

Iar slujnica să jura precum n-au spus jupânu-său nimica. Numai zise :

— Să știi că papagalo au spus toate faptele tale.

Iar fămeaia, auzind așa, au gândit să facă un meșteșug pasărei ca să o scoată de minciună. Și au luoat cușca stăpână-sa de unde era și o au pus într-alt loc. Și au pus aproape de cușcă o piiatră de râșniță și toată noaptea întorcea. Și pasărea, auzind sunetul pietrei, i-au părut că tună. Și iar au pus înaintea pasărei o oglindă și tot să căuta în oglindă și-i părea că fulgeră. Și au muiat un bureate în

[7] Marg.: ш҃ѧмѕ (M_1). ✧

apă și l-au spânzurat desupra cușcăi și să clătiia bureatele și o stropiia și-i părea că ploao toată noaptea. Și pasărea să ascundea în unghiurile cușcăi, părându-i că tot tună și fulgeră și ploao. Și a doao zi să scoală stăpânul pasărei și s-au dus la pasăre și au început a o întreba ce au văzut astă noapte. Iar papagalo au zis :

— Astă-noapte tunete și fulgere și ploaie și nu m-au lăsat să văz nimica ce au făcut într-această noapte.

Iar stăpânul pasărei, auzind acealea cuvinte a pasărei, au sămuit că de câte au grăit de nici unele nu easte
85v adevărate, că într-această [8] / noapte de câte au zis de nici unele n-au fost, ce pasărea tot bârfește, că nici n-au plouat, nici n-au tunat, nici n-au fulgerat. Și câte au grăit de fămeaia mea, toate sânt minciuni. Aceaste fapte umblând și făcând să-și tocmească vina și rușinea, toate aceastea le-au făcut.

CUVÂNTUL FILOSOFULUI

— O, împărate, auzit-ai cum pe bărbatul său au amăgit și înțelepciunea lui o a biruit deplin și pre pasărea mincinoasă o a scos și grăiia ca și dintâi? Și așa să știi, o, împărate, că nici un om nu poate să cunoască pe fămeaie ce are fi vicleană să o biruiască. Și îndată ș-au oprit mâniia și urgiia împăratul și au zis să nu omoare pre fiiul său.

Și iar au venit muiarea, țiitoarea. Iară muiarea, țiitoarea, a doao zi au mers la împăratul și au stătut cu lacrămi și au zis așa :

— O, împărate, nu easte cu dereptate, nici să cade acela carele easte gata de moarte să nu-l omoară [9] îndată; că de nu vei omorî pre fiiul tău, nimea nu va fi, nici să va nădăjdui la împărăția ta.

[8] Marg.: пнпѧ нн шн (M_1). ✧ [9] $\widetilde{\text{р}}$ wмоѧ ; altă lecțiune: *omoare*. ✧

POCITANIIA FĂMEIEI CE AU SPUS CĂTRĂ ÎMPĂRATUL

— Ascultă, o, împărate, că au fost un om și au fost spălând nește piei într-o vale. Și era și feciorul lui cu dânsul și să / / juca în apă și să scălda și, scăldându-să 86r
s-au înecat. Tată-său, văzind că să înează fiiu-său, au sărit în apă să-l scoață și, nevoind tată-său să-l scoață, s-au înecat amândoi. Așa și tu, o, împărate, singur vei strica de nu vei omorî pre fiiul tău. Că de te vei îndura de moartea fiiului tău, să nu-ț fie milă de moartea lui, bine-ț va fi. Iar de nu te vei îndura și-l vei lăsa să fie viu, apoi îț va mânca capul. Preste puțină vreame să va scula și te va omorî și-ț va luoa și împărăția.

Și, auzind, împăratul iar au zis să omoare pre fiiul său.

AL DOILEA FILOSOF AU MERSU DE AU GRĂIT ÎMPĂRATULUI [10]

Al doilea filosof s-au dus la împăratul și s-au închinat precum să cade și zicând așa :

— O, împărate, să trăiește în veaci! *Am* înțeles că ai zis să omori pre fiiul tău. Și eu, șerbul tău, aduc aminte împărăției tale, de ai avea 100 [11] de coconi, nu ți să cade să omori nici unul ori cu vină, ori fără vină; dară că ai numai pre unul și să cade să-l păzești de toate realele, iar împărăția ta zici să-l omori fără nici o cercare și întrebare ca să cunoști viiața lui! Că acea mincinoasă fămeaie năpăstuiaște și-i pune asupră cuvinte reale, pentru ca să

[10] Marg.: $\text{в}(\widetilde{\text{АН}})$; sl.; în trad.: *ziua a 2-a*. ✧ [11] $\widetilde{\text{ѡ. р.}}$ ✧

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ MIHAIL SADOVEANU BUCUREȘTI

omori pre fiiu*l* tău fără vină și apoi te vei căi și nimica [12] /
86ᵛ nu vei folosi și cu lacrămi și durori mari î*l* vei căuta și
nu-*l* vei găsi și vei păți ca u*n* negutători.

⟨P⟩OCITANIIA DINTÂI A FILOSOF⟨ULUI⟩

⟨S⟩pune de u*n* negutători că-i era scârbă și de vrea vedea un pă*r* în bucate sau în băutură, nici mânca dintr-aceale bucate, nici băutura nu mai bea. Și într-o zi s-au du*s* într-o cale cu negutătorie la u*n* târgu. Și au trimi*s* sluga lui să cumpere bucate. Și cumpărân*d* bucate, au văzu*t* la o fată vânzin*d* 2 pâini foarte bune. Deci e*l* le-au cumpăra*t* și le-au du*s* la stăpânu-său, adecă la negutători. Și mân-cân*d* din aceale pâini foarte i-au plăcu*t* și au zis feciorului :

— În toate zilele să-*m* cumperi de aceaste pâini.

Și feciorul*l*, precu*m* au zi*s*, așa au cumpăra*t* de aceale pâini și au mânca*t*. Și într-o zi s-au du*s* să cumpere de aceale pâini și n-au găsi*t*, iar negutătoriu*l* ș-au făcu*t* voia rea și au zi*s* slugei sale :

— De vreame ce [13] nu găsești să cumperi de aceale pâini, să-*m* chemi pre ace*l* om ce le vindea să-*l* între*b* cu*m* le făcea de era așa bune.

Deci feciorul*l* s-au du*s* și au chiema*t* pre acea fată ce le vindea și negutătoriu*l* au începu*t* a o întreba de pâini ce vindea slugei lui : cu*m* o frământă de easte așa dulce și bună ; și foarte îi era dra*g* să-*l* inveațe și pre negutători să facă.

Ia*r* fata au zi*s* :

87ʳ — Să știi, jupâne, că eu am stă [14] / / pâ*n* și i s-au făcu*t* stăpânu-mieu o rană și mul*t* rău pățiia și-*l* doftoriia u*n* dofto*r* ; și au învăța*t* să frământe aluoa*t* cu făină de

[12] Marg.: încercări de condei (M_2); разкн (дѫ) (M_3). ✧ [13] Inițial: дє. ✧ [14] Marg.: *1758, iulie, 15* (M_2). ✧

grâu, cu un*t* și cu miiare și să pui pe rană to*t* de ace*l* aluoa*t* până să va tămădui. Și în toate zilele făcea*m* de ace*l* aluoa*t* și-i punea*m* la rană. Deci eu ace*l* aluoa*t* ce-*l* lepăda de la rană, eu to*t* î*l* strângea*m* [15] și-*l* făcea*m* pâine și, vânzin*d* feciorului dumitale, cumpăra de la mine. Ia*r* rana stăpânu-mieu s-au tămădui*t* și nu mai a*m* de ace*l* aluoa*t* să mai fa*c* pâine să vânzu.

Ia*r* auzin*d* negutătoriu*l* aceaste cuvinte de la fată foarte ș-au făcu*t* voia rea și i s-au făcu*t* greață zicân*d* și gândin*d* : „Gura și mânile cu lesne le voi spăla, ia*r* în-lău⟨n⟩tru*l* pântecelui anevoie l-oi spăla".

— O, împărate, așa mă te*m* și eu să nu pați ca și ne-gutătoriu*l* că vei căuta pre fiiu*l* tău și nu-*l* vei mai găsi.

Și spuin*d* împăratului filosofu*l* și sfătuitoriu*l* și iar au zi*s* [16] :

— O, împărate, eu a*m* auzi*t* că drăciile muierești sân*t* multe și toate începăturile ceale reale la fămei sânt. Ce, mă ascultă, o, împărate, să-*ț* spui și altă pocitanie.

POCITANIIA A DOAO

Că au fos*t* o fămeaie [17] și avea ibomni*c* și-*l* foarte iubiia. Și era slugă împărătească și avea și o slugă ibom-nicu*l* / muierei. Și au trimi*s* ibomnicu*l* pre sluga sa la 87ᵛ
fămeaie să știe [18] : fi-va vreame să meargă și stăpânu-său să să culce cu dinsa ? Ia*r* aceaea fămeaie, fiin*d* foarte rea și iubeață, au iubi*t* și pre sluga și-*l* nevoia să să culce cu dinsa. Și, grăbindu-*l* să să culce cu dinsa, s-au zăbovi*t* să meargă la stăpânu-său să-i spuie că e vreamea să mear-

[15] стрѣщіѧ (н м). ✧ [16] Secvența *și iar au zis* scrisă: г н ш д з н (ȣ ȣ е); alte lecțiuni: *și i-au zis, și au zis.* ✧ [17] фѣмѣѧ. ✧ [18] Marg.: вє (зн). ✧

gă. Deci, ibomnicul s-au dus la ibomnica sa, văzind că nu mai vine sluga. Și văzind ibomnica sa că vine ibomnicul său și l-au cunoscut și au ascuns pre feciorul să nu-l vază stăpânu-său și muiarea au ieșit înaintea ibomnicului său și s-au adunat cu dinsul. Și fiind împreună fămeaia cu ibomnicul său și pre feciorul l-au ascuns. Deci, într-aceaea dată au venit și bărbatul fămeiei; și văzind pre bărbatul său că vine, să mira ce va face: pre ibomnicul său să-l ascunză în cămară, ce acolo au ascuns pre sluga ibomnicului său și să mira ce va face. Și gândind cum va face meșteșug să scape, au zis fămeaia ibomnicului său:

— Scoate-ț sabiia [18] din teacă și cu mânie mare ține sabiia în mâna ta și cu mânie suduiaște-mă pre mine. Și ieșind afară, să nu grăiești nimica către bărbatul mieu.

Și așa au făcut ibomnicul, precum l-au învățat mu-
88r iarea, țiind / / sabiia goală a mână și ieșind afară suduind pre fămeaie.

Deci el au întrebat:

— Cumu-i de rândul acestui om de au venit la casa noastră cu sabiia goală și te suduiaște pre tine?

Iar muiarea, știind multe, au răspuns bărbatului său:

— Omul cel strein, ce l-ai văzut cu sabiia goală în mână ieșind afară, el alergând dupre sluga lui ca să-l ajungă să-l taie și sluga au întrat în casa noastră ca să-l ascunz să nu-l taie. Și mie mi s-au făcut milă și l-am ascuns în cămară. Deci stăpânu-său l-au văzut că l-am ascuns, ce pentru aceaea mă suduia pre mine, iar pre fecior, precum vezi, l-am scăpat de moarte.

Iar bărbatul muierei au întrebat:

— Unde e feciorul?

Iar muiarea au zis:

— Easte în cămară.

Deci bărbatul au zis către fecior:

— Văzut-ai ce bine ț-au făcut muiarea mea că te-au ascuns de stăpânu-tău și nu te-au tăiat?

Sânt oameni buni și făcători de rău și nevoiescu să-ș facă mult rău. Și ascultă-mă să-ț spui o pildă.

PILDA MUIEREI CE AU SPUS CĂTRĂ ÎMPĂRATUL

Fost-au un părat și au avut un fecior și foarte i-au fost drag să îmble la vânat. Și într-o zi au grăit feciorul împăratului către filosoful și sfătuitoriul tatâni-său:

— Grăiaște tatâni-mieu să mă lase să mergu la vânat.

Iar sfătui / toriul au grăit împăratului, iar împăratul 88v
au grăit filosofului:

— De vei mearge și tu cu fiiul mieu, voi face pre cuvântul tău.

Iar sfătuitoriul au zis:

— Bine, bucuros mearge-voi.

Și s-au dus filosoful cu feciorul împăratului la vânat. Și le-au ieșit înainte un măgari sălbatec. Și au zis filosoful feciorului împăratului:

— Goneaște măgariul doar l-ei prinde și singur să-l gonești.

Iar feciorul împăratului, gonind acel măgari, s-au depărtat de soțiile lui și nu știia unde mearge. Și mergând singur pre drum, au găsit o fată foarte frumoasă și plângea și grăiia: „Rătăcit-am". Și-i zise feciorul împăratului:

— Pentru ce plângi și de unde ești?

Iar fata i-au răspuns:

— Fată de împărat sânt și mergând călare pre un lifant și nu știu cum am scăpat și am căzut și de-abiia m-am sculat și am căutat să văzu pre cineva din slugile meale și n-am văzut pre nimea; și de atuncea m-am rătăcit și nu știu unde mergu.

Și grăind fata către feciorul împăratului, foarte îi căută și i-au fost milă de dinsă și o puse dupre dinsul călare. Iar fata l-au amăgit pre feciorul împăratului cu aceale cuvinte și nevoiia să-l omoară. Și l-au dus la o peșteră în-
89r grozită și zicea către tănărul: „Să întri / /aicea!" Iar tănărul s-au dus să vază ce easte la acea gaură, auzind acolo atâta gâlceavă mare și gomot. Și întrând fata în peșteră s-au făcut zmăoaică și s-au arătat la feciorul împăratului și grăiia cu alte zmăoaice zicând:

— Iaca, v-am adus pre un tânăr.

Iar cealealalte zmăoaice au răspuns:

— Du-te de-l adu pre dinsul aicea.

Iar tânărul, auzind așa, au început a fugi. Iar zmăoaica au mers după dinsul și l-au agiuns și iar au încălecat după dinsul ca și întâi. Iar tânărul, văzind, că l-au agiuns și au încălecat după dinsul, s-au foarte spăreat. Iar ea i-au zis:

— Ce te-ai spăreat și tremuri?

Iară tânărul i-au răspuns:

— Mi-am adus aminte de un om ce-m era de vrăstă mic[19] ca și mine.

Iar zmăoaica au zis:

— Roagă-te tătâni-tău să te mântuiască de această frică.

Iar tânărul au zis:

— Price*p* că nici tată-mieu nu va putea să mă mântuiască de această primejdie de ce am acuma.

Iar tânărul au ridicat ochii în ceri și s-au rugat lui Dumnedzău, zicând:

— Doamne, Hristoase, dă-m puteare să biruiesc ceastă procletă.

Și făcând rugă mare, îndată au căzut zmăoaica gios și să tăvaliia, iar tânărul foarte au fugit tare și au scăpat de procleta zmăoaică și s-au dus la casa tătâni-său.

---

[19] $\overset{K}{\text{M}}$; altă lecțiune: *mică*. ✧

Pentru aceasta, o, / împărate, câte cuvinte sânt ale 89v
sfătuitorilor și ale filosofilor, de câte grăiescu tot berfescu și fac ca să-ț fie milă de fiiul tău și-i păzescu sănătatea.

Și aceastea auzind împăratul de la muiare, iar au zis să omoare pre fiiul tău.

AL TREILEA FILOSOF AU VENIT LA ÎMPĂRATUL

A 3⟨-a⟩ (D̃N)[20]

Într-aceaea zi au mers filosoful și au dvorit[21] înaintea împăratului și au zis:

— Să trăiește în veaci, împărate! Am auzit că iară ai zis să omori pre fiiul tău.

Ce mă rog împărăției tale să asculți o pocitanie.

POCITANIIA AL TREILEA FILOSOF[18]

Un om ș-au trimis tămeaia în târgu să cumpere de un ban urezu. Deci, mergând la o prăvălie, au dat banul să cumpere urez, iar băcanul au zis muierei:

— De vei vrea să-ț dau urez mai mult, întră în prăvălie și-ț voi da și zahar.

Iar muiarea au zis:

— Întâi dă-mi, și voi întra în prăvălie, că știu eu drăciile și minciunile bărbătești.

Iar neguțătorul au cumpănit urezu și zahar și i-au dat. Și muiarea au legat î⟨n⟩ năframă și au lăsat la copilul neguțătoriului afară să păzească. Și muiarea au întrat în prăvălie, iar copilul au dezlegat năframa și au luoat urezul și zaharul și în locul urezului au pus țărână în năframă

---

[20] Sl.; în trad.: *Zi*. ✧ [21] Marg.: *ședut*. ✧

90r și au legat / /bine năframa, cum au fost. Iar muiarea, deaca au ieșit din prăvălie, degrab-au luoat [22] legătura și s-au dus acasă și o a dat bărbatului său năframa. Iar el, dezlegând, au văzut că easte țărână, iar fămeaia au mers să aducă o oală. Deci muiarea, văzind că easte țărână în nănăframă, au priceput ce lucru easte și în locul oalei au adus sita și au zis cătră bărbatul său :

— Eu, mergând în târgu să cumpăr urez, m-au lovit un cal și mi-au scăpat banul jos ; și, căutând, n-am găsit banul și *am* strâns țărăna de acolea de unde mi-au căzut banul.

Aceaste cuvinte au grăit bărbatului său și el, săracul, au crezut și singur au cernut țărâna și căuta banul.

Cu aceaste fapte cunoaște, o, împărate, că drăciile și faptele muierilor niminilea nu poate să le biruiască.

Iar împăratul, auzind aceaste cuvinte, s-au îmblânzit și au zis să nu omoare pre fiiu-său.

PRECUM AU MERSU MUIAREA LA ÎMPĂRATUL

Iară muiarea cea rea au mersu la împăratul a treia zi de zvorâia înaintea lui și ținea cuțitul în mână zicând :

— De nu mă vei mântui de fiiul tău, o, împărate, cu acest cuțit îm voi face moarte cu mâna mea. Și-m pare, cu voia lui Dumnedzău, voi birui dușmanii tăi, filosofii și
90v sfătuitorii gându / rilor, precum s-au făcut la un fecior de împărat, de la un filosof și sfătuitori al tatâni-său. Că acel împărat au avut un fecior și l-au logodit cu o fată de împărat, iar tatăl featei au porâncit la cuscru-său să-i trimiță pre fiiu-său ca să-i facă nunta, să dea pre fata după dinsul

[22] дегра^{б} аȣ ^{т}лȣwа ; altă lecțiune: *degrabă au luat.* ✧

și după nuntă iar va mearge la tată-său. Iar tatăl feciorului, deaca i-au venit porânca ca să meargă fiiu-său său ia mireasa, l-au gătat foarte bine si frumos, ca un împărat, și l-au trimis. Și avea și un filosof și sfătuitori și au trimes și pre filosoful cu mirele. Și mergând oaste și gloată cu mirele și cu filosoful pre drum, li s-au făcut seate de apă și nu găsiia apă. Și căutând în toate părțile, au găsit o fântână ; și acea apă ce au găsit, care bărbat vrea bea de acea apă se făcea fămeaie. Deci, bând feciorul împăratului de acea apă, s-a făcut fată, neputând să mai rabde de seate mare ce avea și neștiind năravul apei. Deci el, văzind aceasta, să mira ce va face. Iar filosoful și alalte gloate, căutându-l și neputându-l găsi, s-au întors la tată-său cu mare jale, plângând și zicând că pre fiiul tău l-au mâncat pre drum un leu, și pre mulți oameni.

Iar împăratul să în / / tristă foarte. 91r

Iar feciorul, șezind la fântână, singur, rătăcit, și văzindu-ș primejdiia ce l-au lovit, începu a plânge cu amar. Deci, trecând un om pre acolea, l-au întrebat :

— De unde ești și al cui fecior ești?

Iar mirele au spus că e fecior de împărat și „pre porânca părinților miei, mă duceam la cutare împărat să mă însor, să-i iau fata. Și din oaste mi s-au dus înainte și eu m-am depărtat de dânșii și foarte îm era seate și am băut apă dintr-această fântână și îndată m-am făcut chip de fată, precum mă vezi".

Iar omul, auzind aceaste cuvinte, foarte i s-au făcut milă de mine și zicea : „Eu să-ț fac mare bine și mă voi face în locul tău muiare și 4 luni voi aștepta până vei mearge să-ț faci nunta și apoi să te întorci, ce numai să te juri cu mare jurământ ca, deaca te vei însura, să vii pre aicea să te faci iar fămeaie".

Iară mirele foarte s-au jurat rău cătră om, precum va veni la dinsul. Și îndată s-au făcut omul muiare și i-au arătat și drumul mirelui. Și s-au dus de s-au însurat. Și

deaca au trecut 4 luni, ș-au adus aminte de jurământ ce au făcut cu acel om. Și îndată au mers la om și l-au găsit muiare și era grea. Și i-au zis lui : „Pentru tine m-am făcut
91v muiare". Și / zise feciorul împăratului : „Când te-am lăsat, erai fată fecioară, iar acum te găsesc fămeaie grea".

Și așa zicând, feciorul împăratului au biruit pre om și au mersu cu nunta și cu veselii mari la tată-său. Și văzindu-l tată-său foarte s-au bucurat și au început a-l întreba cum au petrecut și ce i s-au întâmplat pre drum. Și au spus de toate. Iar împăratul foarte s-au mâniiat pre filosof și au zis de l-au omorât.

Așea și eu, o, împărate, am nădeajde pre Dumnedzău că mi-a [23] da puteare să biruiescu pre filosofii și sfătuitorii tăi. Iar de nu voi putea să mă mântuiescu, eu singură îm voi face moarte și va fi păcatul în grumazii tăi, că de nu m-ei mântui de feciorul tău, precum să cade, că el au vrut să mă rușineaze cu de-a sila, precum nu să cade.

Auzind împăratul aceaste cuvinte ale muierei, au zis iar să omoară pre fiiul său.

⟨C⟩UM AU MERS AL 4⟨-LEA⟩ FILOSOF LA ÎMP⟨ĂRATUL⟩

⟨A⟩uzind filosoful că iar au zis împăratul să omoară pre fiiu-său, au mers la împăratul și s-au închinat precum să cade și au zis :

— Să trăiești în veaci, împărate ! Nu să cade împărăției tale să te grăbești să faci giudeț ; ce, deaca să va cunoaște pre dereptate, atuncea să să facă județul, ca să nu pați precum au pățit un părat ce au fost mainte de împărăția ta. / /

[23] MIA. ✧

Ascultă, o, împărate : au fost un fecior de împărat și au mers într-o zi la baie și era foarte gras și gros la trup. Și, de grăsime ce avea, nu i să cunoștea trupul de jos. Iar băiașul, deaca l-au văzut într-acela chip de gros, i s-au făcut milă de acel tânăr. Iar feciorul cel de împărat au cunoscut pre băiaș că easte cu voia rea și l-au întrebat zicând :

— O, băiașule, de ce ești trist și ț-ai stricat inima și ești cu voie rea ?

Iar băiașul au zis cătră tânărul :

— Îm fac voia rea și plâng, că, de te vei însura, nu vei face coconi de atâta grosime ce ai, nici nu t-ei putea să te împreuni cu fămeia ta, că ești fecior de împărat.

Iar tânărul, auzind aceale cuvinte a băiașului, i-au dat 100 [11] ughi și i-au zis :

— Tată-mieu va să mă însoare și nu știu să mă împreun cu fămeaia și mă rog ia acești galbini și să-mi aduci o muiare frumoasă să mă ispitescu la dinsa.

Iar băiașul au gândit să aducă pre muiarea lui : „Că el nu va putea să facă nimica cu dinsa și galbinii vor fi mie dobândâ". Deci, îndată s-au dus băiașul și au adus muiarea lui, iar feciorul împăratului o a luoat înlăuntru pre muiarea băiașului și toată noaptea / s-au culcat cu 92v
dinsa. Iar la făcutul zioi, demineața, s-au pus ales băiașul la o gaură și au văzut precum face păcate cu dinsa. Și văzind acel lucru, atuncea au suspinat cu amar și cu lacrămi au zis :

— O, vai de mine, ce voi face și ce voi zice muierei meale, că nu va mai vrea să trăiască cu mine, că va fi îndrăgit pre acel tânăr și pre mine mă va lăsa ?

Și au ieșit muiarea de la feredeu afară și au zis cătră dinsa băiașul :

— Du-te, fămeaiseɔe ‘ə·ɥ

Iar ea au zis:

— Cum voi mearge acasă să fiu suduită în toată vreamea de tine, că toată noaptea nu m-au lăsat acel leu să dorm și tu singur m-ai dat și nu ț-au fost rușine de mine, fiind eu fămeaia ta, ce m-ai dat feciorului împăratului să facă păcate cu mine!

Auzind bărbatul aceale cuvinte, l-au giunghiiat la inimă și de mare voie rea au [24] murit de amar mare.

Așa și împărățiia ta, lungește-ți mâniia și caută întâi vina și nu te grăbi să omori pre fiiul tău, ca să nu pați ca și băiașul acela și cu amar te vei căi și nimica nu vei folosi și pentru nimica ț-ei pune și sufletul ca și acela, că numai un fecior ai dobândit, cu multă rugă la Dumnedzău, și în toate te zmomește o muiare cu cuvinte reale și te
93r a // bate în mânie ca să omori pre fiiul tău și nu știi: are vină au ba?

Iară voi să-ți mai spui și altă pocitanie.

A DOAO POCITANIE AL PATRULEA FILOSOF

O muiare au pus rămas cu bărbatul său, că era să meargă bărbatul său la o cale în loc strein, iar muiarea au cerșut de la bărbatul său, acolo unde va mearge să nu facă păcate cu alte muieri. Și bărbatul iar au zis muierei sale:

— Nici tu să nu faci păcate cu alții.

Și așa s-au tocmit amândoi ca să să ferească până va veni de unde să va duce. Și s-au apropiiat vreamea să-i vie bărbatul ei, iară muiarea, căutând pre drum ca să-ș vază pre soțul său, iar un voinic tânăr o au văzut și îndată o au îndrăgit. Și de mare dragoste să nebuniia tânărul și au început a-i zice ca să să împreune cu dinsa, iar ea

[24] 8 ia. ✧

nu vrea să-i asculte cuvintele, că avea giurământ cu soțul său. Iar tânărul, de mare foc ce avea la inima lui de iuboste mare, să mira ce va face. Și s-au dus de au găsit o babă ce era aproape de fămeaia aceaea și au zis babei:

— Eu fără veaste am văzut pre vecină-ta și o am iubit foarte și i-am grăit ca să să culce cu mine. Ea nu va să mă asculte, ce mă rog, maica mea, de o vei pleca tu să să culce cu mine, ce / vei ceare de la mine îț voi da. 93v

Iar baba au zis:

— Cu adevărat să știi că eu o voi face de va face voia ta.

Deci ce feace acea babă? S-au apucat de au frământat aluoat și au pus piperi mult în aluoat și coapsă aluoatul bătrâna și, luând și fata ce avea cu dinsa, s-au dus la muiarea ce o iubiia acel voinic și deade featei de mâncă de acea pâine cu piperi. Și mâncând de acea pâine, i-au și purces lacrămile. Și au întrat la vecină-sa cu fata și văzind vecină-sa pre fată au întrebat:

— Pentru ce plânge fata cu lacrămi, ce-i easte, că o văz că easte fată de trup și foarte frumoasă?

Iar baba au zis:

— Ce să-i fie, vai de mine, i s-au prilejit un voinic de o a iubit și să nevoia să să culce cu dinsa și ea n-au vrut să-i facă voia lui, iar voinicul de mare dragoste și foc ce avea o au blestemat, de mare dureare ce avea, și îndată s-au făcut precum o vezi: și de câte ori voi mearge prin case, tot așa plânge cu lacrămi amară [25].

Atuncea, auzind vecină-sa aceaste cuvinte, s-au spăreat și de frică mare i s-au cutremurat inima și au zis către babă:

— Mare frică și cutremur mi-au [3] stătut la inimă auzindu-ț aceaste cuvinte [26] ce-m spuseși, o, maică, și mă
94r rog // să mă asculți, o, maică, ce-ț voi spune. Un voinic

[25] p ama; altă lecțiune: *amaro*. ✧ [26] Cuvânt repetat. ✧

tânăr m-au văzut și m-au iubit și de mare iuboste m-au nevoit să mă culc cu dinsul. Și eu n-am vrut să-i fac pre voia lui, ce mă tem și eu să nu pați ca această fată. Ce mă rog, maică, scoală și te du ca doară l-ai găsi pre dinsul și te roagă lui ca să vie la mine și ce vei ceare de la mine îț voi da.

Iar baba au zis :

— Eu bucuroasă să-ț fac pre voie și mă voi duce de-l voi găsi pre dânsul. Și tu te scoală de-ț podobește casa și te întocmește de împreunare cu tânărul.

Și ea s-au sculat de ș-au tocmit casa și patul ș-au făcut și bucate bune. Și baba, căutând acel tânăr, au găsit pre alt tânăr în locul celuialalt și i-au zis :

— Vino după mine !

Iar voinicul au întrebat :

— Unde mă duci ?

Iar baba i-au răspuns :

— Ducu-te la o casă foarte tocmită și acolo șade o nevastă foarte frumoasă ce să potrivește ție să te culci cu dinsa.

Și tânărul au crezut cuvintele babei și au mers după dinsa, iar baba l-au dus la casa lui, fiind bărbatul ei cel ce să dusease și atuncea au fost sosit. Mergând acasă, l-au nemerit baba în locul celuialalt și, neștiind baba că-i easte soțul ei, l-au dus la casa lui. Iar bărbatul muierei, deaca
94v veade că l-au dus la casa lui / și veade [27] și casa așa tocmită, au cugetat cu gândul : „Aceaste fapte au făcut muiarea mea câtă vreame am lipsit eu de acasă !"

Și deaca l-au băgat baba în casă și l-au văzut muiarea lui, s-au mirat cu ce tocmeale și meșteșug va face ca să poată tocmi fapta cea rea, să nu cunoască bărbatul său. Și îndată să sculă muiarea lui și l-au luoat de barbă și-l bătea peste obraz și-i zicea :

[27] вєдѣ. ✧

— O, blestemate de Dumnedzău, așa ț-ai ținut jurământul ce ai făcut cu mine și ai zis că t-ei feri de muieri până vei veni la casa ta ? Ce numai m-ai amăgit cu cuvintele acestii babe !

Iar bărbatul ei numai s-au mirat de atâta îndrăznire ce au îndrăznit fără rușine la dinsul și au zis :

— Ce ți-e pohta de astăzi ce pohtești, o, muiare ?

Iar muiarea au răspuns :

— Eu astăzi am auzit că ai venit la poarta târgului și am vrut să te ispitescu să văzu : stai pre cuvântul ce ai grăit ? Și eu mi-am [28] împodobit casa și am ispitit mintea ta cu această babă să văz : ținut-ai jurământul ce am făcut ? Ce am cunoscut cu acest meșteșug că ai călcat jurământul și de astăzi înainte nu-m mai tribuiești să-m fii bărbat.

Iar bărbatul i-au zis :

— O, muiare, mie încă mi-au părut, deaca te-am / / văzut așa împodobită și gata de a te împreuna cu bărbat. 95r
Așa m-am gândit că [29] ai făcut și tu cu alți streini. Iar precum zici că m-ai ispitit de ai făcut aceasta, eu să-ț spui și gândul mieu : am făcut acest lucru [30] și am venit după babă ca să văz : la casa mea mă va duce, au la altă casă streină ?

Iar muiarea să făcea că nu-l creade ce grăiaște și să făcea muiarea că e mâhnită și cu voia rea. Și au început muiarea a să bate peste obraz și ș-au spart hainele și au zis că nu te voi mai creade de câte vei grăi și te vei jura, că nici o adeverință nu easte.

Aceaste fapte au făcut cătră bărbatul său și au ținut multă vreame mânie cu dinsul. Iar bărbatul ei au chieltuit de i-au cumpărat haine scumpe de diba [31] și i le-au

[28] мїѧ. ✧ [29] Inițial : вд. ✧ [30] Post *lucru :* вд вѣ, barat de copist. ✧
[31] Posibilă contaminare între *dimie* și *aba*. ✧

dăruit ca să facă pace. Și de-abiia s-au întors muiarea de au făcut pace cu bărbatul său.

Acuma, cunoaște, o, împărate, de această pocitanie ce ț-am spus că nici un bărbat nu poate să cunoască faptele ceale reale fămeiești.

Auzind împăratul cuvintele filosofului, au zis să nu omoare pre fiiul său.

ȘI IAR AU MERS ȚIITOAREA LA ÎMPĂRATUL

Țiitoarea au înțeles precum s-au întors împăratul și au zis să nu omoară pre fiiu-său și au mers la împăratul
95v și ținea / în mână otravă și zise către dânsul:

— O, împărate, iată cu țiu în mână otravă și mă jur pre Dumnedzău ce easte că de nu mi-ei face dereptate cu fiiul tău și de nu l-ei omorî pentru ce m-au suduit și eu fiind muiarea împărăției tale, de aceaste ierbi voi mânca și voi muri. Și Dumnedzău mi-o a face dereptate cu tine și județ, să fii neiertat și-ț va veni precum au venit și unui mascor.

POCITANIIA ȚIITOAREI

— Învățat era un mascur să meargă pururea la un zmochin să mănânce zmochine ce cădea. Într-o zi au văzut o măimuță suindu-să în zmochin și mânca zmochinele. Și măimuța, văzind pre mascur mâncând zmochinele ceale ce cădea singure, mai dulci, și așteptând să-i scuture și altele, mai moi, iar măimuța n-au scuturat altele să mănânce. Iar săracul, mascorul, sta jos și-ș ridi⟨ca⟩se grumazii sus și căuta măimuței. Și așa stând mascurul cu grumazii

în sus multă vreame și cu ochii căutând în sus, i s-au uscat vinele de la grumazi și au murit mascorul.

Și aceaste cuvinte auzind împăratul de la muiare că va bea de aceale ierbi otrăvite și va muri muiarea și va fi moartea ei despre dinsul, au zis iară să omoară pre fiiu-său.

⟨A⟩L 5-LEA FILOSOF AU MERS LA ÎMPĂRATUL //

⟨D⟩eaca au mers filosoful la împăratul și precum să 96r
cade s-au închinat și au zis:

— Să trăiește în veaci, împărate, că eu știu că mare înțelept ești și filosof. Pentru ce nu cauți și să cerci să găsești dereptatea și atuncea să faci județ pe dereptate?

POCITANIA AL CINCELEA[32] FILOSOF

— Ascultă, o, împărate! Au fost un slujitori și era foarte drag împăratului și boiarilor de vitejiia lui ce avea. Și acel slujitori avea un câine foarte bun, adus de departe. Și ce-i zicea stăpânu-său, toate le făcea și-i era foarte drag. Și într-o zi s-au dus muiarea slujitoriului la părinții ei și au lăsat coconul la tată-său. Și slujitoriul ședea acasă și coconul durmiia. Și au trimis împăratul de l-au chemat. Și chiemându-l, împăratul, iar slujitoriul au zis către câine să păzească casa și coconul. Și s-au dus la împăratul. Iar câinele, păzind casa și coconul, veniia un șarpe mare spre cocon, iar câinele, văzind șarpele că vine spre cocon, l-au întâmpinat pre șarpe și au început a să bate cu șarpele și

[32] Н чичкак. ✧

au începu*t* a-*l* mușca și a-*l* mânca până l-au omorâ*t* pre șarpe.

Într-aceaea vreame au veni*t* și slujitoriu*l* de la împăratu*l*. Și câinele, deaca au văzu*t* pre stăpânu-său, i-au ieși*t* înaintea / lui, iară stăpânu-său, văzin*d* gura câinelui cruntă, i-au păru*t* că au mâncа*t* pre cocо*n* și cu mare mânie au ucи*s* pre câine cu sabiia. Și întrân*d* în casă, au văzu*t* pre cocо*n* durmin*d* și șarpele ucis. Atuncea au cunoscu*t* că l-au omorâ*t* câinele și au începu*t* a să căi și a plânge cu amа*r* mare după câine, ce n-au folosit nimica câinelui.

Așa și împărăția ta să nu omori pre fiiu*l* tău fără vină și așa te vei căi ca și acе*l* slujitori. Și slujitoriu*l* s-au căi*t* de uո câine, iа*r* împărăția ta te vei căi de fiiu*l* tău, ce ai numai pre dinsu*l*, și vei suspina și vei plânge și de mare voie rea te vei bolnăvi și vei muri și nimica nu vei folosi. Iа*r* de vei vrea să-*l* omori fără vină, județ și cuvân*t* vei da înaintea lui Dumnedzău.

Și ascultă și altă pocitanie ce-*ț* voi spune.

A DOAO POCITA⟨NIE⟩

Au fos*t* uո om foarte lotru și rău și curvari și, auzin*d* de muieri frumoase, făcea cu*m* putea și să împreuna cu dinsa. Și auzin*d* de o muiare frumoasă, au mers la dinsa și foarte i să ruga să să culce cu dinsa, iar muiarea, ca o înțeleaptă ce era, n-au vru*t* să facă pre voia lui. Și curvariu*l* nu s-au lăsa*t* de gându*l* lui, ce au mers la gazdă la dinsa de au șezu*t* ca și dintâi și au începu*t* a o dodei ca să să culce cu dinsa.
97r Și tot n-au vru*t*. / / Iа*r* curvariu*l*, văzin*d* că nu poate face nimica, s-au dus la o babă și i-au spus de toate, iа*r* baba au răspuns :

— Ome, nu vei face nimica cu aceaea muiare, că easte foarte înțeleaptă și cu cinste.

Iа*r* curvariu*l* au zis cătră babă :

— De o vei putea face să să culce cu mine, ce vei pohti eu *ț* voi da.

Baba, deaca au auzi*t* dăruitu*l*, au zis :

— Eu *ț* voi face pre voia ta, numai te du la dugheana[33] bărbatului său și te roagă să-*ț* vânză dulama de pre dinsu*l* și o adu la mine.

Și îndată s-au dus la bărbatu*l* muierei, la prăvălie, și au începu*t* a să ruga zicân*d* :

— Rogu-mă, frate, să-*m* vinzi această dulamă de pre tine, că voi să mă duc într-o cale, departe, și ce vei ceare eu *ț* voi da.

Iа*r* bărbatu*l* muierei i-au vându*t* dulama de pre dinsu*l*, văzin*d* că-i dă preț.

Și îndată o au adus la babă. Deci baba au luoa*t* dulama și i-au ars poalele. Și deaca au ars, o a luoa*t* și s-au dus la muiarea aceluia ce i-au vându*t* dulama și, vorovind cu dinsa, au vârâ*t* dulama sup*t* căpătâiu. Și n-au văzu*t* muiarea. Și puți*n* au șezu*t* și s-au dus baba și au lăsa*t* dulama pusă pre ascuns. Și au zis baba curvariului :

— Șezi aciia și te ferește să nu te vază o*m* strei*n*.

Iа*r* câ*n*d au fos*t* vreamea bucatelo*r* / au mers bărbatu*l* 97v
de la prăvălie să mănânce și deaca au mâncа*t*, s-au sui*t* în pa*t* să să culce și era căpătâiu*l* foarte sus. El au rădica*t* căpătâiu*l* să-*l* mai coboare și au găsi*t* dulama ce o vânduse acelui o*m*. Și găsin*d* dulama, n-au zis nimica muierei și îndată s-au scula*t* și au bătu*t* pre muiare, iа*r* muiarea, plângân*d* de ciudă că nu știia pentru ce o bate, cu multe lacrămi au ieși*t* din casă și s-au dus la părinții ei.

Iа*r* baba, auzin*d* că s-au dus la părinții ei, s-au dus acolo și i-au zis :

— O, fata mea, am auzi*t* că te-au bătu*t* bărbatu*l* tău și foarte mi-au [3] părу*t* rău și te-a*m* căi*t*.

[33] Аптека. ✧

Iar muiarea au răspuns cătră babă :

— Să știi că bărbatul mieu foarte rău m-au bătut și eu nu știu pentru ce vină m-au bătut.

Iar procleta de babă au zis :

— Să știi, fiică-mea, că oarecine v-au făcut farmece ; pentru aceaea te-au bătut. Și de-ț va fi voia, blem la casa mea, că easte la casa mea un doftor foarte mare de strică farmecele.

Iar muiarea au răspuns :

— Gata sânt să merg după tine și, de mi-are [34] face doftoriul să fie bărbatul mieu cu mine, ce mi-ai ceare eu ț-oi da.

Și deaca au însărat, s-au dus cu baba la casa ei, unde era curvariul acela. Și au zis baba cătră curvari :

— Iaca vânatul c-au intrat în casă.

98r Și întrând în casă, / / unde era curvariul și doftorul, îndată s-au culcat cu dinsa toată noaptea. Iar muiarea, plângând și blestemând de rușine, n-au mai spus nimănui și s-au dus iar la părinții ei. Și deaca s-au făcut zio, curvariul au mulțămit babei cu mare mulțămită și au zis cătră babă :

— Îm pare că bătaia și mâniia ce au pățit de la bărbatul ei de la mine îi easte, ce foarte îm pare rău.

Iar curva de babă au răspuns :

— Eu, cu me⟨ște⟩șugul mieu, cu fămeia lui l-oi împăca. Ce te du la prăvăliia bărbatului său și șezi puțintel și el te va întreba de dulamă ce ți-o a vândut. Iar tu să zici că „dulama ce mi-o ai vândut o am îmbrăcat și ducându-mă pre drum nu știu cum o am ars la poale și m-am dus și o am dat la o babă ce aveam cunoscută că să o dea unui croitori ca să o dereagă. Și de când i-am dat dulama nu mai poci [35] să o mai găsesc".

[34] мlаре ✧ [35] пш ; altă lecțiune : *pociu*. ✧

Aceaste cuvinte au învățat baba să grăiască curvariul cătră bărbatul muierei.

— Și tu grăind cu dinsul aceaste cuvinte, eu încă voi veni și voi sta împotriva voastră și m-oi face că merg la treaba mea. Iar tu zi cătră bărbatul ei : „Iată și baba care i-am dat dulama" și mă strigă, că voi veni la tine. Și tu să mă întrebi : „Ce ai făcut dulama / ce ț-am dat să o de- 98v regi ?"

Deci curvariul îndată s-au dus la bărbatul muierei și au zis precum l-au învățat baba să o arate. Și văzând pre baba, o a chemat de o au întrebat zicând :

— Dulama ce ț-am dat ca să o deregi ce o ai făcut ?

Iar baba au căutat cătră bărbatul muierei și au început a să ruga zicând :

— Mântuiaște-mă, jupâne, de acest om, că mi-au dat o dulamă ca să o dau la un croitori să o dereagă și eu, săraca-m de mine, nu știu ce o am făcut, că m-am dus la casa dumitale, ce nu știu, în casă o am uitat, au unde o am pus, că nu poci [35] să-m aduc aminte : la casa dumitale o am lăsat, au într-alt loc ?

Așa grăind baba cătră bărbatul muierei, el răspunse :

— Să știi, babo, că pentru aceaea dulamă mare sfadă am făcut eu cu muiarea mea. Și acea dulamă o am găsit în casă și vino de o ia.

Și s-au dus acasă și au vrut să facă pace cu muiarea lui și mult dar au dăruit ca să facă pace. Iar muiarea nu vrea să să împace cu dinsul și cu multe rugăminte au făcut pace cu dinsa.

Așa să știi, o, împărate, că muierile ceale reale și vicleane multe tocmeale și fapte reale fac și nu poate nimea să le priceapă, că muierile ceale reale să potrivescu cu aspida, ceale fărmăcătoare, iar muierile ceale bune iar să aleg foarte cu cinste bună / / și să tocmescu cu diiamantul, 99r măcară că sânt toate într-un chip : muieri. Ce te păzeaș-

te și te ferește, împărate, că drăciile muierilor sânt reale.

Aceaste cuvinte auzind, împăratul, au zis să nu omoare pre fiiul său.

IARĂ AU MERS ȚIITOAREA LA ÎMPĂRATUL

Și muiarea țiitoarea, auzind cum că au zis împăratul să nu omoare pre fiiu-său, a cincea oară au mersu la împăratul, cu multe lacrămi au zis :

— Am nădeajde, o, împărate, că Dumnedzău va da mare urgie în capul filosofilor tăi, precum s-au făcut unui leu și unii măimuțe. Au fost într-un loc mulți neguțători și mergea pre drum și avea și un măgari. Și au poposât la gazdă și s-au culcat noaptea și au intrat un leu în grajd și s-au culcat în mijlocul cailor, lângă măgari, și nici o gâlceavă n-au făcut și nici din neguțători n-au simțit nimica. Și întrând un fur în grajd, ca să fure, au început pe-ntunearec a aleage care va fi mai gras să-l ia. Și au apucat pe leu și l-au încălecat, gândind că easte cal. Și au luoat drumul și să ducea. Iar leul simțiia că easte greu și au gândit că easte procletul cel de noapte și să temea de tâlhari ce-l încălecase. Și toată noaptea ședea furul pre leu călare
99v și mergea. Și furul, văzind că au încălecat pre leu, foarte s-au spăreat și dea/ca s-au făcut zio au trecut pre lângă un copaci [36] și ș-au tins mânile și s-au apucat de crângile copaciului și s-au suit în vârful copaciului și s-au scăpat de primejdiia leului. Iar leul, mântuindu-să, mai tare fugiia. Și au întâmpinat pre leu o măimuță. Văzind pre leu așa spăreat, l-au întrebat :

— Pentru ce ești așa spărios ?

[36] копа; altă lecțiune: *copaciu*. ✧

Iar leul au răspuns :

— Procletul cel de noapte m-au încălecat toată noaptea.

Iar măimuța l-au întrebat unde easte acel drac[37] și leul i-au spus că s-au suit în copaci [36]. Atuncea s-au suit măimuța în copaci [36] și o a văzut furul și s-au temut de măimuță și s-au ascuns într-o gaură a copaciului. Și măimuța au chiemat pre leu cu mâna și leul au mers de au stătut supt copaci [36]. Iar furul au făcut cum au putut și au apucat pre măimuța de coaie și o a strâns foarte tare până au murit și au căzut jos moartă. Deci leul au început a fugi și furul au biruit pre amândoao hierile.

Așa și eu am nădeajde pre Dumnedzău că voi birui pre filosofii tăi, o, împărate, că între mine și între tine au pus mare scârbă.

Iar împăratul, auzind aceaste cuvinte, l-au giunghiiat la inimă și au zis să omoară pre fiiul său.

⟨Ș⟩I AL ȘASELEA FILOSOF AU MERS LA ÎMPĂRATUL

⟨A⟩uzind al șaselea filosof al împăratului precum au zis să omoară [38] / / pre fiiu-său, au mers la împăratul și 100r
închinându-să au zis :

— O, împărate, să trăiești în veaci ! Ca un rob mă rog împărăției tale că, neavând întâi coconi, ai fost căzut cu mare dragoste și cu osârdiia inimiei să te rogi lui Dumnedzău să-ț dea coconi ca să aibi după împărăția ta cine a

[37] Дра. ✧ ✧ [38] сѣмоа; altă lecțiune: *omoare*. ✧

ținea împărățiia. Acum, având împărățiia ta acest fiiu, ispitești să-l omori. Să știi că de vei face fără cercare, apoi vei muri și cu de-a sila îț va ieși sufletul de amar mare și încă singur ț-ei face sama și să va face la tine ca la o porâmbiță.

POCITANIIA AL 6⟨-LEA⟩ FILOSOF

Zic că acea porâmbiță au fost șezind lângă un zid și la vreamea seacerei secera oamenii grâu. Porâmbița tot au fost îmblând după secerători și strângea și mânca grâu și mai mult strângea într-o gaură a zidului. Și într-o zi au zis porâmbu⟨l⟩ porâmbiței :

— Să te ferești, să nu te atingi de ce am pus în gaură până va veni iarna, că la iarnă nu vom mai găsi de unde a[39] mânca, ce vom mânca de acest strâns.

Și făcând legătură porâmbul cu porâmbița, de atuncea s-au fost hrănind de pă sămănături amândoi. Iar făina și cu grâul ce au fost pus porâmbița, agiungând soarele, s-au amestecat toate și s-au fost împuținat. Iar într-o
100v zi s-au apropiiat porâmbul la gaură / de au văzut cum stă grâul să nu fie mâncat și au văzut că s-au împuținat și au zis cătră porâmbiță :

— Au nu ț-am zis să nu te atingi de acel grâu?

Iar porâmbița au zis :

— Eu nici un grăunț n-am mâncat.

Iar porâmbul n-au crezut și o au bătut până au murit. Și au rămas porâmbul singur. Și deaca au venit iarna, au plouat și au ninsu grâul și s-au umezit și s-au înflat precum scăzusă[40] și iar au venit la loc și s-au implut gaura aceaea.

[39] Adăugat după scrierea rândului. ✧ [40] ескдѕ; altă lecțiune: *scăzuse*. ✧

Și văzind porâmbul că s-au implut gaura aceaea, au pricepuț că nu e vina porâmbiței, ce au fost scăzut de soare. Și s-au căit și au fost plângând cu amar, căce ș-au ucis soțiia. Și nimica n-au folosit cu căitul și cu lacrămele.

Să știi și tu, o, împărate, că așa vei păți și tu, de vei ucide pre fiiu-tău pre cuvintele acei muiare rea și nu știi adevărat să i să cază moarte! Și vei păți precum au pățit și acea porâmbiță și te vei foarte căi și nici un folos nu vei avea, numai vei muri.

Și ascultă, o, împărate, ca să-ț spui fapte și lucruri a muierilor.

POCITANIIA FILOSOFULUI PENTRU MUIERI

Un om îmbla la plug și într-o zi s-au dus să samene pământul și muiarea lui au făcut bucate, fierturi și fripturi, și prăjituri, și plăcinte și le-au pus în coșniță și le[12] // 101r
ducea la bărbatul său. Și au trecut pre lângă o casă, ce era oameni mulți acolea, călători; și deaca au văzut pre muiare, o au chiemat în casă și s-au culcat toț cu dinsa și au mâncat toate bucatele și numai au lăsat plăcintele și piroșcele în coșniță acoperite. Și n-au mai căutat să vază și s-au dus la bărbatul său. Iar bărbatul său au descoperit coșnița și vedea numai plăcinte. Și au zis fămeiei :

— Ce easte aceasta?

Iară muiarea, văzind aceaea, au nevoit să-ș acoapere rușinea ce au pățit și au zis cătră bărbatul său :

— Am visat astă-noapte precum am încălecat pre un lifant și m-au trântit și mă călca cu picioarele. Și eu m-am deșteptat cu mare frică și m-am dus la cărturari ce dezleagă visele și i-am spus visul. Și el mi-au [3] zis să fac chi-

pul alefantei[41], precum era, și să-l fac frământat și să o aduc dumitale, adecă cerbul, să o mănânci ca să să dezleage visul fără nici o primeidie. Și pre cuvântul cărturariului am făcut, ca să nu fie ceva pre mine sau pre tine. Iar tu o mănâncă cu toată inima. Și el au început ca să o mănânce, iar muiarea cu aceaea tocmală ș-au acoperit rușinea, precum au zis, ca să nu priceapă bărbatul său.

101v Așa, o, împărate, auzit-ai ce fapte reale a muierilor[12] / celor reale și pe ce le stă gândul a face tot nevoiescu de le fac ca să le fie pe voie.

Și aceaste cuvinte auzind, împăratul au zis să nu omoară pre fiiu-său.

CUVÂNTUL A OTRĂVITEI ȘI FAPTA A MUIEREI SPURCATE, ȚIITOAREA[42] ÎMPĂRATULUI

Auzind muiarea că au zis împăratul să nu omoară[38] pre fiiu-său, ș-au făcut voia rea și au gândit cu gândul său precum feciorul împăratului mâine va grăi cu tată-său și îndată va spune și va mărturisi faptele meale ceale reale: „Ce nu voi fi numai cu rușinea, ce încă mă vor da de mă vor omorî. Ce mi să cade mai bine să mă omor eu cu mânile meale decât să mai zic ceva către împăratul".

Și sfătuindu-să cu gândul ei, țiitoarea cea îndrăcită, și de frică mare ce avea, întâi ș-au strâns toate hainele și ce avea și le-au împărțit rudeniilor și s-au rugat lor să strângă leamne. Iar rudeniile sale și vecinii săi au strâns leamne și au aprins focul, iar muiarea s-au cumpănit să cază în mijlocul focului că știia că mâine va păți mult rău, de vreame

[41] Urmează secvența *adecă cerbul*, plasată greșit aici; scribul sesizează earoare și indică prin ( ) locul unde trebuie introduse cele două cuvinte. ✧ [42] ц҃їтоа; alte lecțiuni: *țiitoare, țiitoarei*. ✧

ce a șaptea zi era și vrea feciorul împăratului să grăiască cu împăratul. Pentru aceaea muiarea țiitoarea vrea să-ș facă moarte.

Și îndată s-au auzit la împă / / ratul cum să dă morței. 102r
Și îndată au trimis împăratul de o au chemat și au zis către dinsa:

— O, muiare, pentru ce vei să te arzi?

Iar muiarea au răspuns către împăratul:

— Pentru căce n-ai vrut să mă mântuiești de fiiul tău și nu l-ai omorât precum i să cade.

Iar împăratul s-au plecat pre cuvântul muierei și au făcut jurământ mare precum, adevărat, va omorî pre fiiu-său. Deci muiarea au crezut și o au oprit împăratul și n-au întrat în foc. Și îndată s-au mâniiat pre fiiul său și au zis să-l omoare. Și au ieșit muiarea afară și au zis:

— Așa e porânca împăratului, să omoară[38] pre fiiu-său.

CUM AU MERS AL ȘAPTELEA FILOSOF LA ÎMPĂRATUL

Și al șaptelea filosof, auzind aceale cuvinte, mult ș-au făcut voia rea pentru feciorul împăratului, văzind că easte în mare nevoie și în cumpănă, ducându-l să-l omoară. Luându-ș calul, s-au dus câte 7 filosofii acolo unde era să-l taie și au stătut aproape de cal și s-au rugat filosofii să îngăduiască să nu-l omoară până să va duce al 7⟨-lea⟩ filosof la împăratul. Și i-au dăruit armașului calul și alt dar mare ca să-i dea, de care el, armașul, s-au rușinat de filosofi[43] și au ascultat.

[43] Urmează *armașul* scris din greșeală aici; locul corect este indicat de scrib prin ( ). ✧

⟨Ș⟩I AL ȘAPTELEA FILOSOF AU MERS LA ÎMPĂRATUL /

102v Deci mergând al șaptelea filosof la împăratul și au zis :

— Să trăiești în veaci, împărate! Și să știi și aceasta, o, împărate, că fără de cale lucru și cu năpăști și afară din putință te ispitești să faci și ai zis pre fiiul tău să-l omori pentru o giuruință de nimica. Și giurământul muierescu și te-au biruit și asculți și crezi cuvinte reale ale ei și te cumpănești să faci această năpaste să omori pre fiiul tău, ca să te grăiască tot de rău. Și am înțeles și aimintrilea, precum că multe rugi și milostenii și post au făcut maică-sa și au pohtit pre acest cocon de la Dumnedzău. Și vă l-au dat Dumnedzău pre dinsul. Și acum, pentru un cuvânt a unii muieri, ai zis să omori pre fiiul tău, pentru jurământul acei muieri!

Și iară mă rog să asculți aceaste cuvinte pentru un om ce îmbla să știe toate faptele muierești.

AL DOILEA CUVÂNT AL FILOSOFULUI

Au fost un om și s-au jurat să nu șază într-un loc, numai să îmble să înveațe toate drăciile muierești. Și s-au înstreinat și au îmblat din loc în loc și nevoiia să înveațe acealea ce doriia. Și unde îmbla, timpină pre un om pre cale
103r și l-au întrebat pre dinsul și el i-au spus toate / pre adevărat: că el îmblă ca să înveațe toate meșteșugurile[44] muierilor. Și i-au zis omul:

---

[44] мєщєшꙋгꙋри ✧

— În zadar te trudești, că nu vei putea să găsești să te învețe[45] să găsești meșteșugurile muierilor. Iar de vei vrea să te înveți puține meșteșuguri dintr-însele, găseaște un loc singur și strânge cenușe sau praf de pământ și șezind desupra cenușei, mâncând și bând câte puțin și țiindu-te să nu te afunzi, atuncea te vei putea învăța meșteșugurile muierești.

Atuncea tânărul au ascultat aceale cuvinte ce l-au învățat și au șezut pre cenușe și pre praf și au mâncat câte puțin. Și au șezut 45 de zile și toate meșteșugurile muierilor le-au scris. Și deaca au trecut aceale 45 zile, toate drăciile muierești s-au învățat și le-au scris. Și s-au întors de să ducea acasă la părinții lui. Și mergând pre drum au nemerit la un sat și au mers într-acel sat de au mas. Și a doao zi un om au făcut masă mare și au chiemat oameni mulți. Și au chiemat și pre acel om strein și au șezut cu acei oame⟨n⟩i chiemați; și nu vrea să mănânce călătoriul la masă ca ceialalți oameni chiemați. Atuncea au zis către călători[45 bis]:

— De unde ești de de unde vii? /

Și streinul au răspuns și au zis: 103r

— Sânt om strein de departe și am venit de pre locurile meale ca să poci[35] să știu să scriu și să aflu faptele muierești și drăciile.

Atuncea au zis stăpânul casei fămeiei sale:

— Acest om easte strein și nu l-am văzut să mănânce, și easte strein de pre locurile sale și au îmblat prin toate satele și toate faptele muierești s-au învățat și le-au scris. Iar tu, o, muiare, să-l iai pre dinsul în casă și-i pune bucate să mănânce bine.

Iar muiarea au făcut precum au zis bărbatul său și i-au pus masă. Și au șezut călătoriul și s-au ospătat și apoi

---

[45] ꙟвєцє; alte lecțiuni: *înveț*, *înveți*. ✧ [45 bis] Marg.: рꙋзкн (M₃). ✧

l-au întreba*t* muiarea și au zi*s* :

— Ce ai făcu*t*, ome, de ai scri*s* toate faptele muierilo*r* ?

Și au zi*s* :

— Așa easte, că nici una câte fapte sân*t* ale muierilo*r* toate le-a*m* scris.

Ia*r* muiarea l-au pricepu*t* că easte fără de minte și nebu*n* și au zi*s* cătră dinsu*l* :

— De vreame ce toate faptele muierești le-ai scri*s* și eu muiare sân*t*, și voi face u*n* meșteșu*g* de voi face u*n* lucru drăcescu cătră tine ca să vă*z* : easte la tine scri*s* ? Și să-*ț* spui a unii muieri fapta. Și ascultă [46], de va fi scri*s* ce-*ț* spui.

Fos*t*-au u*n* o*m* și avea o muiare foarte înțeleaptă și cinstită. Deci omu*l* acei fămei clevetiia pre toate muierile / /
104ʳ și le suduia. Ia*r* muiarea acelui o*m* ce clevetiia i-au zi*s* bărbatului său :

— Nu sudui pre toate muierile, ce numai pre ceale reale.

Și au zi*s* bărbatu*l* ei :

— Ba pe toate le suduiescu, că sânt reale !

Și au zi*s* muiarea :

— Nu zice așa, că nu ți s-au preleji*t* să te împreuni cu vruna de aceale muieri !

Ia*r* bărbatu*l* i-au răspun*s* :

— De s-are fi și preleji*t* să iau vreo muiare de aceale reale, i-aș fi tăia*t* nasu*l* cu cuțitu*l*.

Ia*r* era aproape de casa lui de să sfădiia în toate zilele, ia*r* e*l* le suduia pre dinsele. Ia*r* într-o zi au zi*s* muiarea cătră bărbatu*l* său :

— Ce-i face astăzi, bărbate ?

E*l* au zi*s* :

— Mă voi duce la plu*g*, ia*r* tu fiiarbe bucate ce va fi și adu să mănânc la plug.

---

[46] ас алкѹтѫ. ✧

Ia*r* ea s-au du*s* în târgu și au cumpărat pești și au du*s* bucate la plug la bărbatu*l* ei și au mânca*t*. Ia*r* întorcându-să acasă, fămeaia au arunca*t* pești pre breazda plugului, unde câte 2, unde câte 3. Ia*r* bărbatu*l* s-au scula*t* și au începu*t* a ara cu plugu*l* și arân*d* găsea pești pre arătură și au strân*s* to*ț* peștii. Și deaca au însăra*t*, s-au du*s* acasă veasel și au zi*s* fămeiei sale :

— Făcut-ai ceva bucate ?

Ia*r* muiarea au zi*s* :

— N-a*m* făcu*t* nimica, că n-am avu*t* cân*d* mearge în târgu să cumpă*r* ceva.

Ia*r* e*l* i-au zi*s* :

— Iacă, /ț-a*m* adu*s* peaște și pune de fiiarbe. 104ᵛ

Ia*r* ea au zi*s* :

— Unde ai găsi*t* peaște, bărbate ?

E*l* au zi*s* :

— A*m* găsi*t* pre arătură.

Ia*r* ea s-au du*s* de au ascun*s* peaștele ; ia*r* cân*d* au fos*t* la cină, i-au pu*s* pre masă numai pâine. Ia*r* bărbatu*l* au zi*s* :

— Dară peaștele unde easte ?

Ia*r* muiarea au zi*s* :

— Ce pești ceri tu, o, bărbate ?

Bărbatu*l* au zi*s* :

— Peaștele care ț-a*m* adu*s* de la țarină.

Ia*r* muiarea îndată au începu*t* a să zgâriia cu unghile pre obrazi și au începu*t* a striga cu gla*s* mare, zicân*d* :

— Auzi*ț*, vecinilor !

Și vecinii s-au strin*s*, mirându-să, și au zi*s* :

— Auzi*ț*, boiari, cu*m* zice bărbatu*l* mieu să-i fierb peaște ce au adu*s* de la țarină ?

Ia*r* bărbatu*l* ia*r* au zi*s* :

— Dumneavoastră, boiari și fra*ț*, eu, arân*d* cu plugu*l*, a*m* găsi*t* pești pe brazdă și i-a*m* strân*s* și i-a*m* adu*s* și i-a*m* da*t* muierei meale să-i fiiarbă și acu*m* zice că nu i-a*m* da*t* nimica.

Atuncea muiarea au striga*t* tare, zicân*d* :

— Dracu*l* au întra*t* într-însu*l*, ce mă rog să-*l* legaț, că mă va ucide.

Deci, zicân*d* muiarea așa, vecinii l-au lega*t* de mâni și de picioare cu u*n* lanțu de hie*r* ; și toată noaptea zicea :

— O, săracu*l* de mine, de nu aș fi găsi*t* peaște, nu mi-are[34] fi mie ciudă ! Și l-a*m* da*t* aceștii cățeale și i-a*m*
105r zis să-*l* hiiarbă. Și ea au făcu*t* de m-au lega*t* // cu fie*r*.

Ia*r* muiarea ia*r*[47] au striga*t* zicân*d* :

— S-au nebuni*t* bărbatu*l* mieu.

Și deaca s-au făcu*t* zio, au veni*t* vecinii și e*l*, săracu*l*, răspundea dirept, ia*r* muiarea striga și zicea că s-au nebuni*t*. Și vecinii credea pe muiare zicân*d* :

— Adevăra*t*, aces*t* o*m* s-au nebuni*t*.

Și a treia zi i-au zi*s* muiarea bărbatului său :

— Foame ți-e ? Să-ț dau să mănânci ?

Și e*l* au zi*s* :

— Ce ai să-*m* dai să mănânc ?

Ea au zi*s* :

— Un peaște prăji*t*.

Și e*l* au zi*s* :

— Bine, o muiare, acei pești sân*t* care a*m* adu*s* de la țarină ?

Și muiarea au zi*s* :

— O, boiari, încă diiavolu*l* to*t* î*l* ține.

Ia*r* e*l*, săracu*l*, ia*r* zise că nu-i va mai zice aceaste cuvinte. Atuncea muiarea lui i-au da*t* de au mânca*t* de acei pești. Și atuncea au zi*s* bărbatu*l* muierei sale :

— O, muiare, dezleagă-mă, că altă dată nu-ț voi mai aduce aminte de peaște.

Și e*l*, săracu*l*, n-au mai cuteza*t* să zică de peaște, numai ce au zi*s* :

— N-a*m* știu*t* și ce pești sân*t* aceiia.

---

[47] Inițial: ıа (with 8 above). ✧

Și atuncea l-au dezlega*t* și i-au zi*s* :

— Bărbate, câte ai zi*s* toate sân*t* bune, numai pentru ce suduiai toate muierile ? Ce nu suduiai numai pre ceale reale, ce ocărăști și pre ceale bune ? Ț-a*m* zi*s* : „Bărbate, nu sudui pre dinsele, ce taci mălco*m*[6 bis] !" Ia*r* tu to*t* le suduiai ; și ai zi*s* că, de ai hi avu*t* muiare rea, i-ai fi tăia*t* / nasu*l* sau o ai ucide. Pentru aceaea ț-a*m* făcu*t* și 105v
eu câte ai văzu*t* și să nu te mai lauzi că vei birui pre muiare.

Aceaste cuvinte au zi*s* streinului și ia*r* i-au zi*s* :

— O, streine, tu vezi pre bărbatu*l* mieu că easte foarte bătrâ*n* și eu sân*t* tânără și frumoasă și împreunarea de bărba*t* mi-e foarte dragă. Și tu ești tână*r* și poți să faci pohta mea. Și bărbatu*l* mieu easte afară de șade cu priiatinii și tu te scoală și-*m* fă voia mea și pohta mea să să plineacă.

Ia*r* săracu*l* acela s-au potrivi*t* și s-au amăgi*t* și îndată s-au scula*t* și ș-au dezlega*t* brânișoru*l* și s-au sui*t* pre diva*n*. Ia*r* muiarea, văzin*d* graba tânărului să să împreune cu dinsa, muiarea au începu*t* a să depăra și strigân*d* zicea :

— O, vai de mine, ce poate fi aceasta ce a*m* păți*t* ?

Și îndată au alerga*t* bărbatu*l* ei și oaspeții și o întețiia. Ia*r* streinu*l*, deaca au văzu*t* pre dinsa că au începu*t* a striga și atâțea oameni ce s-au strâns în casă, îndată s-au scula*t* curân*d* și au șezu*t* la masă și ședea cu mare frică și groază și n-avea ce face.

Atuncea au zi*s* muiarea către dânșii :

— Aces*t* strei*n* ședea și mânca aici la masă și s-au prileji*t* u*n* o*s* de peaște și s-au îneca*t*[48] // în grumazi și 106r
puți*n* era să moară. Și eu, deac-a*m* văzu*t* aceasta, m-a*m* spărea*t* și pentru aceasta a*m* striga*t*. Ia*r* acu*m*, cu ajutoru*l* lui Dumnedzău s-au mântui*t* de nevoia înecatului[49].

---

[48] ѧнека (with н͡ т above). ✧ [49] ѧнекамъ лъ (with н н above). ✧

Și oamenii s-au dus pre acasă, iar muiarea au zis către strein:

— Oare, streine, de aceastea ce ț-am spus și ț-am făcut sânt scrise în catastiful tău?

Și streinul au zis:

— Aceastea câte am văzut și am auzit acuma nu sânt nici una scrise.

Și i-au zis muiarea:

— Ome, în deșert te trudești și ai făcut atâta trudă și nimică n-ai isprăvit și nici o faptă drăcească și faptele muierilor n-ai învățat, nici vei putea să înveți.

Iar streinul, auzind aceasta de la acea muiare, îndată au aruncat în foc catastiful ce avea scrise faptele muierești și să ciudiia și zicea că nici un om nu poate să cunoască meșteșugurile și faptele muierești.

Ce așa și împărățiia ta cunoaște cu înțelepciunea împărăției tale că fără svârșit sânt drăciile[50], meșteșugurile muierești. Și nu face fără cercare și nu asculta pre cine zice să omori pre fiiul tău. Oare cine are fi pre urma împărăției tale, că toț vor fugi și vor zice: „Oare de ce ș-au omorât pre fiiul său, că numai pre dinsul avea? Dar noi, /
106v că sântem streini?". Și încă în toată lumea să va auzi și te vor cleveti în veaci oamenii.

PRECUM AU ZIS ÎMPĂRATUL SĂ NU OMOARĂ[38] PRE FIIU-SĂU

Iară împăratul, auzind aceste cuvinte ale a șaptelea filosof i s-au mângâiat inima și ș-au întors mâniia și îndată au trimis să nu omoară pre fiiu-său.

Și a doao zi au fost a opta zi și s-au dezlegat gura fiiu-său de legătură ce avea și au început a grăi. Și au zis

[50] Marg. ✧

coconul împăratului către o muiare ce era cu dinsul, zicând:

— O, muiare, pasă curând la filosoful cel mare și-l chiiamă să vie mai curând la mine.

Și s-au dus muiarea cum mai degrabă de l-au chemat și cu bucurie mare au zis:

— Fiiul împăratului te pohtește să mergi la dinsul cum mai degrabă.

Iar filosoful, auzind de la muiare, mai de sârgu s-au dus cu mare bucurie și cu dragoste l-au cuprins și l-au sărutat. Iar feciorul împăratului au început a-i spunerea către filosof pentru ce n-au grăit aceale 7 zile și câte au zis țiitiarea de către dinsul.

— Și mulțămesc foarte întâi lui Dumnedzău și al doilea dumneavoastră că m-ați scos din mare și grea cumpănă ce am avut de la muiare ce m-au pârât către părintele mieu, împăratul. Iar voi, priia / / tinii miei cei buni și 107r
crezuți, acum păsați la tată-mieu, împăratul, și câte ați auzit să i le spuneț până nu apucă acea spurcată de țiitoare și iar va amesteca urechile și auzul.

Iar filosoful cu mare veselie și cu mare dragoste s-au sculat și s-au dus la împăratul și precum să cade s-au închinat și au zis:

— Să trăiești în veaci, împărate! Pentru fiiu-tău am venit astăzi și ț-am adus veaste bună și bucurie. Să știi, împărate, că fiiul tău au grăit și m-au trimis la împărățiia ta să-ț spui.

Și împăratul, auzind aceste cuvinte, s-au bucurat foarte și nu putea să să încrează. Și l-au dăruit cu mare dar pre filosof și au trimis oameni să aducă pre fiiu-său. Și aducându-l, l-au dus la împăratul. Și s-au închinat părintelui său, împăratului. Iar împăratul, de bucurie mare, au întâmpinat pre fiiu-său și l-au strâns în brațe și

cu dragoste l-au sărutat. Deci împăratul l-au pus aproape de îns în scaun împărătescu și i-au zis :

— O, iubitul mieu fiu, ce easte aceasta multă tăceare atâtea zile? Și eu de cuvintele muierei m-am cumpănit să te omor.

Iar fiiu-său au răspuns, zicând :

— O, împărate, Dumnedzău, carele agiută tuturor oamenilor, agiutatu-mi-au [51] și mie de m-au scos din nă-
107v paste și din moarte. / Că și eu pentru aceaea n-am grăit la aceaste trecute zile, că știi bine, o, împărate, că de la dascalul mieu, Sindipa, aveam porâncă până în 7 zile să nu grăiescu nici un cuvânt. Iar cunoaște, o, împărate, că, deaca s-au săvârșit vreamea învățăturei meale, la împărățiia ta am venit și n-am grăit. Și Măriia ta m-ai dat pre mâna țiitoarei și m-au dus la casa sa și au început să-m grăiască cuvinte scârnave și precum nu să cade; și mă îndemna să mă culc cu dinsa și mi-au [3] zis : „Culcă-te cu mine și eu voi face de va muri tată-tău și tu să fii împărat și pe mine m-ei luoa să-ț fiu [52] împărăteasă". Și eu, deac-am auzit aceaste cuvinte precum nu să cade, m-am mâniiat foarte pre dinsa și am uitat porânca dascalului și am grăit cătră dinsa, și i-am zis : „O, muiare, nu-ț voi răspunde de câte mi-ai grăit acuma, până nu vor treace 7 zile, și atuncea îț voi grăi pentru aceaste cuvinte ce-m grăiești precum nu să cade". Aceaste cuvinte am grăit cătră muiare. Și pentru ce nu am făcut pre voia ei și pre pohta ce-i era ei dragă, pentru aceaea nevoia și siliia să mă omoară până vor treace aceale 7 zile și te îndemna pre împărățiia ta la moartea mea aceaea muiare rea. Și pen-
108r tru // aceasta au fost lucrul tăcerei meale, de nu grăiiam, de care lucru, o, împărate, de va fi și cu voia ta, să chiemi să vie mulți oameni și toț filosofii ca să auză și ei ce învățătură am învățat de la dascalul mieu Sindipa.

---

[51] агютатȣ-мї-ѧ. ✧ [52] фїю. ✧

Iar împăratul, auzind aceaste cuvinte de la fiiu-său s-au bucurat și au zis să meargă toț filosofii ca să asculte pre fiiu-său. Și s-au strâns toț filosofii ca să asculte pre fiiu-său. Și s-au strâns toț, precum au fost porânca împărătească. Și au mers și dascalul Sindipa și au șezut, iar împăratul au zis cătră dinsul :

— Unde ai fost până acuma, filosoafe Sindipo? Că pentru aceaea căci nu te-ai arătat s-au cumpănit fiiul mieu să-l omor.

Iar Sintipa[53] un răspuns cătră împăratul :

— Eu, o, împărate, fiiului tău i-am zis să nu grăiască până în 7 zile, căci lucrul al norocului lui la astronomie am cercat și am găsit că, de va grăi într-aceale 7 zile, va muri rău.

Atuncea împăratul, auzind aceale cuvinte de la dascalul Sintipa, foarte i-au mulțămit și au chiemat și pre ceiialalți filosofi împreună cu Sintipa șezind. Iar pre fiiu-său l-au pus din a direapta [54] de au șezut și l-au întrebat. Și zise împăratul :

— O, filosofi, de aș fi omorât pre fiiul mieu într-aceaste / 7 zile, a cui are fi fost vina a morței fiiului mieu? 108
Au a muierei?

Atuncea 4 filosofi să apropiiară de împăratul și au zis unul dintr-înșii :

— O, împărate, cum îm pare, are fi fost vina dascalului Sintipa, de vreame de vrea grăi coconul întru aceale 7 zile, are fi murit; pentru aceaea, de ce n-au ținut pre fiiul tău, ce l-au trimis?

⟨Al⟩ 2⟨-lea⟩ filosof.

Și al doilea filosof au zis :

— Nu easte aceasta precum zice, că nu au putut să fie mincinos la împăratul să împuținează sau să înmulțască vreamea ce pusease cu împăratul și pentru aceaea

---

[53] Cf. ed. Chițimia, II, p. 386: *Sindipa*. ✧ [54] дин на дирѧпта. ✧

l-au trimis la aceaea zi ce avea și el s-au ascuns. Iar vina morței n-are fi fost a Sintipei, ce are fi fost a împăratului, căci vrea să-l omoară.

Și al treilea filosof au zis :

— Îm pare mie că rici a împăratului n-are fi fost vina, nici a dascalului[55] Sintipei, ce numai easte vina muierei, că pârâia pre cocon cu minciuni. Nefăcându-i voia, au îndemnat să omoară pre cocon.

Și al patrulea filosof au zis că vina morței nu e a muierei, de vreame ce au muierile năravu, când să prilejescu 2 într-un loc, atuncea mai mult grăiescu și mai mult îndeamnă muierile pre tânăr la împreunat. Așa și această
109r // muiare s-au amăgit și au îndrăgit[56] pre tânăr. Și deaca n-au ascultat tânărul, s-au temut foarte muiarea și au venit ca să să mântuiască de frică ce avea, să nu pată rău pentru cuvintele ce au grăit, de cuvintele ceale reale ; ce pentru aceaea nevoiia ca să omoare pre cocon ; ce easte vina tânărului, căce au grăit și n-au ascultat porânca precum îi zisease dascalul său și i-au grăit cuvinte mari, înfricoșate.

Atuncea au răspuns și Sintipa de au zis :

— Precum îm pare mie, nu easte așa ; nici a tânărului easte vina[57], nici easte vina muierei[58] mare. Adevărat și tocma omul să face pre sine că easte filosof sau scriitori sau dascal, acela minte adevărat.

Atuncea au răspuns și fecioru împăratului și au zis tătâni-său :

— O, părintele mieu, zi-mi și mie să grăieascu și eu cătră aceastea.

Atuncea împăratu au zis să grăiască. Deci, fecioru împăratului au zis cătră filosofi :

— Mintea mea cătră a voastră, filosofi, să asamănă. Iar ascultaț. ⟨U⟩n om au gătit masă mare și avea multe

---

55 Дакалѧѕ. ✧ 56 Marg.: *îndrăznit*. ✧ 57 Post *vina* ad. marg.: *nici easte vina*. ✧ 58 Post *muierei* ad. marg.: *mare*. ✧

fealiuri de bucate și au chemat mulți oameni să-i ospeteaze și au zis oaspeților să ospeteaze. Și au trimis pre o muiare în târgu să cumpere lapte să bea chemații. Iar muiarea s-au dus și au cumpă / rat lapte și au pus în cap 109v
vasul cu laptele și veniia acasă. Și s-au prilejit o pasăre[59] de au fost apucat un șarpe și-l strângea cu unghile. Și aceaea pasăre, zburând pre desupra capului muierei ce ținea oala cu laptele și stringând pre șarpe cu unghile, el de strânsoare mare au borât otrava în oala cu laptele și muiarea nimica n-au știut. Și stăpânul casei au dat de au băut oaspeții. Și au băut și au murit toț. Ce spuneți, o, filosofi, a cui e vina morței ?

Iar unul dintru filosofi au zis :

— Vina easte a celui ce au făcut masa, căce are ti fost să bea slugile decât au băut oaspeții.

Al doilea filosof au zis :

— Nu easte așa lucrul, că cela ce au făcut masa n-au știut, ce au fost vina șarpelui.

Iar ceiialalți filosofi au zis :

— Nu e așa lucrul, că șarpele, fiind strâns de acea pasăre ce să chiiamă lupul având vină mare, au borât otrava.

Și iar au răspuns și alt filosof de au zis că primejdiia ce au murit oamenii easte acei pasări, că au fost ținând foarte tare pre șarpe și de mare strânsoare ce l-au fost strângând, au fost borât otrava.

Au zis și Sintipa :

— Să fie cunoștință împărăției tale, o, împărate, că nici un meșteșug al filosofiei n-am lăsat ca să nu învăț pre fiiul tău, că altul nu să va // mai găsi mai filosof la 110r
toate decât fiiul tău, în toată împărăția ta.

Și iar au zis că toate fierile sânt de la Dumnedzău făcute, cu porânca lui, și are puteare ca o vită și nu mănânce alt nimica, numai aceaea ce i-au porâncit Dumned-

---

59 Marg.: *barză*. ✧

zău. Așa și acea pasăre, îi e dat de la Dumnedzău să să hrănească și n-are nici o vină pentru acea moarte.

Atuncea au răspuns și feciorul împăratului și au zis:

— O, părintele mieu, nimica nu greșescu filosofii tăi, că aceiia ce au băut laptele așa le-au fost mintea să moară și așa le-au fost ursit să pață.

Și împăratul cu bucuriie au priimit cuvintele fiiu-său și mult au mulțămit și s-au bucurat de multă învățătură ce au învățat și așa au zis Sintipei:

— Pohtește ce-ți va fi voia de la împărățiia mea și eu îți voi da. Și, de vor mai fi și alte învățături, să-l înveți.

Iar Sintipa au zis:

— Să știi, o, împărate, precum într-aceaste vremi puțin ț-am spus aceasta: că nici un lucru al filosofiei și meșteșug n-am lăsat de nu l-am învățat pre fiiul tău, de care toți filosofii câți sânt la împărățiia ta îm pare să-ți spuie.

Și împăratul zise fiiului său:

— Adevărat grăiaște dascalul tău?

Și filosofii au răspuns pentru cocon:

110v — O, împărate, / niminilea nu să va afla să întreacă pre fiiul tău cu învățătura și cu filosofiia.

Atuncea au grăit și feciorul împăratului:

— O, părintele mieu, împărate, niminelea din oameni, de nu va luoa deplin înțelepciunea și mintea și învățătura, nu va fi putincios de să fie dascal pre sine, iar să cade să chiemi pre omul cel neînvățat, fără minte, și să nu-l facă înțelept. Iar Sintipa, cu mare nevoință și dăscălie, m-au făcut mare pricepători, om cu mare puteare a lui Dumnedzău și cu filosofie și cu minte. Și să cade să-l cinstești foarte și să aibă mulțămită bună de la împărățiia-ta. Și mă rog împărăției-tale să mă asculți o pildă ce voi să-ți spui.

POCITANIIA DINTÂI A FECIORULUI ÎMPĂRATULUI

Au fost 3 neguțători și era câte 3 soție în negoțul lor. Și s-au dus într-un sat pentru negoț. Și au însărat pre drum și s-au abătut de au găzduit la o babă. Și a doao zi au vrut să meargă la feredeu[60] și au zis:

— Când vom mearge la baie, să ne punem galbinii la babă.

Și ș-au pus toți galbinii usebi în pungi și i-au pecetluit și i-au dat la babă să-i ție și i-au zis:

— Să ții aceaste 3 pungi și să nu dai nici unuia dintru noi dintr-aceaste 3 pungi până nu vom / / fi câte 3 de față. 111r

Și, deaca i-au zis așa, s-au dus la feredeu. Și mergând pre drum, ș-au adus aminte de piiaptine că l-au uitat la gazdă și au trimis unul dintru dânșii la babă să ia piiaptinele. Deci el au zis:

— Mi-au[3] zis soțiile meale să-m dai pungile câte treale să le duc.

Iar baba au zis:

— Nu ți le voi da, până nu veți veni câte 3 de față.

Iar neguțătoriul i-au zis:

— Iaca și soțiile meale, iată că mă așteaptă și-ți vor zice să-m dai pungile.

Și deaca au zis aceaste cuvinte babei, s-au întors la soțiile sale și au zis:

— Nu va să-m dea baba.

Și s-a u gândit că ceare piiaptinele și nu va să-i dea. Și zicea amândoi neguțătorii babei să-i dea piiaptinele și i-au făcut sămnu să-i dea, iar baba au scos câte treale pungile și le-au dat neguțătoriului. Și luând pungile soțiilor,

[60] Marg.: *baie.* ✧

au fugit, iar cei doi aștepta pre celalalt și, zăbovindu-s ă, au strigat în glas mare, zicând babei :

— Unde easte soțiia noastră ce am trimis la tine și n-au mai venit?

Iar baba le-au zis :

— Deaca au luoat câte 3 pungile cu zisa voastră, s-au dus de la mine și nu l-am mai văzut.

Iar soțiile lui au zis către babă :

— Noi l-am trimis la tine să-ți dai piiaptinele, nu pungile.

Iar baba au zis :

111v — El n-au cerșut piiaptinele, ce au cerșut / pungile ; că eu nu l-am crezut pre dinsul, ce voi mi-ați făcut semn să-i dau. Ce eu. văzind pre voi ce mi-ați [61] zis, i-am dat pungile.

Iar neguțătorii, auzind aceale cuvinte de la gazdă, ș-au făcut voia rea foarte și îndată au luoat pre gazda și s-au dus la mai-marele satului și au început să spuie precum s-au făcut, cu mare voie rea. Iar boiarinul ar zis :

— Să dai, gazdă, pungile oamenilor, precum ți le-au dat.

Iar baba au zis :

— Dumneata, eu le-am dat banii.

Iar ei ziseră că nu le-au dat. Iară boiarinul au zis :

— Numai să le dai pungile, o, gazdă !

Atunci au ieșit gazda plângând de la boiari, iar neguțătorii cerea banii de la babă, iar baba, plângând, striga : „Vai de mine, ce m-oi face și de unde voi da?" Și mergând pre drum, văietându-să, au întâmpinat pe un copilaș de 5 ani, iar copilul, văzind pre babă plângând așa cu amar, i s-au făcut milă și au întrebat zicându-i :

— O, muiare, pentru ce plângi așa cu amar?

Iar baba au zis :

— Lasă-mă, fătul mieu, să-m plâng becisniciia mea.

[61] мlѧ. ✧

Și copilul foarte o îndemna să-i spuie ca să cunoască pentru ce plânge și tot o întreba și nu s-au lăsat până nu i-au spus. Deci baba i-au spus toate pre rând, iar copilul, auzind acealea, au zis, învățând pre babă :

— Eu voi să te mântu / / iescu de acest greu mare. 112r
Dă-mi un ban să-m cumpăr nuci.

Iar baba au zis :

— De m-ei mântui de această nevoie mare, eu îț voi da banul.

Atuncea au zis copilul către babă :

— Întoarce-te de te du la boiari și-i zi : „Dumneata, când mi-au dat banii, au fost câte 3 soțiile și mi-au [3] zis să nu le dau până nu vor fi da față toț ; ce mă rog dumitale să le zici să vie de față câte 3 să le dau pungile ce au lăsat la mine".

Atuncea, deaca au auzit aceale cuvinte de la copil de 5 ani, s-au bucurat foarte și îndată s-au dus la boiari și au grăit câte o a învățat copilul. Iar boiariul, deaca au auzit că bine grăiaște baba, s-au mâniiat pre neguțători și au zis către dânșii :

— Eu aș-am cunoscut dereptatea pentru ce nu vă dă banii : veniț câte trei, precum ați fost întâi și, deaca veț veni câte 3, voi veț luoa pungile.

Și fiind această leage dereaptă, s-au mântuit baba de acei 2 neguțători și nu i-au mai cerut nimica. Atuncea au cunoscut boiariul că de un înțelept au auzit aceale cuvinte și au întrebat pre babă boiarul, zicând :

— O, muiare, cine te-au învățat aceaste cuvinte bune de te-ai îndereptat?

Iar baba au zis :

Un copil de 5 ani m-au întâmpinat și, văzându-mă plângând, m-au întrebat / și eu i-am spus de toate pre 112v
rând. Și copilul m-au învățat și mi-au zis să viu la dumneata să grăiescu precum am grăit.

Iar boiarul s-au mirat de mintea copilului.

A DOAO POCITANIE A F⟨IULUI⟩ ÎMP⟨ĂRATULUI⟩

Ascultă, o, împărate, a doao pocitanie. Un bărbat, neguțători, ce îmbla cu neguțătorie și negoț avea leamne ce mirosescu și auzind de un om că la cutare târg să vând foarte bine și scumpu și îndată au luoat neguțătoriul de acel lemnu ce mirosiia și s-au dus la acel târg. Și au stătut dinafara [62] acelui târgu și au descărcat negoțul lui ca să înțeleagă cum să vinde de scump. Și s-au întâmplat o slujnică a unui boiari și au întrebat :

— Ce om ești ?

Iar neguțătoriul au zis :

— Sânt un neguțători și negoțul mieu easte lemnu ce miroseaște și l-am adus să-l vânz aici.

Iar slujnica au spus toate stăpânu-său. Și el era de știia foarte multe, om amăgitori, și îndată au strâns leamne ce mirosiia și le-au pus în foc. Și fiind multă pară a focului, îndată au ieșit mirosul focului într-acolo și s-au priceput în mult loc. Și acolo, aproape, au fost și acel neguțători și s-au săturat de miros și au zis către oamenii carii s-au aflat acolo :

113r — Mult miros de lemnu m-au să / / turat și, rogu-mă, căutaț să nu fie aprins cineva negoțul mieu și arde.

Iar ei au zis :

— Nu arde al tău.

Și a doao zi s-au dus neguțătoriul în târgu și l-au întâmpinat stăpânul acei slujnice și întâi l-au întrebat pre dinsul :

— Ce easte negoțul tău ?

[62] Аннафара. ✧

Iar neguțătoriul au zis că „am lemnu de cel ce miroseaște". Iar omul cel de loc au zis către neguțători :

— O, ome, cine te-au îndemnat să aduci de acest lemnu și ai lăsat al tău negoț de care ai fi dobândit ? Că noi aici avem de acest lemnu numai de foc și le ardem.

Iar neguțătoriul au zis :

— Cum să fie așa ? Eu am auzit că mai scump decât aicea nu să vinde nicăirea, nici într-un târgu, că mi-au spus neguțătorii carii umblă aici.

Iar el zise :

— Cine ț-au spus aceale cuvinte te-au amăgit foarte.

Iar neguțătoriul, auzind, foarte ș-au făcut voia rea, iar omul îi zise :

— Priiatine. că mult ț-ai făcut inima rea și foarte îm pare rău de tine că te-au mâhnit, iar, de ți-e voia, vinde-m tot negoțul tău și de ce vei ceare eu îț voi da un blid plin, măcară de ce ai ceare [63].

Iar neguțătorul au gândit cu gândul : „Mai bine să-i dau tot negoțul mieu, să iau eu un blid plin de ce voi ceare decât va rămânea negoțul mieu nevândut. Și gândind neguțătoriul acel gând, ș-au vândut tot negoțul său acelui om / de loc și s-au tocmit de ce are ceare să-i dea un blid 113v plin. Și omul au luoat negoțul și s-au dus acasă și alt om n-au știut de acel negoț. Și atuncea au întrat neguțătoriul în târg și s-au dus la o babă în gazdă și au început a întreba pre babă neguțătoriul :

— Oare cum să vinde acel lemnu ce miroseaște ?

Și baba au zis că să vinde întocma cu aurul.

— Iar ție ț-au fost să te păzești de oamenii acestui târgu, că toț sânt amăgitori și răi și hicleani la faptele lor și nu e putință, câț oameni streini vor veni, să nu-i amăgească și să cumpănescu să-i piiarză.

Deci neguțătoriul s-au dus în târgu să vază negoțul târgului ; și mergând văzu 3 bărbaț șezind și neguțătoriul

[63] Secvență *măcară de ce ai ceare* marcată de scrib prin ( ). ✧

tot le căuta ades și ei iar căuta spre dinsul, iar unul dintru acei trei i-au zis :

— Vino să ne rămășim și cine va birui dintru noi să-i facă ce-i va fi voia cu dinsul.

Iar neguțătoriul, neștiind năravul lor și fiind om prost, au zis :

— Bucuros, și pohtescu precum îț va fi voia să fie.

Și au ieșit amândoi și s-au rămășit unul cu altul, iar omul cel de loc au biruit cu meșteșugurile lui pre neguțători și zicea către dânsul :

— Vezi că te-am biruit cu cuvintele meale și pe tocmala noastră iar zic să beai toate apele mării.

114r Iar neguțătoriul foarte să mira ce va face // și nu putea să mai grăiască omului și nu putea să scape de dinsul. Și era neguțătoriul de căuta în cruciș la ochi și s-au prilejit omul cel de loc la ochi încrucișat dintr-acei 3 oameni unul și s-au sculat de au apucat pre neguțători și-l ținea tare și-i zicea :

— Tu mi-ai[64] furat ochiul mieu, ce numai să meargem la giudeț de loc și precum ne va zice noi vom face pentru ochiul mieu ce mi-au[65] furat.

Auzind baba, gazda neguțătoriului, precum trăgea pre n⟨eg⟩uțători la leage, deci baba s-au dus de i-au întâmpinat pre dânșii și au zis către cei 3 oameni :

— Mă rog dumneavoastră pentru acest strein, azi și mâine să mi-l lăsați pre chizășiia mea și a treia zi iar vă-l voi da pre samă.

Iar cei oameni de loc i-au făcut pre voia babei și l-au lăsat pre neguțători, iar baba i-au zis :

— Nu ț-am spus eu și nu te-am învățat dintâi ca să te ferești de oamenii de târgu, că ei foarte sânt la oameni streini răi? Ce ascultă-mă acum precum te voi sfătui. De vreame de ai greșit dintâi, cunoaște aceasta : că acești

[64] мѣ. ◇ [65] мѣ; altă lecțiune: *mi-ai*. ◇

oameni au toț un dascal și întreace pre toț cu toate realele. Ce pentru aceaea le easte dascal și în toate sările se duc la dinsul și-i spun cine ce face și cine ce grăiaște și cum amăgescu. Ce lasă / toate și fă precum te sfătuiescu și te 114v schimbă din haine și te fă că ești și tu unul dintr-înșii și ia aminte și te ameastecă cu dânșii și te du la dascalul lor și te păzeaște să nu te cunoască. Și stăi și tu acolea, aproape ca un om de târgul acesta și ascultă foarte bine ce vor grăi ei și ce vor spune și precum le va răspunde dascalul lor. Și foarte să le iai aminte bine și să nu le uiți, ca să-i poți birui. Și cu mare tărie îi vei birui pre dânșii și multe vei dobândi de la dânșii.

Iar neguțătoriul au făcut precum l-au învățat baba și s-au dus de au stătut aproape de dascal. Și au venit întâi care au cumpărat negoțul de la neguțători și au zis către dascal :

— Eu am întâmpinat astăzi pre un neguțători și vindea lemn ce miroseaște și m-am tocmit cu dinsul pe tot negoțul lui să-i dau un blid plin de ce va ceare el din toate ce am eu.

Iar dascalul au întrebat pre dinsul :

— Ce easte acel lucru ce te-ai tocmit cu dinsul ca să-i dai : galbini au aur, au argint, sau mărgăritari?

Iar omul au zis :

— Nu am tocmit anume, numai ce va vrea să ceaie un blid plin să-i dau.

Și au zis către dânsul dascalul :

— Mult ai greșit ție, căce de i-are părea neguțătoriului să ceară // de la tine pureci cât să va împlea blidul, ju- 115r mătate să fie bărbătești și jumătate să fie muierești și să nu fie într-un fealiu, ce unii să fie roșii, alții să fie negri, oare putea-vei să-i dai aceiia ce va zice să-i dai? Atuncea ce vei face tu și cum te vei mântui de aceaea nevoie?

Iar omul au zis :

— Nu foarte easte așa priceput acel neguțători, nici mintea îl va agiunge până într-atâta ; iar precum îm pare îm va ceare bani sau galbini, sau mărgăritari.

Și au venit și celalalt, care s-au rămășit cu neguțători[66] și au zis către dascalul lor :

— Și eu pre acel neguțători l-am biruit, că ne-am rămășit amândoi și am zis : „Cine dintru noi va birui, cel rămas să facă ce va zice cela ce l-au biruit". Și eu l-am biruit de toate cuvintele și i-am zis să bea toate apele mării. Atuncea dascalul au zis către dinsul :

— Nici tu n-ai făcut nimica, dară de va zice acel neguțători ție : „Să mergi tu să oprești toate izvoarăle și văile ce într-a în mare și atuncea voi bea apa mării, că eu m-am apucat să beau numai apa mării, nu și izvoarăle". Deci, de are zice neguțătoriul într-acesta chip, atuncea ai puteare să oprești izvoarăle și văile ce cură în mare ?

Iar omul au zis :

115v — Să știi dumneata că nu easte așa / mare la inimă și la minte acel neguțători și nu poate să dea acesta răspuns.

Și iar au venit și celalalt om ce căuta în cruciș și au zis și el către dascal :

— Azi am văzut și eu un neguțători în târgu și avea ochi crucișat și l-am apucat foarte tare și am zis că mi-au furat ochiul : „Și nu te voi lăsa până nu ț-oi scoate ochiul. Și de ț-ei cheltui toată avuțiia n-ei scăpa de mine până nu m-ei tămădui".

Iar dascalul au zis :

— Că nici tu n-ai făcut nimica, că de-ț va zice neguțătoriul : „Aceasta easte un semnu a porâncei noastre să scoți tu ochiul tău ce ai și eu îm voi scoate un ochiu și să punem în cumpănă, să cumpănim ochii. Și de vor fi tocma, atuncea vom afla dereptate. Și de să va prileji să fie tocma

[66] Probabil, pentru *neguțătoriul*; altă interpretare: ⟨*acel*⟩ *neguțători*. ✧

ochiul mieu cu al tău bine va fi". Dară de nu să va prileji, atuncea ce vei păți tu că l-ai defăimat cu minciună și i-ai scos ochiul ? Atuncea el îț va ceare mai mult și te va trage la giudeț. Atuncea ce vei face, deaca el ț-are răspunde așa ? Și aceasta va fi mai rău, că, d-ei face acesta lucru, tu vei fi orbu de tot, iar neguțătoriul tot va fi cu un ochi și va avea vedeare.

Iar omul cel de loc au răspuns aceaste cuvinte și au zis :

— Dumneata, neguțătoriul n-are / / atâta minte să 116r
răspunză aceale cuvinte.

Iar deaca au auzit neguțătoriul aceaste cuvinte de la dascalul lor, le-au foarte păzit la inima lui. Și deaca s-au făcut zio, au mers neguțătoriul la omul cela ce cumpărase lemnul cela ce mirosiia, și i-au zis :

— O, priiatine, dă-m precum ne-am tocmit pentru negoțul ce ț-am vândut.

Iar omul i-au răspuns :

— Ceare-m ce-ț pare și ce-ț easte voia și eu gata sânt să-ț dau.

Iar neguțătoriul zise :

— Că mie mi-e voia să-m dai într-această strachină atâțea pureci câț vor încăpea, să fie roșii și negri și să fie jumătate bărbătești și jumătate muierești.

Și foarte îi cerea tare neguțătoriul într-acela chip de pureci, iar omul să mira de aceasta ce va face și nu putea să dea purecii. Deci i-au dat întreit și împătrit[67] prețul.

Deci s-au dus de au găsit și pre cei 2 oameni, pre cela și i-au zis să bea marea și pre cela ce zicea să-i dea ochiul și i-au apucat pre dânșii și nevoiia să facă toate câte le auzise de la dascalul lor. Și foarte i-au nevoit și până nu i-au dat ce au vrut neguțătoriul. Deaca i-au biruit, și s-au întors neguțătoriul cu mare dobândă acasă.

[67] Înmpрн. ✧

Și acum, o, împărate, de câte ț-am povestit, precum
116v îm pare, așa m-au făcut și pre mine das / calul mieu.

Iar împăratul zise către dânsul:

— Cunoști, o, fiule, acest lucru, că într-acești 3 ani ce au trecut și ai fost la dascal și nu te-ai putut învăța nimica, iar acuma ai silit de te-ai învățat toate filosofiile.

Iar fiiu-său au răspuns de au zis:

— O, împărate, să știi că atuncea am fost brudiu și n-am putut să învăț, că nu mi-au [3] ajutat mintea și inima. Nici ⟨un⟩ copil brudiv nu poate să învețe filosofii, căce că mintea copilului easte tot la joc. Ce și eu, o, împărate, fiind într-acelaș chip și brudiv și la minte, nu puteam să mă dezmird la învățătură. Și acum, dascalul mieu, Sintipa, văzindu-mă copil tânăr, nu m-au învățat la greu, ca să mă ostenesc și să urăscu și să părăsescu învățătura, copil, cum eram. Și știind dascalul că de început, de-are fi vrut să mă puie să învăț învățături mari, eu m-aș fi smerit cu firea și aș fi fugit de la dinsul. Și fiind eu fecior de împărat, dascalul m-au apucat cu ceale mici învățături, până m-au învățat de istov. Și eu, fiind la minte deplin, le-am foarte luoat cu firea și cu inima, de le-am luoat cu toată firea și în șase luni m-am învățat și am silit să știu toate filosofiile cu agiutoriul lui Dumnedzău.

117r Iar împăratul, / / auzind aceale cuvinte a fiiului său, foarte s-au bucurat și s-au veselit și au dat laudă lui Dumnedzău că au adus pre fiiu-său la atâta învățătură și foarte au mulțămit și dascalului Sintipei.

PRECUM AU ZIS ÎMPĂRATUL SĂ ADUCĂ PRE MUIAREA CEA REA, ȚIITOAREA ÎMPĂRATULUI

Deci, zicând împăratul să aducă pre muiarea cea rea și aducându-o înaintea împăratului, au zis împăratul către muiare.

— Cu ce și pentru ce nevoiai să omori pre fiiul mieu?

Iar ea au răspuns:

— Să știi, o, împărate, că tot omul, de are fi făcut o sumă de reale, tot nevoiaște pentru viiața lui. Așa și eu, luoasem pre fiiul tău în taină c-am ⟨să⟩ poci [35] să cunoscu pentru ce nu grăiaște. Și eu l-am întrebat pre dinsul și l-am dezmirdat cu cuvinte dulci și blânde și drag i-am grăit până l-am adus de au grăit și mi-au [3] zis: „O, muiare, acum nu-ț voi răspunde, până nu vor treace 7 zile, și apoi îț voi răspunde precum ți să cade". Deci, eu, auzind aceale cuvinte, foarte m-am spăreat că, deaca va grăi, fiiul tău va spune împărăției tale. Și vina mea o știu și greșala mea o mărturisescu și nici un cuvânt nu tăgăduiesc și pentru aceaea, o, mare împărate, precum te va îndura Dumnedzău și precum ți să pare fă cu mine.

La aceale cuvinte a muierei, au chemat împăratul înțelepții / și boiarii și au zis: 117v

— Ce sfat îmi dați mie de această muiare, de rău⟨l⟩ ce au vrut să facă?

Iar un boiari au zis către împăratul:

— Cu dereptate easte să-i tai mâinile și picioarele.

Și au răspuns și alt boiari:

— Nu e cu dereptate să pață [68] așa precm zici [69]. Numai i să cade să o despice de vie, să-i scoață inima afară.

Și altul au zis să-i taie limba.

Iar muiarea, auzind zicând aceale cuvinte, le-au spus o pocitanie.

POCITANIIA MUIEREI

— O, împărate și boiari, îm pare că să asamănă aceastea care grăiț spre mine și să pilduiescu cu pilda unii vulpi,

[68] Slovele au greu vizibile din cauza unei pete de cerneală. ✧

[69] au altă lecțiune: *zice*. ✧

că acea vulpe în toate nopțile întra într-un târgu pre fereastra unui ciobotari. Și întrând în casă, tot îi [70] mânca gâinile. Iar ciobotariul, cercând, au cunoscut că-i mănâncă vulpea găinile și au pus laț ca să o prinză. Deci, mergând, vulpea s-au prins, și fiind hicleană, precum și easte, au făcut cu hiclenie și au scăpat din laț și îmbla pre lângă târgu prin prejur, doar va găsi poarta să iasă afară din târgu. Și îmblând toată noaptea, n-au găsit nici o poartă deșchisă să fugă afară. Și deaca să făcu zio, gândea cu gândul ei că, „deaca să va face zioa, adevărat mă vor prinde câinii". Și s-au dus la poarta târgului și s-au făcut că easte moartă. Și „deaca s-au făcut zio, au deșchis //
118r porțile târgului și un om o au văzut zăcând moartă și au zis portariului: „Coada aceștii vulpi să o iau să șterg moara". Și i-au tăiat coada; și foarte au răbdat durearea coadei. Și iar au văzut pe vulpe [ș]i alt om. Și au zis că cine are copil mic, plângători, sânt bune urechile vulpei să le ție mumă-sa acelui copil. Și îndată le-au tăiat acel om. Și iar au răbdat și durearea urechilor. Alt om iar au zis că pă cine-l dor dinții, cum va pune dinții vulpei, îndată îi va treace; și au luoat o piiatră și au scos toți dinții vulpei, iar vulpea tot au răbdat toate durorile. Și alt om au zis: „Eu am auzit că inima vulpei, cine are durori de inimă, să-i pui inima vulpei pre durori că-i va treace". Și au luoat cuțitul să spintece vulpea să-i ia inima, ce n-au putut să să apropie. Și au sărit pre poartă și au scăpat de moarte.

Așa și eu, săraca-m de mine, să-m scoți inima! O, împărate, aceastea ce sfătuiesc boiarii gata sânt să le rabd, iar să-m scoți inima nu poci să rabd.

Și au răspuns feciorul împăratului [71] și au zis cătră tată-său și cătră boiari:

— Adevărat zice muiarea ce nu să cade oamenilor celor mari să aibă greșalele muierești de lucruri mari, ce

[70] Secvența *tot îi* scrisă: мотъ altă lecțiune: *tot i*. ✧
[71] Marg.: сн҃ъ цр҃ъ; sl.; în trad.: *fiul împăratului*. ✧

să fie nebăgate în samă vinile muierești, ce numai cu ade /-
vărat și cu dereptate să să facă ei. Să i să radă capul ei 118v
și să i să ungă obrazul și să o pui pre un măgari și să o poarte prin tot târgul ca să i să facă scandilă. Și să-i pui 2 trâmbițași, unul înainte, altul înapoi, și să zică în gura mare să auză toți oamenii, și mari și mici, ce rău pate [72] aiasta: au vrut ea să facă fiiului împăratului, să pață așa și mai [73] rău decât așa.

Deci, împăratul, deaca au auzit de la fiiu-său aceale cuvinte, i-au plăcut; și tuturor boiarilor le-au plăcut și au priimit toți acel sfat. Și au zis împăratul:

— O, fiiu-mieu, bine ai grăit și m-ai sfătuit! Așa să fie, precum ai zis, o, fiiule!

Și îndată au făcut câte au zis fiiul împăratului și o au rușinat pre dânsa ca pre o muiare rea.

Și au zis împăratul filosofului Sintipa:

— O, filosoafe, adevereaște-m cu adevărat de unde fiiul mieu au dobândit atâta minte și filosofie. Să nu fie din naștere de au dobândit atâta minte sau din nevoința ta?

Deci Sintipa au răspuns și zise cătră împăratul:

— În ce chip ții pre fiiul tău, de la Dumnedzău easte, iar și norocul, și rodul agiutorește și nevoiaște aceaste doao. Și pentru aceaea [74] au luoat fiiul tău minte mare și au întrecut pre toți oamenii cu mintea. Ce pentru
// acesta lucru ascultă o pocitanie: 119r

Au fost un împărat și au avut mulți filosofi. Și dintr-acei filosofi au fost unul mai mare și au fost și unu astronom, vrăjitori de steale. Și s-au născut un cocon filosofului celui mare. Și au spus împăratului că cutăruia filosof i s-au născut un fecior astăzi, făt. Și împăratul au chemat

[72] Marg.: *au făcut*. ✧ [73] мд. ✧ [74] Adaos interliniar. ✧

pre astronom și au zis cătră astronom să caute pentru naș-
terea lui și de norocul coconului :

Și au zis :

— O, împărate, coconul acesta ce au născut acuma, am cercat[75] de nărocul lui în steale și am văzut că e al tâlharilor și al oamenilor răi. Așa-i easte norocul. Și mulți ani va trăi și, la 13[76] ani când va agiunge, va face mari răuțăț și mari furtișaguri.

Și părintele coconului au zis cătră astronom :

— Toate aceastea ai zis cătră împăratul adevărate de coconul mieu ce acum au născut?

Iar astronomul au zis :

— Adevărat am zis, o, filosoafe, că foarte bine am căutat de nărocul coconului tău, că va fi tâlhari și cap de tâlhari.

Și filosoful au zis cătră împăratul :

— O, împărate, eu pre coconul mieu l-oi pedepsi ca să nu facă nici dănăoară de aceale fapte și-l voi face să fugă de acel meșteșug.

119v Și, deaca s-au făcut de 8 luni / coconul, l-au înțercat să nu sugă de la mumă-sa și apoi l-au închis într-o casă și-l hrăniia și-l învăța în toate chipurile filosofii. Și pedep-sindu-l tată-său și n-au lăsat nici un om să meargă la dinsul, nici lăsa pe cocon să iasă afară. Și așa, hrănindu-l și țindu-l, s-au făcut de 15 ani. Și tatăl coconului zise :

— O, fiiul mieu, mâine te voi duce la împăratul și precum să cade să te închini împăratului.

Așa au învățat filosoful pre fiiul său, iar tânărul, deaca au auzit că va să meargă la împăratul, nevoiia să zică cuvânt cătră tată-său „că eu, dumneata, niciodată n-am văzut pre împăratul și deaca zice tată-mieu să mă

[75] Prima slovă (ч) — repetată și marginal — scrisă peste ѧ. ✧
[76] Inițial, interliniar: дн prescurtare pentru sl. дьнь „zi", barat de copist. ✧

ducă la împăratul să mă închin lui, să cade să-i[77] duc și eu ceva lucru să mirosească[78]. Și mie mi-e rușine să ceiu aceasta de la tată-mieu, iar să cade să fac aceasta".

Și atuncea, într-aceaea noapte, au ieșit pre ascuns de la tată-său și s-au dus la curtea împăratului, neștiind ale cui curți sânt, și au făcut o gaură în zid și au întrat la patul împăratului. Și împăratul, fiind deșteptat și văzind pre dinsul s-au spăreat foarte și zicea cu gândul lui „că acesta fur, de n-are avea puteare mare, nu s-are fi cutezat să vie / / într-acesta ceas și într-această vreame, noaptea, 120r și, de voi sta împotrivă, el mă va omorî".

Și au tăcut împăratul și l-au lăsat de au făcut ce au vrut furul și nu i-au zis nimica. Și furul s-au dus la hainele împăratului și au luoat haine scumpe și au ieșit afară din curtea împărătească și s-au dus îndată și au vân-dut hainele și au cumpărat lucruri mirositoare. Și împă-ratul n-au cunoscut pe acela fur cine easte.

Și a doao zi, au luoat filosoful pre fiiu-său și s-au dus la împăratul și s-au închinat lui și coconul au dat aceale lucruri ce au cumpărat. Și au început filosoful să-l auză[79], să-i dea slavă împăratului, și au zis :

— Să trăiești în veaci, împărate ! Iac-am adus și pre fiiul mieu la împărăției ta, pentru ce au zis astronomii împărăției tale că în 13 ani va începe să fie fur și tâlhari. Și acuma, iată, că easte de 15 ani și nici un furtișag n-au făcut, de care astronomii multe au mințit. Și pre aceasta[80] să cunoaște că de câte au grăit au fost minciuni.

Și împăratul s-au mirat de cuvintele ce au grăit. Și împăratul au căutat coconului fealiul și au priceput și

[77] Inițial: сѣ; marg.: сѣ. ✧ [78] Inițial: мирсєєск; partea finală a cuvântului (єєк) înlocuită prin expunctare, notându-se marginal ⟨~⟩сѧкж. ✧ [79] Secvența *să-l auză*, probabil, pentru *să laude, să-l laude*. ✧ [80] дчдмд. ✧

120v au cunoscut că au fost furul coconul al filoso / fului care au făcut gaura în zid de au intrat și au luoat haina împărătească. Și au răspuns împăratul către filosof și au zis :

— Acesta cu adevărat au furat haina mea și de acest lucru să adeverescu cuvintele astronomului și câte zice sânt toate adevărate.

— Și de acest răspuns să știi că de nașterea omului, o, împărate, sânt toate date de la Dumnedzău, precum și la nașterea fiiului tău s-au făcut. Nu e începătura și făcutul trupului, sau au învățat când au fost copil, ce numai când au venit de s-au făcut mare. Deci, s-au împreunat cu norocul și cealea fapte.

Deci, Sintipa, spuind aceasta polojanie împăratului, și s-au dus [81]. Și împăratul au zis către fiiu-său :

— Spune-m, scumpul mieu, fiiule, cum au putut dascalul Sintipa de te-au învățat atâtea filosofii ?

Și tânărul au zis părintelui său :

— O, împărate, deaca m-au luoat de la împărăția ta, dascalul mieu m-au dus la casa lui și îndată au făcut o casă mare și o a spoit cu var și câte au vrut să mă învețe, au zugrăvit toate pre păreate. Și toate învățăturile le-au
121r despărțit cu scrisorile. Și au zugrăvit soarele, / / și luna, și stealele, și au scris și capetele filosofiei, și a minței, și a dascăliei. Și capul cel dintâiu a celui ce nu e pedepsit și a omului celui (sudalmă). Om ca acela între frați și priiatini în sfatul lor să să pleace. Și al 2⟨-lea⟩ cap au scris de filosofi, a unui care pe un om și ca acela om mare folos face a priiatinului său. Al 3⟨-lea⟩ cap, de omul cel hiclean, ce știe multe, și ca acela om ce nu știe niciodată să facă rău către aproapele său pre ascuns. Al 4⟨-lea⟩ cap, pentru om ce clevetește precum nu să cade pre alt, om, sau de boale, sau de alt rău ce va avea pre trup sau de-i grozav omul. Al 5⟨-lea⟩ cap, de va face vrun judecători sau boiari sau împărat, de va face leage și va așeza, ne-

[81] Urmează un spațiu alb. ✧

auzind bine și adevărat. Al 6⟨-lea⟩ cap, nu să cade nimănui să nădăjduiască pre om nebăgat în seamă. Al 7⟨-lea⟩ cap, să învață de bărbat râvnitori să hrănească pre alți oameni buni, având bine și nevoind să știi să fii bogat și să aibă avuție și de a sa și de la părinții săi. Și omul, văzind așa rău, nu știe și i se face voia rea și să topește[82]. Al 8⟨-lea⟩ cap, să vază și / zice : „Drept easte și să cade 121v toț oamenii să fie cu dragoste și cu bună mulțămită și noi fără rău pentru bani". Al 9⟨-lea⟩ cap, să cade precum are un om să facă celuia și el iar așa face altora. Al 10⟨-lea⟩ cap, sfătuiaște cu cel ce te sfătuiaște și de a păgânului fapte reale și nedereptățile a săracilor să nu facă prietesug niciodată cu aceiia, ca să nu facă nedereptate și ia omului cu năpaste și făcând rău toț să bucură.

*

Conețul și sfârșitul a filosofului Sintipei cu fiiul împăratului de Țara Persiei.

Ispisa(h) a(z) mno(g̃) grěšnyi Ko(s)ťe, da(s̃)ka(l̃) o(t) stag̃ cr̃ko(v̄) o(t) Škeĭ. M(s̃)ca noe(m), 25 (dn̄), vlě(t) 7212, 1703 [83].

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
MIHAIL SADOVEANU
BUCUREȘTI

[82] Cuvânt marcat de scrib prin ( ). ✧ [83] Sl.; în trad.: *Am scris eu, mult păcătosul Costea, dascăl de la sfânta biserică din Șchei. Luna noiembrie, 25 zile, în anul 7212 (1703).*

GLOSAR

a prep. „în" 88r/1.
adevăra vb. „a dovedi" 81r/2.
adevărat adv. „într-adevăr" 109r/11.
alefantă s.f. „elefant" 101r/13. V. și **lifant.**
ales adv. „anume" 92v/2.
amerința vb. „a arăta" 81v/11.
apuca vb. „a se prinde, a se angaja" 79v/1.
aspidă s.f. „viperă" 98v/19.
astronom s.n. „astrolog" 119r/3—4.
astronomi vb. „a citi în stele" 80r/7.
astronomie s.f. „astrologie" 80r/9, 108r/14.

becisnicie s.f. „neputință, mizerie" 111v/16—17.
blem vb. imper. 1 pl. „să mergem" 97v/14.
brânișor s.n. „brâușor", brâuleț 105v/10.
brudiu adj. „copilăros, naiv, necopt" (la minte)" 116v/5, 7, 9.
brudiv v. **brudiu.**

cap s.m. și n. 1) s.n. „capitol" 121r/2, 5, 7; 2) s.m. „căpetenie" 82v/15.
cerca vb. 1) „a căuta" 80v/20; 2) „a cerceta" 117v/12.
cercare s.f. „cercetare" 83r/2.
cerșut vb., part. „cerut" 93r/5, 111r/20.
ciudi vb. „a se mira" 80v/14.
clăti vb. „a (se) clătina" 85r/12.
coneț s.n. „sfârșit" 121v/11.
crezut adj. „de încredere" 107r/1.
crunt adj. „însângerat" 96v/1.
cumpăni vb. „a plănui, a intenționa" 113v/9.
cuvâut s.n. „justificare, dreptate" 96v/12.

dănăoară v. **nici dănăoară.**
dănioară v. **nici dănăoară.**
dăscălie s.f. „învățătură" 81r/5.
de pron. „care" 97v/15.
deade vb., pf. s. 3 sg. „dădu" 93v/6.
de istov loc. adv. „complet, perfect" 116v/17.
depăra vb. „a-și smulge părul" 105v/12.
dereptate s.f. „motiv" 112r/12.
de sârgu loc. adv. „ în grabă" 106v/14.
diba s.n., sens neprecizat, probabil, un fel de țesătură 95r/12.
divan s.n. „sfat domnesc" 80v/12.
dodei vb. „a forța, a obliga" 96v/20.
dulamă s.f. „haină lungă din postav" 97r/8.
dulce adj. „bun, blând" 80v/18, 81r/20, 117r/12.
dvori vb. „a se prezenta (în fața unui domn" 89v/6, 90r/17.

feredeu s.n. „baie" 92v/7, 110v/16, 111r/1.
fur s.m. „hoț" 99r/14, 19.

giudeț v. **județ.**
giuruință s.f. „făgăduință, promisiune" 102v/5.
glas s.n. „zgomot, gălăgie" 82r/3.
gloată s.f. „oaste" 90v/17.
gomot s.n. „zgomot" 89r/2.
grozav adj. „urât, mutilat" 121r/12.

hiriș adj., „firesc, natural" 83v/20.

iascusit adj. „frumos" 83r/2.
ispiti vb. 1) „a întreba, a chestiona" 81r/11; 2) „a încerca" 81v/19; 3) „a voi să..., a intenționa" 100r/6; 4) „a cuteza" 84r/15; 5) „a pune la încercare" 94v/14, 15.
ispitire s.f. „iscodire" 81v/19.
istov v. **de istov.**
iuboste s.f. „dragoste" 93r/16, 94r/2.

îndura vb. „a îndupleca" 117r/19.
îngrozit adj. „îngrozitor" 88v/20.
înteți vb., sens neprecizat, 105v/15.

județ s.m. și n. 1) s.n. „judecată" 91v/18, 19, 96v/12, 115v/16; 2) s.m. „judecător" 114r/6.
jupân s.m. „titlu dat unui bărbat de condiție înaltă" 86v/20.

legătură s.f. „legământ" 100r/16—17, 106v/7.
lifant s.m. „elefant" 88v/12, 101r/10. V. și **alefantă.**
lotru s.m. „hoț" 96v/14.
lungi vb. „a se dilua, a se potoli" 92v/15.
lup s.m., sens neprecizat, 109v/14.

mas vb., part. m. sg. „rămas peste noapte" 103r/16.
mascor v. **mascur.**
mascur s.m. „porc" 95v/7, 8, 11, 13.
mașteră s.f. „mamă vitregă" 81r/18.
mălcom adv., în expr. *tăcând mălcom* „a nu scoate o vorbă, a tăcea chitic" 83v/14.
meșteșug s.n. 1) „sens profund, tâlc; secret" 110r/17; 2) „acțiune (dibace, vicleană) făcută (în ascuns) în vederea atingerii unui scop" 85r/5; 3) „viclenie, șiretenie" 87v/16, 103r/1 , 3, 4—5, 113v/17—18.
mâlcom v. **mălcom.**
mântui vb. „a scăpa, a salva" 115r/5.
moașa s.f., sens neprecizat, 84v/1.

nevoi vb. „a se strădui" 82r/4, 5.
nevoie s.f. „primejdie, pericol" 106r/3, 115r/5.
nici dănăoară loc. adv. „niciodată" 119r/19.
nici dănioară loc. adv. „niciodată" 82r/10.

păsa vb. „a merge" 80v/2.
pedeapsă s.f. „învățătură" 81r/7.
pedepsi vb. „a instrui, a învăța pe cineva" 79r/7—8, 14.
pierde vb. „a omorî" 82v/4—5.
pildui vb. „a ilustra, a exemplifica" 117v/9.
piroșcă s.f. „colțunaș" 101r/4.
pleca vb. „a convinge" 93r/20.
pocitanie s.f. „relatare, poveste" 82v/20, 84r/17, 84v/2, 3.
polojanie s.f. „prezentare, expunere" 120v/11—12.
porâmb s.m. „porumbel" 100r/13—14, 17.
porâncă s.f. „tocmeală, înțelegere, angajament" 115v/9.
potrivi vb. „a face pe voia cuiva" 105v/9.

prăjitură s.f. „prăjeală" 100v/20.
prepune vb. „a bănui" 84v/20.
prileji vb. „a se întâmpla, a se nimeri" 93v/11—12, 104r/4, 6, 11, 114r/3.
proclet adj., s.m. și f. 1) adj. „blestemat" 89r/19, 97v/12; 2) s.f. „blestemata" 89r/17; 3) s.m. „diavol" 99r/18, 99v/6.
prost adj. „simplu, neștiutor; nebănuitor" 113v/15.
putincios adj. „capabil" 110v/5.

rămăși vb, „a paria" 113v/13.

sămălui vb. „a socoti, a considera" 82r/20—82v/1.
sămui vb. „a gândi" 85r/19.
sămului v. **sămălui.**
sârgu v. **de sârgu.**
scandilă s.f. „rușine, ocară" 118v/3.
scârbă s.f. în loc. adv. *a părea cu scârbă* „a dezgusta" 81r/15.
scrisoare s.f. „înscris" 120v/20.
scriitor s.m. „persoană care scrie" 109r/10—11.
smeri vb. „a adopta o atitudine supusă" 83r/11.
soție s.f. „tovarăș, asociat" 88v/8, 110v/13, 111r/4.
sparge vb. „a rupe" 81v/20, 95r/8.
șerb s.m. „rob" 86r/13.

timpina vb. „a întâlni" 102v/19.
toemi vb. „a pune la cale" 94v/5.
toemit adj. „împodobit" 94v/1.

ughi s. pl. „numele unei monede" 92r/13.
urgie s.f. 1) „nenorocire" 82v/1. 82v/11; 2) „mânie, supărare" 85v/11; 3) „pedeapsă" 99r/8.
urgisi vb. 1) „a repudia", 84v/18; 2) „a se mânia" 81v/14.
urgisit adj., sens neprecizat, 81r/8.
usebi adv. „separat" 110v/18.

venire s.f. „pornire (mânioasă)" 82r/19.

zmomi vb. „a amăgi" 92v/20.
zvori v. **dvori.**

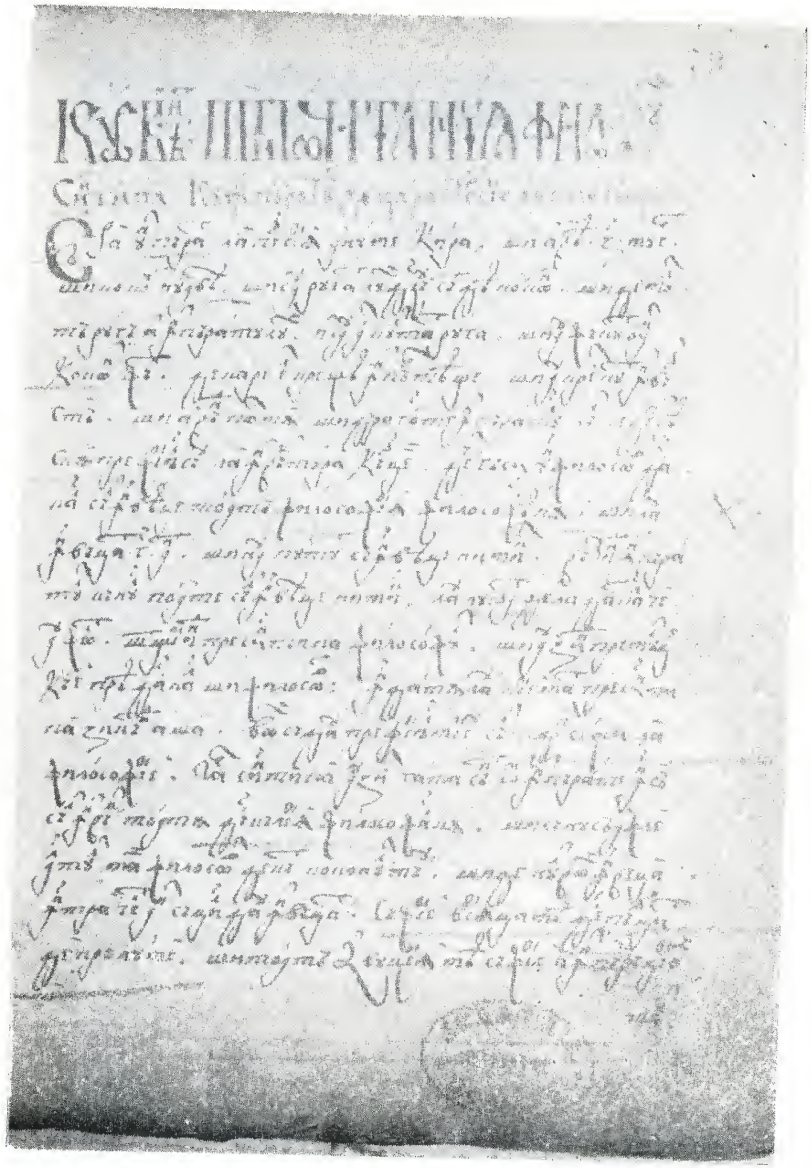

Ms. rom. B.A.R. 1436, f. 79r

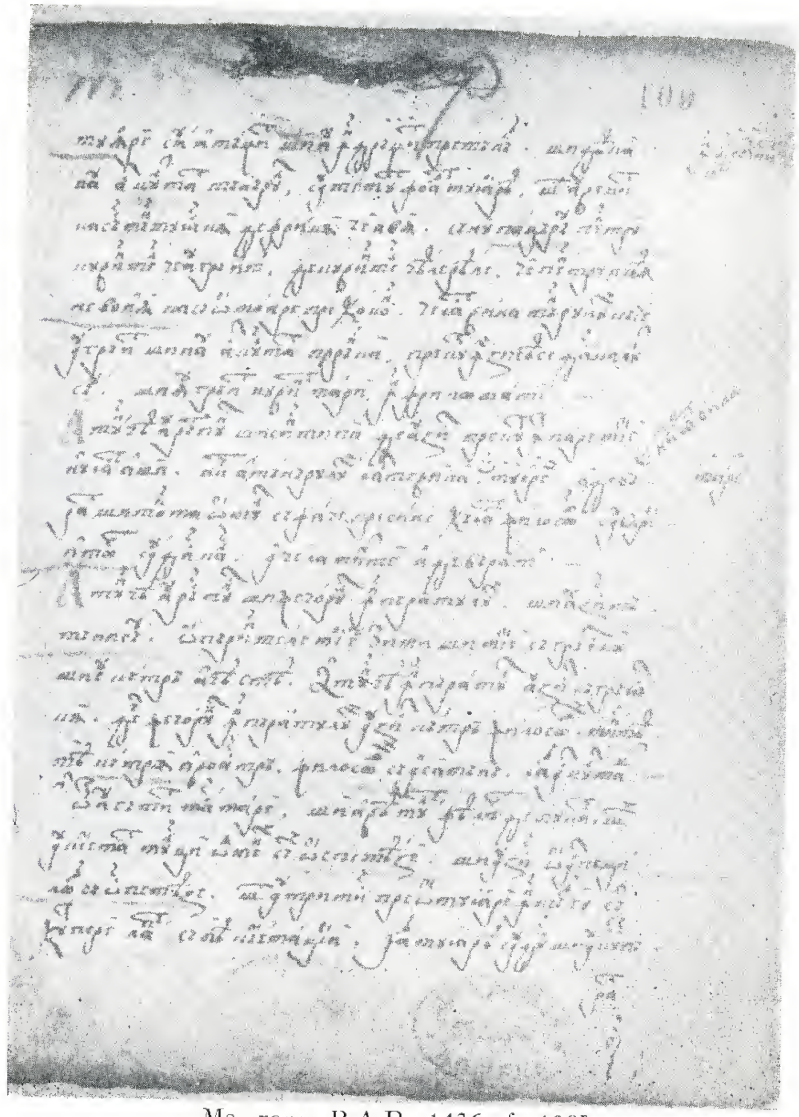

Ms. rom. B.A.R. 1436, f. 109r

CUPRINS

Cuvânt înainte 5
Izvoare și lucrări de referință 7
Abrevieri 11

FLOAREA DARURILOR

Studiu filologic 15
Studiu lingvistic 75
Nota editorului 113

[Floarea darurilor] 119
Glosar 183

SINDIPA

Studiu lingvistic 197
Studiu filologic 222
Nota editorului 245

Cuvânt și pocitaniia filosofului Sintipa cu împăratul de Țara Persie, anume Chira 249
Glosar 317

BIBLIOTECA
MIHAL SA
BUCUR

Lector: VIVIANA ŞERBĂNESCU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ

S. C. UNIVERSUL S. A. — c. 594

Volumul de față este primul dintr-o serie consacrată celor mai vechi cărți populare care au circulat la români. Acest gen de literatură ilustrează contactele timpurii dintre cultura noastră şi cea europeană.

Organizată după criteriul cronologic, colecția debutează cu două dintre cele mai cunoscute cărți populare, *Floarea darurilor* şi *Sindipa,* dintre care prima aparține celei mai vechi perioade a scrisului românesc, secolului al XVI-lea.

ISBN 973-21-0492-9
ISBN 973-21-0493-7

LEI 5000